

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALAR VE
UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mehtap Nur BİTMEZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Fahri ATASOY

Haziran, 2018
KIRIKKALE

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1980 SONRASI TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKALAR VE UYGULAMALARI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

...../...../2018

Mehtap Nur BİTMEZ

ÖN SÖZ

Bu tezin planlanması, araştırılması ve yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden çok değerli hocalarıma katkı ve emekleri için sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Yine bu süreçte maddi ve manevi olarak bana her zaman destek olan başta annem olmak üzere çok değerli aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Mehtap Nur BİTMEZ

..../..../2018

ÖZET

BİTMEZ, Mehtap Nur, “1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Uygulamaları” Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

Sosyal politikaların varlığı ve işlevi, bir ülkenin toplumsal refahı hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Çünkü sosyal politikaların birincil gayesi, toplumun refah seviyesini artırmaktır ve bu anlamda sosyal politikalar ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkili olması bakımından oldukça önemlidir. Dolayısıyla çalışmanın bütününe baktığımızda sosyal politikalar, ekonomi politikaları ile ilintili olarak verilmiştir.

Toplum “nefes alıp veren bir organizma” gibi düşünülürse toplumu esas alan sosyal politika ve uygulamaları da bu organizmanın sağlıklı nefes alıp vermesi adına, içinde bulunduğumuz zamanın şartlarına uygun olarak kendini güncellemektedir. 1980 yılı itibariyle ihtiyaçların değişmesi ve çeşitlenmesiyle birlikte dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sosyal politikalar önemli dönüşümler geçirmiş, özellikle darbe rejimi sonrası sosyal politikalar, her zaman olduğu gibi değişen hükümetlerin ekonomi politikalarına göre biçimlenmiştir. Çalışmanın ilk iki bölümünde bu ekonomi politikalarının dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerini ne şekilde etkilediği ve sosyal politikaların bu süreçlerden nasıl etkilendiği ele alınmıştır.

Çalışmanın ana eksenini belirleyen son bölümünde ise “sosyal devlet” anlayışına sahip olan Türkiye’de 1980’lerde Turgut Özal Hükümet programları kapsamında benimsenen ekonomi politikaları ile birlikte değişen sosyal politikalar çerçevesinde sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, yoksulluk, istihdam ve işsizlik, konut, dezavantajlı gruplar gibi alanlardaki uygulamalara yer verilmiş, sonrasında 2002 yılı itibariyle gelen Ak Parti Hükümet programları kapsamında bu alanlardaki uygulamalarda ne gibi gelişmeler olduğu detaylı olarak ele alınmıştır. Türkiye’de değişen hükümetlerin kendinden önceki var olan sistemi büyük oranda değiştirmesinin birçok alanda köklü bir devlet politikasının oluşmasını engellemesi ve bu durumun sosyal politikalara yansımaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 1980, Sosyal Politika, Küreselleşme, Neo-liberal Politika, Sosyal Devlet Anlayışı

ABSTRACT

BİTMEZ, Mehtap Nur "Social Policies and Practices in Turkey after 1980" Master's Thesis, Kırkkale, 2018.

The existence and function of social policies give us clues about the social welfare of a country. Because the primary goal of social policies is to increase the level of social prosperity, and in this sense, social policies are very important because they are directly associated with economic growth. So when we look at this study in general, social policies are given in relation to economic policies.

If the society is thought as a breathing organism, the social policies and practices based on the society are also updating themselves in accordance with the conditions of the time we are in so that this organism can breathe in a healthy manner. By the year 1980 with the needs that change and vary, important transformations in the World also in Turkey happened especially after the coup regime social policies have been shaped in accordance with economic policies of changing governments, as always. In the first two chapters of the study, how these economic policies affected the worlds developed and developing countries and how social policies were influenced by these processes have been discussed.

In the last section that determines the main axis of the study, practices such as social security, education, health, poverty, employment and unemployment, housing, and disadvantaged groups within the framework of social policies which were changed due to the economic policies that were adopted as part of Turgut Özal Government programs in 1980s in Turkey which has a "social state" understanding have been mentioned and thereafter developments in the practices of these areas within the context of programs of Ak Party government, which acceded in 2002, have been dealt with in detail. This study focuses on the government reshuffles in Turkey which substantially change the existing previous system so which prevent the formation of a fundamental government policy in many areas and therefore reflections of these issues on social policies.

Keywords: 1980, Social Policy, Globalization, Neo-liberal Politics, Social State Understanding

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BAĞ-KUR	: Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	: Doğru Yol Partisi
EGYO	: Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
EYHGM	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGR	: İnsani Gelişim Raporu
İHA	: İhlas Haber Ajansı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KCDP	: Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu
KEY	: Konut Edindirme Yardımı
KHB	: Kamu Hastane Birlikleri
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiyi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KÖÖ	: Kamu Özel Ortaklığı
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
PETKİM	: Petrokimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü
POAŞ	: Petrol Ofisi Anonim Şirketi
SDP	: Sağlıkta Dönüşüm Programı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Programı
SSGSS	: Sosyal Sigortalar Genel Sağlık Sigortası Kanunu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYDK	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYGM	: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
ŞNT	: Şartlı Nakit Takviyesi
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TELETAŞ	: Telekomünikasyon Endüstri Ticaret Anonim Şirketi
TKY	: Toplam Kalite Yönetimi
TKYİ	: Toplu Konut ve Yatırım İdaresi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOFAŞ	: Türkiye Otomobil Fabrikaları Anonim Şirketi
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YKM	: Yaşlılar Koordinasyon Merkezi
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLULAR

Tablo 1. İşsizlik, Güvencesiz İstihdam ve Çalışan Yoksulluğu Eğilim ve Tahminleri, 2016–2018.....	35
Tablo 2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	88
Tablo 3. 1981-1990 Yılları Arasındaki GSMH Oranları	90
Tablo 4. 1981-1994 Arası Büyüme Oranları.....	91
Tablo 5. 1980-1989 Arası Yıllık Enflasyon Oranları.....	92
Tablo 6. Sosyal Güvenlik Sisteminin Kişi Olarak Kapsamı	102
Tablo 7. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2003-2015 Yılları Gelir-Gider Dengesi....	104
Tablo 8. Yıllara Göre İlköğretim Kademesindeki Eğitim İstatistikleri.....	113
Tablo 9. Yıllara Göre Ortaöğretim Kademesindeki Eğitim İstatistikleri.....	114
Tablo 10. ASPB'nin Ana Gruplar Bazında Yapmış Olduğu Sosyal Yardım Çalışmaları	133
Tablo 11. 1988 - 2009 Yılları Arasındaki Nüfusun İşgücü Durumu	140
Tablo 12. 2010 - *2017 Nüfusun İşgücü Durumu	140
Tablo 13. Tarımköy Uygulaması Konut Tipi Tercih ve Tahmini Satış Bedeli Listesi	147
Tablo 14. 2018 Yılı Ocak Ayı İtibariyle TOKİ Konut Üretim Raporu	149
Tablo 15. Çalışma Hayatında Cinsiyet Ayrımcılığı İle İlgili BM ve ILO Sözleşmeleri	152
Tablo 16. 2000'li Yıllarda Türkiye'de Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler.....	155

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
TABLolar	viiv
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE SOSYAL POLİTİKANIN DOĞUŞU

1.1. Sosyal Politika Kavramı.....	6
1.1.1. Dar Anlamıyla Sosyal Politika.....	6
1.1.2. Geniş Anlamıyla Sosyal Politika	8
1.1.3. Sosyal Politikaların Üçüncü Kuşak Dönüşümü	10
1.2. Sosyal Politikaların Ortaya Çıkışı.....	11
1.2.1. Sanayi Devrimi'nin Sosyal Politikanın Oluşum Sürecindeki Rolü	11
1.2.1.1. Fabrikalaşmanın Getirdiği Sosyal Sorunlar	12
1.2.1.2. Kentleşme ve Suç Olgusu	14
1.2.1.3. Artan Yoksulluk ve Eşitsizlik Bağlamında Sosyal Politika Gereksinimi	17

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN GETİRDİĞİ SOSYAL SORUNLAR VE SOSYAL POLİTİKALARDAKİ DEĞİŞİMLER

2.1. Toplumsal Açından Küreselleşme Sürecinin Değerlendirilmesi	20
2.1.1. Küresel Dünyada Küresel (Ekonomik) Dağılım	30
2.1.1.1. Küreselleşme Sürecinin Gelişmiş Ülkelere Olan Etkileri	30
2.1.1.2. Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri.....	37
2.1.2. Giderek Küreselleşen Dünya ve Yoksulluk	40
2.1.3. İstihdam Sorunu ve İşsizlik Çıkması	45
2.2. Değişen Ekonomik Sistemlerde Değişen Sosyal Politikalar.....	52
2.2.1. Refah Devleti Şartlarında Sosyal Politikalar ve Keynesyen Ekonominin Sonu	53

2.2.2. Yeni Liberal Kapitalist Anlayışa Doğru	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
1980 SONRASI TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKALAR VE UYGULAMALARI	
3.1. Türkiye’deki “Sosyal Politika” Algısı ve Yansımaları	66
3.1.1. Sosyal Politikaların Türkiye’de Ortaya Çıkışı ve Dönüşümü	66
3.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	67
3.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi	72
3.1.1.2.1. 1923-1945 Dönemi Sosyal Politika Çalışmaları	73
3.1.1.2.2. 1945-1960 Dönemi Sosyal Politika Çalışmaları	74
3.1.1.2.3. 1960-1980 Dönemi Sosyal Politika Çalışmaları	78
3.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Uygulamaları	81
3.2.1. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’deki Sosyal Politikalar: 24 Ocak Kararları.....	83
3.2.2. Özal Dönemi ve Sosyal Politika Uygulamaları	87
3.3. Türkiye’de 1980’li Yıllar Sonrasındaki Sosyal Politikaların Temel Uğraşı Alanları	97
3.3.1. Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Uygulamalar	97
3.3.2. Eğitim Alanındaki Uygulamalar	106
3.3.3. Sağlık Alanındaki Uygulamalar	119
3.3.4. Yoksullukla Mücadele Kapsamındaki Uygulamalar	126
3.3.5. İşsizlik ve İstihdam Kapsamındaki Uygulamalar	135
3.3.6. Konut Kapsamındaki Uygulamalar	142
3.3.7. Dezavantajlı Gruplar Kapsamındaki Uygulamalar	150
3.3.7.1. Kadınlara Yönelik Uygulamalar	151
3.3.7.2. Çocuklara ve Gençlere Yönelik Uygulamalar	156
3.3.7.3. Engellilere Yönelik Uygulamalar	162
3.3.7.4. Yaşlılara Yönelik Uygulamalar	166
3.3.7.5. Göçmenlere Yönelik Uygulamalar	170
SONUÇ	176
KAYNAKÇA	186

GİRİŞ

19. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan Sanayi Devrimi’nin doğurduğu belki de en önemli sonuç hiç kuşkusuz “sosyal politika” kavramı olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte sermaye sahipleri, emekçileri gün geçtikçe daha acımasız bir şekilde sömürmekte, onları ağır çalışma şartlarına, uzun çalışma saatlerine ve yaptıkları işe oranla daha düşük ücretlere zorlamıştır. Günümüzle kıyaslanamaz belki fakat sermaye sahiplerinin giderek zenginleştiği ve sınırsız haklara sahip olduğu, emekçilerin ise giderek yoksullaştığı ve hak iddia edemedikleri bir düzen hâkim olmuştur. Zenginliğin asıl sahibi olan patronlarla bu zenginliğe emeğiyle katkıda bulunan işçiler arasındaki her geçen gün artan bu uçurum, emekçilerin uğradığı haksızlıklar ve sefalet, sosyal politika fikrini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk neticesinde sosyal politikanın uygulamaları hayata geçirilme arzusu, toplumsal yaşamda zenginler ve yoksullar arasındaki bu dengesizliğe karşı “daha yaşanılabilir bir düzen” sloganıyla ete kemiğe bürünmüştür. Bahsettiğimiz bu toplumsal yaşam veya toplumsal düzen, biz insanların bir araya gelerek oluşturduğu bir yapıdır ve bu adil olmayan düzeni değiştirecek ya da iyileştirecek olan da elbette yine insanın ta kendisi olacaktır. Tam da bu noktada düzenin iyileştirilmesi için yapılan çalışmalar ve oluşturulan politikalar sosyal politikayı işaret etmektedir. “Sosyal refah, bir ulusun, insanların, toplumun devamlılığı için temel olan sosyal, ekonomik, eğitim ve sağlık gereksinimlerinin karşılandığı programlar, fırsatlar ve hizmetler sistemidir” (Altuntaş, 2016: 1). Sosyal politikanın amaçlarından biri, toplumun bu refah seviyesini artırmaktır ve bu da en başta toplumların ekonomik gelişmişlik seviyeleriyle doğru orantılıdır. Sosyal politikalar, var olan ekonomik düzene karşı çıkmaz, bu sisteme zarar vermeden sadece sistemin yaratmış olduğu krizlere çözüm arayışları içine girer ve toplumsal refahı oluşturma gayesindedir. “Refah, ekonomik bir kavram olup, maddi bir anlam taşımaktadır. Refahın sağlanması ancak ekonomik önlemler ve politikalarla gerçekleşmektedir. Bu nedenle her sosyal politikacının, her şeyden önce iktisatçı olması gerekir” (Tokol ve Alper, 2014: 1).

Sosyal politikanın ikinci ve belki de en temel amacı, refahın yanında toplumda huzuru tesis etmektir. Yani bir toplumda refah ve huzur ortamı birlikte hâkim ise sosyal

politika uygulamaları büyük ölçüde amacına ulaşmış demektir. Bir toplum, refah ile ekonomik kalkınmayı hedeflerken huzur ile de toplum psikolojisinin sağlıklı olabilmesi için yapılması gerekenleri hedeflemektedir. Kişi, ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar kendine yetebiliyorsa, kendini çevresindekilere faydalı bir birey olarak hissedebiliyorsa, idealleri için çaba sarf edecek düzeydeyse ve bunu başarabiliyorsa huzurludur. Fakat bu durumu bireyden sıyrıp topluma mal edersek yani toplum açısından huzuru sorgularsak işimiz daha da zorlaşmaktadır. Özellikle suç olarak adlandırdığımız faktörler toplumdaki huzurun ne derece tesis edilebildiğini gözler önüne sermektedir. Adam öldürmek, kendi canına kast etmek, tecavüz, hırsızlık ve huzursuzluğun kaynağı olarak değerlendirilen boşanmaların artması gibi birçok faktör, bir toplumdaki huzurun sorgulanması gerektiğini ve sosyal politika uygulamalarındaki başarı kriterini bizlere göstermektedir. “Sosyal politika; bir taraftan yüksek insanlık ideallerini gerçekleştirmeyi hedeflerken, diğer taraftan bu ideale ulaşmadaki külfetlerin ve sonunda elde edilen nimetlerin toplum içinde adil dağılımını sağlayarak bütün toplumsal kesimler arasında uzlaşmanın yollarını aramaktadır” (Tokol ve Alper, 2014: 2). Kısaca sosyal politikacı, huzuru kapitalizmin refahına kurban etmez, etmemelidir.

Sosyal politikada devlet, toplumu kendi haline bırakamaz, çünkü sosyal politika, devlete birçok sorumluluk yükler. İşçiyi, sermaye sahiplerine karşı hukuki açıdan düzenlenen haklar ile korumak, adil dağılımı ve bölüşümü taraflar arasında tesis etmek ve bunu devletin müdahaleci vasfıyla gerçekleştirmek sosyal politikanın en genel amacıdır. Bu anlamda araştırmanın ilk bölümünde sosyal politikanın dar anlamı, geniş anlamı ve üçüncü kuşak dönüşümü, başlıklar halinde detaylı olarak ele alınacaktır.

Araştırmanın ikinci bölümünde küreselleşmenin getirdiği sosyal sorunlar ve sosyal politikadaki değişimlere etkisi ele alınacaktır. Bu nedenle öncelikle küreselleşmenin ne olduğu probleminden yola çıkmamız gerekmektedir. Küreselleşme, mekân olarak aynı kalan fakat diğer bütün açılardan çok farklılaşmış, dünyanın farkında olmayanlarına kendini fark ettiren ve bir bilinç kazandıran bir süreçtir. Bu süreç, dünyanın her yerinde kendini bir şekilde göstermektedir. Küreselleşmenin evrelerini *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)* şu şekilde açıklamaktadır:

“Birinci küreselleşme 1490 yılında merkantilizmin etkisiyle yaşanmış ve sömürgecilikle sonuçlanmıştır, ikincisi 1890 yılında sanayileşme ve onun doğurduğu gereksinimler

sonucunda yaşanmış ve sömürgecilik emperyalizme dönüşmüştür. Üçüncü küreselleşme ise 1970 yılında çok uluslu şirketlerin doğması, 1980'lerde iletişim devriminin yaşanması ve son olarak 1990 yılında SSCB'nin yıkılması ve batının rakibinin kalmamasıyla yaşanmaya başlanmıştır. Yaşadığımız son küreselleşme bilgi işlem, iletişim ve üretim örgütlenmesindeki büyük değişim ile bağlantılıdır...” (TASAM, 2006).

Küreselleşme dünyayı bu süreçlerden esas itibariyle 1970'li yıllar itibariyle kapsamlı bir şekilde etkilemiş ve çağımıza birçok anlamda şekil vererek, uluslararası platformda toplumları ekonomik, kültürel ve sosyal manada etkileyen ve değişimlere sürükleyen tutan bir kavram, bir olgu olmuştur. Araştırmada daha çok küreselleşmenin sosyal politikalara etkisi, toplumlar üzerindeki sosyal sonuçları ve doğurduğu sorunlar üzerinde durulacaktır.

Küreselleşmenin ekonomik yönü dikkate alındığında oldukça olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek kaçınılmazdır. Özel girişime verilen destek, bireylere verilen özgürlükler, yaşamın teknolojik gelişmelerle her geçen gün daha da kolaylaşması, serbest rekabet ortamının oluşturulması vb. küreselleşmenin ekonomik sonuçlarından sadece ilk akla gelenleridir. Fakat ekonomik açıdan gerçekleşen bu olumlu rüzgâr, küreselleşmenin toplumsal etkileri için beklenen şiddette esmemiştir. Küreselleşme neredeyse “sadece salt zenginleşme ve sermaye birikimi temelleri üzerine mi kurulu?” eleştirisini bir bakıma hak etmektedir. Peki, “küreselleşmenin sosyal ihtiyaçları karşılama noktasında gösteremediği bu duyarlılık, bütün toplumlarda aynı ölçüde mi gerçekleşmektedir?” sorusuna da yanıt aradığımız bu çalışmada aynı zamanda, “küresel dünyada küresel (ekonomik) dağılım eşit midir?” ve “giderek küreselleşen bir dünya giderek yoksullaşmaya mahkûm mudur?” sorularına da ayrı ayrı başlıklar altında yanıt aranacaktır.

Küreselleşmenin yaratmış olduğu en önemli sosyal sorunlardan biri de işsizlik olgusudur. Giderek küreselleşen bir dünyada işsizliğin de küreselleşmesi elbette beklenen bir durumdur. Herhangi bir sektörde bir ülkede yaşanan bir değişim nasıl ki diğer ülkelerdeki aynı sektörü etkiliyorsa, bir ülkede baş gösteren bir sorun da diğer ülkeleri etkilemektedir. İşsizlik konusuna ilave olarak istihdam sorunu, kayıt dışı çalışma ve ücretlerdeki adaletsizliklere, küreselleşme süreci içerisinde ve araştırmanın ikinci bölümünde yer verilecektir. Ayrıca uluslararası boyutta ele alınacak olan işsizlik sorunu ve kapsamına yine araştırmanın 1980 sonrası Türkiye'sinin sosyal politika

anlayışını ve uygulamalarını değerlendirdiğimiz üçüncü bölümünde alt bir başlık halinde yer verilecektir.

I. ve II. Dünya Savaşları'nın yaratmış olduğu ekonomik ve sosyal sonuçlardan yola çıkılarak devletin ekonomik ve sosyal anlamda müdahaleci bir rol üstlenmesi zorunlu bir hal almıştır. Bunu yaparken devletin kapitalist sistemi koruması da dikkat çekicidir. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için refah devletine göre işveren ve çalışan arasındaki ilişkileri olabilecek en sağlıklı hale getirmek, alt yapı, ulaşım ve konut problemlerini çözüme kavuşturmak ön koşullar olarak ele alınmıştır. Liberal kapitalizmin doğurmuş olduğu sorunları müdahaleci bir kapitalist anlayış ile refah devletinin çözeceğine olan inanç, II. Dünya Savaşı'nın ardından netlik kazanmıştır. 1970'li yıllara kadar bu düşünce desteklenmiştir. Fakat 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz bu düşüncenin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren geçerliliğini kaybetmesine sebep olmuş ve devletin, müdahaleci bir sosyal devlet anlayışının aksine neo-liberal politikaları benimseyen bir devlet anlayışı ile yönetilebileceği düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır. Tam anlamıyla 1980'li yıllarda uygulamaya konan neo-liberal politikalar, devletin ekonomik ve sosyal anlamdaki müdahalesini en aza indirmeyi hedefleyen, özelleştirmeleri ve serbest piyasa ekonomisini destekleyen ve günümüzde hala piyasa koşullarını belirleyen bir devlet modeli olmuştur. Yine müdahaleci kapitalist anlayış neticesindeki refah devleti ve bu anlayışı bir bakıma yerinden eden neo-liberal politikaların sosyal politikalara etkisi, araştırmanın ikinci bölümünde ve üçüncü bölümünde alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

Türkiye'de hükümetlerin kendinden önceki var olan sistemi neredeyse baştan aşağı dönüştürmesi, ülkede köklü bir devlet politikasının oluşmasını engellediği gibi sosyal politikalarda yaşanan ve tam olarak düzeltilemeyen sistem sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak sosyal devlet anlayışının giderek aşındığı, neo-liberal politikaların benimsenmesiyle birlikte eskiye oranla etkisinin azaldığı ve 1960'lı yıllardan bu yana Türkiye'de olduğu gibi birçok ülkede artık karma bir modelle varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Bu bilgiler ışığında sosyal politikaların Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemler ele alındıktan sonra araştırmanın sorunsalı olarak özellikle 1980'li yıllar itibariyle Türkiye'deki sosyal politikalarda yaşanan dönüşümlerin toplumun ihtiyacını ne oranda karşıladığı, kalıcı çözümler mi yoksa geçici önlemler şeklinde mi kendini gösterdiği yapılan uygulamaların sosyolojik

analiziyle ele alınacaktır. Bunun yanında araştırmanın özellikle son bölümünde, Türkiye'deki sosyal politikalar çerçevesinde sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, yoksulluk, istihdam ve işsizlik, konut, dezavantajlı gruplar gibi birçok önem arz eden konuya değinilecek, yapılan uygulamalar ele alınacak ve sosyal yardımların siyasetteki yeri irdelenecektir. Yine araştırmanın konusu dinamik olduğundan zaman kısıtlaması koymak gerekmektedir. Bu nedenle akademik olarak çalışılması henüz mümkün görünmeyen son güncel gelişmeler ve uygulamalar, bu araştırmanın dışında tutulmuştur. 1980 ve sonrası gelen hükümetlerin yapmış olduğu çalışmalar ve son olarak mevcut olan Ak Parti Hükümetleri'nin yaptığı uygulamalar 2018 yılının Ocak ayına kadar olan zaman dilimini kapsamakta olup yapılan uygulamalar kapsamlı bir biçimde ele alınarak çalışmanın sorunsalına yanıt aranacaktır.

Araştırmanın yöntemine bakılırsa; bu çalışmada literatür taraması yapıldı. araştırmada teorik olarak sosyal politikaları doğrudan ilgilendiren temel alanlara değinildi, küresel düzeyde değişen ekonomi ve devlet politikalarının sosyal politikalara etkisi ele alındı. 1980 ve sonrası dönem başta olmak üzere Türkiye'deki sosyal politika uygulamalarının geçmişine ilişkin arşiv verileri, bugününe ilişkin güncel-somut verilerden yararlanılarak ve tüm bu verilerle sosyal politikaların geleceği için öngörülerde bulunuldu. Başta Milli Kütüphane olmak üzere, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, ulusal ve uluslararası kuruluşlara ait resmi dokümanlar, internet dokümanları, dönemsel araştırma raporları ile gazete ve dergi arşivlerinden yararlanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE SOSYAL POLİTİKANIN DOĞUŞU

Araştırmanın bu bölümünde bir kavram olarak sosyal politika nedir, işlevleri ve uygulama alanları nelerdir ve nerede ve nasıl ortaya çıkmıştır gibi sorulara yanıt aranacaktır.

1.1. Sosyal Politika Kavramı

“Sosyal” ve “politika” kelimeleri yan yana gelerek toplumun sosyal ve ekonomik sorunlarının siyasi ve hukuki boyutlarıyla ele alınmasının zorunluluğunu gözler önüne sermektedir. Temelde bakılacak olursa sosyal politika ilk olarak sanayileşmenin ve akabinde liberal kapitalizmin topluma zarar vermesini engellemeyi ve bunu yaparken de kapitalizmi korumayı amaç edinmektedir (Tokol ve Alper, 2014: 1-2). Görüldüğü gibi sosyal politika ile kapitalist ekonomik sistem kol kola gidebilmektedir. Elbette bu ilişki, tesadüfi bir ilişki değildir:

“İlişkinin temelinde ekonomik ilişkilerin ticarileşmeye başlaması, piyasanın güdümüne girmesi, buna bağlı olarak da var olan sosyal yapıların çözülmesi ve bireyin geçimini belirleyen unsurların kaygan bir zeminde şekillenmeye başlaması yatmaktadır. Bu sürecin sonuçları olan belirsizlik, güvensizlik, yoksulluk ve bunların toplumsal hayat üzerindeki etkileri de sosyal politikanın konusunu biçimlendirmektedir...” (Buğra ve Keyder, 2013: 10).

Sosyal politikayı ayrıntılarıyla anlayabilmek için gerçekleştiği aşamaları ele almak gerekecektir. Bu 3 aşama şöyledir:

1.1.1. Dar Anlamıyla Sosyal Politika

Sosyal politikanın dar ve geniş anlamlarını anlatmaya çalışırken içinde bulunulan dönemin sınıfsal ilişkileri, toplumsal yapısı ve var olan ekonomik sisteminin ne olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal politikanın ilk ortaya çıktığı ve henüz

olgunlaşmadığı şekli, onun dar anlamı hakkında bize ipuçları verecektir. Ortaya çıktığı zaman 19. yüzyılın ikinci yarısıdır ve Sanayi Devrimi ile birlikte Batı Avrupa’da şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan sosyal politika anlayışının bu dönemde asıl önemsedığı şey, her haliyle yoksunluk yaşayan işçi sınıfının korunması ve gözetilmesidir. Çünkü Sanayi Devrimi, her anlamda sermaye sahipleri karşısında işçiyi ezecek kadar ağır sonuçlar doğurmuştur. Çalışma saatleri ve verilen emeğin nakdi karşılığı, hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirildiğinde insan onurunu incitmekte ve insanoğlunu adeta sınıfta bırakmaktadır. İşte sosyal politika burada devreye girmiştir. “Sosyal politika, toplumda var olan sosyal sınıfların ilişkileri, hareketleri, savaşmaları ve çelişkileri karşısında devleti ve hukuksal düzeni ayakta tutmaya, korumaya dönük çalışmaları içeren bir düşünce biçimi olarak tanımlanabilir” (Talas, 1990: 31).

Sosyal politikanın dar anlamı ise şöyle ifade edilebilir:

“Genellikle ekonomik bakımdan bağımlı ve güçsüz insanları sermayeye karşı korumak ve sömürülmesini önlemek için devlet müdahalesi ile sınıflar arasında uyum ve denge sağlayıcı önlemler alınmasıdır. Sömürünün, doğrudan devlet müdahalesi ile önlenmesi ve toplumdaki sınıflar arasında dengenin bozulmaması için verilen hak ve özgürlüklerin devlet tarafından ihlal edilmemesi ve başkalarına karşı korunmasıdır...” (Talas, 1990: 32).

Devlet, bu düzenlemelerle işçiyi sermaye sahipleri yani işverene karşı, yoksul sınıfı zengin sınıfa karşı hatta kendine karşı bile korurken bu korumayı yasal bir zemine oturtturarak hak ve özgürlükleri garantiye almıştır. Böylece Sanayi Devrimi’nin hızlı bir şekilde getirdiği endüstrileşmenin yaratmış olduğu toplumsal sorunları sosyal politikalarla çözümlenmek amaçlanmıştır. Sosyal politikaları, freni boşalan makinelerin nefes alan toplumları ezip geçmesini engelleyen emniyet süpabları olarak ifade etmek yerinde olacaktır.

“Dar anlamıyla sosyal politikalar çalışanların hak ve özgürlüklerini sağlamaya yönelik politikalarlardır. Bunların başında sendika kurma, toplu pazarlık ve grev hakkı gelmektedir. Bu hakların kullanılması, ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve hukuki koşullara bağlı olarak gelişme göstermektedir” (Tokol ve Alper, 2014: 5). Tüm bunlardan da anlaşılıyor ki 19. yüzyıldan günümüze işçiyi işverene karşı koruma, her

zaman dumanı üstünde tazeliktedir ve önemini yüzyıllardır kaybetmeyen zorunlu bir ihtiyaç olmuştur.

1.1.2. Geniş Anlamıyla Sosyal Politika

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bir durumu ele almak istiyorsak var olduğu koşullar içerisinde açıklamamız gerekmektedir. Sosyal politika, ilk ortaya çıktığı koşullarda sadece iki sınıf (işçi/işveren ve zengin sınıf/yoksul sınıf) arasındaki ilişkileri düzenlemek için kolları sıvamıştır. Fakat zaman içerisinde bunların dışındaki diğer sınıflarda ve farklı şartlarda bulunanların da sosyal politika alanı içerisinde çözüm üretilmesi gereken ihtiyaçları gündeme gelmiştir. Böylece “özellikle 1945-1975 dönemi ile birlikte sosyal politikanın dar anlamı geniş bir anlam kazanmaya başlamış” (Taşcı, 2012: 20) ve bununla birlikte ilgilendiği alan da genişlemiştir. Sosyal politikanın geniş anlamdaki amaçları da, işçilerin haklarındaki düzenlemeler ve sosyal hayata uyum çabaları yanında, ekonomik ve sosyal manada bireylerin yaşantılarındaki olumsuzlukları, ihtiyaç ve eksikliklerine yönelik olarak alınacak tedbirler ve politikalar denilebilir (Taşcı, 2012: 20).

Uyum, bir toplum için gerekli olan huzurun olmazsa olmazıdır. İnsanoğlu, kendi içerisinde zıtlıklar barındırabilir, aynı zamanda bir birey başka bir bireyle karşılaştırıldığında da birbiriyle zıt özellikler taşıyabilir. Fakat önemli olan insanoğlunun ortak bir paydada, ortak alınan kararlarla uzlaşabilmesidir. Aksi halde bireyin, hem kendisiyle hem de çevresindeki diğer bireylerle çatışması kaçınılmaz olacaktır. Bunu bireyden sıyrıp toplum ölçeğinde düşündüğümüzde durum daha da ciddileşmektedir. İşte devlet, uzlaşmacı ve barış temelli sosyal politika uygulamalarıyla toplumu, parçalama eğiliminde olan bireyleri, grupları veya sınıfları engellemekte ve var olan sorunlara çözümler üretebilmektedir. Bugün artık sosyal politika, toplumu oluşturan tüm kesimlerin yaşadığı sorunlarına eğilmeyi ve insanca yaşamı dikkat çeken ve gizli kalan tüm boyutlarıyla ele alıp hayat standartlarını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Daha somut ifadelerle anlatılacak olursa bugün, eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hayat standartlarında daha yaşanılabilir bir iyileşmenin sağlanması amaçlanmaktadır. “Sosyal adalet” olgusu sıklıkla gündeme getirilmekte ve buna yönelik somut planlamalar yapılmaktadır. Bu nedenlerle yoksulluğu önleme

politikaları bugün, sosyal politikanın ilk akla gelen amaçlarından biri olmuştur (Koray, 2012: 29).

Koray (2012), geniş anlamıyla sosyal politikanın toplumlara göre daralan ve genişleyen farklı boyutlara sahip olduğunu ifade ederek bunları şu şekilde sıralamaktadır:

- *“Temelde modern devlete ait olan sosyal politika, insan hakları ve demokrasi gibi siyasal gelişmelerle, liberal devlet anlayışını değişime zorlar;*
- *Bir yandan demokratik bir sistem içinde devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgilidir, öte yandan devletin toplumsal eşitlik ve adalet sağlama yükümlülüğünden doğmaktadır;*
- *Ücretli emeğin daha sınırlı ve güçsüz kaldığı toplumlarda ise, sosyal politikaların, hem kapsamı ve içeriği yetersiz kalmakta hem de sosyal haklar ve sosyal vatandaşlıkla bütünleşmeyen bazı “sosyal hizmetler ve yardımlar” olmaktan öteye geçmesi mümkün olamamaktadır...” (Koray, 2012: 29-30).*

Böylelikle sosyal politika içeriği bakımından, mevcut devlet anlayışı için ayırt edici bir niteliktedir. Bugün sosyal politika geniş anlamıyla birlikte hem yerel hem de küresel tüm yeniliklerden kendine bir pay çıkarmış ve toplumdaki biraradallığı sağlamak adına gerekli tüm önlemleri içerisinde barındırmaktadır (Tokol ve Alper, 2014: 6). Buradan hareketle geniş anlamda sosyal politikayı maddelere indirgeyecek olursak, gelirin yeniden dağılımı, sağlık, barınma-konut, vb. şeklinde sıralanabilir. Sosyal politika, küreselleşme faktörlerinin yaygınlaşması, uluslararası anlamda göçlerdeki artışla birlikte gitgide önemli bir sorun haline alan göçmenlerin durumu, toplumdaki ekonomik veya sosyal kaynaklara ulaşmada zorluklar yaşayan yeni yoksulların yaşam koşulları ile ilgili çeşitli sorunları da kendi alanına dahil edip daha da genişlemektedir. Kısaca söylemek gerekirse toplum “nefes alıp veren bir organizma” gibi tasvir edilecekse eğer toplumu esas alan sosyal politika ve uygulamaları da bu organizmanın yani toplumun sağlıklı nefes alıp vermesi adına etki alanını genişletmekte ve bulunmuş olduğu zamanın şartlarına uygun olarak kendini güncellemektedir.

1.1.3. Sosyal Politikaların Üçüncü Kuşak Dönüşümü

Sosyal politikanın içeriği ve kapsamı, belli gelişmişlik seviyesinde olan batı toplumlarında, toplumu oluşturan birey ve grupların sorunlarının ve ihtiyaçlarının gün geçtikçe çeşitlenmesi ile birlikte genişlemiş ve farklı farklı uygulamalara kapı aralamıştır. “Sosyal dışlanma, ayrımcılık, çevre, tüketici hakları, dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar, eski hükümlüler, göçmenler, engelliler ve diğer gruplara yönelik üçüncü kuşak olarak adlandırılan sosyal politikalar giderek önem kazanmıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 6). Böylece sosyal politikalar artık sadece belli kesimlerle (en başta işçi sınıfı) ilgilenen veya belli konular üzerine yoğunlaşan veya özelliklerinden sıyrılmakta ve uygulama sahasının daha çok genişlediği ve daha fazla insanı muhatap alan bir yapıya dönüşmektedir ki bu süreçte sosyal politikanın anlamı da sorgulanmıştır. Sosyal politikanın sorgulanan anlamı ve içeriğiyle birlikte gelen değişimi de farklı sosyo-kültürel hareketlilikler ile yeni bir boyut kazanmıştır.

“Sosyal hizmetler, konut ve sağlık politikaları, sosyal güvenlik ve yoksullukla mücadele, kadın politikaları, engellilere, yaşlılara, gençlere, çocuklara yönelik sosyal politikalar” (Taşcı, 2012: 20) yani toplumun tüm kesimlerinin beklentilerine cevap verebilecek uygulamalar, üçüncü kuşak dönüşüm konusunda bizlere ipuçları vermektedir. İşte tüm bu beklentiler ve bunları dile getirenler, sosyal politikanın bugün geldiği noktada muhatap aldığı sorunlar ve grupları oluşturmaktadır ve üçüncü kuşak dönüşüm geçirmekte olan bir sosyal politika ile toplum yeniden tanışmaktadır. Bunun yanında istihdam ve buna bağlı olarak çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve artık çalışma hakkı üzerine kurulu bir sosyal politika anlayışının geride kalması ile birlikte “sosyal bir hak” temelindeki bir yaklaşımın aksine “yardımseverlik ve merhamet temelli” bir sosyal politika anlayışına doğru bir değişim yaşanmaktadır. Sosyal politikalar, her ülkede aynı seviyede uygulama sahası bulamamıştır ki zaten bu pek de mümkün değildir. Fakat elinden geldiğince sosyal politikalar, sorunlara insan hakları ölçeğinde çözüm yolları bulmak arayışındadır.

1.2. Sosyal Politikaların Ortaya Çıkışı

Araştırmanın başlarında sosyal politikaların Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıktığı belirtilmiştir. Peki, Sanayi Devrimi öncesinde sosyal politika benzeri gelişmeler, girişimler yaşanmış mıdır? Sorusuna yönelik olarak Altan (2007)'ın şu açıklamalarına bakmamız faydalı olacaktır:

“Sanayi Devrimi öncesinde de köle ya da serf gibi bağımlı ve sürekli iş gören kişiler olmuştur. Yine önceki dönemlerde yamak, çırak, kalfa, imalathane çalışanı gibi ücret karşılığı hizmet gören kişilere de rastlanılmaktadır. Bu kişileri, özgür iş gücünü sürekli ve düzenli bir ücret geliri karşısında, hukuki, mesleki ve ekonomik yönden işverene tabi olarak bir iş görmek üzere sunan kişiler olarak nitelendirmek olanaksızdır. Çünkü burada çalıştırılanların iş ilişkileri özgür iradeleri ile bağlı oldukları bir iş sözleşmesine dayalı değildir. Korporasyon (lonca) düzeni içinde çalışanlar ile ustaları arasındaki sözleşmenin konusu da bir sanatın öğrenilmesi olduğu için onlar da işçi sayılmazlar...”
(Altan, 2007: 46).

Yani “işçi” statüsü verilen herhangi bir kesim ve iş ilişkilerinin düzenlendiği hukuki bir düzenleme olmadığından, Sanayi Devrimi öncesinde sistemli bir sosyal politikadan bahsedilemez. “Çeşitli ülkelerde ve dönemlerde sosyal koruma amacı güden din kuralları ve kurumları ile bireysel ya da kurumsal olarak gönüllü sürdürülen yardım ve hizmetleri ise kamu otoritesine dayalı olmadıkları ve kronolojik olarak sistematize edilebilmeleri çok zor olduğundan” (Altan, 2007: 46) yalnızca sosyal politika benzeri girişimler olarak ifade edilebilir.

Sosyal politikanın tarih sahnesinde nasıl yer edindiğini daha iyi anlamak açısından Batı Avrupa’da ortaya çıkan tarihsel-sosyal gelişmelere bakmak ve bu gelişmeler çerçevesinde modern devletin doğuşu ve devlet anlayışındaki değişimleri incelemek araştırmanın bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

1.2.1. Sanayi Devrimi’nin Sosyal Politikanın Oluşum Sürecindeki Rolü

Sanayi Devrimi on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de gerçekleşmiş ve oradan Batı Avrupa’ya doğru bir yayılma göstermiştir. Talas (1990), bu dönemi şu ifadelerle açıklar:

“Sade anlamı içinde Sanayi Devrimi, küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretiminin yerine yeni buluşların getirdiği yeni teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesi, başka bir deyimle, yeni bir enerji kaynağı olan buhar gücünün harekete geçirdiği makinenin insan, rüzgâr, su, hayvan gibi doğa enerjisinin yerini almasıdır”
(Talas, 1990: 36).

Tüm bu yenilikler elbette beraberinde toplumsal değişimleri de getirmiştir. Toplumsal değişimler neticesinde kentler oluşmaya başlamış ve yeni bir işçi sınıfı bu kentlerin nüfusunu oluşturmuştur. Yani sanayileşmenin getirdiği en büyük değişim, toplumun yeni yüzü olan kentler olmuştur. Gitgide büyüyen işçi kesimleri, hak ettiklerini alamayan, ezilen, sömürülen, güçsüz bırakılan ve maksimum düzeyde emeğin beklendiği büyük kitlelere dönüşmüştür. İşçilerin sayıları arttıkça sorunları da görmezlikten gelinemeyecek kadar büyümüş ve toplumu derinden etkileyen bir boyuta ulaşmıştır.

Sosyal politikanın bu dönemde ortaya çıkışını hızlandıran temel sebepler de hem sosyal hayatta hem de çalışma hayatında ezilen ve sömürülen kesimin haklarının yasal bir zeminde korunması, iyileştirilmesi ve bu kesimlerin toplum içerisindeki yaşam standartlarının asgari düzeye getirilmek istenmesidir (Tokol ve Alper, 2014: 7). İşte bu çabalar sistematik ve kurumsal bir yapıyla oluşturulmak istenmiştir. Tarihte sosyal politika uygulamalarına benzer uygulamalara rastlanmaktadır fakat sistematik ve kurumsal olmayan ve yasalarla düzenlenmemiş bu uygulamalar, sosyal politika olarak adlandırılmazlar.

1.2.1.1. Fabrikalaşmanın Getirdiği Sosyal Sorunlar

Sanayileşmeden önce ev, üretim yeri olarak kullanılırken ve ailenin bütün fertleri bu üretimde rol oynarken; sanayileşmeyle birlikte iş ile ev birbirinden ayrılmış, fabrikalar, üretimin esas yapıldığı teknik merkez haline almıştır. Yani sanayileşmeyle birlikte üretim şekli ve araçları adeta yerinden edilmiş ve üretimin kaynağı insan değil dev makineler ve fabrika sistemi olmuştur. Süreç olarak yabancılaşmayı da beraberinde getiren bu dönemle ilgili olarak Talas (1990)’ın şu ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır:

“Makine çağı, büyük sayıda işçiyi bir makine çevresinde çalışmaya zorlamış, yeni büyük fabrika yaşamını yaratmıştır. Bu büyük fabrika yaşamı içinde gittikçe artan bir iş bölümü doğmuş, işçi eski dönemlerde olduğu gibi emeğinin doğrudan sonucunu görmek gibi bir moral doyumundan yoksun kalarak, sanki makinenin bir parçası durumuna gelmiştir” (Talas, 1990: 54).

Böylece işçi, yapmış olduğu işe yabancılaşırken zamanla kendine de yabancılaşmakta ve arzuladığı doyumunu alamamak onda bir eksiklik ve mutsuzluk yaratmaktadır. Ağır çalışma koşulları ve uzun çalışma saatleri, işçilerin hak ettikleri ücretlerin kısıtlanması, kadın ve çocukların da bu ağır iş ortamına dâhil olması gibi birçok faktör, işçiyi işveren karşısında ezilen, sömürülen ve her türlü haksızlığa uğrayan birer köle konumuna getirmiştir. Toplumlar büyük çaplı dönüşümlere maruz kalmış fakat düzenin yeniden sağlanması bir hayli zaman almış, düzensizlik ve kaos ortamı hakim olmuştur. Feodal beylikler parçalanmış ve otoritenin kaynağı adeta el değiştirmiştir. Toplum düzeni değişirken toplumun çekirdeği olarak kabul edilen aile yapısı da temelden değişimlere uğramış ve çekirdek aile ortaya çıkmıştır. Tüm bu yaşananları Sanayi Devrimi'nin ve dolayısıyla sanayileşme sürecinin toplumsal sonuçları olarak okumak yerinde olacaktır.

Şu an tüm dünyanın özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların baş etmeye çalıştığı toplumsal sorunların – ki bunlar; eşitsizlik, sömürü, işsizlik, yoksulluk, açlık, suç vb. – belki de en önemli ve en sık telaffuz edilen örnekleri Sanayi Devrimi ile birlikte Batı'da gündemi işgal etmeye başlamıştır. Toplumlarda yaşanan dönüşümler her zaman sancılı olmuş ve huzursuzlukları da beraberinde getirmiştir. Avrupa, bu sancılı dönemde ağır bedeller ödemek durumunda kalmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte dönemin bilim adamlarının yaklaşım ve beklentileriyle ilgili olarak Tokol ve Alper (2014) şunları söylemektedir:

“Sanayileşme sürecinde özellikle akademisyenler, bilim adamları ve sosyologlarda oluşan sanayileşme sürecinin gelişmesi ile birlikte toplumsal sorunların çözüleceğine yönelik büyük umutların gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Sosyologlar, sanayileşme sürecinin yerleşmesi ile birlikte oluşacak yapılanmanın, yani akıl, bilim, pozitivizm, teknolojik ilerleme, üretim yapısının değişmesi ve kentleşmenin artması ile birlikte toplumsal refahın sağlanacağını yani ilerlemeyi öngörmektedirler...” (Tokol ve Alper, 2014: 15).

Fakat 20. yüzyılın ortalarına kadar durum hiç de beklenen gibi olmamış, huzur ve refah adeta bir ütopyaya dönüşmüştür. Beklenen ilerlemenin gerçekleşmesi için toplumda istikrarlı bir dengenin sağlanması gerekmektedir. Yine birbirini anlamayan zengin ve yoksul sınıflar arasındaki dengesizlik, ilerlemeyi elbette geciktirecektir.

Yukarıda da değinildiği gibi feodalite, sanayileşme ile birlikte parçalanmış ve güç dengeleri tamamıyla değişime tabi olmuştur. Bu durum çalışma koşullarının tarım işçiliğinden fabrika işçiliğine doğru evrilmesine sebep olmuştur. İlk defa bu dönemde işçi sınıfı ortaya çıkmış, karşısında ise gücün kaynağı olan sermaye sahipleri var olmuştur. Bu iki kesimin ilişkileri fabrika üzerinden şekillenmektedir.

Alman filozof ve ekonomist Karl Marx, “insanlık tarihi, bizim adına toplumsal sınıflar dediğimiz, tanımını şimdilik açık olmayan, ama bir yandan de ezenlerle ezilenler arasında uyumsuzluğu içeren, öte yandan iki kesimli bir kutuplaşmaya yönelen, ikili niteliğe sahip insan gruplarının kavgası ile belirlenir” (Durdu, 2014: 103) demektedir. Marx aynı zamanda kapitalist toplumun bir ikilemi, çıkmazı olarak baktığı iki sınıfın yani üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı ile karşısında üretim araçlarına sahip olmayan ve üretime emekleriyle katkıda bulunan proleterya sınıfının sanayileşme süreciyle tarih sahnesine çıktığını söylemektedir. Üretime katılan işçi sınıfının üstün gayretleri, fabrikada düzenli üretimi ve birikimi sağlayarak sermaye sahiplerinin zenginliklerine zenginlik katarken; bu üretim araçlarının yani makinelerin birer dişlisi haline gelen bu işçi sınıfı sömürülmüştür. Sömürülen, hakları yok sayılan bu işçi sınıfını sermaye sahiplerine karşı koruyan ve haklarını yasalarla güvenceye alan bir devlet anlayışıyla sosyal politika fikri doğmuştur. Anlamı ise zamanla genişleyerek toplumda ezilen diğer tüm sınıfları, bireyleri koruyan bir yapıya dönüşecektir.

1.2.1.2. Kentleşme ve Suç Olgusu

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle tarımda makineleşme sağlanmış ve insana duyulan ihtiyaç, makineler aracılığıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Geçimlerini toprak işçisi olarak sağlayan ve topraklarını da kaybeden köylüler fabrikalarda çalışıp geçimlerini sağlamak amacıyla fabrikaların kurulu olduğu kent yerleşkelerine göç etmişlerdir. Böylelikle sanayileşme, kır nüfusunun kitleler halinde göçüne neden olmuştur. Kırdan kente doğru olan bu devinim neticesinde gerçekleşen kentleşme süreci, benzeri

görülmemiş hızda nüfus hareketlerine sebep olmuştur ve bu süreç, toplumlari derinden sarsan sosyal sorunlar doğuracaktır.

Hayatta kalmak için çalışmak zorunda olan insanlar, fabrikaların yoğun olduğu yerlere yerleşmiş ve böylece ilk gecekondulaşma örnekleri de bu dönemde görülmeye başlamıştır. Sermayeyi elinde bulunduranlar, zor durumda olan ve başka hiçbir çaresi olmayan bu insanları karın tokluğu denilebilecek seviyedeki düşük ücretlere, ağır çalışma şartlarına ve uzun çalışma saatlerine mecbur bırakmakta ve bunu yaparken kadın, erkek, çocuk ayrımını hesaba katmamaktadır. Bunun yanında fabrika sahiplerinin çalışma şartlarıyla ilgili olarak çeşitli vaatlerde bulunarak fabrikasının civarında bulunan yoksul halkı işgücü olarak fabrikasında çalışmaya ikna ettiği birçok örnekle karşılaşmaktadır (Tokol ve Alper, 2014: 17).

Kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı sendikalaşmaya giderek hak arayışlarını daha yüksek bir sesle duyurmak istemiştir. Bu düşüncelerle hareket eden işçiler yani vasıfsız işçilerle onların yerine alınan daha vasıflı işçiler arasındaki tartışmalar ciddi boyutlara varmış ve huzursuzlukları tetiklemiştir. Sanayileşmenin ilk safhalarında işverenler, çalıştırdıkları işçilerin hak arayışlarını ve isteklerini bastırmak ve onları etkisiz kılmak için polis, mafya ve siyasetçilerle işbirliği yapmışlardır. Bu nedenle mafya ve sendika arasında yaşanan kavga ve çatışmalar ise, fabrikalarda işlerin yürütmesine büyük darbe vurmaktadır (Tokol ve Alper,2014: 18-19).

Kırsal alanlardan kentlere olan göç, yeni inşa edilen toplumlarda da kargaşa ve uyum problemleri yaratmıştır. Daha küçük ve hayatını her anlamda daha kolay yollarla idame ettiren ve çoğunlukla birbirini tanıyan insanlardan kurulu tarım toplumlarından, birbirini tanımayan ve sayıca yüz binlerle ifade edilebilecek bir nüfusu olan sanayi toplumuna geçiş elbette önemli bir adaptasyon sürecini de beraberinde gerektirecektir. Bu süreç hiç kuşkusuz sancılı, zor ve uzun bir süreç olacaktır. Bu süreci sancılı bir hale getiren, halkın yaşadığı sefaletten başka bir şey değildir. Uyum koşulları oluşturularak kentleşme sorunlarının kontrol altına alınması gerekliliği doğmuştur ve yasalarla disiplin cezaları getirilmiş ve sert önlemler alınmıştır.

Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı eserinde:

“Bir eylem kitlesel bilincin güçlü ve belirlenmiş yaşayış biçimlerine saldırıda bulunduğu suçtur. Her toplumda, suçların var olması ne kadar normalse, bunların

cezalandırılması da en az o kadar normaldir. Cezalandırıcı bir sistemin kuruluşu, bir suçluluğun varlığından ne daha az evrensel ne de toplu sağlık için daha az gerekli olan bir olgudur. Suçların olmaması için, bireysel bilinçlerin öylesine bir biçimde hizaya gelmeleri gerekir ki, ileride görülecek nedenlerle, bu ne mümkündür, ne de istenebilir; ama cezalandırma olmaması için de bir toplumun varlığıyla bağdaşamayacak, bir ahlaki uyum yokluğu gerekecektir...” (Durkheim, 2012: 10) der.

“Anomi” kavramının öncüsü olan Durkheim’in suç ve cezalandırma sistemi ile ilgili ifadelerinden yola çıkarsak sanayileşme sürecinde de toplumsal alanda anomik bir durum yaşanmaktadır. “Kişileri bir arada tutan eski toplumsal bağlar aşınıp eski düzenin kurumları yıkılırken, kişileri bir arada tutacak yeni bağlar oluşmamaktadır. Ekonomik, kültürel, toplumsal bütünleştirici işlev gören aile, gelenek, din, küçük gruplardaki sosyal dayanışma bağları yeni süreçte bütünleştirici işlevlerini kaybetmişlerdir” (Tokol ve Alper, 2014: 21). Bu çözülme ve kaotik ortamda afallayan ve zorluklarla boğuşan ekonominin en zayıf bırakılmış halkası olan yoksul kesimin suça meyilli olması kaçınılmaz olmuştur. Hırsızlık, soygun, cinayet gibi suçlar artmış, organize suçlar ortaya çıkmış, kentlerin bazı bölgelerinde çeteler egemen olmaya başlamıştır. İşsizlik, verilen emeğin karşılığının alınamaması, aile kurumunun geçiş sürecinde temelden sarsılması gibi birçok neden, kentlerde yoğun olarak işlenen bu suçların esas sebebi olmuştur. Sanayileşme sürecinde toplumsal değişimin ve koşulların işlendiği ve günümüze ulaşmış edebi eserlerde Sanayi Devrimi’nin etkilerini en açık biçimde görebiliriz. Açlıktan ekmek çalan bir çocuğun bile aylarca hatta yıllarca hapse mahkûm edildiği bir Avrupa’nın, suçlulara verdiği bu en ağır cezalarla kentte bir türlü sağlanamayan disiplini sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır:

“Disiplin, iktidar ve gözetim mekanizmalarının sanayi toplumunda bireyi yönetim karşısında zayıflatması, güçsüzleştirilmesi ve insan onuruna yakışır tavırlarda bulunmasını kısıtlamaya yönelik işlevi vardır. Sanayileşme sürecinde işveren karşısında zayıf olan geniş işçi kesimlerinin, iktidar ve disiplin mekanizmaları ile sömürülmesi çok daha kolay gerçekleşmektedir. Sosyal politika uygulamaları, çalışma hayatındaki disiplin mekanizmalarına karşı işçilere daha insani bir çalışma ortamı yaratmayı da içermektedir...” (Tokol ve Alper, 2014: 22-23).

Bu noktada hükümetler politika uygulamalarıyla suçla ilintili olan her şeye karşı tedbirler almaya çalışmaktadır. Bu politika çalışmaları neticesinde kendilerini daha yaşanabilir şartlar içerisinde bulma ve bu noktada ayak uydurmaya çalıştığı yeni yaşam yeri olan kentte, kendini güvende hissetme ümidi oluşan bireylerin de suç

eğilimi sosyal politika uygulamalarıyla engellenmiş olacaktır. Fakat artık günümüze geldiğimizde suça yönelen nedenler ve işlenen suçlar o kadar masum değildir. “Küreselleşme, sınırları aşan suç olgusunu daha önce olduğundan çok daha fazla mümkün kılmaktadır. Yine suçun yaygın biçimlerindeki değişikliklerde ve yeni suç biçimlerinin gelişmesinde (siber suçlar gibi) küreselleşmenin artık ciddi bir rolü vardır” (Ritzer, 2011: 393). Böylelikle küreselleşme ile suç arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. “Küresel suç dolaşımındaki artıştan ötürü, bu suçlar halkın ve hükümetlerin çok daha fazla dikkatini çekmektedir” (Ritzer, 2011: 392). Bu nedenle uluslararası işbirlikleriyle neredeyse tüm dünyayı içine alan uluslararası düzeyde kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir.

1.2.1.3. Artan Yoksulluk ve Eşitsizlik Bağlamında Sosyal Politika Gereksinimi

Yoksulluk, nedenleri toplumdan topluma değişkenlik gösterse de neredeyse tüm toplumlarda benzer sonuçlara yol açan ve toplumdaki mevcut adil düzenin işleyişinin sorgulanmasına sebep olan bir sosyal sorundur. “1997 yılından beri Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı’nın (UNDP) hazırlamış olduğu İnsani Gelişim Raporu (İGR) ile bilimsel ve analitik düzeyde tartışma konuları içine giren yoksulluk, net bir tanıma sahip değildir. Bu, yoksulluğun zaman ve mekân göreceliliğinin getirdiği bir olağan durumdur” (Zengingönül, 2007: 125). Aslında yoksulluk, tarihin her devresinde ve her toplumda görülmüş bir olgu olmuştur. Bugün itibarıyla ise yoksulluk 16. Yüzyılla birlikte Avrupa’da kapitalist ekonomik düzenin hâkim gelmesiyle birlikte bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Buğra, 2013: 24-25). Dolayısıyla her ne kadar sosyal politika kavramının Sanayi Devrimi’nin yaratmış olduğu sosyal ve ekonomik sorunlar neticesinde ortaya çıktığı bilinse de Ayşe Buğra, sosyal politika uygulamalarının Sanayi Devrimi’nden çok önce yani 16. yüzyılda gündeme gelmeye başladığını dile getirmektedir. Tarım topraklarında geçimini sağlayamayan ve kitleler halinde kentlere göç eden insanların, kentlerde düzenli bir yaşantıya kavuşamamaları, istihdam edilmelerinde yapılan düzensiz uygulamalar ve işsizlik, onları yoksulluğun pençesine sürüklemiştir. Bu nedenlerle yoksulluk tanımı, 16. yüzyılla birlikte hem nitel hem de nicel anlamda değişme göstermiştir. Buğra, bu düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Ortaçağ Avrupa’sının tarımsal medeniyeti içinde, yoksulların belirli bir toplumsal işlevi vardı çünkü onlar, zenginlerin sadaka vererek ruhlarının selametini sağlamalarına vesile oluyorlardı. Dilencilik ve sadaka, toplum düzeninin asli bir parçası olarak var oluyordu. Erken modern çağın yoksulluk algısında ise artık yoksulların varlık nedeni, zenginlerin ruhsal selameti olmaktan çıkmış, “çalışmak” ile tanımlanmaya başlamıştı. Yani 16. yüzyılda yoksullar “işgücü” haline gelmişti ve kapitalizmin emek merkezli değerler sistemi içinde artık dilencilik hoş karşılanmıyordu...” (Buğra, 2013: 25).

16. yüzyılda, çeşitli ciddi sebeplerle (hastalık, yaşlılık, iş bulamama vb.) çalışabilecek gücü olmayan insanların bugününü ve geleceğini sorgulayan, önlemler alan, bunu yaparken de var olan kapitalist düzeni muhafaza ederek kapitalizm ile birlikte şekle bürünen sorunları ortadan kaldıracak ya da sorunların etkisini azaltacak planlamalar sosyal politikanın kapsamını oluşturmuştur. Bu noktada sosyal yardımlar, sosyal politikanın en önemli uygulama sahası haline gelmiştir.

“Sosyal yardımların sistematik olarak ilk kez düzenlenip uygulandığı ülke, İngiltere’dir. Kapitalist sistemin beşiği olan İngiltere, 1601 ve 1834 Yasaları ile Batılı ülkelerde yoksullara yardım alanında öncü olduğu gibi, çalışma hayatında da ilk sosyal mevzuatın çıkarıldığı ülke olmuştur. İşçilere 1824 yılından itibaren örgütlenme hakkı tanınmıştır. Robert Owen’in çabaları ile 1801’den başlayarak çocukları koruyucu sosyal mevzuatın oluşturulmasına girişilmiştir. 1840’tan sonra Fransa da bu alanda İngiltere’yi izlemeye başlamıştır...” (Kurşun ve Rakıcı: 2016: 137).

16. yüzyılda yoksul insanla çalışan fakat yeterli insani yaşam koşullarına sahip olamayan insan arasında bir farklılık olabileceği öngörülememiştir. 1800’lü yıllarla birlikte çalışan kesim ile yoksul kesim birbirinden farklı olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Asgari yaşam düzeyinin altında kalan yoksul kesime yönelik devlet politikalarının azaltılarak burada gönüllü kuruluşların varlığının ve geleneksel yardımlaşma usulünün yaygınlaşması gerektiği fikri önem kazanmaya başlamıştır. Burada devlet müdahalesini birçok sahada reddeden ekonomik liberalizmin yani kapitalizmin devletin hak temelli yaklaşımlarına eleştirisi çok net görülebilmektedir (Buğra, 2013: 28).

Kapitalizm, insanı üretimin en temel parçası, metası olarak gören bir ekonomik sistemdir ve insanın çalışıyor olması kapitalist ekonomilerde hayati derecede önem arz eder. Çünkü sistem, işlerliğini çalışan ve üreten insanlar sayesinde sürdürür ve varlığı buna bağlıdır. Üretimin bir nesnesi konumunda görülen ve zamanla işine ve kendine yabancılaşan mutsuz bireyin haklarının sorgulandığı nokta, kapitalizmdeki en can alıcı

nokta olmuştur. Bireyi toplumdan soyutlayan ve insan olduğunu bir bakıma unutturan bu anlayış, kapitalizme zarar vermeden görevini ustalıkla yerine getirmek isteyen ve insanı yeniden olması gerektiği yere yani topluma entegre eden, onu sosyal bir varlık olarak yeniden topluma kazandıran hak temelli sosyal politikalar ile aşılmaya çalışılmıştır.

“16. yüzyıl, darülaceze benzeri kurumların önem kazandığı ve gücü kuvveti yerinde yoksulların barındırılıp, üretime katkı sağlayıp aynı zamanda da disiplin ve terbiye kazandığı kurumların (workhouse) ortaya çıkmaya başladığı bir dönemdir. 17. yüzyılın sonlarına kadar yoksullar üzerinden nasıl kar edilebileceği ve yoksulların haklarının korunarak nasıl çalıştırılabileceği üzerine tartışılmıştır. Fakat 18. yüzyılın sonunda Sanayi Devrimi ve onu izleyen serbest piyasa ekonomisi koşulları altında bu arayışlar gerçekçiliğini kaybetmiştir. Bu açıdan İngiltere'nin 1834 tarihli Yeni Yoksullar Yasası önemli bir dönüm noktasına gelindiğine işaret etmiştir...” (Buğra, 2013: 26-27).

19. yüzyıl itibariyle ise sosyal politika kapsamına girebilecek her konu önemli hale gelmeye başlamıştır. “1870 ve 1891’de ilköğretimin ücretsiz olması ve yine 1906’da Okulda Yemek Yasası sosyal politikaların İngiltere’deki somut adımları olmuştur. Tüm bu uygulamalar ile adeta refah devleti modelinin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır (Buğra, 2013: 61-62). Bu dönemde sadece yoksullara yapılan yardımlar değil, günümüzdekine benzer birçok sosyal politika uygulamalarına rastlamaktayız. “İsviçre’de 1840, Fransa’da 1842 yılında iş sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili kanunlar yasalaşmıştır” (Çiçek ve Öçal: 2016: 116). Almanya ise sosyal politika anlamında öncü ülkelerdendir ve ilk sistemli sosyal politika yaklaşımı Bismarck Almanya’sında 1880’li yıllar itibariyle gerçekleşmiştir. Bismarck bu anlamda önemli bir idarecidir ve bugünkü sosyal sigorta hizmetleri kadar olmasa da dönemin koşullarına göre refah seviyesini bir hayli arttıran sosyal sigorta kurumlarını açan kişidir. “Bismarck, ilk olarak, 1883’te Hastalık Sigortası Kanunu’nu çıkarmıştır. Ardından, 1884’te Kaza Sigortası ve 1889’da Yaşlılık ve Maluliyet Sigortası Kanunları kabul edilmiştir” (Şeniz, 2014: 4). İşçilere güvence oluşturmuş, sağlık ihtiyaçlarını, emeklilik hizmetlerini kurumsal olarak karşılamış ve daha sonraki yıllarda başlatılan bu uygulamalar dönüşüme uğrayarak sadece çalışanlara tanınan bir hak olmaktan çıkıp tüm halkı kapsayacak şekilde tıpkı bir sosyal güvenlik hizmeti gibi hizmetler verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN GETİRDİĞİ SOSYAL SORUNLAR VE SOSYAL POLİTİKALARDAKİ DEĞİŞİMLER

Araştırmanın bu bölümünde, sosyal politika uygulamalarının süreç içerisinde ne gibi dönüşümlere uğradığını kavramak açısından, onu en çok etkileyen ve yeniden anlamlandıran “küreselleşme” tanımlanmaya çalışılacaktır.

Giddens, bugün küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşmanın tam olmadığını ifade eder ve küreselleşmeyi; “uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” (Giddens, 2012: 60) olarak tanımlar. Ayrıca Giddens, toplumsallaşmanın artmasıyla birlikte insanlık tarihinde ilk defa insanların ve toplumların küresel ölçekteki ilişkilerinin gerçeklik kazandığını söyler.

“Küreselleşme diğer anlamıyla globalleşme, yeni bir kavram değildir, aksine yüzyıllardan beri var olan bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve milli sınırları aşarak dünya çapına yayılmasını ifade etmektedir. Bir kavram olarak bakılacak olursa küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapar...” (Robertson, 1999: 21).

Robertson’un da dile getirdiği gibi bazı ortak değerlerin dünya çapında yayılmasını ifade eder ki bizim bu araştırmada üstünde duracağımız esas nokta küreselleşmenin sosyal alanlardaki değerleri ve bu çerçevede ortaya çıkan sosyal sorunlar üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması olacaktır.

2.1. Toplumsal Açıdan Küreselleşme Sürecinin Değerlendirilmesi

Küreselleşme, 1980’li yıllarla birlikte eskiye oranla daha sık duyduğumuz ve aslında pek de yeni olmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Wallerstein, “Dünya Sistemi” kuramında 16. yüzyılda coğrafi keşiflerden yola çıkarak dünya ekonomik

sistemiyle açıkladığı küreselleşmenin belirgin hale geldiğini vurgulamaktadır (Giddens, 2012: 64). Hirst ve Thompson (2007) da küreselleşme belirtilerinin tarihin çok eski dönemlerine dayandığı düşüncesini şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

“Aslında ticari faaliyetler en eski uygarlıklara dayanmaktadır; ancak Avrupa’da özel korporatif kurumlar tarafından yürütülen sistematik sınırötesi ticari faaliyetler Ortaçağ ile birlikte başlamıştır. Örneğin, 14. yüzyıl boyunca Tüccarlar Birliği, Alman tüccarların Batı Avrupa ve Doğu Akdeniz ticaretinin yönetimini örgütlemiş, bunların tarımsal üretim, demir madeni çıkarımı ve genel imalat gibi alanlara girmesini sağlamıştır. Ayrıca, Rönesans döneminin başında, İtalyan ticaret ve banka merkezleri ticari faaliyetlerin uluslararasılaşmasında önemli bir rol oynamaktaydılar. 14. yüzyılın sonunda çokuluslu faaliyet gösteren 150 kadar İtalyan bankası olduğu tahmin edilmektedir...” (Hirst ve Thompson, 2007: 45).

Fakat küreselleşmenin daha çok Sanayi Devrimi ve ulus devletin kendini göstermesi ile kendini göstermeye başladığı yaygın olarak kabul görmektedir. Sanayi Devrimi’nin piyasa için ürettiği kitlesel üretimin tüketim piyasalarına ulaştırılması, hâkim siyasi anlayış sömürgecilik politikalarıyla bir araya gelince ticaret başta olmak üzere bütün ekonomik uğraşılarda küreselleşme sürecini hızlandıran gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sermayenin sistematik olarak uluslararasılaşması, küreselleşmesi ve çokuluslu şirketlerin kendini göstermesi de bu noktada etkili olmuştur. Küreselleşmenin tarihine bir göz attığımızda adı belki de “küreselleşme” olarak anılmadığı 15-16. Yüzyıllarda başlayıp 19. yüzyıl sonu itibariyle etkisini artırarak varlığını sürdürmüştür. Fakat yaşanan dünya savaşları ve ekonomik darboğazların yarattığı kriz ortamlarına tanık olunduktan sonra Sanayi Devrimi ile yoğunlaşan bu sürecin yani küreselleşmenin henüz tam anlamıyla kendini göstermediği ve bu dönemde yalnızca bir eğilim olduğu sonucu yaygın olarak kabul görmüştür.

Sermaye artık planlı, sistemli ve büyük boyutlarda olacak şekilde ulus dışına çıkmakta, uluslararası pazarda işlerlik kazanmaktadır. Sermayenin yoğun bir şekilde ulus dışına çıkıp dolaşması ve ticaretin uluslararası alanda yeni bir boyut kazanması sonucunda küreselleşmenin yavaş yavaş eğilim olmaktan çıkıp bir süreç olarak kendini gösterdiği görüşüne inananların da sayısı artmıştır. 1970 ve sonrasında makineleşmenin etkisiyle işçilere gereksinim azalmış ve böylece yaygınlaşan işsizlik yoksulluğu da artırmış, ülkelerin büyüme kapasiteleri zayıflamış, ulus devletlerin ticaretteki rolü etkisini kaybetmeye başlamış, müdahaleleri azalmış, ulusaşırı firmaların etkinlikleri ise dünya çapında ticarete söz sahibi olmaya başlamıştır

(TASAM, 2006). Sonuçta “uluslararası piyasalar, ticaret, yatırım ve uluslararası emek akışı ile birbirine bağımlı hale gelmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 40).

İşte araştırmanın en başından beri bahsettiğimiz Sanayi Devrimi, küreselleşmenin güçlenmesinde tabii ki etkin rol oynamıştır. Fakat kesin bilgi ve ifadelerle söylemek gerekirse bir sistem ve etkin bir süreç olarak küreselleşme, etkilendiği Sanayi Devrimi ile aynı yüzyılda dahi gerçekleşmemiş, tam olarak vücut bulması 20. yüzyılın ortalarına hatta son çeyreğine rastlamıştır. Ekonomik anlamda sermayenin uluslararası dolaşımının büyük çaplarda gerçekleşmesi, küreselleşmenin vücut bulmasını hızlandırmıştır:

“1970’li yıllardan önce uluslararası ekonomik ve ticari faaliyetler çoğunlukla mal ve hizmetlerin uluslararası değişimi biçiminde yaşanırken, 1970’li yıllar itibariyle sermayenin küresel sistem içerisindeki hareketinin önemi giderek artmaya başlamıştır. Bu sistem değişikliğindeki temel aktörler uluslararası şirketler ve yabancı sermaye yatırımlarına dâhil olan uluslararası kuruluşlardır” (TASAM, 2006).

Küreselleşmenin yakın geçmişte yani en fazla 50 yıl kadar önce bir süreç olarak işlerlik kazandığı ve ilgili çevrelerce kabul gördüğüne tanık olunmuştur. 1980’lerle birlikte tam olarak dünya sahnesine çıkan ve artık çokça dillendirilen küreselleşme süreci, önceden de değindiğimiz gibi bu tarihten daha önce yaşanan birçok faktörden etkilenerek bu noktalara gelmiştir ki bunlar ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi faktörler olarak şu şekilde sıralanabilir:

- “II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan hızlı ve sürekli ekonomik büyüme,
- 1970’li yıllarda yaşanan krizi takip eden dönemde benimsenen neo-liberal ekonomik politikalar,
- AB gibi bölgesel entegrasyon hareketlerinin gelişmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeyi teşvik politikaları,
- Uluslararası bankacılık işlemleri ve sermaye hareketlerinin artışı,
- Artan tüketim talebi ve uluslararası insan hareketliliğinin artışı,
- Siyasi liberalleşme ve demokratikleşme eğilimlerinin artışı” (Tokol ve Alper, 2014: 41)

gibi dünya ölçeğinde yaşanan hızlı ve toplumları derinden etkileyen bu süreçler, çokça adını telaffuz ettiğimiz küreselleşme sürecini de hızlandırmış, etkisini artırmış ve adeta bir kurtarıcı sıfatıyla ona büyük sorumluluklar yüklemiştir. Temelde 3 etken olarak toparlayacak olursak bunlar; teknolojik, ideolojik ve ekonomik etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2007: 26).

Peki, küreselleşme gerçekten de sosyal açıdan sorunlu mudur? Küreselleşmenin yarattığı sosyal sorunlar beraberinde ciddi önlemler alınması gerektiğini de gözler önüne sermiştir. “Eşitsizlik daha fazla sosyal yeniden dağıtım gerektirir; savunmasızlık ve sosyal hakların, yararlanabilme konumlarının ve sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesini gerektirir; sosyal dışlanma, güçlenme stratejilerine ihtiyaç yaratır” (Buğra ve Keyder, 2013: 102-103). Özelleşme, sendikasılaşma, esnek çalışma, çalışan yoksullar, sosyal güvence yoksunluğu, göç baskısı ve işsizlik gibi birçok toplumsal sorunla baş etme yollarına ciddi boyutta ihtiyaç vardır. Çünkü:

“Küreselleşmeyle birlikte devletin temel işlevleri, ulusal kalkınmaya ve sosyal gelişmeye dayalı refah anlayışı içinde olmaktan çok, uluslararası ekonomiye uyum sağlamak şeklinde ortaya çıkmıştır. Küresel kapitalizmin gelişmesi ise, refah devletlerinin problemlerinin daha da kötüleşmesi noktasında işsizlik ve eşitsizliğin artmasının sorumlusu olarak ele alınmaktadır...” (Taşcı, 2012: 27).

Küreselleşme sürecinin yaratmış olduğu dezavantajlı durumları ortadan kaldırmak ya da en azından daha katlanılabilir sınırlara çekmek ve küresel-siyasal işbirliğini gerçekleştirmek adına ekonomik, kültürel ve sosyal konularda uluslararası ortak paydada toplumları buluşturan platformlar oluşmaya başlamış, ticaret ilişkileri küreselleşmiş ve yine küresel bir sivil toplum gereksinimi doğmuştur. Bu platformların oluşmaya başlamasıyla küresel anlamda sosyal sorunlar (sosyal adaletsizlik, eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk vb.) da gündeme gelmeye başlamıştır. Hem ülke için hem ülkeler arasında eşitsizliğin ve yoksulluğun artması, küreselleşme savunucularını da huzursuz edecek boyutta telaşlandırmış ve önlem alınmadığı takdirde tehlikeli boyutlara ulaşma riski olduğunu düşündürmüştür.

“Küreselleşmenin, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) içindeki farklı refah devletleri üzerindeki etkilerine bakacak olursak:

- *Küreselleşme refah devletlerini birbirleriyle rekabet içine sokar,*
- *Sosyal yeniden dağıtım, sosyal düzenleme ve sosyal güçlendirme konularını bölgesel ve küresel bir seviyeye taşır,*
- *Ulusal ve ulusüstü sosyal politikanın geleceği üzerine küresel aktörler içinde ve arasında küresel bir söylem yaratır,*
- *Refah sağlayıcılara küresel bir piyasa sunar...” (Skyles vd. (2000)’den akt: Buğra ve Keyder, 2013: 106)*

Refah devleti uygulamalarını tam manasıyla olmasa bile bugün hâlâ kısmen uygulayan Avrupa ülkelerinin varlığından söz etmek mümkündür. “Kısmen” dememizin sebebi

onların da küreselleşme sürecinden etkilenmiş olmasıdır. Çoğu Avrupa ülkesi ne kadar bu süreçle başa çıkabileceklerine inansalar da sonunda bu sürece adapte olmaları gerektiğinin farkına varmışlardır. Kuzey ülkeleri olarak nitelendirilen Danimarka, İsveç, Norveç, İzlanda, Finlandiya gibi ülkeler ise refah devleti sistemini tam anlamıyla hayata geçirdiğini söyleyebileceğimiz ülkelerdir. Özellikle İsveç'in uyguladığı refah devleti sistemi, İsveç Modeli olarak birçok ülkeye örnek teşkil etmektedir. İsveç Modeli'ni biraz açacak olursak, diğer uluslararası ülkelerin aksine eğitim, sağlık, sosyal güvenlik anlamındaki sosyal harcamaları en ciddi seviyede tutmakta ve bunun finansını da vatandaşından aldığı vergilerden sağlamaktadır. Bu da demek oluyor ki İsveç başta olmak üzere adını saydığımız kuzey ülkelerinde vergiler yüksek seviyede tutulmaktadır. Yine İsveç modelinde uygulanan refah devleti hizmetinin diğer ülkelere en büyük farkı, sosyal hizmetlerin ağırlıklı olarak ihtiyaç sahiplerine sağlanması değil her vatandaşa (bunda cinsiyet ayrımı da gözletilmemektedir) eşit şekilde uygulanması olmuştur. Bu nedenle İsveç Refah Devleti modeline “Sosyal Demokrat Model” de denilmektedir (Albayrak ve Birinci, 2017: 72)

Peki, neredeyse hiçbir ülkede adına yakışır şekilde işlemeyen Refah Devleti hizmetleri nasıl oluyor da İsveç'te bu kadar kararlı devlet politikaları olarak devreye sokulabiliyor? Bunun belki de en çarpıcı yanıtı; İsveç'te siyasi çekişme ve kargaşaların en alt seviyede tutulup uzlaşma politikası izleniyor olması ve söz birliğine dayalı bir siyasi anlayışın hâkim olmasıdır. Yani uzun süreli ve istikrarlı iktidar ve sosyal demokrasinin vermiş olduğu büyük destek İsveç Modeli'ni güçlü kılmıştır (Albayrak ve Birinci, 2017: 71). Her anlamda merkezi bir yapı hâkimdir ve merkeze bağlılık esas alınmaktadır. Güçlü devlet, güçlü toplum, her şeyi kapsayan sosyal planlamalar ve reformlar ileride katı ve 1970'li yıllarla birlikte ise kontrol altına almakta zorlanılacak bir bürokrasiyi beraberinde getirmiştir. Bu da sosyal ve ekonomik sorunların çözüme kavuşturulması sürecini uzatmış, hatta engellemiştir. Böylece merkeze bağlılık sorgulanmaya ve sistem eleştirilmeye başlanmıştır. 1980'li yıllardan başlayarak 1998'e kadar geçen süreçte yeni liberal modele doğru bir yönelim söz konusu olmuştur. Bunda küreselleşmenin payı büyüktür. Küreselleşme sürecinin dünya ölçeğindeki en kapsamlı tesiri, sosyal harcamalardır. Refah devleti hizmetinin bütünü oluşturulan sosyal harcamaların kısmen de olsa azaltılması, refah devletinin bir dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bazı kesimler, “refah devletlerinin

küreselleşmeyi yarattığı ve küreselleşmenin ileriye dönük gelişmesini kısıtladığını ileri sürmektedir. Gelişmiş ekonomilerdeki demokratik refah devletlerinde sosyal hakların garantiye alınması, ulusal ekonomilerin deregulasyonuna, uluslararası ekonominin liberalleşmesine ve yeniden düzenlenmesine yol açmıştır” (Taşcı, 2012: 28). Yani refah devletinin kararları da küreselleşmenin geleceğini etkilemektedir.

İsveç Modelini küreselleşme süreciyle birlikte dönüşüme zorlayan aşamalar şu şekilde sıralanabilir (Erdal, 2012: 232-233):

- Devletin piyasalardaki hâkimiyetinin gün geçtikçe artması,
- Sosyal harcamalardaki ciddi artışlar,
- Sosyal güvenlik sistemindeki aksaklık ve düzensizlikler,
- Büyüme oranlarında yavaşlama ve düşme,
- Ağır vergi yükü,
- Bütçe açıklarının yükselmesi,
- İşsizlik oranlarının fazlaca artması,
- Devletin piyasalar üzerindeki baskıcı ve olumsuz etkisi,
- Çalışma kapasitesi yüksek olan dinamik genç nüfusun azlığı ve sonuç olarak verimin düşmesi.

Tüm bu nedenler, İsveç Modeli'nin çağın gereklerine uydurularak ihtiyaçlara cevap verecek şekilde dönüştürülmesini ve bu yönde işlerlik kazanmasını zorunlu ve gerekli kılmıştır. Katı bürokrasi de tüm bu maddelerin asıl nedeni olarak düşünülürse, devletin piyasalardaki etkin ve müdahaleci rolünün kırılması ve serbest piyasa ekonomi modelinin yani liberal ekonomik modelin benimsenmesi gerektiği konusunda tartışmalar öne çıkmıştır. Böylece ekonomide ve dolayısıyla piyasalarda özelleştirmeler konusu gündeme gelmiştir. Piyasaların dışında refah hizmetlerinin verildiği alanlarda yani eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin devlet eliyle verildiği kurumların da özelleştirilmesi bu bağlamda söz konusu olmuş ve bir kısım kurumlarda bu yola başvurulmuştur. Fakat devletin hizmet rolü ne kadar daraltılsa da yapmış olduğu kamu harcamalarında azalma olmamış, aksine bu harcamalar artmıştır. Ekonomik anlamda İsveç'te yaşanan kriz dönemi birkaç yıl içinde tekrar ekonomik büyümeyle etkisini kaybetmiş fakat bu büyüme refah devleti anlamında olumlu gelişmelere sebep olmamıştır.

“İsveç Modeli”nin şu anki krizi, büyük refah devletlerinin ne yaparlarsa yapsınlar parçalanacağına inanan neo-liberal görüşü mü doğrulamaktadır? Cevap, şu andaki krizin neyle açıklandığına bağlı olarak değişecektir. İsveçli iktisatçı Assar Lindbeck (1994) gibi bazı araştırmacılar, krizi refah devletinin kaçınılmaz sonucu olarak görmekte; onun çalışma, tasarruf ve yatırım üzerindeki olumsuz etkilerinden kaynaklanan bir sonuç olarak nitelendirmektedir. Ancak bu yorum şiddetli itirazlarla karşılaşmaktadır...” (Buğra ve Keyder, 2013: 78).

Bu itirazların birleştiği iki nokta vardır ki bunlardan biri eşitlikçi devlet anlayışı ve bunun neticesinde hem ücret politikasında hem sosyal harcamalar konusunda eşitlik ilkesinin benimsenmesi ve bu anlayışın insanları maksimum çalışmaya yönlendirmemesi aksine verimliliği düşüren bir sistemin sonucu olması, diğeri ise refah devleti hizmetlerinin finanse edildiği ciddi ağırlıktaki vergiler olmuştur. Bu krizin çözülmesi için gerekli olan belki de en önemli nokta refah devleti sisteminin sorunlu olup olmadığının sorgulanması değil bu sistemin iyileştirilerek kurumların yeniden tesisinin sağlanması olacaktır.

Kuzey (İskandinavya) ülkelerini küreselleşme bağlamında ele aldıktan sonra:

“Gelişmekte olan ülkeler ve birçok yükselen ekonomi için küreselleşme aşağıdaki etkileri yaratmaktadır:

- *Küreselleşme, hükümetlerin eğitim, sağlık ve sosyal koruma sağlama kapasitelerini azaltan ciddi bir borçlanma yaratmıştır.*
- *Ülkelerin içinde sosyal politikaları öylesine ayırtmıştır ki nüfusun farklı kısımları çok farklı iç refah rejimlerinde yaşar hale gelmiştir.*
- *Vergilendirme, düzenleme ve sosyal harcama gibi normal devlet işlerinin var olmadığı Afrika’da ve diğer yerlerde küreselleşme, formel küresel ekonomiden dışlanmış bölgeler yaratmıştır...” (Kabeer (1999)’dan akt. Buğra ve Keyder, 2013: 109).*

Bu çerçevede uyuşturucu, silah kaçakçılığı, ticari anlamda yasadışı ilişkiler vb. de yaygınlaşmıştır. Küreselleşme, her anlamda (bireysel, bölgesel, uluslararası) eşitsizlikleri katlayarak artırmış, böylelikle yoksulluk yüksek oranları da derinleşmiştir. Sosyal koruma gittikçe zayıflamış, artan güvencesizlik ile istihdam üzerinde bir belirsizlik meydana gelmiştir.

1980 sonrası dönemde ekonomik anlamda gelişmekte olan ülkelerin herhangi bir ön çalışma ve araştırma yapmadan hızlıca piyasaları özel sermayeye açmaları, 1990 yılı

ve sonrasında ciddi mali bunalımlara sebebiyet vermiştir. İşte tüm bu mali bunalımlar da gelir adaletsizliklerini ve dolayısıyla yoksulluk seviyesini artırmıştır.

Ülkelerin ekonomik anlamda büyüme hızının yoksullukla mücadelede belirleyici olduğu düşüncesi son yıllarda hâkim düşünce olmuş ve temel sosyal hizmetleri sunmada ve işsizliğin önlenerek istihdam alanlarının yaratılmasında büyümenin etkisi varsayılmaktadır. Yine gelir dağılımındaki adaletsizlerin önüne geçmekte büyümenin etkin rol oynadığı ifade edilmektedir (Şenses, 2014: 222). Fakat büyümenin yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin birbirinden farklı olduğu ve yaklaşık otuz beş ülkeyi içine alan bir araştırmada büyümenin, gelir dağılımını çok fazla etkilemediği ve aralarında cılız bir ilişkinin olduğu, bunun aksine yoksulluğu da azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin: “Türkiye’de 2001 sonrası gerçekleşen yüksek büyüme hızlarına rağmen, gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorununda çok önemli iyileşmelerin ortaya çıkmaması, bu sorunların piyasa mekanizması çerçevesinde büyüme ile kendiliğinden çözülemeyeceği gerçeğini açıkça ortaya koymuştur” (Çalışkan, 2010: 129). Burada yoksulluğu dolaylı olarak azaltacak olan ticari serbestleşmeyle birlikte atılacak doğrudan devlet politikalarının biraradalığıdır. Ticari serbestleşme beraberinde büyümeyle destekleyecek, bu da yoksul refahına olumsuz etki ederek devletin bu noktada destekleyici rolünü talep edecek ve böylece devlet politikalarıyla en çok kazanan kesimden en az kazanan kesime doğru kaynak aktarılacaktır. “Küreselleşme ve yoksulluk arasında da şu şekilde bir ilişki ortaya çıkmaktadır: Düşük seviyede bir küreselleşme yoksula zarar vermektedir, Ancak küreselleşmenin seviyesi yükseldikçe küreselleşme, yoksulluğun azalmasında bir etken olmaktadır” (Zengingönül, 2007: 174).

Küreselleşmenin sosyal politikalara olumsuz etkilerinin olumlu etkilerinden çok daha fazla ve tesirli olduğu tartışılmaz bir gerçeklik taşır. Bu düşünce yalnızca küreselleşme karşıtları tarafından dillendirilen ideolojik bir söylem değil aynı zamanda; “Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve OECD gibi küreselleşmenin en büyük savunucuları ve “kural koyucuları” da sürdürülebilir bir küreselleşme için olumsuz sosyal sonuçlarının giderilmesi gerektiğini dile getirmiş ve sosyal gelişme zirveleri düzenlemişlerdir” (Tokol ve Alper, 2014: 45). 1990’lı yıllardan bu yana küreselleşmenin sosyal anlamdaki etkileri yaşanan ekonomik krizlerle iyiden iyiye kendini göstermeye başlamış ve küreselleşme sürecinin refah devletine ve sosyal

politika faaliyetlerine yönelik etkileri üzerinde durulmaya başlanmıştır. Eşitsizlik ve adaletsizliklerin uygulandığı eleştiriler küreselleşmenin en önemli sosyal etkilerini oluşturmaktadır. 1980’li yıllardan başlayarak sonra gelen yirmi yıllık süreçte küreselleşmenin yarattığı sosyal sorunlara BM, raporlarında yer vermiştir..

1990’larla birlikte uluslararası kuruluşların belirlediği küresel ticaret kuralları, ülkelerin ekonomi ve sosyal politikalarında da belirleyici bir konuma gelmiştir. IMF, OECD, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi başta gelen küresel aktörler, küreselleşmenin sosyal boyutlarının önemsenmesi gerektiğini, aksi takdirde küresel sosyal sorunların çığırından çıkarak küresel ekonomiyi de olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulamaktadırlar. Devlet idarecilerine bu anlamda sorumluluk yükleyen uluslararası sivil toplum kuruluşları, hükümetlerin sosyal harcamalar konusunda daha duyarlı davranması gerektiğini ve ellerini taşın altına koymasının doğru bir tutum olduğunu ifade etmektedir.

Bu başlık altında sıklıkla bahsettiğimiz 1990’lı yıllar, küreselleşme sürecinin neden olduğu olumsuz sosyal sorunların gün ışığına çıkmaya başladığı bir dönemdir ve ILO bu sorunlar kapsamında çalışmalar yürütmeyi kendine ilke edinmiştir.

“Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sosyal adaleti, uluslararası alanda tanınan insan ve emek haklarını gerçekleştirmek için çalışmaktadır. Bugün ILO insana yakışır işler yaratılmasına; çalışanları ve iş çevrelerini kalıcı bir barış, refah ve ilerlemeye sahip çıkmaya yöneltecek ekonomik koşullarla çalışma koşullarının sağlanmasına yardım etmektedir...” (ILO, 2015).

Kendi ilkelerinden tam anlamıyla soyutlanmadan küreselleşmenin sosyal sorunlarını çözmek için sosyal politika gereksinimlerini oluşturma gayretine girmiştir. ILO, her anlamda güçlü, adaletli, özgürlükçü, sosyal anlamda başarılı, ayırım gözetmeksizin herkesi içine alan ve onlara çeşitli imkânlar sunan bir küreselleşme anlayışının mümkün olabilmesi için ne gerekiyorsa yapmak için kolları sıvamıştır ve yapmak istediklerini bugüne kadarki işleyişini ve çalışmalarını inceledikten sonra şu başlıklarla açıklamamız yerinde olacaktır (ILO, 2015):

- Her anlamda insan haklarına ve farklılıklara saygılı ve hoşgörülü, cinsiyet eşitsizliklerinin olmadığı, fırsat eşitliğine, adillığe ve serbest girişime dayanan insanca yaşamın birincil koşul olarak benimsendiği bir küreselleşme anlayışı,

- Sosyal ve ekonomik anlamdaki gelişmişlikleri birbiriyle ilintili tutan yerel, ulusal ve uluslararası anlamda çevrenin muhafaza edilmesine imkân tanıyan, yerel yönetimlerin güçlendirildiği devamlı bir ilerleme ve kalkınma anlayışı,
- Uluslararası pazarla güçlü bağlar kurarken aynı zamanda vatandaşının haklarını da koruyan ve onların sosyal ve ekonomik imkânlardan yararlanmasını güçlü ve özgürlükçü bir devlet anlayışı,
- Küresel süreçte hem ülkelerin kendi içindeki hem de ülkelerin birbiri arasındaki eşitsizlikleri en az seviyeye çekecek bir tutum ve birbiriyle dayanışma ve yardımlaşma anlayışı, bu sürecin temel unsurları ve başlıca aktörleri olarak nitelendirilen küresel şirketler, örgütler, siyasi yapılar, politik aktörler, sendikalar, işçi ve işveren örgütleri, STK'lar, gibi yapılar arasındaki iş birliği ve dayanışmayı sağlayacak ortamları yaratma anlayışı.
- ILO'nun küreselleşme sürecinin en sağlıklı ve amacına ulaşacağı şekliyle vücut bulması için hayal ettiği ve gerçekleştirmek istediği fazla iyi niyetli diyebileceğimiz tüm bu düşünceler, tam olarak gerçekleştirilebilir mi esas sorgulanması gereken bu olmalıdır.

Uluslararası sonuçlarına baktığımızda küreselleşmenin her toplumda aynı sosyal sonuçları doğurması elbette mümkün değildir. Kimi ülkeler için küreselleşme bir bataklık olarak yorumlanırken; kimi ülkeler için ise durum tam tersini ifade etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte bazıları kaybederken bazıları da hep kazanacaktır. Bu durum sadece farklı toplumları birbiriyle kıyaslarken değil; aynı toplumun farklı kesimlerini bir arada düşündüğümüzde de karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal sonuçları bağlamında küreselleşmeyi ele aldığımızda risk, güven problemi, şüphe, eşitsizlik gibi birçok faktör karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte, güvenliğin karşısına “tehlike”, güvenin karşısına ise “risk” gelmiştir ve istikamet belirsizleşmeye başlamıştır. Savaş, insan şiddetiyle birleşip endüstrileşmiş, nükleer tehdit risk ortamı oluşturmuş, her anlamda bir şüphe ve geleceğe olan güvensizlik küresel dönemde baş göstermiştir. Fakat küreselleşmeyle birlikte, dostluk ve cinsel yakınlıkla ilgili kişisel ilişkilerle birlikte yeni bir güven ortamı da oluşmuştur. Bu nedenle küreselleşmenin sonuçlarını ele alırken salt olumsuz yönleriyle değil olumlu ve belirsizlik gösteren birçok yönüyle de ele alınıp değerlendirilmesi araştırmanın selameti açısından fayda verecektir.

2.1.1. Küresel Dünyada Küresel (Ekonomik) Dağılım

Küreselleşmeyi iradi olarak güçlü devletlerin başlattığı ve dünya ekonomisine yön verdiği bir süreç olarak değerlendiren bir düşünce, tek başına koşulları doğru okuyamayan bir görüş olacak ve tek başına yetersiz ve taraflı olmanın ötesine geçemeyecektir. Başta ekonomik gereksinimler olmak üzere sosyal anlamda da küreselleşmenin bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Küreselleşme süreci her topluma aynı etkilerle tesir etmemiştir ki böyle bir durum zaten pek mümkün görünmemektedir. Küresel söylemlerin çıkış noktası olan gelişmiş Batı toplumları ile daha az gelişmiş ve gelişmekte olan “diğerleri” olarak sınıflandıracığımız toplumların küreselleşme sürecinden nasıl ve ne şekilde etkilendiği, alt başlıklar halinde araştırmada ele alınacaktır.

2.1.1.1. Küreselleşme Sürecinin Gelişmiş Ülkelere Olan Etkileri

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle kıyasladığımızda ekonomide dünya devi olarak kendini göstermiş, rüştünü ispatlamış olan gelişmiş ülkeler, günümüzde küreselleşme sürecinin meyvelerini en çok toplayan ülkeler olmuştur. Kapitalist sistemin küreselleşme ayağında bu sürece hazırlıklı olan gelişmiş ülkeler, küreselleşmeden en çok yararlanan güçler olarak ifade edilebilir:

“Bazıları küreselleşmeciliği, Amerika'nın kontrol ettiği merkez-çevre ilişkisinin dünyanın geri kalanına yayılması olarak görürler. Bunda bir doğruluk payı vardır, keza Birleşik Devletler küreselleşmenin dört biçiminde de merkezi rol oynar; ekonomik, askeri, toplumsal ve çevresel. Yani Birleşik Devletler, farklı düşünceleri birleştiren kültürü, pazar büyüklüğü, birtakım kurumlarının etkililiği ve askeri gücünü de içeren çeşitli sebeplerden küreselleşmenin mevcut aşamasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu manzarada, dünyanın merkezi olmak hegemonyayı getirir...” (Held ve McGrew, 2014: 140).

Küreselleşmenin etkilerini en fazla lehine dönüştürdüğü alan ise hiç kuşkusuz küreselleşmenin etki alanı en geniş unsuru olan popüler kültüre olan hâkimiyeti ve dünya üzerinde bu kültüre yönelik oluşturduğu kontrol mekanizmasıdır. Popüler kültür ve unsurlarına araştırmanın bu başlığı altında daha sonra yer verilecektir.

Özellikle dünyanın gelişmiş ekonomilerinin başında gelen Amerika Birleşik Devletleri, küresel piyasaların belirleyicisi olan çokuluslu ve ulus-aşırı birçok şirketi bünyesinde barındırarak uluslararası piyasalardaki etkisini olağanüstü bir şekilde artırmıştır.

“Peki, şirketler neden çokuluslu (ya da ulus-aşırı) olur? Bir şirket kendi iç pazarında doyum noktasına ulaşmış olabilir; kendi doğrudan varlığına gerek duyan yeni piyasaları belirleyebilir; çokuluslu ya da ulus-aşırı nitelik kazanmadıkça, politik düzenlemelerden ötürü kendi piyasalarının sınırlı olacağını tespit etmiş olabilir; yabancı bir piyasanın son derece kendine özgü olması nedeniyle orada sadece maddi olarak bulunduğu takdirde başarılı olabileceğini tespit etmiş olabilir ve diğer ülkelerde bulunmasının güçlü kültürel ve politik gerekçeleri olduğunu keşfetmiş olabilir...” (Ritzer, 2011: 219).

Dünyanın gelişmiş ekonomileri, artan rekabet ortamında durumu kendi lehine çevirmek için ellerinden gelen gayreti göstermektedir. Rakiplerinden daha fazla kar edebilmek ve onların önüne geçebilmek için bu ekonomiler, dünya pazarında tüketiciye sundukları mal ve hizmetlerin daha az bir maliyetle üretilmesi ve rakiplerinden daha düşük fiyata pazarlanmasının gerekliliğini önemsemektedir. “Daha az maliyet” demek bir bakıma verimli bir üretim süreci demektir. Çok uluslu şirketler bugün dünya ekonomisinin hatırı sayılır bir bölümünü ellerinde bulundurmakta veya kontrolü altında tutmaktadır. İşte neredeyse bir ülke kadar birikime ve sermayeye sahip olan çok uluslu şirketler, rakiplerine karşı avantaj sağlayan bu formülleri göz önünde bulundurarak sınırları aşmakta ve ulaştıkları pazarlarda, pazarladıkları mal ve hizmetlere alıcı bulmaktadırlar. İşte bu olumlu tablo neticesinde bu şirketler, kendi uluslarının da kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.

Çokuluslu şirketler, ana kaynağı yani merkezi genellikle gelişmiş ülkelerde bulunan fakat küreselleşme dediğimiz bu süreçte kollarıyla adeta dünyayı kuşatan “dev bir ahtapotu” andırmaktadır. Rekabet ortamında maksimum kar elde edebilmek için gerekli olan düşük maliyet hesabı, kaynağın bulunduğu noktalardan gerçekleştirilememekte, bu nedenle hammadde kaynağının bol olduğu, üretimin ucuz mal edilebileceği diğer ülkeler bu şirketlerin albenisini kazanmaktadır. Böylelikle çokuluslu şirketlerin yatırımları bütün dünyaya yayılmıştır. Bahsettiğimiz bu şirketlerin merkezi de başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Avrupa ülkeleri ve Japonya olmuştur. Çin de bu anlamda yatırımcıların gözde mekânı haline gelmiştir. Dünyada neredeyse bütün gelişmiş ekonomilerin ürettiği ürün ve hizmetlerin

fabrikaları Çin’de bulunmaktadır. Bunun sebebi dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin’in aynı zamanda dünyanın en düşük ücretle işçi çalıştıran ülke olmasıdır.130 milyon geçici işçinin her yıl, yılbaşında evlerinde olabilmek için yolculuk ettiği şaşırtıcı göçü konu alan “Eve Giden Son Tren” adlı belgesel, gelişmiş ekonomilerin minimum maliyetle nasıl maksimum kar elde edebildiğini kanıtlamakta ve aynı dünyada nefes aldığımız fakat empati dahi kurmakta zorlanacağımız düzeydeki bu yoksul insanların hayatlarını gözler önüne sermesi açısından önemli bir yapıttır.

Gelişmiş ekonomiler açısından kendi üretim hacimlerinin büyümesi, “ne pahasına olursa olsun” sürdürülmeli ve hız kazanmalıdır. Büyüme hızını belirleyen faktörler de hiç kuşkusuz nüfus artışı ve verimlilik-üretkenlikteki artışlar olmaktadır. Toplumun birçok yönüyle doğrudan etkileyen nüfus potansiyeli, ekonomik büyümede de ulusları doğrudan etkilemektedir. Verimlilikte yaratılan pozitif hava da maliyeti düşürmekte ve ciddi yatırım gerektirmektedir. Yapılan ciddi yatırımlar, amacına ulaşması açısından teknolojik yeniliklerle desteklenmelidir. Elbette kullanılan bu son teknik ve teknolojiler, rekabet edilen üreticiler ve pazarlamacılar tarafından kopyalanabilmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin pazarlama arayışını, nüfus artış hızı ve son tekniklerle donatılan ürünlerin oluşturduğu talep belirlemektedir. Nüfus artış hızında ABD ve Avrupa ülkeleri arasında bir kıyasa gidilecekse elbette ABD’nin daha önde olduğu söylenebilir.

İnsanlar Sanayi Devrimi öncesinde henüz fabrikasyon ürünlerle tanışmadan yapmış oldukları alışverişte ihtiyacı olan ürünleri satın aldığı kişiyi yakından tanımaktayken; Sanayi Devrimi sonrasında fabrika üretimi olan “ürün” olgusuyla ilk kez karşılaşmıştır. Böylelikle ürünü üreten kişi ile tüketen kişinin artık birbirini tanıması ve ihtiyacının ne olduğunu tahmin etmesi gereksiz hale gelmiştir ve iletişim böylelikle kopmuştur. Üretici firmalar, üretmiş oldukları ürünlere tasarlamış oldukları markalarını bir logo halinde iliştirerek müşterileriyle devamlı olarak yapay bir iletişim kurmayı amaçlamışlardır. Böylelikle “markalaşma” kavramı ortaya çıkmıştır. Gün geçtikçe ürünlerin üzerindeki bu logolar insanlar tarafından bir hayli önemsenmiş hatta tükettikleri üründen bile daha kıymetli bir hal almıştır. Böylelikle üretici firmaların önemsedığı şeyler artık ürünlerin niteliği ve kalitesi değil logolar üzerinden hayali karakterler yaratıp özellikle genç tüketici kitleyi etkisi altına alabilecek yeni yollar bulmak olmuştur. Küreselleşme sürecinin en yoğun etkisini göstermeye başladığı

1980’li yıllar aslında ekonomik krizlerin de yoğun olarak yaşandığı ve bu krizlerden kurtulmak için üretici firmaların yeni yollar aradığı bir dönemdir.

Günümüzde dünyaca ünlü ayakkabı markası olan Nike ve Adidas o dönemde spor ayakkabı üreten küçük bir işletme olmaktan çıkıp artık markalaşarak ayakkabı üretilen logonun büyüyle spor fikrini insanlığa satan bir firmaya dönüşmüştür. Özellikle en çok etki altına aldığı kesim genç nüfus olmuştur ve bu nedenle gençlerin giyim tarzı, hayat şekilleri ve rahatlarını yönlendirerek kendilerinin istediği gibi giyinip hatta onların istediği şekilde konuşan yeni ve tektip bir genç kitle yaratmayı başarmışlardır. Starbucks’lar McDonald’s’lar gibi popüler kültür unsuru olan pek çok firma gençlerin dünyasına sızıp adeta ilgi alanlarının analizini yapıp marka kültürü ile onları yönlendiren yeni bir tektipleştirici kavram ortaya çıkarmıştır.

Reklamlar, popüler kültürün taşıyıcısı konumundadır. Ayrıca reklamların en önemli tek tipleştirme araçları olduğu savunulur. Reklamlardaki hayatlara sahip olduklarında diğerlerinden üstün ve farklı olacaklarını hissederler, bu yüzden reklamı yapılan ürünü tüketmeleri gerekecektir ve böylece küresel kültür hedefine ulaşmaktadır. Günümüzde de ürünlerin sloganları da çok etkilidir. Mesela; Hazır Kart: “Ben özgürüm” , Beymen: “Fark ediliyorsa Beymen’dir” , Akai: “Akai, daha iyi” , Anadolu Finans: “ Bir farkınız olsun” , Aria: “İsteyin yeter” , Bellona: “Güzel yaşamak sanattır”, Blendax: “Baş döndüren dolgun saçlar”, Commodore: “İçinizdeki dâhiyi uyandırın”, Doritos: “Hayat senin, kuralları sen koy” gibi imajlarla insanları tüketime yönlendirerek; “tüketemezsen özel olamazsın, diğerlerinden bir farkın olmaz” fikrini insanlara aşılattıklarıdır. “Marka, tüketicinin zihninde yaşar, onların satın alma, kullanma deneyimlerinin ve ürün satıcısının öykülemesine tepkilerinin sonucu oluşur” (Mengü, 2006: 118). İnsanlar etkileyici, dikkat çekici reklamlar, markalar ve logolar sayesinde, farklılaşma eğilimi içerisine girerek hiç ihtiyacı olmasa dahi alışverişe, tüketime yönelmektedir.

“Markalı ürünlerin hızlı bir biçimde tanınabilir olmaları (örn. Coca-Cola şişesi), geniş dağıtım ağları ve daha az riskli olarak algılanmaları nedeniyle bir süre sonra tüketicilerde alışkanlık yaratmakta ve satın alma karar süresini kısaltıp, karar vermeyi kolaylaştırmaktadır” (Çelikel, 2008: 15). Böylelikle üretici firmalar tarafından önemli olanın ürün değil marka ve logolar olduğu ve yine pazarlama ve markalaşmanın ciddi anlamda desteklenmesi gerektiği fikri kabul görmüştür. Firmalar bu nedenle önemli

görmedikleri üretim sürecini buldukları bölgedeki yerli fabrikalar üzerinden değil dış ülkelere kurdukları fabrikalar üzerinden ve yine çok düşük ücretlerle çalışan iş gücü üzerinden üretimi gerçekleştirip hem kendi ülkelerindeki iş alanını bitirmekte hem de çok az bir sermaye ile çok ciddi rant sağlamaktadır. Üçüncü Dünya ülkeleri denilen Asya'nın doğusundaki ve Latin Amerika'daki yoksulluğun yüksek oranda yaşandığı, işçilerin herhangi bir yasal güvencelerinin olmadığı, alınan ücretlerin ciddi anlamda düşük olduğu ülkelere doğru üretim süreci ve pazar kaydırılmıştır. Bu ülkeler gelen yeni işgücü sayesinde kalkınmamakta, ekonomide ilerleme ve yoksul yaşam koşullarında bir iyileşme sağlanmamaktadır. Çünkü bu ulus-aşırı firmalar yatırım yaptığını iddia ettiği bu ülkelere yaptıkları özel anlaşmalar sayesinde herhangi bir vergi ödememekte ve çok düşük ücretlere işçi çalıştırmaktadır. Örneğin Vietnam'daki özellikle ağır sanayi ve tekstil gibi emek yoğun sanayi tarzındaki fabrikalar ülkenin en ücra halktan uzak noktalarında konuşlanmakta hatta baskıcı idarecilerin askerleri tarafından muhafaza edilmektedir. Bu durum sadece bu üçüncü dünya ülkelerini etkilememekte, Amerika'nın özellikle kuzey eyaletlerini ve Avrupa'yı da üretim üzerinden iş sahası ve pazar anlamında sınırlandırmaktadır. Öğrenciler ve mezun gençlerin çalışabilecekleri üretim işleri bulunmadığından Starbucks, McDonald's gibi hazır gıda sektöründe çalışmak durumunda kalmaktadır. Üretim işlerinin adeta yok olduğu Kuzey Amerika ve Avrupa'da hizmet sektörü oldukça önem kazanmıştır.

İşte minimum sermaye ve emek üzerinden maksimum gelire dayalı olması nedeniyle kaynağı ve sermayesi gelişmiş ülkelere ait olan çokuluslu şirketler, yatırımlarını dünyanın diğer ülkelerine kaydırmıştır.

“Ülkeler sınır aşan mobiliteye sahip üretim faktörlerini kendi ülkelerine çekebilmek için egemenlikleri altında bulunan yerlerin yatırım iklimini elverişli bir hale getirmeye çabalamakta ve dünyanın her tarafında üretim faktörlerini kullanabilen mal ve hizmet üretirek bunları küresel ölçekte pazarlayıp satabilen firmaları ülkelere çekebilmek için rekabet etmektedirler...” (Aktan ve Vural, 2005: 3).

Böylelikle kendi içinde devinen ve çıkış yolu bulamayan yatırımlar, sınırları aşarak adeta özgürlüğüne kavuşmuş, serbest dolaşım ile yeniden hayat bulmuştur. Bir bakıma çokuluslu şirketlerin gayretleriyle ortaya çıkan ve gelişen küreselleşme olgusuna faydası dokunan da yine çokuluslu şirketler olmuş ve sonuçta geldikleri ülkelere kol kola hareket ettikleri bir küresel piyasa oluşturma çabasına girişmişlerdir. Böylece gelişmiş ülkelere baktığımızda hepsinin yatırımları diğer ülkelere bir şekilde ulaşmış

ve kendilerine bir pazar bulmuştur. Yani küreselleşme bir amaç değil amaca götüren en güçlü araç olmuştur. “Küreselleşme sürecinde bu şirketlerin ekonomik ve sosyal kalkınmaya sağlayacağı katkılar ve fırsatların yanı sıra ortaya çıkaracağı tehditler ve tehlikelerin eşanlı düşünülmesinde ve önlemler alınmasında yarar bulunmaktadır” (Aktan ve Vural, 2005: 18).

araştırmada sıklıkla küreselleşmenin gelişmiş ülkeler açısından oluşturduğu yararlardan bahsedilmektedir fakat elbette bu ülkelere zararları da olmuştur. Ekonomik anlamda gelişmiş ülkelere fayda sağlayan küreselleşme, toplumsal anlamda beklentilere karşılık verememiştir. Küreselleşmeyle birlikte gelir adaletsizlikleri her geçen gün artmakta ve bugün artık önemli boyutlarla ifade edilmektedir. Zenginlerle yoksullar arasındaki mesafe her geçen gün büyümekte ve yoksulluk yaşayan insan sayısı da doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. İşsizlik olgusu da yine küreselleşmeyle birlikte artık gündemi meşgul edecek düzeylere ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelerde kullanılan son teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte insan emeğine duyulan talep azalmakta, bunun yanında ucuz işgücü sağlayan uluslararası pazarlara yönelim artmaktadır. Bu nedenlerle gelişmiş ülkelerde istihdam sorunu gündeme gelmekte ve bu durum işsiz insan sayısını bir hayli artırmaktadır. ILO Genel Direktörü Guy Ryder’in ILO’nun WSO (Dünyada İstihdam ve Toplumsal Durum – Eğilimler 2017) başlıklı raporunun ışığında söyledikleri konuyu daha iyi analiz etmemize yardımcı olacaktır: “Bir yanda küresel ekonomik ve sosyal krizin yol açtığı tahribatı giderme, diğer yanda da her yıl işgücü piyasasına yeni katılan on milyonlarca insan için kaliteli işler sağlama gibi ikili bir görevle karşı karşıyayız” (ILO, 2017)

Tablo 1. İşsizlik, Güvencesiz İstihdam ve Çalışan Yoksulluğu Eğilim ve Tahminleri, 2016–18

	İşsizlik (milyon)			İşsizlik Oranı (yüzde)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
DÜNYA						
Gelişmiş Ülkeler	197.7	201.1	203.8	5.7	5.8	5.8
Yükselen Ülkeler	38.6	37.9	38.0	6.3	6.2	6.2
Gelişmekte Olan Ülkeler	143.4	147.0	149.2	5.6	5.7	5.7
	15.7	16.1	16.6	5.6	5.5	5.5

Kaynak: ILO, 2017 (Not: Tablo 1’de sadece işsizlik oranlarına yer verilmiştir)

Yine örneklerle dile getirilecek olursa; Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin, ekonomik büyüme hızındaki gerileme, işsizlik oranlarındaki ve sosyal sorumluluk giderlerindeki artışlar küreselleşme sürecinin Avrupa’ya yaşatmış olduğu en belirgin sorunlardır ve belki de buz dağının sadece görünen yüzünü bizlere göstermektedir. IMF 2016 Nisan

ayında yayınladığı “Küresel Ekonomi Raporu”nda gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerle ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

“2015 yılının son aylarında ABD, Japonya ve Asya’da bulunan diğer gelişmiş ekonomilerin beklenenin altında performans göstermesi gelişmiş ekonomilerin yavaş büyüme devam edeceği sinyalini vermiştir. Euro Bölgesi’nde ise genel toparlanma devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kendi içerisinde ekonomik dinamiklerde ayrışmalar söz konusudur. Çin ve diğer Asya ülkelerinde yüksek büyüme oranları izlenmekte, Brezilya, Rusya ve Meksika, Sahra altı Afrika ve Orta Doğu’da ise büyüme ve ekonomik aktivitenin beklenti altında kaldığı görülmektedir...” (Özümser, 2016: 1).

Buradan da anlaşılacağı üzere Japonya, bu son birkaç yıldır yüzleştiği ekonomik sessizliği, yavaşlamayı bertaraf edebilecek gücü kendisinde bulamamakta ve olumsuz koşulların stresini üstünden atamamaktadır. Küreselleşmenin nimetlerini belki de en iyi şekilde toplayan güç olan Amerika ise, kendi halkının gelir eşitsizlikleri yaşamaları, güvencesi yetersiz kalan belki de hiç güvence sağlamayan işlerde çalışmak zorunda bırakılmaları, emeklerinin hak ettiği ücreti alamamaları ve iyileştirilmeyen ve yetemeyen çalışma koşullarına maruz kalmaları gibi sıkıntıları çözmede zorlanmakta veya yeterince ilgili olmayan bir tavır takınmaktadır. Bu noktada yine IMF (2016)’nin raporuna bakmak net bilgiler elde etmek için yararlı olacaktır:

“IMF, Dünya Bankası, ABD Merkez Bankası ve benzer kurumların sıkça dile getirmiş olduğu gibi, küresel ekonomideki riskler devam etmektedir. Risklerin daha belirgin hale gelmesi durumunda ülkeler bireysel tedbirler ve politika araçları ile dengeyi koruyamayabilirler. Bu noktada IMF’nin son zamanlarda sıklıkla dile getirdiği finansal güvenlik ağı sisteminin uygulanması küresel ekonominin korunması açısından önem teşkil etmektedir...” (Özümser, 2016: 6).

Esas olarak sorgulanması gereken şey, küreselleşme sürecinin hem ulus düzeyinde hem de uluslararası düzeyde birçok toplumsal sorunun da nedeni olduğu gerçeğidir. Yoksulluk, istihdam ve işsizlik sorunu, gelir adaletsizlikleri ciddi boyutlara ulaşmış, sadece gelişmiş ülkeleri değil dünya gündemini de etkilemiştir. Küreselleşmeye karşı çıkan ve onu bir söylem olarak gören seslerle küreselleşmenin dünya ölçeğinde faydasını dile getiren ve küreselleşmeyi destekleyen sesler bu noktada birleşmektedir. Her iki taraf da bu sorunların yeni kaoslar ve küresel ölçekte çatışmalar doğurmasından kuşku duymaktadır. Şu günlerde, dünyanın bu sorunlarla baş edebilecek gücü kendisinde bulup bulamayacağı noktasında endişeler de her geçen gün artmaktadır.

2.1.1.2. Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri

Bilginin, iletişimin, sermayenin vb. küreselleşmesiyle birlikte küresel süreçler sadece gelişmiş ülkelerin değil az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin yaşadığı ve bu ülkeleri, toplumları şekillendirdiği görülmektedir. İletişimin küresel bir boyut kazanmasıyla birlikte uzak mekânlar birbirine o kadar yakınlaşmıştır ki çok uzak coğrafyalarda bulunan bireyler birbirleriyle kolaylıkla iletişime geçebilmektedir. İnternet ve dolayısıyla katılımcıları çığ gibi büyüyen sosyal medya, bireylere kendilerini özgürce ifade edebildikleri, bilgi edinebildikleri ve iletişim kurabildikleri sanal bir mekân tahsis etmektedir. Bu nedenle hem zaman hem de mekân iç içe geçmiş hatta artık anlamlılığını yitirmiştir. Dünyanın öbür ucundaki bir arkadaşımızla görüntülü görüşebilmemiz, aynı mekânda yüz yüze görüşmemizin bir anlamı kalmadığını, sınırların kaybolmaya başladığını göstermektedir.

Bilginin küreselleşme sürecinde teknolojiyle birleşmesi, aynı zamanda birçok alanda yenilikler getirmiştir. Örneğin; tıp biliminde bu teknolojilerin kullanılmasıyla çare bulunamayan hastalıkların devası bulunmakta, aşular, daha farklı ve daha kısa süreli hastayı en az yıpratıcı ilaçlar ve tedavi yöntemleri keşfedilmektedir. Örneğin; son yıllarda artık şeker hastalarına her gün yapılan insülin iğnesinin tarihe karışacağı haberleri yapılmaktadır. Çünkü Weizmann Enstitüsü'nde çalışmalar yürüten bilim adamları, tip 1 diyabet hastalarına önce üç ayda bir kez, sonraki yıllarda da sadece yılda bir kez vurulacak ve şeker hastalarının her gün yaşadığı acıyı hafifletecek yeni bir aşı üzerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir (Milliyet, 2012). Amerikalı bilim adamları ise daha ileri giderek ölümün çaresinin bulunduğunu, çaresiz hastalıklara yakalanan hastaların öldükten hemen sonra dondurularak sıvı nitrojen içerisinde uzun yıllar muhafaza edileceği ve ilerleyen teknoloji sayesinde de istenildiği zaman yeniden çözümlenerek canlandırılabilirliğini iddia etmişlerdir. 1972 yılı itibarıyla bu düşünce üzerine hizmet veren “Alcor Life Extension Foundation” adlı Amerikan firması, bu işlem için kendisine başvuru yapan 230 kişi olduğu söylemektedir (Sabah Gazetesi, 2011). Küreselleşme sürecinde tüm bu gelişmeler dünyanın neredeyse bütün coğrafyalarına yayılmaktadır.

İşte tüm bu gelişmeler sayesinde küreselleşme dediğimiz süreç, gelişmekte olan ülkelerin de birbirinden farkını ortaya çıkarmıştır. Hem küresel şirketler gelişmekte

olan ülkelere ciddi yatırımlar yapabilmekte hem de gelişmekte olan ülkelerin bir kısmı, bahsettiğimiz bilgi teknolojileriyle faydalı politikalar oluşturarak toplumu oluşturan kurumları ile ülkenin fiziki ve ekonomik alt yapısını güçlendirebilmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkeler kadar olmasa bile küresel ekonomide kendine yer bulmakta ve payına düşeni almak için çabalamaktadır. Bu süreçte başarılı olan ülkelerde eğitim, sağlık alanındaki pay ile birlikte bu alanlarda verilen hizmetin kalitesi de artmaktadır. Yine küreselleşmeye uyum sağlayan bu ülkelerde hukuk alanında uluslararası düzeydeki gelişmeler yakından takip edilmekte ve insan haklarına saygı çerçevesinde gözle görülür olumlu gelişmeler yaşanmaktadır.

Fakat yine de sosyal harcamalarında artış gözlemlenmeyen gelişmekte olan ülkelerin bir kısmı ile gelişmiş ülkeler arasındaki uçurum küreselleşmeyle birlikte hızla artmıştır. Öncelikle eğitime gereken önem verilmediğinden, bilgi teknolojileri bu ülkelerde gerektiği gibi işlev görmemiş ve toplumun kurumlarına fayda sağlayacak şekilde işletilememiştir. Bunu yapabilecek beyinler de göçe zorlanmıştır ve istikameti ekonomik anlamda daha gelişmiş ülkelere doğru bir “beyin göçü” yaşanmaktadır. Beyin göçünün yanı sıra gelişmiş ülkelerdeki teknoloji alanında nitelikli işçi eksikliği ve genç nüfusun hızla azalması, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere gelen göçlere müsamaha göstermelerine yol açmıştır. Yaşandığı ülkeyi bir bakıma ayağa kaldırma potansiyeline sahip bu demografik gücü, gelişmekte olan toplumlar ellerinden kaçırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde devletin sahip olduğu ekonomik güç, gelişmiş ülkelere farklı olarak en üst seviyededir. ABD ve Avrupa ülkelerinde “özelleştirme” dediğimiz devletin sahip olduğu kurum ve kuruluşların özel sektöre kiralanması, devredilmesi ve tekellerin kaldırılması ile birlikte özel şirketlerin girişimci ruhu övülmekte ve serbest rekabet ortamları yaratılmaktadır. Prangalarından kurtulup serbest bırakılan girişimciler ve özgür rekabet sahası, ülke ekonomisini hiç olmadığı kadar canlandırmaktadır. İşte gelişmekte olan ülkelerin gelişmesini yavaşlatan en önemli şey de devletin ekonomideki bu rolünü kimseyle paylaşamayacak şekilde hareket etmesidir. Bu nedenle bu konuda ülkelerin yönetimdeki tavırlarının sertlik-esneklik derecesi ve şeffaf bir rekabet ortamının söz konusu olup olmaması durumu ciddi önem arz etmektedir:

“Gelişmiş ülkelerde tüketiciler için düşük fiyatın sağlanması rekabet politikası için önemli bir hedefken, gelişmekte olan ülkeler için temel hedef kalkınmadır; üretimin uzun vadede büyümesini sağlamaktır. Gelişmekte olan ülkeler kalkındıkça rekabet düzenlemelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler özellikle 1980’lerden itibaren hızlı bir biçimde rekabet mevzuatlarını oluşturma süreci içine girmişlerdir...”
(Sabır, 2013: 130).

Gelişmekte olan ülkelerin gündemini bir hayli meşgul eden bir diğer sorun, hiç kuşkusuz gelişmiş ülkelerin de küreselleşme süreciyle birlikte yaşamış olduğu en önemli sorun olan gelir dağılımı adaletsizlikleridir. Fakat küreselleşmeyle birlikte çözülmesi beklenen bu sorun, zenginlerin gittikçe daha zenginleşmesine yol açarken yoksulları da gitgide yoksullaştırmaktadır. Zenginliklerin; üretim şekli, artan verim, teknolojik gelişmeler, batı kaynaklı küresel yatırımcılık neticesinde gelişmiş ülkelere akıyor olması bu uçurumu daha da artırmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz tüm bu faktörlere önem veren bir kısım gelişmekte olan ülke, yükselen değer olarak öne çıkarken; bu kategorideki büyük bir kısım ülke de küreselleşme sürecinde yerinde sayan hatta gerileyen güçsüz ülkeler konumuna sürüklenmektedir. Yapılması gereken şey çok basittir; eğitmek, öğretmek, geliştirmek, fırsat vermek ve kendini yenileyip güncellemek. Yani bu ülkelerdeki sosyal harcamaların belki de en önemlisi olan eğitime verilen destek artırılmalı, bilgi teknolojilerini kullanabilen beyinler geliştirilmeli ve bu beyinlere değer verilerek beyin göçünün önüne geçilebilmelidir. Küresel iletişim sağlayan internetin doğru ve sağlıklı şekilde kullanımı özendirilebilir ve maddi külfeti olmayan, herkesin kolaylıkla ulaşabileceği bir haberleşme aracına dönüştürülebilir ki nitekim günümüz itibariyle internet herkesin cebine kadar girmiştir. Dünyada olup biten gelişmelere yabancı kalmamak adına her anlamda ve her kurumuyla dinamik bir sosyal yapı oluşturulabilir. İlme, bilime, fenne ve artık teknolojiye gereken önem verilerek, bu alanlarda yapılan yatırımlar artırılabilir. Bilimsel çalışmalar yürüten bilim adamlarına gerekli teçhizat ve donanım sağlanarak önlerindeki engeller ortadan kaldırılabilir. Siyasi düşüncede, basında, hukuki süreçlerde insan haklarına saygı ve özgürlük ilkesinin de demokrasinin bir gereği olarak uygulanması gerekmektedir.

2.1.2. Giderek Küreselleşen Dünya ve Yoksulluk

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yoksulluğu, “insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur” şeklinde tanımlarken yoksulluğu 2 ayrı anlamıyla açıklar: “Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder” (TÜİK, 2017c). Yoksunluktan kasıt, imkânlarla ulaşamamak ve bunun ötesinde insanın temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaması olarak ifade edilebilir. Gelir dağılımında yaşanan her türlü aksaklık ve sorun, yoksulluğun temelden belirleyici etmenleri olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Yoksulluk, kaynakların dağılımı sorunudur; kaynak ve gelir dağılımı sorunundan bağımsız biçimde de ele alınamaz. Bu açıdan, yoksulluğun işsizlikle, sosyal politika ve harcamaların yetersizliğiyle de yakın ilgisi vardır; ancak bunlar da bir yandan uygulanan ekonomi politikalarının, öte yandan bu ekonomi politikalarıyla birlikte izlenen sosyal politikaların sonuçlarıdır...” (Koray, 2012: 235).

Yani yoksulluk, hem ekonomik hem de siyasal boyutları olan küresel ve toplumsal anlamda bu yöndeki politikalarla ilişkili bir olgudur.

“Dünya Bankası verilerine bakıldığında kişi başına düşen gelir bakımından dünyanın en zengin ve en fakir ülkeleri arasındaki fark 1970’lerde 30 kat iken, 1990’larda 70 kata yükselmiştir. BM raporlarına göre de dünyadaki en zengin %20 ile en yoksul %20 arasındaki fark her geçen gün artmaktadır” (Koray, 2012: 221). Türkiye’de de bundan farklı bir durum söz konusu değildir. TÜİK yayımladığı “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012” raporunda en yoksul %20 ile en zengin %20 arasındaki farkın 2012 yılı itibariyle 8 kat olduğunu ve bir önceki yıla göre değişmediğini kaydetmiştir. “Bu oran 2015 yılı itibariyle ise 7,6 ya gerilemiştir” (TÜİK, 2015b). Küreselleşmeyle birlikte paylaşım alanının her anlamda ve herkesi memnun edecek düzeyde artacağını iddia edenler büyük bir yanılgıya düşmüştür. Çünkü 1980’lerle ifade ettiğimiz küreselleşme süreci, başladığı günden bugüne bölüşüm anlamında adaletsizliklere sahne olmuş ve zengin ile yoksul arasındaki farkı her geçen gün daha da büyütürük uçurumlara yol açmıştır. Küresel süreçle birlikte güçlü devletlere akan her türlü zenginlik, kaynaklara ulaşmakta zorluk çekenlerin durumunu, bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere ciddi boyutlara getirmiştir.

Zenginlikler artmakta, sermaye küreselleşmekte, uzak mekânlar yakınlaşmakta ve toplumların biraradalığı kolaylaşmaktayken yoksulluğun da aynı hızla artıyor olması düşündürücü olmalıdır (Koray, 2012: 236). Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ilerlemekte, sınırlar kalkmakta, imkânlar artmaktayken bu imkânlara erişebilmenin hep bir kesimin elinde bulunması da artan zenginlerin karşısına aynı oranda artan yoksulları yerleştirmektedir. Üretimdeki (özellikle tarımsal üretim) verimin hatalı uygulamalar neticesinde düşmesi ve böylece daha az ürün elde edilmesi sonucunda oluşan zarar tüketicilerden karşılanmak istenmekte ve böylece ürünlerin fiyatları da astronomik boyutlara ulaşmaktadır. İnsanlar temel ihtiyaçlarını, temel besin kaynaklarını dahi karşılayamayan bir “tüketememe toplumu” nu oluşturan yoksul bireylere dönüşmektedir. Küreselleşmenin gelir eşitsizliklerini arttırdığına yönelik çok sayıda gösterge kullanılmaktadır. Açlık ve yoksulluğun bu kadar hızlı artması, toplumda da huzursuz bireylerin suça eğilimini arttırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte de bu durum, toplumsal bir sorun olmaktan çıkıp uluslararası sahaya sıçramaktadır. Artan zenginler, artan yoksulların isyanının temel nedeni olmaya başlamıştır.

“Yoksulluk aynı zamanda eğitim alamamak, siyasete ulaşamamak, şiddete maruz kalmak gibi birçok sorun ve yoksunluğu da beraberinde getirmektedir. BM, yoksulluk ile yoksunluk arasındaki ilişki olduğunu vurgular ve yoksulluğu insan hakları ihlali olarak sunar” (Koray, 2012: 236). Fakat bu yaklaşım çok empatik görülse de icraata dökülmedikçe bu ve benzeri ifadelerin ne kadar samimi olduğu tartışılabilir.

Küreselleşme taraftarları tarafından olumsuz bir eleştiri olarak karşılanırsa da artık tek merkezden idare edilen tek sistemli “küresel bir köyü” andıran bir dünyadan bahsetmek yerinde olacaktır. Küresel ölçekte işleyen ve zaman-mekân sıkışmasını ortadan kaldıran bir iletişim ağının varlığı elbette yadsınamaz. Fakat küresel anlamda gücü elinde bulunduranlar, bu ağı istedikleri gibi kendi lehlerine işleyecek şekilde kontrol edebilmektedir. Bu nedenle bu süreçte karşılıklı olması beklenen akış çoğunlukla tek yönlü bir seyir izlemektedir. Ülkeler bazında baktığımızda da gücü elinde bulunduran ülkeler gün geçtikçe zenginleşirken düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde ise durum vahimdir. İnsanoğlunun kendi elleriyle bir anlamda her gün yeniden inşa ettiği bu dünya, kimi toplumlarca en kaliteli boyalarla rengârenk boyanıp en kaliteli şekilde tüketilen zaman dilimlerine dönüşürken; kimi ülkelerde ise ucuz

boyaları sürdükçe çatırdayan ve halkının her an üzerine yıkılacağından korktuğu iç karartıcı bir harabeyi andırmaktadır. Yani dünyada birbirini anlamakta zorluk çeken ve empati kuramayan çok zengin ve çok yoksul, çok güçlü ve çok zayıf birlikte vardır ve hep var olacaktır.

Sadece ülkeler arasında değil ülkelerin kendi içindeki zengin ve yoksul oranları ve bu kesimler arasındaki fark da ülkenin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiği ve zamana karşı ayakta durup duramayacağı noktasında bizlere ipuçları vermektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki zengin-yoksul oranlarının gelişmiş ülkelerdeki zengin-yoksul oranlarıyla kıyaslanması elbette gerçekçi olmayacaktır fakat daha önceki başlıklarda da ele aldığımız gibi gelişmiş ülkelerde de artan yoksul oranları dikkat çekmektedir. Fakat ne olursa olsun gelişmiş ülkelerdeki en düşük gelir grubundaki bir bireyle en yüksek gelir grubundaki bir birey arasındaki fark 10 katı geçmemektedir. Tabii sosyal harcamalar anlamında ciddi bir tavır takınan Avrupa ülkeleri ile bu harcamalarda devletin sorumluluk almaması gerekliliğini vurgulayan ABD'yi kıyasladığımızda, ABD'nin gelir dağılımında yaşanan adaletsizliklerle isteksiz bir biçimde ilgilenmediğini görmekteyiz.

“Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde, bir yandan yoksullukla mücadelenin önemli bir toplumsal amaç olduğu dile getirilirken, diğer yandan refah devletinin zayıflatılma süreci içinde istihdam yaratıcı programların, konut programlarının ve sosyal hizmetlerin kısıldığı ve hatta ortadan kaldırıldığı, yoksulların, orta sınıfın değer yargılarına göre “hak eden” ve “hak etmeyen” yoksullar olarak sınıflandırıldıkları ve kendi konumlarından sorumlu tutuldukları, yardım görenlerin kendilerine yapılan yardımın gerekli olduğunu ve bu yardımlardan en iyi şekilde yararlandıklarını kanıtlamalarının beklendiği ve sosyal politika uygulamalarında giderek serbest piyasa kurallarının hâkim kıldığı bir süreç yaşanmaktadır...” (Şenses, 2014: 22- 23).

Yani küresel süreçten en çok fayda gören ABD'nin, maksimum kar elde etme amacının yanında -dünyadaki diğer ülkelerin yoksullarını bir kenara bırakalım- kendi yoksul vatandaşlarının bile gerekli ölçüde haklarını korumadığını ve ilgili davranmadığını, adeta onları kendi kaderlerine terk ettiklerini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Gelişmiş ülkelerin (Dünya Bankası 2015 yılı verilerine göre bu ülkeler başlıca; ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Rusya'dır) aksine gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin bazılarının da yoksulluk konusuna ilgisi son yıllarda iyiden iyiye

artmıştır. Hızla gelişmekte olan (2015 Dünya Bankası verilerine göre Çin, Japonya, Endonezya, Brezilya ve Hindistan) ülkelerden olan ve bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından bu yana yoksulluk konusunu gündemin ilk sırasında tutan Hindistan buna yönelik bir politika izlemekte ve Sri Lanka, Endonezya, Latin Amerika ve Güney Sahra ülkeleri de bu sırayı takip etmektedir (Şenses, 2014: 23). Bu ülkelerin yoksulluk sorununa bu denli eğilimli olmasının temel sebebi; DB, IMF, ILO, OECD, BM, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi kuruluşların yürütmüş oldukları çalışmalarda ana gündem maddeleri arasında yoksulluk sorununun da yer almasıdır:

“IMF ve Dünya Bankası’nın özellikle en yoksul ülkelerde yoksulluğun azaltılması konusunda ortak hareket etmeyi sürdürdükleri ve IMF’nin Çok Borçlu Yoksul Ülkeler’in dış borç yüklerinin hafifletilmesini, bu ülkelerin yoksulluğun azaltılması yolundaki çabalarıyla ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır...” (IMF, 2000: 385’ten aktaran Şenses, 2014: 24).

Ülkelerin gelişmişlik oranları düştükçe gelir adaletsizlikleri de artmaktadır. BM’nin 2005 tarihli İnsani Gelişme Raporu’nda yer verilen verilere göre “yeni sanayileşen ülkeler olan Brezilya, Meksika, Şili ve Türkiye gibi ülkelerde en düşük gelire en yüksek gelir grubu arasındaki fark büyümektedir. Örneğin Brezilya’da en düşük % 20’lik gelir grubu ulusal gelirin % 2,5’ini alırken, en yüksek % 20’nin gelirden aldığı pay %64,2 olmaktadır” (Koray, 2012: 223). Yani gelişmiş ülkelerde 10 kat olan bu gelir grupları arasındaki fark, gelişmekte olan ülkelere doğru inildikçe 30 kata çıkabilmektedir. Fakat az gelişmiş ülkelerde ise gelir grupları arasında var olan bu fark, artmak yerine azalmaktadır. Bunun sebebi, bu ülkelere ekonomik anlamda herhangi bir yatırımın söz konusu olmamasıdır.

Az gelişmiş ülkeler, uluslararası ticaret sahasına adım atacak fırsatlara kavuşmamış ve yoksulluğun en ağır şekillerde yaşandığı en alt kademedeki gelir gurubu ülkeleridir. Zengin, zaten bizim gözümüzde canlandırdığımız zengin tanımına uymadığı için aslında çok zengin olmamakta, yoksulla arasında da uçurumlar oluşmamaktadır. Belki de onların kendi içinde zengin olarak sınıflandırdığı kesim, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler açısından asgari geçim düzeyinde yahut onun da altında yer almaktadır. Burada bakış açısı oldukça önemlidir ve küreselleşme sürecine dâhil olamamış bu ülkelere ortak bir vicdan ile yaklaşılmalıdır. Yani bu süreçte “küresel bir empati dili” oluşturmak toplumlara belki de insanlık açısından olumlu adımlar

attıracaktır. Güçlülerin, zenginlerin kazandığı bir dünyadan, insanlığın kazandığı bir dünya yaratabilecek olan da yine küreselleşmenin ta kendisi olacaktır.

“Günümüzde gelir dağılımını düzeltecek ve yoksulluğu önleyecek politikaların, ülkedeki gelir grupları arasındaki uçurumları azaltma amacını taşıdığı söylenilebilir. Çünkü uygulanan kapitalist ekonomi ve serbest piyasa politikası, daha kökten uygulamaları piyasanın işleyişi için zararlı görmektedir” (Koray, 2012: 233). Araştırmanın başlarında da bahsettiğimiz gibi sosyal politika, en başta var olan kapitalist sistemi koruyacak ve daha sonra bu sistemin doğurmuş olduğu sorunları gidermeye yönelik politikalar üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu nedenle küreselleşme sürecinde uygulanan sosyal politikalar toplumlarda belki de hiç bir zaman özlem duyulan tam bir huzur ve refah ortamı sağlayamayacaktır.

“Gelir dağılımını iyileştirecek politikalar her şeyden önce insana yatırımla başlamaktadır. İnsanların eğitim düzeylerinin yükselmesi, istihdam olanaklarının geliştirilmesi, spordan sanata kadar uzanan sosyal etkinliklerinin desteklenmesi, gibi birçok uygulama, doğrudan yararları kadar toplumdaki insan kaynağının niteliğini geliştiren ve onlar için fırsat eşitliği sağlayan uygulamalar olmaktadır...” (Koray, 2012: 233-234).

Ne zaman ki daha fazla kazanma hırsı, insanları topluma kazandırma hırsının altında ezilirse ya da daha gerçekçi bir ifadeyle dile getirilecek olursa bu iki hırs küreselleşme terazisinde dengelenirse, işte o zaman sosyal politikanın temel hedefi olan huzur ve refahı bir arada sağlama çabaları tam anlamıyla gerçekleşmiş olacaktır.

“Küreselleşmenin doğurduğu olumsuz sonuçların abartıldığı tezinin öncülüğünü yapan araştırmalardan bir tanesi “Martin Araştırması”dır. Araştırmaya göre, “dünyada gittikçe artan yoksulluk ve gelir eşitsizliği çok rahatsız edici boyutlara ulaşmıştır” yorumu özellikle gazeteciler ve küreselleşme karşıtlarının en çok kullandığı argümanların başında gelmektedir. Bu görüş BM’nin 1999 İnsani Gelişim Raporu’ndan beslenmektedir...” (Zengingönül, 2007:170).

Küreselleşmenin negatif etkisinin üzerinde duran BM, raporunda genellemeler üzerinden yorum yapmaktadır. Örneğin raporda “son dönemdeki çalışmalarda OECD ülkelerinde de 1980’ler boyunca ve 1990’lı yılların başlarında eşitsizliğin arttığına işaret edilmiş, 19 OECD ülkesinden sadece birinin az bir gelişme gösterdiğine değinilmiştir. Fakat verilere bakıldığında gelir eşitsizliği kimi ülkelerde artış gösterirken kimi ülkelerde durağan seyretmektedir” (Zengingönül, 2007: 171).

Bir söylem olarak küreselleşmenin bir sonucu mudur bilinmez ama bugün dünyanın büyük bir kısmı yoksullukla boğuşmakta ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta dahi zorluk çekmektedir. Dünyadaki ekonomik bunalımların sonu bir türlü getirilememekte, yoksullar daha çok sefaletle sürüklenirken zenginler artarak güçlenmektedir. Üretim politikaları gücün ve güçlünün yanında yer almakta ve fazla tüketenin lehine işlemektedir. Fırsat eşitsizliği kafamızı çevirdiğimiz her noktada kendini göstermektedir. Bölüşümdeki adaletsizlikler çözümlenememekte daha doğrusu çözümlene ihtiyacı, daha fazla kar elde etme ihtiyacının gerisinde kalmaktadır. “Az gelişmiş ülkelere ve insanlara borçlar vererek, krediler açarak piyasadaki talep yükseltilmeye çalışılmakta ve böylece üretim devam etmekte, ticaret artmakta, pazar büyümektedir. Ancak ne geniş kitlelerin ihtiyaçları giderilmekte ne de onların gelir bölüşümündeki paylarını artıracak bir sonuç ortaya çıkmaktadır” (Koray, 2012: 234). Sonuçta, hem bölgeleri ayrı ayrı hem de toplumun genelini etkisi altına alan ve içinden çıkılmaz bir hale gelen yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmaktayız. Yani tüm dünyayı ele aldığımızda yoksulluk kitlelerin omuzunda değildir, tamamıyla bir sistem sorunudur. Zengin ile yoksul arasındaki uçurumun her geçen gün artması adalet mekanizmasının ne derece doğru işlediğini de eleştirilere açmaktadır.

2.1.3. İstihdam Sorunu ve İşsizlik Çıkmazı

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfı kas gücüyle emek sarf etmekte ve mavi yakalı olarak anılmaktadır. Değişen üretim ilişkileri, gelişen teknoloji mavi yakalıların karşısına emek sarf ederken kol gücünün yerine zihinsel işlevlerini kullanan ve her biri farklı alanlarda ve alanında uzmanlaşmış beyaz yakalılar çıkmaktadır ki bu durum endüstri toplumundan hizmet toplumuna geçiş sürecini hızlandırmış ve bu süreç aslında küreselleşme sürecinin de sinyallerini vermiştir.

Günümüzde hala sıklıkla duyduğumuz “her işten anlayan, ne iş olsa yapan” işçi mantığının tam aksine alanında uzman kişiler yetişmekte ve üretim sürecinde yer alan kişi sayısı artmaktadır. Bir makinenin dişlileri olarak bakıldığında her bir dişli, makinenin olmazsa olmazıdır ve her birinin birbirinden ayrı görev ve sorumlulukları mevcuttur. Üretimde otomasyonun ve makineleşmenin gelişmesi, vasıfsız işçilere ihtiyacı azaltır. “Nitelikli işçi” diyebileceğimiz bu beyaz yakalı sınıf, hizmet

toplumunda bir bakıma mavi yakalılara galip gelmiştir. Kol gücünün etkisini yitirmeye başlamasıyla kadınlar da çalışma hayatına eskiye oranla daha aktif katılmışlardır. İşgücü artık tarım, sanayi ve hizmet sektörü olarak birbirinden ayrılmakta ve öncelikle tarım ve sonrasında sanayi sektörü yavaş yavaş öncelik sırasını hizmet sektörüne bırakmaktadır. Özellikle gelişmekte olan toplumlarda tarımdaki işgücü makineleşmenin de etkisiyle oldukça azalmış, sanayi sektörü durağan bir evreye girmiş, istihdam hizmet sektörü üzerinden şekillenmeye başlamıştır (Tokol ve Alper, 2014: 51).

“ILO'nun Ocak 2007'deki “Global Employment Trend” raporundaki verilerine göre; 1995 sonrasında gelişmiş ekonomilerde tarımın istihdamdaki payı % 3'e inerken, endüstri sektöründeki istihdamın % 25 dolayında kaldığı, buna karşın hizmet sektörünün % 70 dolayına çıktığı tespit edilmiştir. Gelişmekte olan bölgelerde ise durum biraz farklıdır ve Afrika ve Güney Asya dışında kalan bölgelerdeki ülkelerde, endüstri istihdamı % 22-27 arasında değişirken tarımdaki istihdam % 45'i bulmaktadır. Hizmet sektöründeki istihdam oranı da Doğu Asya'da % 24 iken Latin Amerika'da % 62'yi bulmaktadır...” (Koray, 2012: 168-169).

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere hizmet sektörünün tam manasıyla ifade bulduğu toplumlar gelişmekte olan toplumlardır ve belki de bu nedenle küreselleşmenin kaynağı, gelişmiş Batı toplumları olmuştur.

“Hizmet sektörü eğitimden ulaşım, turizmden medyaya, bankacılıktan sağlığa uzanan geniş aralıklı birçok sektör ile birbirinden çok farklı meslekleri, farklı çalışma biçimleri ve koşullarını içinde barındırmaktadır ve dolayısıyla bugün yalnız gelişmiş ekonomiler değil birçok ülke “ücretliler toplumu” haline gelmektedir elbette eskiye oranla çok farklı bir biçimdedir” (Koray, 2012: 169). Bu ücretliler toplumunda gelişmiş ülkelerin çalışan nüfusunun yarısından fazlası ücretlileri oluştururken; bu durum gelişmekte olan ülkelerde daha da azalmaktadır.

“Hizmet sektörü; esnek çalışma şekilleri ve a-tipik istihdam biçimlerinin yaygın, kadın, öğrenci, engelli ve yaşlıların istihdam oranının yüksek olduğu, evde ve uzaktan çalışmaya imkân veren, esnek zamanlı ancak güvencesiz ve düşük ücretli çalışmanın yaygın olduğu bir sektördür” (Tokol ve Alper, 2014: 52). Yani hizmet sektörü, toplumun hemen hemen bütün bireylerine aktif çalışma hayatı sunan fakat bu sektöre dâhil olmak isteyen bireylere tercih etmeleri için neredeyse hiçbir avantaj sunmayan, endüstri sektöründen farklı olmayarak düşük ücretle işçi çalıştırmaya devam eden ve

küreselleşmenin getirdiği ateşli rekabetlerin daha da arttığı bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine göçmenlerin bu sektörde normal vatandaşlardan daha ucuza çalıştırılabileceği düşüncesi daha çok kazanma isteği ile de birleşince ortaya düşük ücretlerle çalıştırılan ve herhangi bir sosyal güvence sağlanmayan kayıt dışı işgücü alanını çıkarmıştır. Aynı zamanda kötü çalışma şartları hiçe sayılarak çalışan işçinin iş güvenliği ve sosyal güvencesi de önemsenmemektedir.

“Birçok ülkede iş yasalarının koruyucu kurallarının erişemediği standart dışı istihdam artmaktadır. Standart dışı istihdamın artışı ile “eğreti (mış gibi) istihdam” gibi yeni bir kavramın ortaya atıldığını görüyoruz” (Temiz, 2004’ten akt. Koray, 2012: 170). “Eğreti istihdam”, daha düşük ücretlerle daha güvencesiz ve daha esnek çalışma şartları oluşturularak kalıcı olmayan, işsizlik sorununu çözmeyi tam olarak amaçlamayan ve bir anlamda kurtarıcı istihdam diyebileceğimiz geçici bir çözüm olarak ifade edilebilir ki gelişmiş ülkelerin özellikle sosyal harcamalarda isteksiz bir tutum sergileyen ABD’nin sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Örnek vermek gerekirse 1990’lı yılların yarısında 15 ile 30 yaş arasındaki genç kesimin yarısından fazlası hizmet sektöründe ter dökmekteydi. Hizmet sektörü istihdamı ise bilgi-beceri gerektiren, kolay çözümlenemeyen yani karmaşık bir dizi işi kapsamaktadır. Böyle olunca da en üretken kesim olan gençler, sağlıksız, kötü ve güvencesi olmayan çalışma koşullarında yarı zamanlı, taşeron ve geçici nitelikli işlere mecbur kalmaktadır. Genç kesimin eğreti istihdam diğer anlamıyla standart dışı istihdam şartlarında enerji harcamaları, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak kadar az ve düzensiz kazanmalarını da beraberinde getirmektedir.

“Küreselleşmenin yarattığı yeni üretim ağları ülkeler arası işgücü piyasalarında karşılıklı bağımlılığı artırmakta, birden fazla ülkede parçalı olarak gerçekleştirilen üretimle tamamlanan bir ürünün üretiminde çok sayıda ülke işgücü ortak çalışma gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Bu yeni bağımlılık türü, ana işletmenin üretim süreci ile ilgili kararlarını değiştirdiği ölçüde işgücünün çalışma ve istihdam şartlarını da istikrarsızlaştırmaktadır...” (Tokol ve Alper, 2014: 52).

Yani küreselleşme sürecinde “mal ve hizmet üretimi, bir zincirin halkaları gibi yeryüzü ölçeğinde birbirine bağlanan işletmelerden oluşmaktadır. Bu nedenle yeryüzü çapında emeğin kullanımı açısından yeni bir işbölümü doğmuştur diyebiliriz” (Koray, 2012: 172). Böylelikle çokuluslu şirketlerin yatırımları bütün dünyaya yayılmıştır. Bu şirketlerin merkezi de başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Avrupa ülkeleri

ve Japonya olmuştur. Özellikle Çin, bu anlamda yatırımcıların gözde mekânı haline gelmiştir. Dünyada neredeyse bütün gelişmiş ülkelerin ürettiği ürün ve hizmetlerin fabrikaları Çin’de bulunmaktadır. Bunun sebebi dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin’in aynı zamanda dünyanın en düşük ücretle işçi çalıştıran ülkesi olmasıdır.

“Emek artık yalnız ulusal işgücü piyasasında değil, küresel düzeyde rekabete zorlanmakta ve küresel işgücü piyasasındaki konumuna göre değer kazanmaktadır” (Koray, 2012: 173-174). İş bulmak artık eskisi gibi kolay değildir, işgücünün uzmanlaşmasıyla birlikte vasfı bulunmayan işçilerin gün geçtikçe önü kapanmaktadır ve yeni işsizlik sorunları ciddiyet kazanmaktadır. İşsizlik sorunu, küreselleşmenin etkisiyle az gelişmiş ülkelerden farklı olarak gelişmiş ülkelerde de her geçen gün büyüyen ve derinleşen önemli bir toplumsal yaraya dönüşmektedir. Yeni iş sahaları yaratılsa dahi çalışma koşullarının gitgide kötüleştiği bu küresel pazarda işçilerin niteliği kadar işin niteliği de önem kazanmaktadır.

“Üretimde giderek daha az sayıda insana ihtiyaç duyulacağına ilişkin iddialar, ampirik temelden yoksundur. Sadece sınırlı sayıda işin olması ve bunların daha az sayıda kişi tarafından yapılabilir hale gelmesiyle daha çok kişinin işsiz kalması gibi bir durum da söz konusu değildir. Geride bıraktığımız birkaç on yılda karlı bir şekilde istihdam edilen insan sayısı 800 milyon dolayında artmıştır. Her zamankinden daha fazla üretim ve daha fazla iş başında insan olduğu yadsınmamalıdır...” (Norberg, 2003’den akt. Zengingönül, 2007: 192).

Daha gerçekçi temellerle hareket ederek esas ihtiyacın ne olduğu piyasa araştırmalarıyla saptanmalı ve hem hükümet hem de piyasa temelli nitelikli istihdam politikaları ve çalışmaları her zaman gündemde olmalıdır. Aksi takdirde gelişmiş ekonomilerin dahi baş belası olan işsizlik, ortadan kaldırmayı bırakın önü alınamayan ve sürekli nükseden hastalıklı bir yapıya dönüşecektir.

İşsizliğin, uluslararası bir düzeyde ele alınıp nedenleri ve sonuçları tartışıldığında kalıcı, kemikleşmiş, sonu getirilemeyen ve ülkelerin başına adeta bela olmuş bir sorun olduğu vurgulanmaktadır. Bugün küreselleşme sürecinin ayrı ayrı muhatabı olan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelere baktığımızda bugün işsizlik sorunu yaşamayan neredeyse hiçbir ülke kalmamıştır. Elbette bu sorundan bazıları daha az etkilenirken bazıları sorunla baş edemeyecek kadar güçsüz düşmektedir.

Dünyanın ikinci en büyük ekonomik gücü olarak değerlendirilen Japonya'ya baktığımızda, II. Dünya Savaşı'ndan çok büyük yaralar alarak çıkmasına rağmen kendini çok hızlı bir şekilde toparlayıp istikrarlı bir ekonomi politikası geliştirerek her geçen gün büyümüştür (Ateş, 2003). Japonya'nın bu gelişen ekonomisinin sebebi, düzenli, istikrarlı siyasi yaşantısıdır. Koalisyon olarak değil tek başına gelen iktidar, siyasi otoriteyi sağlamış ve kargaşadan uzak düzenli bir idarenin temellerini atmıştır. Fakat 90'lı yıllara gelindiğinde dünyanın 2. en büyük ekonomisini elinde bulunduran Japonya, uzun sürecek ekonomik bir duraksama dönemine girmiştir. Asya'da yaşanan kriz ve dünya ekonomik durağanlığı Japonya'yı da bu anlamda fazlasıyla etkilemiştir. Bununla birlikte iktidarı elinde bulunduran yönetim kendi içinde gruplaşmalar yaşamış ve aslında bu durum, durgunluğun sebeplerinden biri olmuştur. Bunun yanında doğurganlık oranlarının azalması, yaşlı nüfusun artması da halkın kaygılanmasına ve geleceğe dair umutlarını yitirmelerine neden olmuştur (Ateş, 2003). Tüketimin artması, üretimin yavaşlaması da işsizliğin artmasına ve istihdam oranlarının düşmesine sebep olmuştur. Yine de Japonya durgunluk yaşasa dahi dünyanın en yüksek hacimli ithalat ve ihracatını gerçekleştiren ABD ve Euro Bölgesi'nden sonra dünyanın 3. büyük gücü olmaya devam etmektedir (Özümser, 2016). OECD 2014, 2015 ve 2016 verilerine baktığımızda dünyanın en az işsizi Japonya'dadır.

AB ülkelerinden bahsedecek olursak, durum hiç de iç açıcı görünmemektedir. İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan OECD Nisan 2015 İşsizlik Raporu'na göre en yüksek genç işsiz potansiyelini bünyesinde barındıran AB ülkeleri olmuştur. İspanya, 2008 yılında yaşanan mali krizden sonra kendini bir türlü toparlayamamış ve iş bulmak isteyen yüzbinlerce İspanya vatandaşı ülke dışına göç etmek zorunda kalmıştır (Esen, 2016). OECD Temmuz 2016 İşsizlik Raporu'nda da bir önceki yıla göre iyi gelişmeler yaşanmamış aksine işsizlik oranları artmıştır. Yunanistan ise istihdam oranındaki ciddi düşüşlerle bu raporda son sırayı almıştır (Esen, 2016). "OECD verilerine göre Yunanistan %24,4 ile işsizliğin en fazla olduğu ülke olarak kayıtlara geçmiştir. Kriz mağduru İspanya da %20,4 ile ikinci sıraya yerleşirken, üçüncü olarak Portekiz'de işsizlik oranı %12,1, dördüncü İtalya'da ise bu oran %11,6 olmuştur" (Esen, 2016).

Türkiye 2016 yılı itibarıyla OECD Raporunda %51'lik istihdam oranıyla dünyanın en az işçi istihdam eden ülkelerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir (Esen, 2016). Türkiye'de işsizliğin başlıca toplumsal nedenlerinin yanında belki de en önemli sorun

nüfusun artış hızına açılan yeni iş sahalarının yetişememesidir. Böylece tasarruftan bahsetmek de olanaksız hale gelmektedir. Yine istihdam olanakları açısından yeterli ve dengeli olmayan sektörel dağılım (hizmet sektörünün sanayi ve tarım sektörünün önüne geçmesi gibi) işsizliğin azaltılmasının önüne geçebilmektedir. 1980 sonrası dönemde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik üretim yatırım, kaynak dağılımı ve istihdam ile ilgili olarak yetersiz ve inişli çıkışlı mevcut ekonomik düzen, işsizliği azaltmaya dönük çözümlerin uygulama alanını daraltmaktadır. Yine gelir dağılımında yaşanan uçurumların her geçen gün artması, yeni istihdam sahalarının oluşturulmasında yaşanan sıkıntılar belki de işsizliği daha da artıracaktır. Bu da demek oluyor ki işsizlik, artık toplumların kendi iç sorunu olmaktan çıkmış ve bütün toplumları ilgilendiren bir sorun haline almıştır. Hizmet sektörü önem kazandıkça, ileri teknolojik gelişmeler yaygınlaştıkça, sermaye uluslararası dolaştıkça bunun neticesinde de işgücü piyasaları küreselleştikçe bu sorun katlanarak devam edecektir:

“Küreselleşme ile işsizlik sorununun niteliği ve boyutları arasındaki ilişki şöyledir ki; Çok uluslu şirketlerin birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri, ülke içi faktörlerden bağımsız olarak bu işyerlerinde çalışan kişileri işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Örneğin çok uluslu bir otomotiv şirketinin üretim yerini A ülkesinden B ülkesine aktarması nedeniyle A ülkesinde çalışanların işsiz kalması yeni ve yaygın bir işsizlik türüdür...” (Tokol ve Alper, 2014: 53).

Yani bu şirketlerden herhangi birinin üretim işini bir ülkeden alıp başka bir ülkeye vermesi, işi elinden alınan çalışanları fazlasıyla mağdur edebilmektedir. Böylece işsizlik ulusal bir sorun olmaktan çıkıp uluslararasılaşmış, yani küresel bir sorun haline almıştır ki buna işsizliğin küreselleşmesi de denilebilir. Yine ekonomik krizler de işsizliğin küreselleşmesinde ciddi bir etkidir. Bu krizler neredeyse bütün ulusları ve sektörleri olumsuz bir şekilde etkileyerek işsizliği adeta beslemektedir.

Bu noktada sendikaların işçilerin örgütlenmesi ve hak arayışlarını sürdürmesinde ne kadar önemli olduğuna değinmek yerinde olacaktır. TDK'nın tanımıyla sendika; “İşçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birlik” (TDK, 2016b) anlamına gelmektedir. “Sendikal haklar ise, evrensel olarak kabul gören temel insan haklarıdır. ILO'nun yanı sıra BM ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen birçok belge ve sözleşmede sendikal haklar doğrudan veya dolaylı olarak güvence altına alınmıştır” (Yıldırım ve Uçkan, 2010: 164). Fakat işverenler ve hükümetlerin

yoğun çalışmaları neticesinde bugün sendikaların geldiği durum oldukça düşündürücüdür. Sendikalaşmaların önu hükümet politikalarıyla ve işverenle yapılan iş sözleşmeleriyle engellenmekte ve sendikalar hem dünyada hem de Türkiye’de yoğun üye kaybetmektedir. Türkiye’de 12 Eylül 1980 Darbesi ile birlikte sendikalara kilit vurulmuş ve sendikalaşma yasaklanmıştır ve 1984 yılında tekrar getirilen sendikalaşma hakkı kanun ve işveren baskısıyla engellenmeye çalışılmıştır. Taşeronlaşma da sendikasızlaşma ile birlikte gündeme gelen ve “işverenin işlerin bir kısmını başka firmalar aracılığıyla yürütmesi” anlamına gelen bir kavramdır. Özel sektörde olması yine de normal karşılanabilecek bu uygulama, Anayasamızın 128. Maddesinde yer alan “kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle gerçekleştirilmek zorundadır” (T.C. Anayasası, 1982: md. 128) ilkesine aykırı olmasına rağmen artık kamu kurumlarında da sıkça karşılaşılan bir durum olmuştur.

Hastaneler, park ve bahçelerde kadrosuz iş güvencesi olmayan, herhangi bir hak talep edemeyen, esnek çalışma saatleri olan ve her an işten çıkarılabilecek durumda olan taşeron işçileri, Türkiye’de de 1980 Darbesi sonrası var olmaya başlamıştır. Özellikle kamuda taşeron uygulamasına 1994 ekonomik krizi ile birlikte belediye hizmetlerinde rastlamaktayız. Sendikasızlaştırma ve taşeronlaşma uygulamaları, işsizliğin önünü açan uygulamaların başında gelmektedir. İnsan haklarına aykırı koşullarda çalışmak zorunda olan bu işçilerin kadroya alınmaları bir süredir gündemdedir ve nihayetinde bu düzenlemeler 24 Aralık 2017 itibariyle Resmi Gazete’de yayımlanan 696 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile resmîyet kazanmıştır: “Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, özel bütçe kapsamındaki idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, Sosyal Güvenlik Kurumları, KHK ekinde listesi bulunan diğer özel bütçeli kuruluşlarda personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı ihaleleri ile alt işveren işçisi olarak çalışanlar sürekli işçi kadrosuna geçirilecektir” (ÇSGB, 2017). “Sürekli işçi” sıfatıyla kadroya alınacak taşeronların tüm geçiş işlemleri 90 gün içerisinde ÇSGB ve Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilecektir. Bu işçilerde herhangi bir yaş ve eğitim kriteri aranmayacaktır.

İşsizlik sorununun toplumları derin manada olumsuz etkilediği ilk zamanlardan bugüne, bu sorunla baş etmek için çözüm yolları aranmış fakat çabalar neredeyse hiçbir zaman tam anlamıyla sonuç vermemiştir, işsizliğin ve yoksulluğun kökü kazanamamıştır. Bu çabaların ekonomi politikaları olduğundan yola çıkarsak iki esas

ekonomi politikası karşımıza çıkmaktadır ki bunlar Müdahaleci Kapitalist Ekonomik Sistem ve Neo-liberal Ekonomik Sistem olmuştur.

2.2. Değişen Ekonomik Sistemlerde Değişen Sosyal Politikalar

Sanayi Devrimi neticesiyle başlayan endüstrileşme sürecinde uygulanan liberal kapitalist ekonomik düzenle hem toplumun hem de ekonominin ciddi birçok beklentisi gerçekleşmemiş ve İkinci Dünya Savaşına kadarki geçen süreç, ülkeleri gitgide daha güçsüz bir yapıya zorlamıştır. Arada yaşanan bu zaman diliminde gerçekleşen makro düzeydeki ekonomik krizler- ki bunların en önemlisi 1929 Ekonomik Bunalımı olarak adlandırılır- uygulanan bu liberal kapitalist ekonomik uygulamalarının bir hüsrani niteliğindedir.

Sistemi eleştiren ve değişimin kaçınılmaz olduğunu vurgulayan kesim; “devlet yönetiminin yapacağı ekonomik ve sosyal anlamdaki düzenlemeler, uygulamalar ve politikalar, yolundan çıkmış sistemi yeniden raylarına oturtacak, bununla birlikte anayasal ve yasal düzeyde piyasaların toparlanmasını sağlayacak ve vatandaşların esasında sahip olduğu hakları yeniden onlara iade edecektir” demektedir. Tabii istenen bu değişim mevcut kapitalist ekonomik sistemin tamamıyla ortadan kaldırılmasını asla kastetmemekte, bu düzenin korunarak devletin ekonomiye müdahaleci yaklaşımını arzulamaktadır. Müdahaleci devlet anlayışı ve dolayısıyla “sosyal devlet, liberal devletin 20. yüzyılın ikinci yarısında kendi içinde gerçekleştirdiği bir aşamadır. Bu nedenle liberal/kapitalist devletin temel yapısı korunmakla birlikte, bu yapıda gerekli ve zorunlu değişiklikler yapılmıştır” (Göze, 2016: 203). Böylelikle sosyal politikaları uygularken de kapitalist sistemin korunmasının önemi vurgulanmaktadır.

Müdahaleci ve yeniden dağıtımcı-Keynesyen ekonomi politikalarıyla birlikte devletin verdiği hizmetlerin giderek kapsamlı ve külfetli hale gelmesi ve bu hizmetlerden yararlananlarda yaşanan ciddi artışlar devletleri ekonomik bunalıma sokmuştur. İşte Keynesçi refah devletinin yetersiz kalması ve ekonomik kriz neticesinde yeni liberal politikalar gündeme gelmiş ve 1970’lerle birlikte neo-liberal devlet anlayışına doğru bir dönüşüm süreci başlamıştır. Araştırmanın alt başlıklarında konunun detayları incelenecektir.

2.2.1. Refah Devleti Şartlarında Sosyal Politikalar ve Keynesyen Ekonominin Sonu

“Emek meta değildir” sözü aslında bize kaçınılmaz ciddi bir dönüşümün haberlerini vermektedir. Çalışan bireyin, duygularından sıyrılıp kendine yabancılaştığı ve bir birey olarak değil üretim sürecinin sadece bir parçası olarak nitelendirildiği bu sistem değişmeli, var olan düzen bir şekilde yerinden edilmelidir. Sosyal hakların varlığı hatırlatılmalı, eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele, işsizlik ve istihdam gibi alanlarda toplumu bizzat ilgilendiren sorunlar ana gündem maddeleri olarak devletin sorumluluğunda çözümlenmeli ve sosyal devlet anlayışı da dediğimiz refah devleti oluşturulmalıdır. İki dünya savaşı bu sürecin gerekliliğini ortaya koymuş ve İkinci Dünya Savaşı bitiminde yani 1945’le birlikte “Müdahaleci Devlet Anlayışı” uygulamaya konulmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı bitiminde savaşa katılan devletlerin bir anlamda yaralarını sarmak ve onları ayağa kaldırmak gayesiyle geliştirilen sistem, devletin piyasada müdahaleci bir rol üstlenmesi ve ekonomiye en önde lider vasfıyla dâhil olmasının gerekliliğini vurgulayan bu Müdahaleci Kapitalist Ekonomik Sistem diğer ve en bilinen adıyla Keynesyen Ekonomik Sistem’dir. “Keynes, piyasanın kendi haline bırakıldığında toplumsal kaynakların tam istihdam edileceği bir denge oluşturmadığı görüşünden hareket etmiştir. Eksik istihdam durumunda Keynes’in önerisi; devlet müdahalesi yoluyla önlemlerin alınmasıdır” (Gül, 2006: 147). Bu yaklaşım modeliyle amaçlanan devlet eliyle büyük çaplı ekonomik modeller hazırlayarak ticaret hacmini artırmak, bu anlamda daha ileriye gitmek ve sonuçta yeni istihdam alanları oluşturarak vatandaşın da ekmeğine bir parça yağ sürebilmektir. Böylelikle ülke içi ekonomi gelişir ve ithalat hacmi aşağıya çekilir ihracatta artışlar gözlenir.

Yine endüstrileşmeyle birlikte gelişen kapitalist sistem ve işçi sınıfının güçlenmesiyle “sosyal demokrasi” kavramı ortaya çıkmıştır. Burada sosyal demokrasi, kapitalist ekonomik sisteme sosyal adaleti dâhil edebilme gayretindedir. Kaynağını Batı Avrupa’dan almış olan sosyal demokrasi, işçi sınıfının yanında sermaye sahiplerini de destekleyerek kapitalizmdeki üretici güçlerin ilerlemesine katkı sağlamış, serbest piyasa ekonomisini ve kapitalist toplum yapısını benimsemiş ekonomik aynı zamanda da toplumsal bir yaklaşımdır.

Sosyal demokrasi yaklaşımıyla amaçlanan; kapitalist ekonominin sebep olacağı eşitliklessnessleri ve adaletsizlikleri azaltmak, adil dağıtımı gerçekleştirmek, tüm yurttaşlara insan onuruna yakışır bir hayat sürebilecek kadar fırsatlar sunmak, işçi sınıfını temele alarak insanı önemseyen, bireye değer veren, akılcı, ilerlemeci, yeniliklere açık bir yapıyı tesis etmektir. Bunun yanında tam istihdam, sosyal adalet, sosyal dayanışma, fırsatların eşitliği, kamusal haklara adil erişim ve yaşam boyu sosyal güvence gibi hedeflere ulaşmak refah devletinin ideolojisi olan sosyal demokrasi anlayışının birer ürünüdür (Gül, H., 2008: 109). Bu dönemde yurttaşlarına yasal anlamda korumacı, destekleyici çözümler getirirken bunun yanında uygulamada da onların toplumun eşit üyeliği statüsüne çıkarılmasını hedefleyen bir sosyal devlet anlayışı hâkimdir:

“Keynesçi dönem, ulus devletlerin bağımsızlıklarının ya da ulusal kimliklerinin kabul edildiği ve ulus devletin temel ögesi olan “vatandaş” kavramının öne çıktığı bir dönem olmuştur. Keynesçi veya refah devleti, vatandaşların belirli bir yaşam seviyesinin altına düşmeden yaşayabilmeleri ve seçim haklarından tam anlamıyla yararlanabilmeleri için sosyal ve ekonomik haklarla desteklenmesi temeli üzerine kurulmuştur...” (Gül, 2006: 148).

Yurttaşların normal olarak değerlendirilen yaşam standartlarının altına düşmesini engelleyen sosyal haklarla halk desteklenmektedir. Bu anlamda sosyal güvence denilen ve kişiyi yaşam boyu koruyan Sosyal Güvenlik Sistemi oluşturulmakta ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi anlamında birtakım düzenlemeler yapılmakta ve piyasa risklerine karşı girişimciyi korunmakta çabalayan bir sosyal devlet anlayışı hâkimdir.

“Öncelikle eğitim, sağlık, barınma, ücret ve çalışma koşulları açısından herkes için asgari bir düzeyin güvence altına alınması için çaba gösterilmektedir. Toplumsal altyapının iyileştirilmesinin hem herkese fırsat eşitliğinin sağlanması hem de ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesi açısından önemi çok iyi bilindiğinden, bu hedefler sosyal devletin temel politikaları arasında yer almaktadır” (Koray, 2012: 75).

“Sosyal devlet, klasik liberal yaklaşımın ekonomik ve siyasal temellerini değiştirmeden sosyal güvenliğin sağlanması, işsizliğin önlenmesi, emeğiyle yaşayanların korunması ve yaşam refah düzeyinin yükseltilmesi yoluyla sosyal eşitsizlikleri giderme işlevini yüklenen, kapitalizmin getirdiği sosyal dengesizlik ve sosyal adaletsizliğe emekçi

sınıflardan gelen güçlü tepkinin sonucu olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır” (Taşcı, 2017a: 14).

“Sosyal devlet” kavramının ortaya çıktığı ve kendini göstermeye başladığı günden bugüne toplumdan topluma bölgeden bölgeye göre farklı içeriklerle zenginleştirilse de esas gayesi, toplumu oluşturan vatandaşlar için asgari bir düzeyin (en başta geçim düzeyi) garantiye alınması olmaktadır. “Sosyal devlet için vatandaşlığın siyasal boyutu gibi sosyal boyutu da önemli olmaktadır. Sosyo-ekonomik hakların gerçekleştiği veya kurumsallaştığı ölçüde yerleşen sosyal devlet anlayışı içinde vatandaşlık da sosyal bir nitelik kazanmaktadır” (Koray, 2012: 77). Vatandaşlara tanınan sosyal haklar bir bakıma, yeniden toplumsal dayanışmayı ve “birlikten kuvvet doğar” anlayışını ortaya koymaktadır. “Sosyal hakların geliştirilmesindeki amaç, sınıfsal farkların ortadan kaldırılması olmuştur” (Marshall, 2000: 54). Vatandaşları toplum içerisindeki yaşantısında diğer bireylerle eşit haklara sahip, ekonomik ve sosyal statü olarak bir birey ve en başta bir “insan” olarak kabul gördüğü sosyal haklara kavuşturma gayesi sosyal devletin en temel vazifesi olmuştur. “Refah devletinde vatandaşlık, Marshall’ın belirttiği gibi sosyal bir boyut kazanmış, devlet de bu nedenle birçok yükümlülük üstlenmiştir. Bu yükümlülükler yerine getirildiğinde, yani devlet geniş bir alanda eşitlikçi politika izlediğinde vatandaşlığın sosyal boyutu gelişebilir” (Koray, 2012: 77).

Eğitim, sağlık gibi temel hakları talep etme hürriyetinin yanında, yoksulluk, yaşlılık, özürsüzlük gibi bireyi toplumun gerisinde bırakan faktörlerin ortadan kaldırılmasını talep etme hakkı da sosyal devlet tarafından vatandaşların temel hakları olarak belirlenmiştir ve ciddiyetle önemsenmiştir. Yine tüm bunlar ekonomik güvence ile desteklenmek zorundadır ki en azından sosyal devlet anlayışının gereği budur. Refah devleti anlayışı bireyi kaderine veya bir başkasının insafına ve merhametine muhtaç bırakılmasına tepki olarak sorumluluklarını yerine getirmektedir. İşte tüm bu düşüncelerle “bu dönemde sağlık sektöründeki düzenlemeler ve savaşın ertesinde yürürlüğe giren aile yardımları, yoksulluğa rağmen değil, yoksulluk ortamında sosyal dayanışma çok büyük bir önem kazandığı için gerekli görülmüştür” (Buğra, 2013: 65-66).

“Sosyal devleti demokrasinin ve toplumsal güç ilişkilerinin bir işlevi olarak görebileceğimiz gibi, uygulanan sosyal politikaları da demokrasinin gelişmesi ve güç ilişkilerinin dengelenmesine hizmet eden politikalar olarak değerlendirmek gerekir”

(Koray, 2012: 77). Alım gücünün arttığı ve temel ihtiyaçların yanında keyfi ihtiyaçların da rahat bir şekilde karşılanabildiği bir toplumda her anlamda iyileşmenin sağlanacağı bir ortam oluşması kaçınılmaz olacaktır. Böylece sosyal politika, sosyo-ekonomik anlamda özgür hareket edebilen bireylerden oluşan bir toplumda bir bütünleşme sağlayarak da demokrasinin ilerlemesine katkılarda bulunacaktır. Sosyal politika, esas itibarıyla sınıflar arası eşitsizlikleri, çatışmayı yatıştırmak ve asgari düzeye indirmektir. İşçi sınıfı ile işveren sınıf arasında uzlaşmayı sağlayarak kapitalist sistemin istikrarını korumasına da bir anlamda katkıda bulunmuştur. Bu da demek oluyor ki sadece demokrasi değil sosyal politikaların varlığı da uygulamalar neticesinde toplumsal dayanışmayı, uyumu getirmektedir.

Klasik liberal ekonomi modelinin bir anlamda neredeyse tüm dünyada bırakılıyor olması, dönemin şartlarına göre ihtiyaçlara karşılık veremediğinin bir göstergesi olmuştur. Zaten ağırlıklı olarak ekonomik temellere dayalı bir devlet anlayışı, sosyal bir varlık olan insanın doğasıyla ters düşmektedir. “Keynesçi refah devletini 1930 öncesinden ayıran temel özellik, refah devletinin ekonomik niteliğinden çok, oluşturulan programların vatandaşlık kavramı temelinde ele alınmasıdır (Lowe, 1993’den akt. Gül, 2006: 148). Tabii ki burada refah programlarını ekonomik programlarla desteklemek de esastır.

Refah devleti, müdahaleci yaklaşımıyla hareket eder ve piyasanın tamamıyla koltuğuna oturmak istemez. Bunun yanında kamu sektörü de özel sektörün yerini almak istemez. Bilinenin tam tersi olarak müdahaleci yönüyle öne çıkan refah devletinde amaç, piyasadaki rekabet ortamına olumlu koşullar oluşturarak, esas kamusal mal ve hizmetlere ulaşma imkânını artırarak veya direkt olarak bunların üretimini gerçekleştirerek piyasayı ve özel girişimciliği olması gereken noktaya taşımaktır.

“Refah devleti, bireylere sadece klasik anlamda özgürlükleri sağlamakla yetinmeyen, aynı zamanda, bireylere insanca yaşam için gerekli olan zorunlu maddi ihtiyaçları karşılamayı kendisine görev edinen devlettir. Dünyada, özellikle Batılı ülkelerde sosyal devlet politikaları, Keynesyen dönem ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonundan 1970’lerin ortalarına kadar uygulanmıştır...” (Aydın, 2013: 58).

Bireysel anlamdaki hak ve özgürlükler korunarak, bunun yanı sıra serbest piyasa ile ilgili ilkeler sürdürülerek toplumsal huzursuzluk yaratan sorunlara daha adil uygulanabilir çözümler üretmek için refah devleti durmadan çabalar. Güçlüler

karşısında zayıfların ezilmemesi ve eşitsizliklerin artmaması için devlet müdahalesi bu dönemde başta Batı Avrupa ülkelerinde olmak üzere adeta zorunlu görülmüştür.

Tabii ki iyimser bir şekilde adeta “Robin Hood” felsefesiyle zayıfın yanında olduğunu düşündüğümüz sosyal devlet anlayışı, tümüyle toplumsal eşitlik, adalet ve özgürlüğü tam anlamıyla kusursuz bir başarıyla gerçekleştirmek amacıyla olmamıştır. Marshall, bir toplumu oluşturan insanlar arasındaki temel eşitlik ilkesinin serbest piyasa kurallarını ihlal etmeden sağlanıp sağlanamayacağını sorar ve aslında bunun mümkün olamayacağını ve modern sistemin aslında bir sosyalist sistem olduğunu söyler. Ama piyasanın hala belirli kurallar ekseninde işlediğinin de altını çizer (Marshall, 2000: 20). Böylelikle sosyal devletin bu amaçta olması temelde milli gelirin azalmasına ve adil dağılımın gerçekleşmesine ciddi zarar verebilir. Yani uzun süreçte kıt kaynakların düşüncesizce kullanımı toplumu gelecek kaygısına sürükler.

Marshall, “*Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*” kitabında refah devletinden bahsederken “toplumsal adalet” kavramına yer vermiştir. Refah devletinin oluşum sürecinin özünde toplumsal adalete duyulan özlemin olduğunu, eşitlikçi, adaletli uygulamaların olduğu bir toplumun yaratıldığını dile getirmiştir. Yani Marshall’a göre bir anlamda klasik liberalizmin benimsediği “bırakınız yapsınlar/laissez-faire” anlayışının yerine sorumluluk alan devlet modeline doğru bir dönüşüm söz konusudur. Klasik liberalizmin temel aldığı ilke, bireysel hak ve hürriyetlere ve piyasaya müdahale etmeyen sadece korumacı bir yaklaşımı benimseyen devlet modelidir. Keynesçi refah devleti anlayışıyla bu düşünce kırılmıştır. Birlik, beraberlik, dayanışma gibi toplumsal kavramların önemi artmıştır.

Burada refah devleti tarafından önemle vurgulanan “sosyal dayanışma” kavramı, devletin var olan toplumsal sorunlara çözüm bulma çabasından vazgeçerek sorunlarla karşılaşmadan önce gerekenlerin yapılması konusunda bir dizi çalışma yürütmesini işaret etmektedir. Refah devleti ile birlikte “İşsizlik, yoksulluk, yetersiz istihdam gibi sosyal sorunlarla nasıl baş edebiliriz” sorusu yerine artık “bu sorunların etkisini nasıl azaltırız” sorusu göze çarpmaktadır ve uygulamalar da hem siyasi hem ekonomik anlamda bu yöndeki uygulamalarla desteklenmektedir. Süreçten kendini koruyabilen hatta karlı çıkan sermaye sahiplerine karşı; bu süreçten yara alan ve zarar gören yoksul kesimi de bir baba korumacılığıyla devletin kendisi koruyacaktır.

Sonuçta Keynesçi refah devletinde devletin görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- “Devletin, yoksullara ve bakıma muhtaç olanlara yönelik yardımları doğrudan yürütmesi,
- Tam istihdamı sağlaması,
- Temel sanayi dallarını -enerji, haberleşme, ulaşım ve altyapı- millileştirmesi,
- Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri, adaletli bir gelir dağılımına göre vergilendirmesi ve sosyal sigortacılık sistemini tüm vatandaşlara sunarak risklere karşı koruması,
- Kadınlar, azınlıklar, göçmenler gibi toplumda dezavantajlı durumda olanlara yönelik pozitif ayrımcılık programları geliştirip uygulaması kabul edilmiştir...”
(Gül, 2006: 150).

Amerika, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ülke içerisinde Keynesçi politikaları uygulamış, uluslararası düzeyde de savaşta yara alan ülkelerin kalkınmasına yönelik yardım politikaları uygulamıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı bunlara örnek verilebilir. Yine araştırmada da sıklıkla yer verdiğimiz uluslararası kuruluşlar (OECD, ILO gibi) bu dönemde ve bu amaçlarla kurulmuştur. Dünya ekonomik sistemini oluşturmaya yönelik bu çabalar bir süre sonra yetersiz kalmıştır. Keynesçi refah devleti anlayışı da bunalıma girmiş ve liberal düşünürler yeniden liberalizmin kurtarıcılığına sığınması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü:

“Keynesçi refah devleti, hiç öngörmediği işsizlik ve enflasyon sorunuyla aynı anda karşılaşmıştır. Refahın artırılması ve daha adil bir gelir dağılımını gerçekleştirebilmek için bel bağladığı ekonomik verimlilik ve büyümede durgunluk yaşanmıştır. Ayrıca devletin işlev alanlarının genişlemesi ve sosyal refah hizmetlerinin birçoğunun evrensel nitelik kazanması, kamu harcamalarını artırmış ve bütçe açıkları giderek büyümüştür...”
(Gül, 2006: 170).

Devletin hizmetlerinin genişlemesiyle bu hizmetlerden yararlananların sayılarının katlanarak artması neticesinde Keynesçi refah devleti yani bir anlamda eşitlikçi liberal anlayış, 1970’lerle birlikte uygulayıcı ülkeleri bir ekonomik krize sürüklemiştir. Bu ekonomik bunalımla birlikte yeni liberal devlet anlayışında; devletin kamudan el çekmesi gerektiği, devlet yatırım ve harcamaların kısılmasının ve özel girişimin yaygınlaştırılmasının içinde bulunulan dönemde bir kurtarıcı vazife göreceği tartışmaları artmıştır (Kaya, 2007: 32).

Küreselleşme sürecini belki de esas itibariyle başlatan neo-liberal ekonomik sistem, devletin klasik bir anlayışla piyasada söz sahibi olmasını bu şekilde eleştirmiş (eşitlikçi liberal sistemi eleştirmiş) ve ekonominin diri tutulabilmesi, nefes alabilmesi ve tutarlı bir yapı sergilemesi için piyasaların serbest bırakılması gerektiğini önemle

vurgulamıştır. Neo-liberal sistem “Serbest Piyasa Ekonomisi” modelini oluşturmuştur. Bu yaklaşımın istihdam ve işsizlik sorununa bakışı klasik modelden bir hayli farklıdır ve oldukça eleştirilmiştir.

Piyasa; devletin koruyuculuğuna bununla birlikte düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve bölüştürücü rolüne, bir anlamda “babalığına” ihtiyaç duymadan kendi kendini toparlayacak ve gücüne güç katacaktır. Ekonomide “bir kişi kurtulursa; tüm dünya kurtulur” fikri sosyal anlamda da kalkınmayı sağlayacak ve esnek çalışma koşulları oluşturularak neredeyse herkesin çalışabileceği iş sahaları oluşturulacaktır. Tabii işçi sayısının artışı çok düşük ücretlerle çalışmaya boyun eğen ve temel ihtiyaçlarını bile zorluklarla karşılayabilen “çalışan yoksullar” dediğimiz yeni bir sınıfı ortaya çıkarmıştır. Günlüğü 1-2 doların altında çalışan birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke (başta Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri gibi) olduğunu hatırlarsak işsiz oranlarının düşmesi sosyal anlamda pek de olumlu etki yaratmamaktadır. Bunun aksine piyasa yatırımcıları da ucuz maliyet ve ucuz işçilik sayesinde daha çok kazanmakta, ekonominin ticaret hacmi de her geçen gün hız kazanarak artmaktadır. Küreselleşmenin ana hedefi, araştırmanın önceki başlıklarında da ifade ettiğimiz gibi maksimum kar ederken maliyeti de en aza indirmek olmuştur ve bu sürecin kazananı da bundan önceki bütün süreçlerin kazananları gibi gücü elinde bulunduran ekonomiler olmaktadır.

“Neo-liberal yaklaşımlara göre işsizliği önlemek açısından kamusal önlemlere gidilmesi işsizliği azaltmayacak, aksine fiyat artışı, işçi çıkarma, yatırımların duraklaması gibi sonuçlara bağlı olarak işsizliğin artmasına yol açacaktır. Bu nedenle, nüfus artışını azaltma çabaları ve işgücünün niteliğini geliştirme dışında işgücü piyasasını kendi işleyişine bırakmak en doğru yaklaşım olacaktır...” (Koray, 2012: 176).

Bu yaklaşım; üretimde maliyeti düşük işgücü, esnek çalışma koşulları, ekonomide kendiliğinden dengenin sağlanabileceğine olan inançla ve sonuçta sosyal harcamalarda yaptığı kısıtlamalarla (hatta ABD’nin işi biraz daha ileri taşıyarak sosyal sorumlu devlet anlayışından tamamıyla uzaklaşmasıyla) klasik müdahaleci ekonomik sistemi savunan Keynesçi Refah Devleti anlayışını tamamen yıktığını söylemek yerinde olacaktır.

ABD, küreselleşme sürecinin en büyük güçlerinden biri olarak bu süreci başlatan neo-liberal uygulamalarda da diğer küresel güçlere oranla daha başarılı ve kazançlı

olmuştur. Özellikle Avrupa, klasik müdahaleci ekonomik yaklaşımlarını tam anlamıyla neo-liberal politikalara kaptırmamış, her ikisini bir potada eritmek için çabalamıştır. “Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda ve AB düzeyinde istihdamın artırılması ve işsizliğin önlenmesine yönelik politikalara verilen önem azalmamakta, fakat liberal ekonomi politikalarından da vazgeçilememektedir” (Koray, 2012: 177). Bu nedenle ABD, neo-liberal politikalarının gereklerini bütünüyle yerine getirerek her defasında küreselleşme sürecinden büyük payı almaktadır. “Küreselleşme, neo-liberal politikaların bir sonucu olarak, paranın ve metanın dünya çapında serbest dolaşımını sağlayan neo-liberalizmin bilinçli bir politikası olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2013: 55).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden küreselleşme sürecinin başlamasına kadarki dönemde ekonomik ve buna bağlı olarak sosyal sorunlarını çözdüğünü düşündüğümüz gelişmiş ülkeler, aslında temelde yatan birçok problemini çözmeyi tam anlamıyla başaramamıştır. Bu problemlerin başında elbette işsizlik ve istihdam yetersizlikleri gelmektedir. Ekonomik kalkınmayı başarmış bu ülkeler, gün geçtikçe değişen şartlara yani çağın gereklerine uyumlu bir dönüşüm yaşarken, bu değişimin tek zararlı çıkarı uzmanlaşmamış işgücü olmaktadır. Örneğin, teknolojinin hem üretilip hem de hemen her alanda kullanıldığı küresel ekonomik ve teknolojik bir potansiyele sahip Japonya'da bu nedenle istihdam sahaları oldukça daralmıştır (Koray, 2012: 180). Yine hizmet sektörünün önem kazanmasıyla birlikte özellikle AB ülkelerinde de teknolojik gelişmeler neticesinde istihdam alanları daralmakta ve daha çok vasıflı alanında uzmanlaşmış nitelikli işgücü istihdamı gündeme gelmektedir.

Sonuç olarak ülkelerdeki işsizlik oranlarını ele alırken ülkelerin gelişmişlik seviyesine bakarak ön yargılarda bulunmak yanlış olacaktır. Çünkü küreselleşme sürecinin üç büyük gücü olan ABD, Avrupa ve Japonya'da bile işsizlik ve istihdam sorunu kemikleşmiş ve çalışan yoksullar dediğimiz yeni bir sınıf doğmuştur. Dolayısıyla işsizlik, esnek çalışma süreçlerini artırmış, küçük işletmeler yeniden yaygınlık kazanmış, küçük girişimciler desteklenmiştir. Fakat bunların hiçbiri yine işsizliğe kalıcı bir çözüm getirmediği gibi işsizlik sürelerini de uzatmaktadır.

Batı hep daha ileri teknolojileri deneyerek ilerlerken az gelişmiş ülkeler de yeni yeni endüstrileşmekte ve kalkınmak için türlü zorluklarla baş etmeye çalışmaktadır. böylelikle hem gelişmekte olan ülkeler hem de az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik sorunu

Batı'ya oranla daha kompleks ve içinden çıkılamayacak kadar ciddi çözümler gerektirmektedir (Koray, 2012: 182). Bu engellerin başında endüstrileşmenin küreselleşmesiyle birlikte kentlere göç edenlerin burada kendilerine istihdam edilecek alan bulamaması, sermaye ve bilgi birikimi anlamında yetersiz olunması ve sonuçta da yoksullukla boğuşan işsiz bir sınıf oluşturmuştur. Gelişmekte olan ülkeler sanayileşme gayreti gösterirken aynı zamanda tarım istihdam alanları daralmakta ve hizmet sektörü yaygınlaşmaktadır. Kas gücüyle çalışan işçilere değil alanında uzmanlaşmış beyin gücüyle emek sarf eden işgücüne ihtiyaç doğmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde kırsalda ve kentlerde işlevsel ve verimli istihdam sahaları oluşturulamamakta, işsizlik kendini yüksek işgücü fazlası oranlarıyla göstermektedir ki bu da toplumun yoksulluk seviyesini gözler önüne sermektedir (Koray, 2012: 183). Tıpkı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de çok düşük ücretlerle ve esnek-geçici koşullarda çalışan kesim hala yoksullukla boğuşmakta ve “çalışan yoksullar” ı oluşturmaktadır. “Bu ülkelerde kentlerdeki yaşam geleneksel dayanışmayı da zayıflattığından yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik çok daha görünür ve hissedilir olmaktadır. Kısacası küreselleşme ve liberalleşme bu ülkelerde ciddi bedellerle yaşanmaktadır” (Koray, 2012: 184). Hem ekonomik kalkınmayı hem de toplumsal kalkınmayı yeterince başaramamış bu ülkeler, yoksullukla savaşıyor ve istihdam edilmeyi bekleyen binlerce hatta milyonlarca yoksul vatandaşına iş sahası oluşturacak gerekli politikaları uygulamaya koymakta zorlanmaktadır.

“Ekonomik açıdan gelişmekte olan ülkelerde genel olarak uzun vadeli ve belirli amaçlara hizmet etmeyi amaçlayan politikalar yerine, kısa vadeli ve geçici nitelikte ya da o günkü koşulların ve dengelerin ortaya çıkardığı “popülist” nitelikte politikalar ağırlık kazanmaktadır. Bu nedenle, bu ülkeleri sosyal devlet ve sosyal politikalar açısından “vaatler devleti” olarak nitelendirmek daha doğru görünmektedir. Ayrıca bu ülkeler küreselleşme sürecinde neo-liberal politikalarından en çok etkilenen ülkeler olduklarından, şimdi vaatlerden bile geri adım atıldığı söylenebilir” (Koray, 2012: 78).

Çünkü hızla değişen dünyada baskın neo-liberal politikalar, sosyal devlet anlayışını baskılar nitelikte olup devletin bu anlamdaki sorumluluklarını özel girişimciye, gönüllü kuruluşlara doğru kaydırmaktadırlar.

2.2.2. Yeni Liberal Kapitalist Anlayışa Doğru

Özellikle Ekonomik anlamda gerilemelerin artması, büyüme oranlarının düşerek işsizliğin yaygınlaşması, refah devletinin yapısında değişim ve dönüşümleri zorunlu kılmıştır. Böylelikle “1970’li yılların sonlarına doğru yaşanan ikinci krizin ana nedeni olarak sosyal harcamalar gösterilmiş ve kriz sürecinin yarattığı baskıların Keynesyen politikaların terkedilmesi ve sosyal harcamaların kısılması sayesinde hafifletilebileceği gündeme gelmeye başlamıştır” (Topak, 2012: 72). Sonuçta refah devleti dönüşüme uğramak zorunda kalmış ve en parlak dönemi sona ermiştir.

1970’li yılların sonlarına gelindiğinde devletin müdahaleci veya tam tabiriyle yeniden dağıtımçı işlevinin en aza indirgenmesini amaçlayan neo-liberal düşünceler hızla kendini kabul ettirmiştir. 1980’lerden günümüze gelene kadar ekonomiye yön veren neo-liberal politikalar, devletin hem ekonomik hem de sosyal alanlarla ilgili elinde bulundurduğu söz hakkının büyük bir bölümünün alınmasını, özel girişimcileri ve serbest piyasa ekonomisinin desteklenmesini, sosyal harcamaların azaltılmasını vurgulamaktadır. Neo-liberal anlayışın temelinde yatan bu tavrın da sosyal politika alanını ve uygulamalarını olumsuz biçimde etkilediği dikkatlerden kaçmamaktadır.

“Geleneksel devlet anlayışında devlet, hep koruyucu, düzeltici, iyileştirici, tedavi edici bir kurum olarak görülmüştür. Devlet şüphesiz vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin korunmasından sorumlu olacaktır. Ancak devletin her şeyi düzeltici ve iyileştirici bir kurum olarak düşünülmesi “her şeyi devletten bekleyen bir toplumsal zihniyeti” yaygınlaştırmıştır. Bu baba devlet (paternalist devlet) anlayışı esasen devletin aşırı büyümesinin temelinde yatan nedenlerden biridir. Bu anlamda 21. yüzyılda devlet anlayışı 20. yüzyıl geleneksel devlet anlayışından farklı olmak zorundadır...” (Aktan, 1995: 146)

1980’li yıllardan itibaren, devletin yapısı ve etkinliği küçülmeye ve azalmaya başlamıştır ki bunun sebepleri şöyledir: “Özelleştirme sisteminin kabul görebilmesi dünyanın pek çok noktasında uygulanmaya başlaması, uluslararası sermayenin dünya pazarına açılması ve rağbet görmesi ve küreselleşme politikalarının kalkınma ve sanayileşme politikalarına kaynaklık etmesi vb. dir” (Tokol ve Alper, 2014: 36). Tam da bu dönemde hem uluslararası hem de bölgesel (BM, DB, IMF, OECD ve Avrupa Konseyi, AB gibi) örgütlerin önemli sosyal düzenlemelerin oluşturulmasında rolleri artmaktadır.

“1980’lerin başından itibaren birçok ülkede (İsveç, Danimarka, Finlandiya, Norveç, Almanya, İtalya, İrlanda, İngiltere gibi) muhafazakâr hükümetler göreve gelmeye başlamış ve seçim programlarının ana temasını refah devletine yönelik reform uygulamaları oluşturmuştur. Sağlık, sigorta, konut, işsizlik yardımlarından kesintilere gidilmeye başlanmış, kamu istihdamı daraltılmaya çalışılmış, sosyal harcamalar kısılmış, sosyal yardımlar azaltılmıştır...” (Topak, 2012: 73-74).

Sonuçta yoksullaşma giderek artmış ve özellikle sağlık sektörü ağır bir darbe almıştır. Yine diğer bir sorun, gelişmiş ülkelerdeki yaşlı nüfus oranının giderek artması ve buna bağlı olarak sosyal harcamaların da artık hükümetlerin istemediği kadar katlanmasıdır. Bununla birlikte ekonomik krizler ve bunların yarattığı işsizlik ve istihdam sorunu da sosyal harcamaları giderek katlamıştır. Bu sosyal harcamaları kısabildiği kadar kısalmaya çalışan hükümetler birçok önlem paketini de devreye sokmuştur. Yaşlılığı engelleme, yeni istihdam sahaları yaratma, göçmen işçileri sınırlandırma gibi birçok çalışma yürütmüştür.

Literatür taraması yaparak dünü, bugünü ve geleceği hakkında önemli satırbaşlarına yer verdiğimiz sosyal politikanın yönünü ve içeriğini belirleyen, değişim ve dönüşümler yaşamasına sebep olan en önemli süreç hiç kuşkusuz küreselleşme sürecidir. Sosyal politikanın çıkış noktasını ve insanlık adına gerçekleştirmek istediklerini düşününce, yolunu kimi zaman şaşırmasına neden olan en ciddi süreç de küreselleşmeden başka bir şey değildir. Kapitalist ekonomik sistemin süreçten en karlı çıkması ve herhangi bir zarara uğramaması için sosyal politika çalışmaları, hep onun gerisinden gelmeli ve sosyal politikaların esas gayesi bu sistemi korumak olmalıdır. Yani küreselleşme sürecini aşındıran şey sosyal politika yani sosyal devlet değil; sosyal politikayı aşındıran ve gayesinden saptıran şey küreselleşmedir. Bu nedenle var olan refah devleti düzeni sorgulanmaya başlamış ve sistemin değişmesi gerektiği fikri kabul görmeye başlamıştır.

Neo-liberalizmi özetlemek gerekirse; serbest ticaret, sermayenin dolaşımı, esnek kurallar, birçok anlamda refah devleti anlayışının tam tersi bir anlayış ile benimsediği sosyal politika anlayışı, özelleştirme ve sendikaları zayıflatıp etkisini azaltma gibi birçok faktörden özellikten meydana gelmektedir. Neo-liberalizmin bir bakıma kapitalizmin yeniden bir örgütlenmesi olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. 1970’lerle yani küreselleşmenin yavaş yavaş kendini gösterdiği bir dönemde dikkat çekici bir şekilde önem kazanan neo-liberalizm, sunduğu birçok politika neticesinde

1970'lerin kriz sürecinden yara almadan sıyrılmamanın belki de tek çözümü olarak kabul görmüştür. Fakat içeriğine bakıldığında hem etik anlamda hem de sosyal boyutlarıyla toplumu değiştirecek ve dönüştürecek bir yapıya sahip olduğu açıktır.

Hedeflediği dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla yola koyulan neo-liberalizm, refah devletinin izlerini silmekle işe başlamıştır. Sosyal devletin en önemli uygulamalarından olan sosyal güvenlik sistemi, sendikalaşma gibi daha pek çok uygulama neo-liberal anlayışın yavaş yavaş ortadan kaldırılmak için sırada bekleyen kurbanları andırmaktadır. Bu zamana kadar sosyal devletin toplumsallık ve siyaset anlayışına karşı adeta bir düşmanlık olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat neo-liberalizm savunucularına göre ise böyle bir düşmanlık söz konusu değildir. Aksine birçok ülkede-özellikle Avrupa ülkeleri-neo-liberalizmin böyle bir yıkımı söz konusu olmamıştır ve refah devleti anlayışıyla oluşturulan ortamı korumaya gayret gösterilmiştir. Sadece refah devleti uygulamalarının etkinliği azaltılmış ve hareket sahası kısıtlanmıştır.

Refah devletinin yapmış olduğu şeyin tam olarak tembel ve sadece devletin yardımlarına güvenen insanların sayısını arttırdığını hatta bu anlayışta yeni bir sınıf dahi oluşturduğunu vurgulayan neo-liberalizm, tüm bu uygulamaların ortadan kaldırılmasını ve çalıştırılan yeni bir toplum yaratılması gerektiğini ifade etmiştir. Neo-liberalizm; etkin, girişimci, devletten ziyade kendisine güvenen bireyler yaratmak ister. Kendine yeniden güveni gelen bu bireyler eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi konularda karşılaştıkları herhangi bir soruna çözüm üretecek kapasiteyi kendinde görebilen bireylerdir.

Yeniden dağıtımcı devlet anlayışı olan refah devleti anlayışını acımasızca eleştiren neo-liberal yaklaşım, kendine güvenen çalışan bir toplum yaratarak toplumları ekonomik ve siyasi anlamda ayağa kaldıracığını iddia etse de, devletin etkisini azaltarak refah ortamının ortadan kaldırılmasıyla toplumda derin sorunları da beraberinde getirmiştir. Böylelikle sivil toplum, vatandaş, hukuk devleti gibi kavramlar karşısında din, cemaat, terör, çeteleşme, yolsuzluk gibi kavramlar sıklıkla telaffuz edilmeye başlamıştır.

Maksimum kazanma gayesi neo-liberalizmi topluma karşı sorumluluklarında ne kadar sadakatli olduğu sorularını yanıtızsız bırakmıştır. Refah devletinin insanları

tembelleştirici uygulamalarında şikâyetçi olan neo-liberal anlayış, kendine güvenli bireyler yarattığını ve toplumların kalkınacağını söylese de durum pek de söylenen gibi olmamış, halk giderek daha da fakirleşmiştir. “Çalışan yoksul” adıyla araştırmada sıklıkla adı geçen sınıf, neo-liberal yaklaşımı en üst seviyede benimsemiş olan ABD’de en çok rastlanan sınıf olmuştur.

1980 sonrasında Avrupa ülkeleri için hem ulusal hem de uluslararası boyutlarda önemli değişimler yaşanmıştır. Teknolojideki gelişmeler diğer tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Avrupa’da da ekonomiyi iç ve dış faktörlerle etkilemekte, istihdam alanlarını değiştirmekte, işsizliği her geçen gün artırmakta ve çalışan kesimde aranan nitelikleri farklılaştırmaktadır. Böylece küreselleşme sürecinin ulusların sosyal yapısını da derinden etkilediğini ve yeniden biçimlendirdiğini söyleyebiliriz. Toplumların bu yeni küresel sürece karşı gösterecek güçlü bir tavrının oluşması için şartlar istenildiği oranda olgunlaşmamış ve refah devletinin küreselleşme karşısında savunulacak bir tarafı kalmamıştır. Bu sebeple:.

“Kapitalizm ve demokrasi arasında uzlaşma sağlayan sosyal devlet anlayışının kendi sınırlarına vardığı da söylenmektedir. Avrupa refah devletinde 1980 sonrasında önemli bir gerileme veya radikal bir değişiklik olmadığı iddialarına karşın, yoğun işsizliğin Batı Avrupa refah devletindeki gerilemeyi gösteren önemli bir göstergedir” (Koray, 2012: 100). Bununla birlikte işsizlikle gelir adaletsizlikleri arasında da doğrudan bir ilişki söz konusudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKALAR VE UYGULAMALARI

3.1. Türkiye’deki “Sosyal Politika” Algısı ve Yansımaları

Sosyal politika çalışmalarını andıran uygulamalar Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren görülmeye başlamış ve 1980 sonrası dönemde bu çalışmalar yoğunlaşarak günümüze kadar devam etmiştir. Ülkemizdeki sosyal politika çalışmalarının ne yönde seyrettiğini, gelişim aşamalarını anlamak ve yorumlamak istiyorsak, aynı zamanda ülkemizin ekonomik, siyasal ve sosyal durumuna da bakmamız şarttır. Çünkü bütün bu koşullar birbirlerini ciddi biçimde etkilemiş ve şekillendirmiştir.

Bir ülkenin ekonomik gücü ne kadar sağlamsa sosyal harcamalara ayırdığı pay da o oranda artmaktadır. Hatta Türkiye’deki sosyal politika uygulamalarını belirleyen kurallara, yasalara baktığımızda hepsinde ekonomik önkoşula bağlı olarak düzenlendiği ve ekonomik istikrar olduğu takdirde bu yöndeki gelişmelerin de olumlu seyredeceği vurgulanmaktadır. Örneğin; 1961 Anayasasının 53. maddesi hükmüne göre: “Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevini, ancak iktisadi gelişme ile mali kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir” (T.C. Anayasası, 1961: md. 53) denilmektedir. 1961 Anayasası aynı zamanda devletin nitelikleri arasına “sosyal devlet” olmayı da ilave etmiştir.

3.1.1. Sosyal Politikaların Türkiye’de Ortaya Çıkışı ve Dönüşümü

Türkiye’de “sosyal politika” kavramının çokça zikredildiği ve artarda sistemli bir şekilde çalışmaların yürütüldüğü dönem hiç kuşkusuz 1980’li yıllar ve sonrası olmuştur. Fakat sosyal politikalar, ülkemiz bağlamında ele alıp incelenecekse ortaya çıktığı ve gelişme gösterdiği dönemler de göz ardı edilemez. Türkiye’de sosyal politikaların dünü, bugünü ve yarınından bahsedecek olursak 5 dönemden söz

etmememiz gerekecektir ki bu dönemler; Cumhuriyet öncesi dönem, Cumhuriyet dönemi, II. Dünya Savaşı sonrası dönem, 1961 Anayasasıyla birlikte “Sosyal Devlet” anlayışının benimsendiği dönem ve araştırmanın esas amacını oluşturan 1980 sonrası dönemdir. Bu aşamaları genel anlamda 2 başlık altında toplamak faydalı olacaktır: Cumhuriyet Öncesi Dönem ve Cumhuriyet Dönemi.

3.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Bu dönemde ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar sosyal politikanın hayat bulup filizlenmesine imkân sağlayacak kadar yeterli değildir. Osmanlı Devleti ilk günden bu yana tarıma yönelik üretim yapan ve halkını da bu yönde teşvik eden bir devlet olarak hüküm sürmüştür. Yine işlenen toprağın mülkiyeti de saraya ait olup toprak sahibi bir sınıfın oluşması bir hayli gecikmiştir. En önemli üretim şekli tarım olan, savaş ekonomisine dayalı ve halkın büyük bir bölümünün reaya sınıfı olarak nitelendiği Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyal sorunlara karşı getirilen çözüm devlet tarafından değil gönüllülük esasına dayalı olarak aile ve cemaat ilişkileri, Ahilik ve lonca teşkilatı gibi meslek teşkilatları ve vakıflar üzerinden geleneksel ilişkiler şeklinde yürütülmektedir (Gül, 2006: 261). O dönemde savaş ekonomisine dayalı bir politika izleyen devlet, sosyal güvenlik sorumluluğunu toplumsal dayanışma ve İslam’ın yardımlaşma ve “sadaka” kültüründen hareketle vakıflara ve gönüllü yardımseverlere devretmiştir (Çımrın ve Durdu, 2015: 63). Burada bahsedilen aile, meslek teşkilatları ve vakıfların sosyal güvenlik hizmetine karşılık olarak yapması gereken şey birbirinden farklıdır ve adeta aralarında bir görev dağılımı söz konusudur. “Bir meslek dayanışması olarak konumlanan loncalar, meslek mensuplarını hastalık ve sakatlık risklerine karşı korurken, vakıflar da yoksulların, kimsesizlerin ve muhtaçların korunmasını üstlenmişlerdir. Vakıflarla birlikte hastaneler ve Kızılay gibi kuruluşlar ihtiyaç sahiplerine yardım etmiştir” (Çımrın ve Durdu, 2015: 63). Ahi teşkilatının bu noktada adeta bir sosyal güvenlik kurumu gibi işlev görmüştür. Yine sosyal sorunlara yönelik olarak geliştirilen geleneksel ilişkilerin en somut bir diğer göstergesi vakıflar olarak kendini göstermektedir:

“Vakıflar toplumdaki servetin adil dağılımını etkilemekte ve sosyal alandaki adaletsizliğin giderilmesi ve sınıf farklarının ortadan kaldırılmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin Osmanlı ekonomisinin 17. yüzyılda % 15,97’si, 18. yüzyılda % 26,80’i ve 19.

yüzyılda % 15,77'si vakıfların elindedir. Daha da önemlisi vakıflar sahip oldukları bu gücün 17. yüzyılda % 6,3'ünü, 18. yüzyılda % 10,15'ini ve 19. yüzyılda da % 17,16'sını sosyal politikanın uygulama biçimlerinden biri olan sosyal yardım alanında kullanmışlardır. Bu kapsamda aşevi, yaşlılara elbise verilmesi, dükkân açmak isteyenlere yardım yapılması, muhtaçlara borç para verilmesi, hapisyanede olanlara yiyecek desteği, halka meyve dağıtılması gibi alanlarda sosyal yardım yapılmıştır...” (Taşcı, 2017b: 12).

Böylece vakıflar hiçbir maddi karşılık beklemezsizin gönüllülük esasına dayanarak Osmanlı döneminde sosyal politikanın bir tezahürü olan sosyal yardım hizmetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde cami, hastane, imarethane, misafirhane, su kanalları, yol, köprü gibi sosyal gereksinimler de vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Yine küçük çaplı avarız adı verilen vakıflar aracılığıyla da mahalle arasında durumu iyi olan aileler kendi aralarında para toplayarak camiye teslim etmekte ve böylece mahallenin giderleri bu paradan karşılanmaktadır (Taşcı, 2017b: 12).

İslam'ın “veren el alan elden üstündür” esası “bir elin verdiği diğer el görmeyecek” esasıyla da birleşince Osmanlı Devleti döneminde paylaşmanın ne kadar önemli olduğu bireysel olarak da tezahür etmiştir. Genellikle cami avlularında inşa edilen, uzunlukları 1-1,5 m yüksekliğinde üst kısmı oyuk (veren el ile alan elin kimler olduğunun anlaşılmasına için) olan sadaka taşları vardır. Maddi durumu iyi kimselerin buraya para bıraktığı ve geçim sıkıntısı olup durumunu kimseyle paylaşmayan yoksul insanların da buradan para aldıkları bilinmektedir. İşte bu sadaka taşları, Osmanlı halkının sosyal yardım ve paylaşma konusunda ne kadar ince düşünceli davrandığını ve “sadaka kültürü”nün de bu dönemde ne kadar önemli olduğunu gösteren nadide bir örnektir.

Yine Osmanlı Devleti'nde çocukların mutlaka korunması şartı vardır. Devletin çocukları koruma vazifesi de yoğun olarak vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür:

“Osmanlı döneminde kurulan ve toplam sayılarının 35.000'in üzerinde olduğu tahmin edilen vakıflar içerisinde, yetim çocuklara yönelik düzenlemeler içeren pek çok vakıf kurumu vardır. Padişahlar yanında sıradan müminler tarafından kurulan vakıflarda da yetim çocukların gözetilmesini öngören dikkat çekici hükümlere yer verilmiştir. Bir örnek olmak üzere gurre-i şevval 721/24 Ekim 1321'de, Hattab bin Sahip Ahmed bin Rahat bin Hattab tarafından Sivas'ta kurulmuş ve günümüz şartlarında bile dikkat çekecek biçimde, yetim çocukların koruyucu aileler yanında yetiştirilmesi yönünde hükümler içermekte olan vakfı gösterebiliriz...” (Yazıcı, 2007: 17-18).

Eğer çocuğun babası veya annesi ya da her ikisi çeşitli sebeplerle yoksa çocuk güvenilir aile üyelerine gerekli görüldüğü takdirde belirli devlet yardımlarıyla emanet edilirdi, bakmakla yükümlü kılınırdı. Yine Osmanlı Devleti çocuğun temel eğitim masrafları konusunda bakımı verilen aileye yardımda bulunurdu. Devlet, kocası vefat etmiş veya kaybolmuş annelere de hangi dinden olduğuna bakılmaksızın maddi yardımda bulunurdu. Günümüzde bu durum terörden zarar görmüş ve/veya şehit düşmüş babanın yetim çocuğuna ve ailesine yapılan yardımları andırmaktadır. Örneğin: “Şehit ve malul gazi çocukları özel kreş ve gündüz bakımevleri ve çocuk kulüplerinden, yapılacak sosyal inceleme sonucu uygun bulunması halinde ücretsiz yararlandırılmaktadırlar” (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB, 2015). Yine şehit ve gazi çocuklarına 2017-2018 dönemi itibariyle yapılacak eğitim yardımlarından bahsedecek olursak:

“5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu'nun Ek 79'uncu maddesi kapsamında bulunan şehitlerin, harp ve vazife malullerinin eğitim ve öğretime devam eden çocuklarına, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından her yıl Eğitim ve Öğretim Yardımı yapılmaktadır. 2017-2018 öğretim yılında bu ödeme yıllık İlköğretim (1-8. sınıflar) için 1.540,59 TL, lise için 2.310,89 TL ve yükseköğretim için 3.081,18 TL olarak belirlenmiştir...” (SGK, 2017a).

“Türkiye'nin sosyal politikalarındaki zihinsel temellendirmenin tarihsel ayağındaki birikim noktalarından biri ahilik sistemidir. Ahiliğin Osmanlı'da ileri seviyede uygulama alanı bulan ve kurumsallaşan bir esnaf teşkilatı olarak sosyal ve ekonomik hayatındaki etkisi açıktır. Sadece Anadolu'da değil Rumeli bölgelerinde de ahilerin yerleşip sosyal ve ekonomik hayatı canlandırdığı görülmektedir” (Taşcı, 2017b: 13). Küçük ölçekli üretimden oluşan sanayi kolları ise aynı meslek gruplarının oluşturduğu Ahi Birlikleri tarafından denetlenmektedir. Ahilik teşkilatının yerine kurulan loncalar ise, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, maddi destek sağlamak, dul ve yetimleri korumak, cenaze giderlerini karşılamak, ortak verilecek vergileri toplamak gibi sosyal koruma işlevine sahiptirler.

“İmparatorluk; 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendine yetememeye başlamıştır. Avrupa ülkeleriyle yaptığı liberal ticaret anlaşmaları ile sanayisini büyük bir çöküntüye uğratmış, bu durum loncaların dağılmasına neden olmuştur. Ayrıca Kırım savaşı sonrası başlatılan borçlanma siyaseti sonrası devletin gelirlerine el konulması, sermaye, girişim yetersizliği ve savaşlar, sanayileşmeye kaynak ayrılmasını engellemiştir. Ordunun ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak için devlet eliyle bazı sanayi kuruluşları kurulmuş, fakat sanayi alanında bir gelişme sağlanamamıştır...” (Tokol ve Alper, 2014: 60).

Bu işletmeler de devletin en temel ihtiyaçlarına yönelik üretim yapan ve daha çok yabancı sermayenin desteğiyle kurulan dokuma ve silah fabrikalarından başka bir şey değildir.

“Henüz gerçek anlamda işçi sınıfı, burjuvazi ve sınıf mücadelesi gibi kavramlara rastlanmayan 19. yüzyıl Osmanlı’sında, sosyal güvenliğe dair uygulamalar daha çok bürokrat sınıfın ve özellikle askeri bürokrasinin ihtiyaçları doğrultusunda gelişme göstermiştir” (Orhan, 2015: 195). Böylelikle Osmanlı Devleti’nde sosyal güvenliğin bir devlet sorumluluğu olarak kurumsallaşmaya başlaması 1806 yılında askerlerin maaş ve emeklilik gibi sosyal haklarını düzenleyen “Tekaüt Sandığı”nın kurulması ile olmuştur fakat yine de Tanzimat Dönemi uygulamalarına kadar bunun dışında somut başka bir adıma rastlanmamıştır (Çımrın ve Durdu, 2015: 63). Tanzimat Dönemi reformlarıyla bugünkü sosyal güvenliğin kapsamına giren birçok alanda düzenleme yapılarak sosyal güvenlik uygulamalarının bir devlet sorumluluğu olduğu gösterilmiştir. Maden işçilerinin çalışma şartları ve sosyal güvenceleri, dul ve yetimlerin barınması, korunması ve geçimini sürdürebilmesi için birçok düzenlemeye gidilmiş, emeklilik sistemiyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yine 19. Yüzyıl sonlarında kurulmuş olan Darülaceze, Osmanlı Devleti’nin sosyal güvenlik çalışmaları kapsamında önemli bir yere sahiptir.

“Osmanlı İmparatorluğu’nda bir tüccar sınıfının gelişmesi, beraberinde proleterleşme (işçi sınıfı) getirmemiştir. Çoğunun kendi toprakları da olan mevsimlik içiler dışında hizmetlerde ve sanayide çalışan ücretli işçilerin sayısı, 20. yüzyılın başında en fazla 200-250.000 civarında olmuştur (Türkiye’nin şimdiki sınırları esas alındığında bu rakam daha da düşecektir)” (Keyder, 1990: 64). İşçi sayısı sanayinin yetersiz kalması sonucunda kısıtlanmış ve Osmanlı’nın farklı etnik gruplardan oluşması nedeniyle dayanışma içerisine girerek devlete başkaldırımları bir bakıma engellenmiştir ve sosyal haklarını isteyecek bir işçi sınıfı oluşmamıştır. “Tıpkı Fransa’da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda merkezi otorite, köylülüğün mülksüzleştirilmesine karşı direnmiş ve küçük mülkiyetin devamını sağlamaya çalışmıştır. Merkezi otorite güçlü kaldığı müddetçe küçük mülkiyeti korumada başarılı olmuş, birkaç coğrafi bölge dışında beraberinde köylülüğün proleterleşmesini getiren hareketler görülmemiştir” (Keyder, 1990: 65). Ta ki II. Meşrutiyet’e kadar bu durum devam etmiştir. II. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan özgürlüklerin arttığı ortamda büyük kentlerde

yoğunlaşan işçilerin grevleri görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti sanayi ilişkilerine müdahale etmeyi kendine görev bilmiş ve yasaklamalara giderek grev ve sendika hareketlerini engellemeye çalışmıştır.

İlk Türk Medeni Kanunu olan 1868-1876 tarihli Mecelle’de iş ilişkileri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. “İş akdi, bireysel iş hukukunun kapsamlı ve önemli bir konusudur. İş akdine ilişkin olarak Osmanlı Hukukunda Mecelle'den önce bir kanunlaştırma bulunmamaktadır. Mecelle'de iş akdine ilişkin olarak, dönemin şartlarına uygun bir kısım düzenlemeler yer almıştır” (Aykanat, 2011). Bazı maddelerinde işçi ile ilgili hükümler yer almış, işçi-işveren ilişkilerine liberal ve bireyci görüşle yaklaşan, işçi-işverenin tam bir özgürlük içinde iş ilişkilerini düzenlemelerini kabul etmiştir. “Mecelle de tüm eski medeni kanunlar gibi iş ilişkilerini düzenlerken liberal bir anlayışı benimsemiş ve taraflara geniş bir sözleşme serbestîsi tanımıştır” (Aykanat, 2011). Örneğin Mecelle’nin bir maddesinde bir kimsenin bir hizmet akdi gereğince başka birine gördüğü işe karşılık olarak ücret alabilmesi için işçiliği meslek edinmiş olması gerekir. Özetle Mecelle, çalışma ilişkilerinin düzenlenmesine ilkel ve bireyci bir görüş getirmiştir.

Aslında Mecelle’den sonra düzenlenen birçok yasa ile yine işçilerin haklarını korumak yerine üretim ilişkilerinin sağlıklı ilerlemesini sağlamak ve üretimin artmasını desteklemek amaçlanmıştır. Mesela 1865 tarihinde yürürlüğe konulan Dilaver Paşa Nizamnamesinde belirtilen hükümler, işçileri korumaktan çok kömür madenlerindeki üretimi artırmak amacıyla düzenlenmiştir. Tabii bunun yanında işçilerin iş güvenliği, ücretleri, çalışma süreleri, sağlık durumları gibi birçok düzenleme içeren yeni nizamnameler de yapılmış, zorunlu çalıştırma usulüne son veren ve iş kazalarına karşı koruyucu önlemler de bu nizamnamelerde belirtilmiştir. “Bu nizamname, dönemin padişahının onayından geçmemekle birlikte Ereğli Kömür Havzası’nda uygulanmış, gündelik çalışma süresini 10 saat olarak belirlemiş; işçilere dinlenme süreleri verilmesi, yatacak yer sağlanması, ücretlerinin öncelikli olarak ödenmesi ve tedavilerinin yapılması gibi başlıkları düzenlemiştir” (Çiçek ve Öçal, 2016: 123-24). Dilaver Paşa Nizamnamesi’nin eksiklerini gidermek maksadıyla ise yine maden işçilerine yönelik:

“1869 yılında Maadin Nizamnamesi, sonrasında ise 1921 yılında 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesi’nin Hukuku’na Müteallik Kanun çıkarılmıştır.

İşçilere yönelik yasal düzenlemelerin sadece maden sektörüne yönelik olmasının sebebi, bunun dışında önemli bir sanayi sektörünün bulunmaması ve işçilerin yoğun olarak bu sektörde çalışmasıdır...” (Tokol ve Alper, 2014: 250).

Tüm bunlar aslında bize Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan ve modern uygulamaları anımsatan sosyal politika çalışmalarıdır.

II. Abdülhamit Dönemi de sosyal devlet anlayışındaki uygulamaları anımsatan ve devletçi politikalarının örneklerinin görüldüğü bir dönemdir diyebiliriz. “Sosyal vatandaşlık” kavramını benimsemiş bir padişah olarak II. Abdülhamit, bugün hala ayakta olan ve işlerliğini yitirmemiş olan Darülaceze’yi ve bugünkü Şişli Etfal Hastanesini kuran bir padişaktır. Halkının sağlığını, refahını ve yardıma muhtaç olanlara sosyal yardımı devletin ulvi bir görevi olarak nitelendirmiştir. Yine II. Meşrutiyet Dönemi’nde sosyal politikanın içerdiği birçok hususu devletin halkına olan bir lütfu değil asli bir görevi olduğu bilinci hâkim olmuştur.

“1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin kabul edilmesinden sonra Meşrutiyet yıllarında eğitim ve sağlık konularında Osmanlı’da da bazı adımlar atıldığı, örneğin ilk eğitim olanaklarının kasaba ve köylere ulaştırılması, vilayet merkezlerinde devlet hastanelerinin açılması gibi girişimlere önem verdiği söylenebilir” (Koray, 2012: 125). Fakat tüm bunlara rağmen Osmanlı’nın son dönemindeki bu uygulamaların sayısı ve niteliği tatmin edici değildir. Zaten zamanın şartları da bu dönemde sosyal politikalar için pek elverişli değildir.

Sanayileşme, bir türlü istenilen manada vücut bulmadığı gibi sosyal sınıflar da pasif kalmış özgürce hareket edememiştir. Sonuç olarak Cumhuriyet Öncesi Dönem, sosyal politikaların ilk örneklerini görsek dahi tam anlamıyla ciddi bir sürecin yaşanmadığı, yani sosyal politika uygulamalarının tam bir devlet sorumluluğunda vücut bulamadığı ve gelişemediği bir dönemdir denilebilir.

3.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemi sosyal politika uygulamaları ve gelişim aşamalarını ele alacak olursak 3 dönemden bahsetmemiz kaçınılmazdır.

3.1.1.2.1. 1923-1945 Dönemi Sosyal Politika Çalışmaları

Dikkat çekici nitelikte bir gelişme göstermese de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devam eden süreçte sosyal politika anlamında gelişmeler söz konusudur. Sosyal politika ile ekonomik durum birbiriyle etkileşim içinde olduğundan en başta ülke sanayisinden bahsetmek gerekir. Sanayi anlamında yukarıda değindiğimiz zayıf ekonomi üzerinde köklü ve büyük değişimler öngören Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, yeni sanayileşme politikası uygulamalarına hemen başlamıştır.

İlk iş olarak aynı yıl yani 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiş ve sanayileşme politikaları işçi ve işverenlerin birlikte söz hakkının olduğu bir ortamda ele alınmış ve liberal politikalar benimsenmiştir. Devlet eliyle özel girişimciler teşvik edilmiş bu yönde yazılı ve uygulamalı düzenlemeler yapılmıştır. Özel girişimcilik önemle vurgulanmış fakat kaynak yetersizlikleri nedeniyle bu politika modeli, ülke için faydadan çok zarara sebep olmuştur. Bu nedenle 1929 yılı Dünya Ekonomik Bunalımının da etkisiyle 1932 yılı ile birlikte liberal ekonomi politikalarından devletçi ekonomik politikalara doğru bir dönüşüme gidilmiştir.

“Bu dönemde sosyal politika da ekonomik politikaya uygun olarak az da olsa gelişme göstermiştir. Örneğin, ülke için genel bir çalışma yasası yerine özel yöreler ve belli konular için yasa çıkarılması yeğlenmiştir. Bunlardan ilki 1921 tarihli Ereğli Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanun'dur. Bu yasa, Cumhuriyet'in işçileri korumaya yönelik ilk yasasıdır. Çünkü o dönemde en kalabalık işçi topluluğu bu yörede bulunmaktadır...” (Koray, 2012: 128).

1925 yılında işçilere hafta tatili için Hafta Tatili Kanunu, 1925 yılında işçi örgütlerinin gelişmesini engelleyen Takrir-i Sükûn Kanunu, 1926 yılında işçilere işverenlerle umumi mukavele yapma hakkı tanıyan Medeni ve Borçlar Kanunu, 1930 yılında kadın ve çocuk işçiler için Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1938 yılında dernek kurulmasını yasaklayan Cemiyetler Kanunu gibi birçok düzenleme yapılmış ve bu düzenlemeler, olumlu ve olumsuz gelişmelere kaynaklık etmiştir.

“Bu dönem için devletin çalışma ilişkileriyle yeteri kadar ilgilenmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Ülkenin ekonomik yapısının tarıma dayalı olması ve endüstrileşmenin henüz başlamamış olması,

- *Devletin endüstrileşme politikasının liberal bir ekonomik politikaya dayanması nedeniyle bu alana müdahaleye gereksinim duymaması,*
- *Endüstri ilişkilerinin en önemli tarafını oluşturan gerçek bir işçi sınıfının henüz gelişmemiş ve örgütlenmemiş olması,*
- *Devletin politik yapısının ve politik rejiminin bu güçsüz işçi sınıfından gelecek istek ve baskılara karşı duyarlı olmaması...” (Koray, 2012: 128).*

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte gelen ilk yıllarda özel girişimciliği destekleyen ve liberal ekonomi politikasını benimseyen Türkiye, 1929 krizinden sonra ısrar ettiği bu liberal politikadan geri adım atmaya başlamıştır ve tarih 1932’yi göstermektedir. Üzerinde düşünülen yeni formül hiç kuşkusuz devletçi politikaları içeren ulusal bir ayağı kalkışın, kalkınmanın formülü olmuştur. Dönemin başbakanı olan İsmet İnönü, Atatürk’ün bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir: “Dünyada iki mühim iktisadi ekol tatbik edildi. İlki sosyalizmdir. Fakat halka vadelidenler aynen temin edilemedi. Ruslar bazı prensiplerden geri döndüler. İkinci ekol ise liberalizmdir. Bu da eskimiştir. Bizim tatbik ettiğimiz ekol devletçiliktir. En ileri yol budur” (Talas (1967)’den akt: Koray, 2012: 129).

“Endüstrileşmede devletçilik ilkesini uygulamak amacıyla ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve 1934 yılında uygulamaya konmuştur. Sonuçta bu dönemde özel girişimin hiç önem vermediği Anadolu’da çeşitli endüstri işletmeleri kurulmuş ve devlet önemli bir işveren olarak da çalışma hayatında yer almıştır. Yine endüstrileşmenin getirdiği çalışma sorunlarının bir yasa ile düzenlenme gereği doğunca 1936 tarihli ilk İş Kanunu kabul edilmiştir” (Koray, 2012: 129).

Daha önce benimsenmiş olan liberal politikada ise bu şekildeki düzenlemeler çöp niteliğindedir ve devleti yoktan yere zarara uğratacağına inanılmaktadır.

3.1.1.2.2. 1945-1960 Dönemi Sosyal Politika Çalışmaları

II. Dünya Savaşı sonuçlandığında etkileri neredeyse tüm dünyayı oldukça belirgin bir şekilde etkilemiş ve ülkelerin iç işlerini ekonomik, siyasi ve kültürel faktörlerle belirleyebilmiştir.

“Modern sosyal politika uygulamalarının kurumsallaşıp, baskın bir karaktere bürünmesi Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra ithal ikameci sanayileşme stratejisini benimseyip, uluslararası kapitalizmle entegrasyon yoluna gittiği dönemde

gerçekleşmiştir. Refah devletinin ortaya çıktığı bu dönemde, uluslararası düzeyde sürdürülen tartışmalar ve gündeme gelen uygulamaların Türkiye'yi de etkilediğini görüyoruz...” (Buğra, 2013: 157).

Türkiye bu dönemde çok partili bir sisteme geçmiş ve 1950’li yıllara kadar sürecek olan liberal politikaları benimsemiş ancak ülkenin ekonomik dinamikleri doğrultusunda 1954 yılında liberal politikalardan uzaklaşmaya başlamıştır. Devlet eliyle yeni Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) oluşturulmuş ve var olan sermayeleri artırılmıştır. Böylelikle devlet, özel girişimden ziyade kendi girişimlerini güçlendirmiş ve işveren konumunu devam ettirmiştir.

1945-1960 arası dönemde Türkiye, dünyada olan gelişmeleri takiben işçilerin haklarını iyileştirmeye yönelik düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir:

“İlk olarak Çalışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur. 22 Haziran 1945 tarihinde kurulan Çalışma Bakanlığı’nın görevi, İş Kanunu’nun uygulanması ve çalışma yaşamıyla ilgili konuların düzenlenmesi, yürütme ve denetlenmesi iken; yine 1946 yılında Türkiye’de istihdamın korunmasına, geliştirilmesine, yaygınlaştırılmasına ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmek amacıyla kurulan İş ve İşçi Bulma Kurumu genel itibarıyla işgücü piyasasını düzenlemektedir...” (Koray, 130).

İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun görevlerini ele alacak olursak (Türkiye İş Kurumu Kanunu, 2003: md. 3):

- Ülkenin istihdam politikasının içeriğini belirleyip planlayarak çalışmalar yürütmek,
- İşsizlik sigortası faaliyetlerinde bulunmak,
- Ekonomik anlamda değer taşıyan işler üzerine bilgi toplayıp kaynak sağlamak,
- İşçi istemeye ve iş oranının düzenlenmesiyle ilgili olarak gereken işlemleri yürütmek,
- İşçilerin aldığı maaşlardaki düzenle ilgilenerek geçim şartları ile ne derece uyumlu olduğu konusunda karşılaştırmalar yaparak geçim sıkıntılarını bir nevi önlemek ve çevre şartlarıyla ilgili yaşanan zorlukların kaydını yapıp gerektiğinde aşılmasıyla ilgili olarak yardımlarda bulunmak,
- Farklı çalışma alanlarındaki iş sahibi ile işçileri gösteren tabloları yayımlamak, işçileri kendilerine en uygun olan mesleğe yönlendirmek,

- İşçilerin mesleki anlamda bilinçlendirilmesine yönelik olarak eğitim almalarını sağlamak ve işçi yetiştirme anlamında gereken işlemleri yürütmek,
- İş, işçi ve işverenle ilgili olarak emek, arz ve talebi düzenleyen kuruluş yoluyla, işe ve işverene uygun işçi ve işçiye uygun iş bulmaya destek sağlamak ve bu anlamda kaynak oluşturmaktır.

İş ve İşçi Bulma Kurumu, hiçbir şekilde ve koşulda yapmış olduğu bu çalışmalarda ücret talep etme yetkisine sahip değildir. Aynı zamanda bu kurum kendi başına hareket edemez ve hiçbir özel kuruluşla ortak çalışma yürütemez, tüm bunlara aykırı herhangi bir davranış yasalara aykırıdır ve suç teşkil etmektedir. “Yine bu dönemde İşçi Sigortaları Kurumu kurulmuştur. Sosyal güvenlikle ilgili çeşitli kanunlar çıkarılmış iş mahkemeleri kurulmuş, Basın ve Deniz İş Kanunları düzenlenmiştir. Asgari ücretin belirlenmesine ve uygulanmasına başlanılmıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 64).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sosyal sigortalara benzer ancak içerik ve hitap ettiği kişiler bakımından oldukça kısıtlı olmasına karşın sayısal olarak bir hayli çok olan emeklilik ve yardımlaşma/dayanışma sandıklarının kuruluşuna dayanak oluşturacak yasalar çıkarılmıştır. 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile ilk kez Türkiye’de sosyal sigortaların kuruluşunu ve temel ilkelerini ele alan çalışmalar yoğun olarak gündeme gelmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı ile birlikte tüm bu çalışmalar rafa kaldırılmış ve 1945 yılına kadar sosyal sigortalara yönelik hazırlıklar yarım kalmıştır. Böylelikle 1945 yılında Sosyal Sigortalarla ilgili olan ilk yasal düzenleme, İş Kazaları-Meslek Hastalıkları-Analık Sigortaları Kanunu olarak oluşturulmuştur. “1945’te İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortasının kurulması, hemen ardından 1951 yılında Yaşlılık Sigortası Kanununun çıkarılması, Hastalık ve Analık Sigortası Kanununun oluşturulması bu dönemde modern sosyal politikaların gelişimi için yapılan düzenlemelerdir ve oldukça önemlidir” (Talas, 1992: 126). Yine 1950 yılında Emekli Sandığı Kurumu Kanunu çıkarılmış, 1957’de ise malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta programları oluşturulmuş, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1946 yılıyla birlikte ILO ile ilişkiler kuvvetlenmiş modern sosyal politika uygulamalarının kurumsallaştırılmasına gidilmiştir. 1950’de ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile milyonlarca dönüm hazine arazileri çiftçilere dağıtılmış ve tarımla uğraşan kesimle ilgili de sosyal politika düzenlemeleri uygulama sahası bulmuştur. 1951 yılında bir yönetmelik çıkarılmış ve bu yönetmeliğe dayanarak asgari ücret uygulamasına başlanmıştır. “Daha sonraki yıllarda yapılan düzenlemelerle

belediye başkanları, il daimi encümen üyeleri, milletvekilleri, askeri okul öğrencileri ve çeşitli kuruluşlarda sözleşmeli çalışanlar gibi birçok kişi askeri ve sivil devlet memurları, sosyal sigorta programı kapsamına alınmıştır” (Bayri, 2013: 23). Sosyal güvenlik sisteminin gelişimini 1945-1960 yılları arasındaki uygulamalarla temel düzenlemelere gidilmiş ve bu düzenlemelere 1960-1980 yılları arasında da devam edilmiştir.

“Liberalleşme ve demokratikleşme çabalarına uygun olarak 1946’da Cemiyetler Kanunu’ndaki sınıf esasına göre dernek kurma yasağı kaldırılmış ve bir yıl sonra da ilk Sendikalar Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa, sendikaların siyaset ile uğraşmasını ve grevi yasaklamış ve işçilere başlıca şu hakları tanımıştır:

- *İşçilerin ücretlerini yükseltebilmek için, işçi sendikaları toplu iş uyuşmazlıkları çıkarabilirler, üyelerinin sosyal çıkarlarını koruyabilirler.*
- *İşçi ve işveren sendikaları iş uyuşmazlıklarında hakem kurallarına görüş bildirir ve çözüm için aracılık yaparlar.*
- *Sendikalar üyelerine sosyal ve hukuki yardımda bulunurlar, kooperatif kurarlar...”* (Koray, 2012: 130).

Bu dönemin son 10 yılında yani 1960'lara yaklaştıkça hükümet devletçi anlayışından fire vermeye başlamış, özel girişimcilere destek sağlamış fakat sanayi ilişkilerinde özel girişimcilerdeki kaynak yetersizliği bu desteği boşa çıkarmıştır. Böylece Devletçi politikalar varlığını sürdürmüştür.

“1946-1950 dönemi ile 1960 darbesini izleyen ithal ikamesine dayalı sanayileşme dönemi arasında bir fark vardır. Hayırseverlik teması, 1960’a kadar Demokrat Parti iktidarı boyunca giderek azalarak ama tamamen ortadan kalkmadan varlığını sürdürmüştür” (Buğra, 2013: 161). Yani hayırseverlik anlayışından kurumlar üzerinden sosyal sorumluluk anlayışına doğru bir evrilme yaşanmaya başlamış ve bu süreçte devlet eliyle desteklenen ve büyüyen vakıflar, holdingler büyük rol üstlenmiştir. 1970’de kurulan Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), özel sektörün lehine çalışmalar yaptığı kadar, özel girişimcileri sosyal sorumluluk bilinci konusunda teşvik eden çalışmalar da yürütmektedir. “1960 sonrasında ise hayırseverlik teması yerini sosyal devlet vurgusuna bırakıyor” (Buğra, 2013: 161). Devletin rolü artık sadece veren el veya veren eli destekleyen el değil; ihtiyaç duyan vatandaşları istihdam eden, yönlendiren el olmuştur.

1950'ler Türkiye'sinde sanayideki hareketlilik, yeni istihdam kapıları yaratmıştır. Kamu hizmetlerinin tüm ülkeye dağılımındaki aksaklıklar ve kırsal kesimde yaygınlaşan makineleşmeyle birlikte geçim sıkıntısının artması gibi nedenlerle kırsal alanlardan şehirlere göçler başlamıştır. Böylece kentlerdeki nüfus yapısı her geçen gün değişmiş ve artan kent nüfusu beraberinde yoksulluğu da artırmıştır. "Türkiye'de 1945-1950'li yıllar arasında hızla gelişen sosyal nitelikli politikalar, 1950'li yıllarla duraksamakla birlikte 1960'lı yıllarda tekrar ivme ve etkinlik kazanmaya başlamıştır" (Altan, 2007: 75).

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, 1945 yılı sonunda siyasal, ekonomik ve hukuki alanda birçok gelişme yaşanırken, ülke içindeki sanayi-ticaret ilişkileri sistemi de devletin kontrolünde ve idaresinde yürütüldüğü için otoriter yapısından ödün vermemiştir. İşçilere tanınan haklar ile bu otoriter yapı esnetilmiştir. Fakat yine de istenilen güce sahip bir işçi sınıfı bu yumuşak ortamda bile hala yoktur. Sosyal politika bu dönemde sadece devletin tekelindeki uygulamalarla kendine hareket sahası bulmuştur diyebiliriz.

3.1.1.2.3. 1960-1980 Dönemi Sosyal Politika Çalışmaları

Çok partili döneme geçişle birlikte "Sosyal Devlet" anlayışına da geçilmiş ve Sosyal Güvenlik Sistemi'nin temelleri bu dönemde atılmıştır. 1960 darbesi, sınıflar arası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmakla kalmayıp, devletin ve bunun sonucunda sosyal politikanın kurumsal bir yapı kazanmasına neden olmuştur. Bu süreç 1980'li yıllara kadar istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Endüstri, önceki dönemlere oranla hiç olmadığı kadar gelişme kaydetmiş, daha modern yeni bir işçi sınıfı oluşmaya başlamış, devlet kademesinde kurumsallaşma hız kazanmış ve daha resmi iş ilişkilerine geçilmiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha geleneksel ilişkiler, geleneksel dayanışma, yardımlaşma, hayırseverlik gibi bir anlayış hâkim iken, 1960'tan 1980'lere kadarki geçen süreçte toplumun üstlendiği bu manevi sorumluluğu devlet devralmış ve sosyal politika uygulamalarıyla vatandaşların sosyal sorunlarına çözüm üretilmeye başlamıştır. 1960 darbesiyle birlikte yeni bir anayasaya geçilmiş ve anayasanın maddeleri adeta Türk hukuk sistemine damgasını vurmuştur. Modern

anlamdaki sosyal politika esas itibariyle en çok bu dönemde uygulanmış ve ilgilendiği alan da çeşitlenmeye başlamıştır.

“1961 Anayasası’nın kurumsal olarak devleti, refah devleti biçiminde şekillendirdiği görülmektedir” (Topak, 2012: 202). Anayasadaki “sosyal devlet” olgusu bu anlamda belirleyici olmuştur.

“Bu dönüşümde, kuşkusuz 1961 Anayasası’nda benimsenen “sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet” anlayışına büyük etkisi olmuştur. Bu anlayışın sonucu olarak çalışma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, sendika hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. Bunun ötesinde sendika-devlet ilişkileri hiç olmadığı kadar dengeli bir temele oturtulmuştur. Böylece 1961 Anayasası, sosyal politikada yeni bir dönemin olduğu kadar, işçi ve işveren ilişkilerinin de yeni bir dinamizme kavuşmasının başlangıcı olmuştur...”
(Koray, 2012: 131).

Yeni anayasa ile yepyeni bir düzenin getirilme gayretlerini, yapılan düzenlemelerden de rahatlıkla anlamak mümkündür. “Sosyal adalet” kavramının bizzat anayasada yer alması ile Avrupa’nın yani gelişmiş Batı toplumlarının benimsediği “refah devleti anlayışı” benimsenmeye ve uygulamalarla hayat bulmaya çalışılmıştır.

“Anayasada ayrıca; çalışma hakkı, zorla çalıştırma yasağı, kadın ve çocukların çalıştırılması, dinlenme hakkı, ücrette adalet sağlanması, sosyal güvenlik, sağlık, konut, öğretim hakkı, kooperatifçiliğin gelişmesi, tarım ve çiftçinin korunması ile ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa ile sadece işçilere değil tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı tanınmıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 64). Yapılan düzenlemeler, bu tarihe kadar olan bütün ezberleri bozarak yapılmayanları yapmıştır ve bu nedenle darbe anayasası olmasına rağmen olumlu etkileri her anlamda çoktur. Sosyal politikanın çıkış noktası olan işçilerle ilgili düzenlemelerin yanı sıra farklı kesimlerdeki insanlar üzerinde ve farklı alanlarda da düzenlemelere, iyileştirmelere giderek sosyal politikanın kapsamını genişletmiştir.

Yukarıda bahsedilen birçok hak ve özgürlüklere kapıları açan iki yasa:

“1963’te yürürlüğe giren Sendikalar Yasası ile Grev ve Lokavt Yasası’nın da etkileriyle bu dönemde işçi sınıfı kitleleşmiş ve ücretlilik ilişkisi toplumsal bir ağırlık kazanmıştır. Yine sektörel düzeyde pazarın istikrarını sağlayıcı düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. İş yerlerinin standardizasyonu, kitlesel üretim sürecinin emeğe yönelik yarattığı bazı risklerin stabilizasyonu ve emeğin yeniden üretimini sağlayıcı düzenlemeler

hayata geçirilmiştir. Kıdem Tazminatının yasalaşması ve Asgari Ücretin ulusal düzeyde uygulanmaya başlaması da ilk kez bu dönemde gerçekleşmiştir...” (Topak, 2012: 196-197).

“Sanayi Devrimi’nin sebep olduğu sorunlara çözüm olarak sosyal politika, esasında özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya merkezli bir şekilde ortaya çıkmıştır” (Taşcı, 2012: 17). Sosyal politikanın ortaya çıkış şekli ise sosyal sigorta üzerine olmuştur. “Dünyada ilk olarak sosyal sigortaların başlangıcı, Almanya’da Başbakan Bismarck’ın hazırlayıp İmparator I. Wilhelm’in 1881 yılında ilan ettiği imparatorluk fermanı ile başlar. Bu ferman ile birlikte, 1883’te hastalık sigortası, 1884’te iş kazaları sigortası, 1889’da ise yaşlılık ve maluliyet sigortası uygulanmıştır” (Güneş ve Yakar, 2004: 132). Türkiye’de ise 1965 yılında Sosyal Sigortalar Kanunu ile SSK, 1973’te de kendi adına çalışanları güvenceye almak amacıyla BAĞ-KUR kurulmuştur. Bir yıl sonra yani 1974’te ise bu kurumlar SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı, Sosyal Güvenlik Bakanlığı adı altında bir araya getirilmiştir. 1977’de ihtiyaç sahibi yaşlılara, engeli bulunanlara ve muhtaç kimselere belli miktarlarda maaş bağlanması, hastanelerde herhangi bir ücret beklentisi olmadan bakılması, bu insanların gıda ve barınma gibi en temel ihtiyaçlarının karşılanması, yurttaşlık haklarını önemseyen refah devleti anlayışının hâkim olduğu Türkiye’nin uygulamış olduğu sosyal politika çalışmalarının somut bir göstergesidir.

“Türkiye 1961 Anayasası’ndan sonra planlı kalkınma dönemine girmiştir. Anayasa’nın 127. maddesiyle ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi emredilmiştir. Buna göre günümüzdeki Kalkınma Bakanlığı’nın temelini oluşturan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve I. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu şekilde dört kalkınma planı yapılmıştır ve hedefleri, kalkınma hızını artırmak, artan işgücüne iş olanakları sağlamak, dış ödeme dengesine ulaşmak ve bunları adalet ilkesini gözeterek yapmaktır...” (Koray, 2012: 133).

Kalkınma planları, özel girişimciyi yatırım yapması yönünde teşvik etme gayesi de taşımaktadır. Özel girişimcinin yatırımlarının da etkisiyle özellikle 1980 sonrası dönemde devlet altyapı hizmetlerine önem vermiştir. Yine 24 Ocak Kararları ile devletin ekonomiye olan müdahalesi azaltılmaya başlamıştır. 1982 Anayasası ile de devletin kalkınma planlarındaki etkinliği karara bağlanmıştır.

1970’lerin sonlarıyla birlikte refah devletinin dünya ölçeğinde krize girmesi artık devletçi Keynesyen anlayışın da eskidiğini ve dönüştürülmesi gerektiğini fark ettirmiş

ve bu ekonomik model, etkinliğini tüm dünyada kaybetmeye başlamıştır. Bu dönüşüm akımına elbette ki zamanla Türkiye’de dâhil olmuştur. 1960’lardan 1980’lere kadar olan dönemde devletin gelirleri devamlı azalmış ve giderleri de artmıştır ve gelir ile gider arasındaki açık gitgide büyümüştür. Bunun yanında 1963-1968 yılları arasında gelir adaletsizlikleri oldukça artmıştır. 1962-1977 yılları arasında ise GSYİH düzenli olarak artmış ve hızlı bir büyüme-kalkınma gerçekleşmiştir. Fakat 1977 sonrası dönemde hızlı bir düşüş yaşanmış ve sanayi sektörü küçülmüştür. “1979 yılı sonunda dış borçlar 10,2 milyar doları uzun vadeli, 4,4 milyar doları da kısa vadeli olmak üzere 14,6 milyar dolara çıkmıştır. Alınan borçlar vadesinde ödenememiş, bu nedenle sık sık erteleme yoluna gidilmiştir” (Sönmez, 2004: 129). Ekonomik ve siyasal anlamda sorunların bir türlü istenilen şekilde çözülememesi, Türkiye’yi de krizin eşiğine getirmiştir ve 12 Eylül 1980’de ikinci bir darbe gerçekleşmiştir.

3.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Uygulamaları

1980’li yıllara gelindiğinde Keynesçi politikaların hükümetleri zarara uğrattığı düşüncesi hâkim olmaya başlamış ve bir kriz ortamı oluşmuştur. Bu düşüncenin temel nedeni, “devletin işlev alanlarının genişlemesi ve sosyal refah hizmetlerinin birçoğunun evrensel nitelik kazanmasının kamu harcamalarını artırması ve bütçe açıklarının giderek büyümesi” (Gül, 2006: 170) ve sonuçta bu model, ekonomik olarak krize sürüklenen bir devlet modeli olarak gösterilmektedir. Bu krizi aşmak için de Türkiye’de yapılması gereken şeyin, refah devleti anlayışının terk edilerek dünyanın hızla entegre olduğu neo-liberal politikalara geçmek olduğu düşüncesi önem kazanmıştır.

Devletin, piyasa üzerindeki maksimum hâkimiyetine son vermesi ve üstlendiği toplumsal yükümlülükleri de piyasanın idaresine bırakması neo-liberal politikalarının bir gereğidir. Hemen akabinde gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbe ile bu yeni akım desteklenmeye başlamıştır. Bu darbeye amaçlanan, ithal ikameci endüstrileşme modelinin sonunu getirerek yerine dış ticarete açık yeni bir endüstrileşme modeli inşa etmektir. Fakat Türkiye diğer ülkelerden farklı olarak, tamamıyla devletçi yaklaşımı bırakmadan ve çalışmalarını Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) ile planlamaya devam ederek neo-liberal ekonomi politika

çalışmalarına girişmiştir. Çünkü Keynes refah devleti modeli birçok anlamda millileştirmeden yanadır ve ekonominin dışa açılması ve yoğun ekonomik gelişmeler bu modelin benimsendiği yıllarda durgunlaşmıştır. Devlet sosyal harcamalara yoğunlaştığı için bu durgunluk yaşanmıştır. Yabancı sermayenin ülke içinde değerlendirilmesi çok mümkün olmamıştır. “Türkiye, ekonomisi bakımından bu dönemde dış ticaret açığı sorunu yaşayan ülkelerden biri olarak görülmüştür. Türkiye, 1980-2003 yılları arasında devamlı olarak ihracatı ithalatının gerisinde kalan ve ortaya çıkan açığı yine dış borçlarla kapatan bir ülke olmuştur. “Türkiye’nin dış borçları artarak 1998’de GSYİH’nin %37,1’ine ve 2002’de GSYİH’nin %52,4’üne ulaşmıştır” (Boratav, 2003: 185).

Hedefler doğrultusunda gerçekleşen dışa açık ekonomi politikalarıyla en çok ithalatta olmak üzere ihracatta da eskiye oranla ciddi artışlar söz konusu olmuştur. Böylelikle 1980 sonrası Türkiye’ye baktığımızda neo-liberal küresel ekonomiye hızlı bir uyum sürecine girmiş olduğunu görmekteyiz. “1982 Anayasası, çok özetle 1961 Anayasası’nın özgürlükçü ruhundan uzaklaşmak isteği ile hazırlanmış bir anayasa olarak tanımlanabilir” (Koray, 2012: 133). 1961 anayasasının en önemli maddelerinden olan “sosyal devlet” algısı da artık kendine kabul görececek bir zemin bulamamaktadır. Sosyal politikalar kapsamında daha önce yapılan ne varsa onların üzerinde ciddi kısıtlamalara gidilmekte ve devletin sorumluluğunun büyük bir kısmı bir anlamda omuzlarından atılmaya çalışılmaktadır. Bu süreç, “maksimum piyasalaştırma ve minimum devlet” anlayışı da diyebileceğimiz bir süreçtir.

Sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılması çabaları hızlandırılırken, devletin bütçesinden eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere ayrılan paylarda da kesintilere gidilmiştir. Çiftçiye verilen destek azaltılmış, sosyal devletin daralması amaçlanırken sosyal yardımlarda da artış söz konusu olmuştur. 1986 yılında çıkarılan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) sosyal yardım alanında önemli bir görevi üzerine almıştır. Bu fon aslında günümüzdeki Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na giden yolda önemli bir aşama teşkil etmiştir.

1982 Anayasası, çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeler bakımından 1961 Anayasası’ndan farklıdır, şöyle ki:

“1961 Anayasası “koruma” ilkesini benimserken 1982 Anayasası “düzenleme” ilkesini benimsemiştir. Yine 1961 Anayasası gibi 2. maddesinde sosyal devlet ilkesini kabul eder.

Temel Hak ve Ödevler dışında anayasanın “ekonomik ve sosyal haklar” bölümünde zorla çalışma yasağı, dernek kurma hürriyeti, çalışma hakkı ve ödevi, çalışma koşulları, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavtlarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir...” (Tokol ve Alper, 2014: 67).

Zaten zor olan sendikalaşmaya bu anayasayla birlikte birçok kısıtlama getirilmiştir. Bu konuya açıklık getirecek olursak, 1982 Anayasası’nda sendikalara ilişkin maddelerde getirilen düzenlemelerin yanında kısıtlamalar da göze çarpmaktadır. İşte bu kısıtlamalar 2821 Sayılı Sendikalar Yasası’nda “Siyasi Yasaklar” adıyla, 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası’nda ise “Mesleki Yasaklar” adıyla geçmektedir. 1982 Anayasasının içeriğine bakılacak olursa; sendikalar, siyasi etkinliklerde bulunamazlar, siyasi hedef taşıyamazlar, siyasi partilerden yardım alamazlar ve yine siyasi partilere yardımda bulunamazlar, kamu kurum ve kuruluşu adı altındaki meslek kuruluşları ve vakıflarla aynı görüşler üzerinden bağlantılı olarak hareket edemezler. 1982 Anayasası’na ayrıntılı olarak bakılırsa bu anayasa grevi ikiye ayırmıştır ki bunlar çıkar grevi ve hak grevidir (Özerkmen, 2003: 250). 1982 Anayasası, çıkar grevine dokunmazken (çıkart grevi, toplu iş sözleşmeleri yapılırken çıkan uyuşmazlık sonucu yapılan grevdir) hak grevini (hak grevi, toplu iş sözleşmelerinin yorumu ve uygulaması aşamasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar sonucu yapılan grev) yasaklamıştır. Tüm bu bilgilerden hareket edecek olursak 1982 Anayasası sendikal hakların kullanımına, işleyişine, sendika kurma hakkına, grev ve lokavt ve toplu sözleşme haklarına hiç olmadığı kadar ayrıntılı kısıtlamalar koymuştur.

3.2.1. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Politikalar: 24 Ocak Kararları

Tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme, 1980’li yıllarla birlikte Türkiye’nin de tanıştığı bir olgu olmuştur. Neo-liberal politikaların önündeki engellerin birer birer kaldırıldığı bu dönemde dünya adeta küresel bir pazar haline gelmekte ve ulus devlet kavramı bu potada eriyip kaybolmaya yüz tutmaktadır.

Ulusların arasındaki sınırlar ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda kaldırılmaya çalışılmakta ve zamanla küresel olanla yerel olan sentezlenerek küyerelleşme söylemi doğmaktadır. “Küyerelleşme” terimi dilimize, “glokalizm” kelimesinden çevrilmiştir. Bu terim, küresel ve yerel markaların yerel pazarlardaki rekabeti çerçevesinde kendine yer bulmuştur. “Yerel pazarlara inen küresel markaların, satış yaptıkları bölgenin

geleneksel değerlerini, beğeni ve alışkanlıklarına dayanarak küresel bir standardın dışına çıkıp, değişikliğe gitmeleri, küresel değerlerin yerel semboller kazanmasını ifade eder” (Haskol, 2008). “Küresel düşün, yerel hareket et” söylemi bunu kanıtlar niteliktedir. Yerel değerlerin küresel anlamlar kazanması ise, onların küresel sermayeler tarafından birer tüketim ögesi olarak pazarlanmalarıyla gerçekleştirilir. “Küyerelleşme”nin, “küresel”in yerelliğe inen kısmı, çokuluslu markalar tarafından bütün dünyadaki yerel pazarlarda benzer stratejiler geliştirilerek yönetilmektedir.

Bauman, Robertson’un “küyerelleşme” kavramını, küresel olanın yerel olanı örtemediği noktada onunla etkileşime girdiği gerçeğinden hareketle mantıklı bulur (Bauman, 2014: 82). “Küyerelleşme”, tam olarak “uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi” (Çalt, 2005: 3) ifade eder. Bu açıdan yerelleşme, yerel demokrasiyi güçlendirmek için çok büyük önem taşımaktadır. Ancak yerelleşme bir taraftan, yerel halkın yönetime katılmasını sağlayarak demokrasiyi geliştirecek bir görevi yerine getirirken, öte taraftan yerel tiranlığı ve despotizmi de ortaya çıkarabilecek bir etki gösterebilir. Küreselleşme sürecinde herkese eşit muamele edilmediğini Bauman’ın şu sözleri net olarak anlatmaktadır: “Bazılarımız eksiksiz ve gerçek anlamda “küresel” hale geldi; bazılarımız ise hayat oyununun kurallarını koyanın da gidişatını belirleyen de “küreseller” olduğu bir dünyada hiç de tahammül edilir bir durum olmayan “yerellik”lerine saplanıp kaldı. Küreselleşmiş bir dünyada yerel kalmak, toplumsal sefaletin bir göstergesidir” (Bauman, 2014: 9)

Sermaye artık ulus dışına çıkmakta, uluslararası pazarda işlerlik kazanmaktadır. Yerel olan ürünler dışarıya çıkararak kimliksizleşmekte ve böylece kendine alıcı bulmaktadır. Bu durum ulus devletlerin de sonunu getirmektedir. Sonu görünmeyen bu ulus devletlerdeki vatandaşlar, beklentilerinin kendi içlerinde karşılanamadığını gördükçe kaçınılmaz sona direnmekte ve dayanışmaktadırlar. Dünyada herkesin küreselleşmesine izin verilmediğini dile getiren Bauman’a göre:

“Küreselleşme, aşırı zenginlerin daha hızlı bir şekilde para kazanmasına daha çok fırsat vermiştir. Bu bireyler, büyük miktarlarda paraları küresel çapta hareket ettirmek için en son teknolojiyi kullanır. Ne yazık ki, bu teknoloji dünyanın yoksul insanların hayatlarını etkilemiyor. Aslında küreselleşme bir paradokstur: Çok az sayıda insana çok büyük faydalar sağlarken, dünya nüfusunun 2/3’sini dışarıda bırakır...” (Bauman, 2014: 83).

Borç kriziyle boğuşan Türkiye de bu süreçte yalnız başına ve savunmasız kalmamak adına küreselleşme sürecine hayli hızlı bir şekilde uyum sağlamıştır. Türkiye'nin, bu uyum sürecinde yaptığı en önemli şey yeni neo-liberal politikaları benimsemek olmuştur. Liberal ekonomik model, sınırlı devlet anlayışını savunmaktadır. Devletin baskı ve zorlamalarıyla yürüyen bir pazar ekonomisini kabul etmeyen, ekonomide gönüllülüğün ve serbest-özel girişimin daha faydalı olacağını savunan bir anlayış liberal bir anlayış olacaktır. Vatandaşlarının sosyal hayatına müdahalesini gereksiz ve zorlama bulan ve halkını da bu anlamda sınırlandırmış olan bir devlet anlayışı değil; vatandaşa müdahale etmeyen, onu tecrübe edinmesi ve fikir sahibi olması adına serbest bırakan, kendisinin ilgi alanını da bu anlamda sınırlandıran bir devlet anlayışı beklenmektedir.

Liberal devlet anlayışına göre devletin esas rolü, ülkesini dışardan gelebilecek tehdit unsurlarına karşı korumak, güvenlik tedbirleri geliştirmek, ülke içinde de düzeni ve istikrarı sağlayacak güvenlik önlemleri almak ve bunu yasal düzenlemelerle sağlamlaştırmak, adalet ve yargı sistemlerini en üst seviyede geliştirmektir. Aynı zamanda haksız rekabeti engelleyecek düzenlemeler yapmak, piyasa ekonomisindeki aksaklık ve eksiklikleri düzenleyici hizmetlerde bulunmak, hasta, engelli, yaşlı ve bakıma muhtaç kimselere yardım etmek ve gönüllülük esasına dayalı kuruluşları teşvik edici önlemler almak devletin ana görevlerini oluşturmalıdır.

İktisat ilminin kurucusu olan Adam Smith'i bu başlık altında anmamış olmak araştırma için ciddi bir kayıp olacaktır:

“18. yüzyılda yaşamış İskoçyalı profesör, klasik iktisat kuramının “kurucu babasıdır”. Gerçekten de üniversitelerde iktisat öğrencilerine kapitalizm anlatılırken önce onun ünlü formülü açıklanıyor: Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler! Ve tabii, piyasada her şeyi yerli yerine oturtan ‘görünmeyen el’ simgesi! Çağdaş neo-liberalizmin bütün söyledikleri bu formülde en özlü ifadesini bulmuştur...” (Timur, 2004: 31).

Sosyal refah politikalarının ülkeyi ekonomik anlamda zarara uğrattığını ve dünyaya küresel ölçekte entegre olmanın son derece önem arz ettiğini dile getiren Turgut Özal:

“Adam Smith'in ‘laissez-faire’ ilkesini benimsemişti ve ona göre Türkiye ancak piyasa tamamen özgür kılındığı, tüm sermaye olanakları seferber edildiği gün sağlam adımlar atabilirdi. Oysa “mülkiye ekolü” damgasını taşıyan hantal bir bürokrasi, zorlama

koruyucu önlemlerle cılız bir sanayi yaratmış; onu da dünya piyasasından kopuk, rekabet dışı bir serada yaşatıyordu...” (Timur, 2004: 51-52).

Bu nedenle artık bir şeylerin değişmesinin zamanı geldiği ve bunun için cesur kararlar alınması gerektiği kanısına varılmıştır.

Türkiye liberal devlet anlayışı modeline uyum sürecinde ithalata dayalı sınırlı ekonomi politikalarını terk ederek ihracat odaklı ve büyümeyi hedefleyen bir atak gösterme hedefindedir. Buna paralel olarak 24 Ocak Kararları ile alınan neo-liberal ekonomi politika uygulamalarını devreye sokmuştur:

“24 Ocak Kararlarıyla, ithalat kısılarak buna karşın ihracatı artırmak yoluyla ekonomide serbestleşmeyi sağlayıp, ekonominin dışa açılması amaçlanmıştır. Adım adım liberasyona yönelik bir ithalat rejimi, pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi, fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların yani devlet yardımının kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük makro politikalar 24 Ocak Kararları ile ekonomiye damgasını vuracak iktisat politikaları yönelişinin temel unsurları olmuştur...” (Boratav, 2004: 149).

Bu programın temel unsurlarından birkaçı şöyle sıralanabilir:

- *“İthalat serbestleştirilmesi, ihracatın kredi vb. teşviklerle özendirilmesi,*
- *Faiz oranlarının yükseltilmesi ve denetimli biçimde serbest bırakılması,*
- *Ekonomide özel girişimi özendirme ve KİT mallarına zam yapılması,*
- *Yabancı sermaye girişini özendirmek için mevzuatta değişiklikler yapılması ve yabancı bankaların Türkiye’de şube açmalarına olanak tanınması,*
- *Sanayileşme yerini ihracata dayalı kalkınmaya özendirme” (Çavdar 2013: 258)*

24 Ocak Kararları ile hedeflenenleri özetlemek gerekirse:

- *“Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınması,*
- *Kamu iktisadi teşebbüslerindeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımlarının sınırlandırılması,*
- *Gübre, enerji ve ulaştırma dışındaki devletin karşılıksız nakdi yardımının kaldırılması,*
- *Ekonominin dış ticarete açılması, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi” (Uyar, 2008: 20)*

gibi birçok uygulamayı içermektedir. Tüm bu kararlar 12 Eylül 1980 darbesinin de gerçekleşmesiyle disiplinli ve hızlı bir şekilde uygulamaya konmuştur. Devlet, ellerini piyasalardan çektiği gibi sosyal alandan da çekmiş ve sosyal

politikalarındaki etkin rolünü azaltma çabası içine girmiştir. Bunu da benimsenmekte olunan neo-liberal politikalarla açıklamıştır.

“1980’ler, Türkiye için yapısal dönüşüm dönemi olmuştur. 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan yeni ekonomi programı ile ekonomik, toplumsal yapıda köklü bir değişim gerçekleşirken 1990’lı yıllarda peş peşe yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçülecek, işsizlik artacaktır. Küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri, ülkede gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır...” (Gürses, 2007: 60).

Sonuçta işsizlik, yoksulluk, gelir adaletsizlikleri gibi sosyal sorunları tespit edip engellemek, önlemler almak yerine artık sosyal sorunlara geçici çözümlerle ve bütçe dışı oluşturulan fonlardan oluşturulan yardımlarla çözüm yolları üretilmiştir. Dahası,

bu yardımların sadece devlet eliyle yeterli olmayacağını, hayırsever kişi ve kurumların (vakıf, dernek vb.) bu anlamda devlete destek olması gerekliliği vurgulanmıştır.

“Sağlık, eğitim, çevre, sosyal güvenlik vb. birçok toplumsal tüketim bileşeni metalaşmış ve kar getirme aracı haline gelmiştir. İşte ekonomik büyüme, toplumsal gelişmeyi de içermelidir. Toplumsal gelişme, üretim biçimi açısından bir üst aşamaya geçme demektir. Sanayileşme yolunda emeklemeye başlayan bir toplum olduğumuzu söylemek gerçekçi olacaktır ve bu durum kuşkusuz toplumsal gelişme olarak algılanamaz, nitelenemez...” (Çavdar, 2013: 288).

Küreselleşme süreciyle birlikte etkisi artan Sivil Toplum Örgütleri yoksullukla mücadele politikası çerçevesinde geleneksel dayanışma yöntemleriyle bir sosyal hizmet birimi gibi işlerlik göstermekle birlikte sosyal hizmet uygulamaları da her geçen gün kısıtlı bir şekilde sürdürülmektedir. Yani sosyal politikaların yerini gün geçtikçe geleneksel dayanışma modelleri almıştır. Buna muhafazakâr refah devleti anlayışı da diyebiliriz.

3.2.2. Özal Dönemi ve Sosyal Politika Uygulamaları

1980 Askeri Darbesi sonrasında çok partili hayata geçilmiş ve Anavatan Partisi (ANAP) Hükümeti ile başa geçen Turgut Özal, neo-liberal ekonomi politikalarını destekleyen 24 Ocak Kararları çerçevesinde yol haritasını çizmiştir. 24 Ocak kararlarıyla birlikte ithalatın yani iç talebin kısılması ve bunun yerine ihracatın

artırılarak ekonomide serbestleşmenin sağlanması ve zaman kaybetmeden dışa açılmamız gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Bu anlamda ihracata teşvik anlamında devlet eliyle yapılan düzenlemeler karşılığını bulmuştur (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Toplam İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2.910	7.909	-4.999	36,8
1983	5.728	9.235	-3.507	62,0
1984	7.134	10.757	-3.623	66,3
1985	7.958	11.343	-3.385	70,2
1986	7.457	11.105	-3.648	67,1
1987	10.190	14.158	-3.968	72,0
1988	11.662	14.335	-2.673	81,4
1989	11.625	15.792	-4.167	73,6
1990	12.959	22.302	-9.343	58,1

Kaynak: TÜİK, 2017d

1980 yılında kabul edilen 24 Ocak Kararları doğrultusunda liberal politikaları savunan Turgut Özal, liberal ekonomik politikalar kapsamında piyasa ekonomisini önemle vurgulamış, devlet teşebbüslerinin birçok yönüyle azaltılması gerektiğini dile getirmiş, özel teşebbüsleri devlet teşebbüslerinin üzerinde tutmuş, özel mülkiyeti ve özelleştirmeleri destekleyen politikalar izlemiştir. Özal Hükümetleri politikaları, askeri darbe rejiminde uygulanan birçok politikayla örtüşmektedir. Ekonomi politikaları kapsamında işgücü piyasasının çıkarına olmayan uygulamalar ve kırsal bölgelerdeki çiftçilere getirilen ekonomik kısıtlamalar ve devlet desteğinin azaltılması yönündeki adımlar ve sendikaların etkisiz kılınması da bunun göstergesi olmuştur.

“Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin (ANAP) iktidarda olduğu bu dönem (1983-1989), devletin küçüldüğü bir dönem değil, aksine büyük bir hız kazanan altyapı yatırımları, devlet harcamalarında ciddi bir artışa yol açmış ve bütçe açığı neredeyse kontrol edilemez boyutlara ulaşmıştır. Buna rağmen hâkim ideoloji, kendi kurallarına göre işleyen piyasanın her derde deva olacağı yönünde olmuştur...” (Buğra, 2013: 198).

Özal döneminde Türkiye’de ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda önemli değişimler yaşanmıştır. İktidara geldiği ilk günden itibaren ülkede yapılmayanı yapmış, kısa bir

süre içerisinde tarih sahnesine, en köklü dönüşümlerle adını yazdırmıştır. Turgut Özal'a göre uluslararası ölçekte gerçekleşen değişim ve dönüşümlere ayak uydurmak esastır. Küreselleşmenin dünya ölçeğinde yaşandığı bu süreç de Özal'ın önemseydiği ölçüde Türkiye'yi etkilemiştir.

Turgut Özal, sosyal ve ekonomik konularda devletin koruyucu işlevini dönüştürerek düzenleyici devlet konumuna getirmek için çalışmalar yürütmüştür. Keynesçi ekonomik modelin ve bunun paralelindeki refah devleti uygulamalarının karşısında olmuş ve liberal politikaların Türkiye'yi dünya ölçeğinde güçlü ülkeler konumuna getireceği vurgusunu yapmıştır. Yapılacak çalışmaların sonucu olarak da istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, fiyatlarda istikrarının sağlanması, milli gelirin yükseltilmesi, eğitim ve kentleşme sorunlarının çözülmesi ve istihdam imkânlarının artırılması şeklindeki politikalar amaçlanmıştır. Gerçekleştirilecek planlı düzenlemelerle hedeflenen, ithalata dayalı ekonomik sistemi bırakıp, ihracata dayalı büyümeye endeksli bir hale gelmektir. Böylelikle Özal Türkiye'yi, iktidara geldiği günden itibaren yeniden şekillendirmeye başlamıştır.

Türkiye'de "özelleştirmenin temel amacı nihai olarak, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktır ve özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır" (Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2017). Türkiye'de özelleştirmeler gün geçtikçe artmış ve bugüne kadar refah devleti politikaları kapsamında oluşturulan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), çeşitli nedenlerle ve işlevlerine bakılmaksızın özel sektöre bırakılmıştır. "1985 yılından itibaren 271 kuruluşteki kamu hisseleri, 1679 taşınmaz, 10 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 146 tesis, 7 liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır" (Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2017). 1988 yılında uygulamaya konulan halka arz yöntemiyle özelleştirilen bazı kuruluşlar şunlardır: TELETAS, Kepez (Alkol, Sigara, Şeker ve Çimento Fabrikaları) Elektrik, POAŞ, Çukurova Elektrik, PETKİM, TOFAŞ, TÜPRAŞ, Tat Konserve, Şeker Sigorta, Sümerbank, Anadolu Bank, Bursa Gaz ve Türk Telekom (14 Kasım 2005 itibariyle %55 hissesi satılarak özelleştirilmiştir) doğrudan satış yöntemiyle özelleştirilmiş kurumlardır (Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2017).

“1985’de başlatılan özelleştirme serüveni, birçok nedenle başarısız bir deneyim oldu. 1985’ten 2001’e ancak 8 milyar dolarlık bir özelleştirme yapılabildi. Ancak, özelleştirmeden elde edilen gelirin sadece üçte biri Hazine’ye gelir olarak girdi. Diğer üçte ikisi, tanıtım ve danışmanlık hizmetleri, personel tazminatları, özelleştirme kapsamındaki KİT’leri rehabilite etme gibi gerekçelerle harlandı. Birçok isabetsiz özelleştirmeye gidildi...” (Sönmez, 2004: 138).

Özelleştirmelerin, KİT’lerin zarar ederek bütçeye yük olması, üretim-hizmet alanındaki değişen paradigmaya ayak uyduramaması, kayırmacılık gibi durumlar nedeniyle gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Turgut Özal, devletin yeniden şekillenmesi ve yeni bir sistematik kazanması amacıyla ciddi önlemler alarak bürokrasiden kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak için çeşitli düzenlemeler yapmıştır.

Yine küreselleşmeyle birlikte yaşanan gelişmelere ayak uydurmak isteyen Özal Hükümetleri döneminde dış ticaretin ciddi boyutlara ulaşması aşamasında uygulanan liberal ekonomik politikalar, tam manasıyla istenilen gelişmeleri sağlayamamış ve yeni arayışlara gidilmek zorunda kalınmıştır. Özel girişimciler her ne kadar hükümet tarafından desteklense de kaynak ve sermaye yetersizlikleri özelleştirmelerde başarıyı güçleştirmiştir. Bunun yanında toplumsal anlamda da bozulmalar göze çarpmaktadır.

1984 yılı ile birlikte Özal Hükümetleri devletin piyasalar üzerindeki etkisinin büyük bir kısmını serbest girişimcilere devretmiş ve kendi omuzlarındaki sorumluluğu büyük oranda azaltmıştır. Bu sorumluluğun yerine devletin kendisi de altyapı yatırımlarına ağırlık vermiştir. Belediyelere yani yerel yönetimlere hiç olmadığı kadar yatırım aktarılmış ve böylece istihdamın genişletilmesi sağlanmak istenmiştir. Alt yapının geliştirilmesi konusunda yapılan geniş boyutlu yatırımlarla kamu giderleri büyümüş ve kamu gelirlerinin artmaması da kamu açıklarını gün geçtikçe artırmış ve ülke içinde borçlanmalar artmıştır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. 1981-1990 Yılları Arasındaki GSMH Oranları

Yıllar	1981	1984	1988	1989	1990
Kamu Bütçe Gelirleri (%)	17,4	12,7	13,2	13,2	13,9
Kamu Bütçe Harcamaları (%)	18,9	17,1	16,3	16,5	16,9

Kaynak: DPT, 2002: 76-77

Turgut Özal Hükümetleri'nin önemli adımlarından biri de “Yap-İşlet-Devret” uygulaması olmuştur. Bu modelle birlikte yabancı sermayenin ülke içine girmesi amaçlanmış ve Türk ekonomisinin dünya ekonomisine entegre olması ve küresel ekonomilerle bütünleşmesi esas alınmıştır. Böylelikle birçok hizmetin halka sunulması kolaylaşmıştır ki bunlar temel hizmetler olup ulaşım, iletişim ve su gibi kaynaklara erişimi mümkün kılmıştır.

1984 ile 1988 yılları arası dönem, ANAP ve dolayısıyla Özal Hükümetleri'nin en parlak yılları olmuştur. Ancak 1988 yılları ile birlikte hükümet istikrar ve güven sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Sendikaların 1988 yılı itibariyle piyasada etkili olmaya başlamasıyla birlikte önemini artırması sonucu durumu bertaraf etmek isteyen Özal Hükümetleri, tarım sektörüne desteğini artırmış ve bunun yanında kamu işçilerine %42 oranında büyük bir zam yapmıştır. Memurlar ve tabii ki özel sektör işçileri de kamu işçilerini takiben bu zamlardan yararlanmışlardır. Devletin yapmış olduğu yüksek orandaki bu zamlar neticesinde insanların büyük bir çoğunluğu işsiz kalmış ve işsizlik oranları hızla artmıştır. İşverenler tarafından işçilere uygulanan sendikasılaştırma ve yasalara uygunsuz istihdam biçimleri giderek artmış ve kayıt dışı istihdam sorunu kendini göstermiştir.

Nereden bakılırsa bakılsın bu dönemde Türkiye yeniden, yönünü bir türlü bulamayan ve bir yol göstericiye yani devlete ihtiyaç duyan bir duruma gelmiştir. Yerli sanayi uluslararası platformlarda rekabet edecek durumda olmadığından devlet yıpranmış ve ülkenin dış ticaret dengesi giderek bozulmaya başlamıştır. 1981 ve 1987 yılları arasında büyük bir hızla büyüme gösteren Türkiye, 1988 yılı ve sonrası 1994 yılına kadar ciddi bir düşüş göstermiştir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. 1981-1994 Arası Büyüme Oranları

Yıllar	:	1981-83	1984-87	1988	1989-94
Büyüme Oranı (%)	:	5,0	6,9	2,1	2,7

Kaynak: DPT, 2002: 4

Ülkemizin liberalizmle tanışması aslında 1980'li yıllardan çok daha önceye rastlamaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'na kadar dayanan liberalizm, esas itibariyle Türkiye'de 1980'lerle kendini göstermiştir. Küreselleşme rüzgârı Türkiye'yi de vurmuş ve dış ticaret sayesinde yeni liberal akımla

tanışan Türkiye bu akımın etkilerinden bir hayli etkilenmiştir. Özal döneminde de bu etkilenmeler uygulamalara yansımıştır. Gelişmekte olan ülkeleri saran ekonomik dar boğaz neticesinde bu neo-liberal akımın kabul edilmesi zaruri bir durum haline almıştır. Ülkeler borç batağına sürüklenmekte ve çare olarak da dünya ölçeğindeki mali kuruluşlardan (IMF vb. gibi) kredi sağlayarak borçlarını yine borçlanarak kapatmakta görmüşlerdir.

Türkiye’de Özal Hükümetleri’nin eliyle neo-liberal politikaların uygulanması neticesinde piyasalarda canlanmalara şahit olunmuş, dış ticarete ülkenin lehine olacak şekilde güzel gelişmeler gözlenmiştir fakat ekonomik ve sosyal manada olumsuz giden pek çok durumla da karşı karşıya kalınmıştır. Örnek olarak iç ve dış borçlar, ilk kez ortaya çıkan enflasyon ve işsizlik oranlarında ciddi artışlar gözlenmiştir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. 1980-1989 Arası Yıllık Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
1980	101,4
1981	34,0
1982	28,4
1983	31,4
1984	48,4
1985	45,0
1986	34,6
1987	38,9
1988	73,7
1989	63,3

Kaynak: TÜİK, 2011b: 603

Özal Hükümetleri liberalizmin ekonomik yönüyle ilgili birçok girişimde bulunduğu halde liberalizmin siyasi yönüyle ilgili pek bir şey yapmamıştır. Öyle ki, Turgut Özal’ın iktidar seçildiği parti olan ANAP’ın liberal bir parti olduğu görüşü hâkim kanıdır fakat liberal politikaları gerektiği ölçüde aslına uygun bir biçimde uygulayıp uygulamadığı konusu da hep tartışılmıştır.

Müdahaleci, korumacı devlet anlayışını yerinden eden Özal Hükümetleri, her anlamda piyasadan elini çeken sınırlı-minimal bir devlet anlayışını savunmaktadır. Onun görüşüne göre devlet halkı için vardır, ona kutsallık atfedilemez, kutsal olan bir şey

varsa o da hiç kuşku yok ki milletin ta kendisidir. Bürokrasiyi ve bürokratik çevreyi her zaman eleştirmiş ve etkinliğini azaltmak için çaba sarf etmiştir. ANAP'ın ve Özal Hükümetleri'nin ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda dönüştürme çabalarının asıl amacı, "kamu politikalarını belirleyen geleneksel bürokratik zümrenin etkinliğini azaltmak ve sivil toplumsal unsurları güçlendirmek" olmuştur.

Özal'a göre, devlet vatandaşın rakibi olamaz, devletin görevi bireylerin önündeki engelleri kaldırmak ve bireyi desteklemektir. Devlet, piyasanın normal koşullarda işlevlerini gerçekleştirebilmesi amacıyla düzenleyici ve kaynak sağlayıcı bir sorumluluk almalıdır, bunu yaparken de piyasaya müdahale etmemelidir. Özal Hükümetleri'nin yapmış olduğu uygulamalarda devlet piyasaya birçok yönden müdahil olmuş ve otoriter yapısını tekrar göstermiştir. Bunun yanında 1980 darbesinin etkileri de devam etmiş, demokratik hak ve özgürlüklerle ilgili elle tutulur şekilde değişim ve gelişmeler görülmemiş hatta kısıtlamalar, yasaklamalar birçok alanda devam etmiştir. Cunta idaresi bitmiş gibi görünse de uygulamada kısmen de olsa hala darbe kalıntıları devam etmiştir. Fikir özgürlüğü, basın özgürlüğü, sendikal anlamdaki özgürlüklerin kısıtlanması siyasi liberalizmi sekteye uğratmıştır.

"Turgut Özal'ın damgasını vurduğu dönem, hiç kuşkusuz ciddi siyasi ve ideolojik baskılar yoluyla solun sesinin kesildiği, işçi örgütlenmesinin engellendiği ve bölüşüm dinamiklerinin tamamen çalışan kesim aleyhine döndüğü bir dönemdir. 1988 sonrası dönemde yasaklı siyasetçilerin siyasete dönmeleriyle birlikte ortamın daha demokratik bir nitelik kazanması, büyük bir grev dalgasına ve ücret artışlarına yol açmıştır..."
(Buğra, 2013: 200).

Bu dönemi takiben işsizlik artmış, kayıtdışı sorunu gündeme gelmiş ve insanlar çalıştıkları halde düşük ücretlere maruz kaldığı için yoksul olmaktan kurtulamamıştır. Amerika'da yaygın bir şekilde görülen "çalışan yoksul" kavramı Türkiye'nin de gündemine girmiş bulunmaktadır.

"Bu ortamda Türkiye'de yoksulluğu kontrol altında tutmaya hizmet eden mekanizmalar bir bir ortadan kalkmaya başlamıştır ki en önemlileri küçük köylülükle ilgili olan mekanizmalardır. Özal döneminin yıldız sektörleri turizm ve inşaatla verilen teşvikler kanalıyla verimli tarım arazileri de imara açılmıştır. Sonrasında Güneydoğu'yu tamamen etkisi altına alacak olan şiddet olayları da bu sürece etki etmiştir..." (Buğra, 2013: 201).

Böylelikle tarım sektöründeki büyüme tüm zamanların en düşük seviyesinde seyretmiş, sanayileşmenin gerisinde kalmıştır. Göç oranlarının ciddi derecede

artmasıyla kent nüfusu 1980'lerin sonlarına doğru kır nüfusunu geçmeye başlamıştır. Aile kurumu yeniden şekillenmeye ve küçülmeye başlamıştır. Kırsalda yaşayanlardaki dayanışma, yardımlaşma ruhu da kentlere olan yoğun göç sebebiyle aşınmaya, ortadan kalkmaya başlamıştır. "Kent yoksulluğu" olgusu tartışılmaya başlamıştır.

"Türkiye'nin ahlaki ekonomisinin önemli dayanaklarından biri olan gecekonduların önceden başlayan ticarileşmesi, şehir yoksullarının konut edinme imkânlarını da giderek zorlaştırmıştır. 1980'lerde hükümet, gecekondu yapımını engellemek için konut kooperatiflerinin etkili olabileceğini düşünmüş ve bu doğrultuda 1984'te Toplu Konut ve Yatırım İdaresi (TKYİ) kurulmuştur" (Buğra, 2013: 203). Hatta daha sonraki yıllarda gecekondu sahipleri bazı ağır iddialarla hazine arazilerini işgal eden ve yoksul sınıfa dahil olmayan kesim olarak görülmeye başlanmıştır. Kısaca bu dönemde medyanın da desteği ile yoksullar bir bakıma göz ardı edilmiş, zenginlerin gelirleri katlanarak artmıştır. Sayıca fazla olan genç nüfustaki işsizlik oranları ve buna bağlı suç oranları artmış ve DPT raporlarıyla bu durum analiz edilmiştir.

Önceleri geleneksel ve dini temelli ve modern anlamda kurumsal bir yapı kazandırılmamış olan sosyal refah hizmetleri, 1980'lerle birlikte yasal bir temele dayandırılarak modern olarak kurumsallaştırılmıştır. 1983 tarihinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adı altında yeniden şekillendirilmiş ve modern manada kurumsal bir zemine oturtulmuştur. Yardıma ve korunmaya ihtiyaç duyan kimselerin sığınağı olmayı amaçlayan, sosyal sorunları engellemeye çalışan, hayat şartlarını yaşanılabilir bir seviyeye getirmek isteyen sistemli sosyal hizmet birimidir ve günümüzde hız kesmeden hizmet vermektedir.

"Haziran 1986'da fakir fukara fonu yasası yani Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yasanın amacı muhtaç durumdaki vatandaşlara sosyal adalet kapsamında yardımda bulunmak ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. Bununla birlikte sosyal yardımın tek başına devletin tekelinde olamayacağı fikrini geleneksel dini kurumların işleyişinden alınan ilhamla desteklemiştir..." (Buğra, 2013: 205-206).

Buradan da anlaşılacağı üzere liberal politikalar her alanda karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin sosyal sorunlarına eğilmesi gerekenlerin de tek başına devlet olamayacağı vurgusu yasal düzenlemelerle desteklenmiştir. Elbette sosyal hizmet alanında gönüllü

kuruluşların teşvik edilmesi sosyal devlet anlayışından değil, devletçi zihniyetten vazgeçmek anlamına gelmektedir.

“İşsizlik, yoksulluk, eşitsiz ve adaletsiz gelir dağılımı birçok gazete haberleriyle gözler önündeyken, devlet artık bu tür sosyal sorunlarla sosyal devlet anlayışıyla değil, liberal devletin sosyal yardım anlayışıyla ilgilenmektedir” (Koray, 2012: 134). ANAP hükümeti bu nedenle sosyal yardım anlayışı üzerinden meclisteki muhalefet seslerce ciddi biçimde eleştirilmiştir.

Eğitime yapılan yatırımdan bahsetmek gerekirse halk eğitimine süreklilik kazandırmak için okul dışı eğitim ve kültür faaliyetlerinin geliştirilmesi maksadıyla halk eğitim faaliyetlerine hız verilerek çeşitli kurslar açılmış, radyo ve televizyondan en iyi şekilde faydalanılması için özel televizyonların faaliyetlerine izin verilmiştir. Öğretmenleri yetiştirme görevi Milli Eğitim Bakanlığı’ndan alınıp Yükseköğretim Kurumu’na verilmiştir. Yükseköğretim kuruluşlarında ayrıca fen bilimleri, sosyal ve teknik bilimler ile tıp eğitimine önem verilmektedir.

Maddi imkânsızlıklar yaşayan insanların yoğun olarak bulunduğu semtlerde okul öncesi eğitime katılımın artırılması hedeflenmiştir. Ortaöğretim seviyesinde teknik eğitim ve mesleki okulların geliştirilmesi zorunluluğu değerlendirilerek açılan mesleki ve teknik liselerin sayısında yoğun bir şekilde artış gözlenmiştir. Anadilde eğitim esastır ve bu dil hiç kuşkusuz Türkçedir. Yabancı dil eğitimi zorunlu ortaöğretimde ilk yıl zorunlu tutulmuş sonraki yıllarda seçmeli ders olarak okutulması kararlaştırılmış fakat uygulamada yetersiz olduğu anlaşıldığından yeniden bütün yıllar için zorunlu dil haline getirilmiştir.

“1980 sonrası dönemde eğitim; piyasalaştırma-özelleştirme-metalaştırma-esnekleştirme anlayışı çerçevesinde dönüşmeye başlamıştır. Bu çerçevede eğitimde ilk dönüşüm özelleştirme ve piyasalaştırmayla başlamıştır” (Topak, 2014: 284). Özal Dönemi’nde hazırlanan Beşinci BYKP çerçevesinde eğitim ve öğretim devletin başlıca görevleri arasında sayılmıştır. Fakat devletin koyacağı kurallar kapsamında kişilerin ve özel kuruluşların da eğitim-öğretim hizmeti verebilmelerinin önü açılmış, özel okulların sayıları hızla artmış ve eğitimde de liberal politikalar işlerlik kazanmıştır.

Sağlık konusundaki uygulamalara baktığımızda Özal Hükümetleri önceki tüm hükümetler gibi “sağlık konusunda devlete asli görev düştüğünü ve vatandaşların

bedeni ve ruhi sağlığının korunması için gerekli tedbirleri almak veya alınmasını temin etmenin zorunlu olduğunu” (Er, 2011: 183) vurgulamıştır. Sağlık hizmetleri, sosyal politikaların en önemli ögelerinden biridir. İnsan sağlığını tehdit eden hastalıklara karşı savaşılması, yiyecek ve içeceklerdeki tehlikelerin kontrol edilmesi ve evre koşullarının iyileştirilmesine önem verilmesi gerektiği düşünülerek üretici firmaların belirli periyotlarla denetlenmesini öngörmüştür. Nüfus artışı ve gler nedeniyle sağlık kuruluşlarının her geçen gün yetersiz kaldığı tespitiyle hastane ve sağlık ocakları artırılmaya çalışılmıştır. En yeni tıbbi gereerle sağlık kuruluşları tam teşekküllü hale getirilmeye çalışılmıştır. İlaç sanayisini geliştirmenin de çözümleri aranmıştır.

Bebek ölümlerinin önüne geçmek amacıyla bir kurul kurulmuş, işbirliği ve dayanışma esas alınarak bu ölümlerin oranının gelişmiş ülkeler düzeyine çekilmesi amaçlanmıştır. Sağlık kuruluşlarında da liberal politikalar uygulanarak özel girişimlerin n açılmış ve özel hastaneler, klinikler devlet eliyle teşvik edilmiştir. Bu kuruluşların sağladıkları hizmetlerin karşılığı olan ücretler özel girişimin arzularına bırakılmıştır. Bunun yanında bağımsız çalışan doktorlarla anlaşılarak devletin hizmet satın alması şekliyle sağlık alanındaki hizmetler ve çabaların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Turgut zal’ın kentleşmeyle ilgili olarak da birçok uygulaması söz konusudur. Öncelikli amaç, kırsal kesimin milli gelirden aldığı payı arttırarak dönemin en büyük problemlerinden biri olan kentlere olan gn önüne geçmektir. Glerle birlikte şehrin var olan dokusu bozulacak, düzensizlik ve kaos ortamı artacak ve işsizlik, yoksulluk artacak bunların sonucu olarak da suç olgusu kentlere zarar verecektir. Tüm bunların önüne geçebilmek için de köylünün bir şekilde topraklarında kalması sağlanmalıdır. Bu nedenle şehir ve imar planlarının ivedilikle tamamlanması ve bunların sistematik bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır. Altyapı, belediye, asayiş ve güvenlik hizmetleri de kentleşme hızına paralel olarak genişletilmiştir ve verimli şekilde işleyebilmeleri için de imkân ve kaynakların daha da artırılması gerektiği dillendirilmiştir. Böylelikle planlanan doğrultuda kırsaldan göç eden nüfusun kent nüfusu içindeki oranı eskiye oranla azalmıştır.

Yine kalkınmada önemli bir rol oynayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) döneme damgasını vurmuştur. Bu proje Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin, sosyo-ekonomik

kalkınmasını hedefleyen ve insanı temele alan bölgesel anlamda bir kalkınma projesidir. Uluslararası anlamda dikkat çeken proje, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükseltmeyi, bölgelerarası farkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan ve ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran bir bölgesel kalkınma projesidir” (TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu, 2009: 9). Proje; Adıyaman, Siirt, Batman, Şırnak, Diyarbakır, Kilis, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, illerini içine almaktadır. İnsanı merkeze alan bir kalkınma projesi olarak GAP, bölgede yaşayan vatandaşlara istihdam alanları yaratarak gelir düzeyini artırmakta ve bölgede refah içinde yaşamalarını sağlamaktadır (Yeni Akit Gazetesi, 2016). Ayrıca bölgenin gelişmiş bölgelere oranla geri kalmışlığını telafi ederek diğer bölgelerle entegre biçimde hareket etmesini sağlamak hedeflenmiştir.

3.3. Türkiye’de 1980’li Yıllar Sonrasındaki Sosyal Politikaların Temel Uğraşı Alanları

Turgut Özal Hükümetleri döneminden (1983-1989) yukarıda bahsettik. Akabinde gelen yeni hükümetlerin yapmış olduğu sosyo-ekonomik uygulamalara da küreselleşme ve paralelinde neo-liberal politikalar ekseninde değinmemiz gerekmektedir. Başlıklar halinde sosyal güvenlik sistemi, eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele, işsizlik ve istihdam, konut ve çevre gibi sosyal politika kapsamındaki birçok alanda uygulanan politikaları ele alarak durumu analiz etmek yerinde olacaktır.

3.3.1. Sosyal Güvenlik Sistemi Kapsamındaki Uygulamalar

Sosyal güvenlik sistemi diğer sosyal politika uygulamalarından farklı ve en kapsamlı uygulaması olarak yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve meslek anlamında fark gözetmeksizin toplumu oluşturan bütün vatandaşları içine alan faaliyetlerden oluşmaktadır ve doğumdan ölüme kadar geçen süreçte fertleri risklere karşı koruyan ve tedbirlerden oluşmaktadır. Toplumlar geliştikçe nüfus arttıkça hayırseverlik ve gönüllülük esasına dayalı yardımlaşma bilinci çok sınırlı kalmakta ve düzensiz olduğu ve sistemli olmadığı için ihtiyacı karşılamamaktadır. Devlet yapısının bu anlamda ciddi yıllık

planlamalarla ve yasal düzenlemelerle sosyal güvenlik uygulamalarını sistematize edip hayata geçirmesi zorunlu bir hal almıştır.

“Sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan sosyal sigortaların yasal düzenlemelere konu olması ilk kez Bismarck Almanya’sında gerçekleşmiştir. 1881-1889 yılları arasında Almanya’da işçiler için hastalık, iş kazası, sakatlık ve yaşlılık durumlarına özgü sigorta yasaları çıkarılmıştır. Sonrasında 1901’de ölen işçilerin yakınları için “ölüm sigortası” getirilmiştir. Benzer gelişmeler daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde de görülmeye başlanmıştır” (Koray, 2012: 246-247).

Fiili olarak Endüstri Devrimi neticesinde fabrikalaşmanın ortaya çıkmasıyla işçi sınıfının oluşması, bunun neticesinde fabrikaların bulunduğu şehirlerde yoğunlaşan nüfusta artan yoksulluk, insani olmayan zor çalışma koşulları, artan iş kazaları, salgın hastalıklar sonucunda Avrupa’da haklar konusunda ciddi yasal boşluklar olduğu ve acilen önlem alınması gerektiği fikri önem kazanmış ve böylece bu yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. “Endüstrileşmeyi izleyen bu ilk yasal düzenlemelerle sosyal güvenlik sisteminin ilk dönemi de başlamıştır. İlk kez 1935 yılında ABD’de çıkarılan ‘Sosyal Güvenlik Yasası’nda kullanılan “sosyal güvenlik” kavramı, sosyal devlet anlayışının temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir (Koray, 2012: 247).

“Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin en karakteristik yönü, çalışan çeşitli gruplar için değişik sosyal güvenlik örgütleri kurulması olmuştur. Devlet memurları için Emekli Sandığı, işçiler için Sosyal Sigortalar, bağımsız çalışanlar için BAĞ-KUR ve bankalar, sigorta şirketleri ve ticaret sanayi odaları için ayrı sandıklar faaliyette olmuştur. Sosyal güvenlik sisteminin bu dağınıklığı nedeniyle, bu sigortalardan yararlananlar aynı riskler için farklı primler ödemiş ve farklı yardımlardan yararlanmışlardır...” (Koray, 2012: 357).

Bu nedenle herkesin yani hem BAĞ-KUR hem SSK hem de diğer grupların ortak bir şekilde yararlanabileceği tek bir kurumdan söz etmek o dönemde mümkün olmamıştır.

“Refah devletinin dönüşümünde başı çeken en önemli ayağı sosyal güvenlik kurumları olmuştur ve bu süreçte yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye açısından bu alanda en köklü adımların atıldığı dönem 1990’lı ve 2000’li yıllardır. Yapısal reformlarla özelleştirilebileceğinin sinyalleri verilmiş, 2001 yılında bireysel emeklilik fonlarına ilişkin yasa çıkarılmış, SSK doğrudan Çalışma Bakanlığı’nın ilgili kurumu haline getirilmiş ve BAĞ-KUR yenilenmiştir...” (Topak, 2012: 272-273).

Turgut Özal Hükümetleri’nin başlatmış olduğu liberal dönüşümler eksenindeki özelleştirme anlayışının bu anlamda 1990’lar ve sonrası itibarıyla devam ettiği söylenebilir. “Sağlık, eğitim, çevre vb. birçok toplumsal tüketim bileşeni metalaşmış

ve kar getirme aracı haline gelmiştir. Sosyal güvenlik gibi çağdaş bir dayanışma kurumu bile bu amaca hizmet etmeye başlamıştır” (Çavdar, 2013: 288).

“1990’lı yılların ilk yarısı itibariyle Türkiye’de çalışan bütün bireylerin sosyal sigortalı olabileceği bir kurumsal yapı ve mevzuat oluşturulmuş, işsizlik ve aile ödenekleri sigorta kolları hariç çalışanlar, sosyal güvenlik kapsamına alınmışlardır. Çalışan-geliri olan ve çalışmayan ancak geliri olan herkesin sigortalı olmasını sağlayacak bir sosyal sigorta sistemi oluşturulmuştur” (Tokol ve Alper, 2014: 225). Bir bakıma sosyal devlet anlayışı 1960’lardan farklı olarak devam ettirilmiştir. Halkını koruyan devlet anlayışının tam anlamıyla bitmediği ve daha modern refah politikalarıyla dönüştürüldüğü bu düzenlemelerle görülmektedir. Burada neo-liberalizmin muhafazakâr yorumu ile karşılaşyoruz.

“Dünya Bankası ve IMF’nin direktifleriyle 1999 yılında yapılan yasal değişikliklerle hastalık sigortasından yararlanma koşulları ağırlaştırılmış, SSK hastaneleri birer işletme haline getirilmiş, ilaç fabrikası kapatılmıştır. Öte yandan işsizlik yardımlarının yerine yine sigorta yaklaşımıyla işsizlik sigortası devreye sokulmuştur” (Topak, 2012: 273). Bu tür uygulamalar “sosyal devlet ilkesini benimseyen Türkiye’de devlet yükünü hafifletme çabalarına mı gidiliyor?” sorusunu akıllara getirmiştir:

“Zaman içinde sosyal sigorta mevzuatı ile ilgili çok sayıda hukuki düzenleme yapılmış ve işsizlik sigortası, sigortalı ve işverenin yanı sıra Türkiye’de devletin ilk defa prim ödeyerek sosyal güvenliğin finansmanına katıldığı sigorta kolu olmuş ve önceden beri çok tartışılmalı da yasal dayanağa oturtulmuş, böylece Türk sosyal güvenlik sistemi için yeni ve önemli bir adım olmuştur...” (Tokol ve Alper, 2014: 225).

Sosyal güvenlik sistemini iyileştirme çabaları bunlarla sınırlı kalmayacak ve 2000’li yıllar köklü değişikliklerin miladı olarak anılacaktır.

“1999 yılında 4447 sayılı Kanun ile emeklilik yaşının yükseltilmesi, aylık bağlama esaslarının ve prime esas kazançların değiştirilmesi ile ilgili değişikliklerin beklenen iyileşmeyi sağlayamaması, reform veya yeniden yapılanma arayışlarını 2000’li yıllarda da devam ettirmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 229).

“Sosyal güvenlik sistemi ile ilgili reform çalışmaları üç aşamalı olarak planlanmıştır. Bunlardan ilki sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında birleştirilmesi, ikincisi sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası hükümlerinin tek bir kanunda toplanarak norm ve standart birliğinin sağlanması, üçüncüsü de primsiz ödemeler sisteminin sosyal sigorta

sisteminden ayıklanarak tek elden yürütülmesine ilişkin düzenlemenin yapılmasıdır” (Ongun ve Ülgen, 2010: 16).

Yukarıda bahsettiğimiz sosyal güvenlik sistemindeki dağınıklıkların önüne geçmek ve her geçen gün artan nüfusun hizmet ihtiyacını daha seri ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek için hizmetlerde teklik adeta şart olmuştur. “Emekli sandığı, BAĞ-KUR ve SSK’nın tek çatı altında birleştirilmesini sağlayan ve 2006’da yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Primsiz Ödemeler ve Sosyal Koruma Kanunu’ndan oluşmaktadır” (Topak, 2012: 273). Böylelikle hedeflenende olduğu gibi bütün çalışanların sosyal sigorta anlamındaki hak ve yükümlülükleri tek bir kanun çerçevesinde yeniden şekillenmiş ve sistemli bir hale getirilmiştir.

“2006 tarihinde oluşturulan SGK, Türk sosyal güvenlik sisteminin temel kurumu haline gelmiş, bütün çalışanların sosyal sigorta işlemlerinin yanı sıra bütün nüfusu kapsayan genel sağlık sigortasının da uygulanmasını yürütmektedir. Bütün koşullar oluştuğunda Türkiye’nin en önemli kurumu haline dahi gelebilecektir. Yine İŞKUR da SGK’dan sonra gelen ikinci büyük sosyal güvenlik sistemi kuruluşudur ve en önemli görevi işsizlik sigortasını uygulamaktır” (Tokol ve Alper, 2014: 230).

Birçok kurumu tek çatı altına toplayarak sorumlulukların da parçalanmasının önüne geçilmiş, hem karışıklıklar ve düzensizlikler engellenmiş hem de bürokraside yaşanan zaman kaybı ve “bugün git yarın gel” zihniyeti artık tarihe karışmıştır. Daha modern bir kurumsallaşma sağlanarak sosyal güvenlik kurumu, tıpkı bankaların gişe uygulaması gibi işleyen bir birim halini almıştır.

“Sosyal güvenlik sistemine dönük reform kapsamında 1 Ekim 2008’de oluşturulan Genel Sağlık Sigortası’na göre herkes sisteme prim ödemek zorundadır. Ödeme gücü içinde bulunanların primleri ise bütçeden karşılanacaktır. GSS, Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile birleştirilecektir. SDP kapsamında ilk iş “aile hekimliği” uygulamasının pilot illerde başlatılması olmuştur. GSS’den öngörülen de sadece finansmandan sorumlu tutulan ve işletme haline getirilmiş hastanelerden hizmet satın alan bir sigorta kurumu haline getirilmesidir” (Topak, 2012: 275).

Yine 1990’lı yıllara dönüp baktığımızda 1992 tarihli Doğru Yol Partisi Döneminde tedavi masraflarının “Yeşil Kart” verilerek devlet tarafından üstlenilmesini öngören kanun oluşturulmuş bu kapsamda milyonlarca insana karşılıksız sağlık hizmeti sunulmuştur.

“Yeşil Kart, ödeme gücü bulunmayanların sağlık harcamalarını karşılamaya yönelik bir uygulamadır. Bu nedenle 1998 yılında başlatılan Yeşil Kart uygulamasının, gerçekten büyük bir ihtiyaca cevap verdiği açıktır. Yeşil Kart uygulaması çerçevesinde yapılan sağlık yardımı da Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’ndan karşılanmaktadır. Fondan sağlık harcamalarına ayrılan pay, eğitim harcamalarından sonra ikinci sırayı almaktadır (Koray, 2012: 366).

Fakat bu haklardan yararlananların değerlendirilmesinde ne kadar hakkaniyetli davranıldığı ve yardımların yardıma muhtaç kişilere gidip gitmediği konusunda ciddi sıkıntılar ve boşluklar vardır. Hakkı uygulamak için devletin yetki verdiği kişilerin elinde bu uygulama, keyfi ve haksız uygulamalara dönüşebilmiştir.

“Türk Sosyal güvenlik sistemi esasen sosyal sigortalar üzerine inşa edilmiştir. 2013 yılı Eylül ayı itibariyle nüfusun %83’ü sosyal sigortalar vasıtasıyla sosyal güvenlik koruması altındadır. Yeşil Kart uygulaması ise 01.01.2012 tarihinden itibaren kademeli olarak kaldırılmıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 235). İşte Genel Sağlık Sigortası (GSS) ile de amaçlanan, Yeşil Kart uygulamasını ortadan kaldırarak herkesin zorunlu sağlık sigortası kapsamında yer almasını sağlamaktır. Genel Sağlık Sigortası uygulamasında yüksek ve orta gelir seviyesinde bulunan vatandaşların primlerini kendileri, düşük gelir seviyesindeki yoksul ve yoksun vatandaşların primlerini ise devlet ödeyecektir.

Sosyal güvenlik sisteminin koruma kapsamında yapılan uygulamalardan bazıları şöyledir:

- *“Doğum ödeneği, emzirme yardım parası,*
- *5510 sayılı Kanun kapsamında olan bütün çalışanlara, işgücü kaybına uğrayan ve bunu belgeleyip 5 yıl prim ödemeleri koşuluyla 25 yıla eşdeğer malul aylığı,*
- *Yaşlılık sigortasından belirli süre prim ödeyen ve kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını dolduran sigortalılara yaşlılık aylığı,*
- *5 yıl prim ödeyen sigortalının ölümü halinde eşine, çocuklarına ve ailesine ölüm aylığı bağlanması,*
- *İşsizlik sigortası ile son üç yılda en az 600 gün prim ödeyen sigortalıya prim ödeme süresine bağlı olarak 6-10 ay arasında işsizlik ödeneği ve bu süreçte GSS primlerinin ödenmesi, İŞKUR tarafından verilen meslek edindirme kurslarından faydalanması” (Tokol ve Alper, 2014: 231-232).*

Tablo 6. Sosyal Güvenlik Sisteminin Kişi Olarak Kapsamı (5510 Sayılı Kanununun 4-1/a, 4-1/b, 4-1/c Maddesi Gereğince)

Yıllar	2010	2014	2015	2016
I- Aktif sigortalılar	16.196.304	19.821.822	20.773.227	21.131.838
1- Zorunlu	14.161.165	18.097.988	19.053.526	18.726.639
2- Çıtrak	349.581	359.948	392.908	1.170.080
3- Yurtdışı topluluk	25.778	28.297	29.926	24.710
4- Tarım (4-1/a)	152.802	46.996	40.615	36.125
5- Tarım (4-1/b)	1.101.131	864.468	797.334	717.876
6- Muhtar	14.348	15.447	14.544	13.856
7- İsteğe bağlı	374.535	116.204	104.999	92.595
8- Kısmi süreli çalışanlar	16.964	292.474	339.375	349.957
II- Pasif (Aylık alan) sigortalılar				
Dosya	8.820.679	10.227.047	10.808.165	11.052.334
Kişi	9.518.648	10.921.001	11.384.263	11.755.203
1- Yaşlılık	6.473.492	7.504.323	7.854.890	8.121.461
2- Malullük	107.346	116.241	118.801	120.923
3- Vazife malulü	6.608	11.536	11.939	12.170
4- Ölen sigortalı (Dosya)	2.127.373	2.477.900	2.700.348	2.671.354
5- Ölen sigortalıların haksahipleri	2.796.306	3.142.384	3.247.448	3.343.265
6- Sürekli iş göremezlik geliri alan	58.499	62.179	65.477	70.062
7- Sürekli iş göremezlik ölüm geliri (Dosya)	47.361	54.868	56.710	56.364
8- Sürekli iş göremezlik ölüm geliri alanlar	76.397	84.338	85.708	87.322
III- Bağımlılar	35.470.436	33.940.086	34.786.174	34.933.242
Aktif / pasif oranı	1,84	1,94	1,92	1,91
IV-Özel sandıklar	341.103	377.800	386.572	392.201
1- Aktif sigortalılar	114.600	136.482	140.111	140.174
2- Aylık alanlar	83.581	88.359	89.483	85.920
3- Bağımlılar	142.922	152.959	156.978	166.107
4- Aktif / pasif oranı	1,37	1,54	1,57	1,63
Türkiye nüfusu (TÜİK ADNKS 2014-2015-2016)	73.722.988	77.695.904	78.741.053	79.814.871
Sosyal güvenlik kapsamı (I+II+III+IV)	61.526.491	65.060.709	67.330.236	68.212.484
Sigortalı nüfusun Türkiye nüfusuna oranı (%)	83%	83,7%	85,5%	85,5%
Kapsam dışı nüfus oranı (%)	17%	16,3%	14,5%	14,5%
Diğer Kanunlara göre aylık alanlar (1+2+3+4)	49.643	47.336	46.607	45.828
1- Kore Gazisi	5.647	3.752	3.286	2.853
2- Vat. Hiz. Ter *	285	555	596	616
3- Kıbrıs Gazisi	30.897	29.470	29.061	28.606
4- Haksahipleri	12.814	13.559	13.664	13.753
5- 5434 sk Ek 79 mad. göre Tütün İkramesi	38.776	51.787	33.858	33.869
Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Tescil Edilenler**	9.395.185	11.385.011	10.180.009	10.189.469
Genel Sağlık Sigortası Primleri Kendileri Tarafından		4.043.415	2.787.922	2.679.737
Genel Sağlık Sigortası Primi Devlet Tarafından Ödenenler		7.341.596	7.392.087	7.509.732

Kaynak: SGK, 2016

“Türkiye’de 1980 sonrası sosyal güvenlik sistemlerinin yapılandırılması konusunda öne çıkan en önemli eğilim, sosyal sigortanın temini konusundaki kamu-özel teşebbüs ortaklığıdır. Sosyal sigorta sistemindeki ilk düzenleme emeklilik yaşı, ikincisi ise emeklilik aylıklarının yeniden yapılandırılmasıdır. En önemli adım ise sigorta uygulamalarının devlet koruma ve kontrolünden çıkartılmasıdır” (Çımrın ve Durdu, 2015: 69).

Sosyal sigortaların yavaş yavaş devlet kontrolünden çıkışını destekleyen sistem ise Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)'dir. BES ile artık vatandaşın sigorta ve emeklilik işlemlerinde devlet tek söz sahibi olmaktan çıkmakta, isteyen kişi primlerini düzenli ödeyerek ikinci bir emeklilik hakkına sahip olabilmektedir. 2001 yılında çıkarılan "4632 Sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" Türkiye'de gönüllülük esasına dayalı bireysel emeklilik sistemine yasal zemin hazırlamıştır. Bireysel emekliliğe olan yoğun ilgi özellikle 2013 yılı Ocak ayı itibarıyla özel bireysel emekliliği teşvik etmek için %25 devlet katkısı verilmeye başlamasıyla olmuştur.

Türkiye de bu anlamda sosyal güvenlik sisteminde yaşanan aksaklıkları, devletin sosyal güvenlik sorumluluğunu ve harcamalarını azaltmak için kolları sıvamış, 2017 Ocak ayı itibarıyla ise zorunlu-otomatik katılım ile her çalışan BES'li olmuştur. Maaşlarının belli bir kısmı (prime esas kazancın %3'ü kadar) BES için kesilmektedir. Sistemde 10 yıl düzenli olarak kalıp prim ödeyenler isterse bu 10 yılın sonunda biriken kazancı çekebilecek isterse de 56 yaşını doldurduktan sonra emeklilik hakkı kazanabilecektir. BES'ten çıkmak için ise katılım tarihinden itibaren iki ay içinde başvurularak kesilen primi ve varsa kazancı geri alabilecektir (NTV, 2017). Bu sistemle devletin savunduğu şey, bir sosyal güvence olan emeklilik ilgili tek başına devletin değil bireylerin de sorumluluk alması gerektiğidir. Bu düşünce Türkiye'nin hala bir sosyal devlet olup olmadığı ve vatandaşının haklarını koruyucu misyonundan hareketle hangi noktada olduğu konusunu sorgulamamıza neden olmaktadır.

"Gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenliğe ayrılan kaynakların yetersiz kalması, sosyal güvenliğin tüm nüfusu kapsamaması, katkı paylarının düşük olması, kamu açıklarının kapatılmasında sosyal güvenlik fonlarının kullanılması, kamu bütçesinden yapılan transferlerin günden güne aşınması, gelir-gider dengesizliği gibi nedenlerle sosyal güvenlik sistemlerinde bir gelişme sağlanamamıştır" (Çımrın ve Durdu, 2015: 72).

Sosyal güvenlik sistemindeki bu gelir gider dengesizliğinin ciddi noktalara ulaşması devlet bütçesinden sosyal güvenlik sistemine kaynak aktarımına neden olmakta ve bu da GSMH oranlarının düşük seyretmesine neden olmaktadır. Yakın tarihte yaşanan bir örnekle konuyu açıklayacak olursak; Dünya.com adlı ekonomi web sayfasının 17 Nisan 2017 tarihli haberinde "Bütçe Açığı Üç Kat Arttı" başlıklı yazıda 2016 yılı Mart ayında 6,6 milyar TL açık veren bütçenin, 2017 yılı Mart ayında ise 19,5 milyar TL açık verdiği ve Ekonomi Bakanı Naci Ağbal'ın bunun sebebinin yılsonuna ertelenen sosyal güvenlik prim alacakları olduğunu söylediği, bu ertelemenin de geçici etkisi

dikkate alındığında ilk üç ay sonunda bütçe açığının aslında 8,9 milyar lira seviyesinde olduğunun bilgisini verdiği kaydedilmiştir (Dünya Gazetesi, 2017).

Tablo 7. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2003-2015 Yılları Gelir-Gider Dengesi

Yıllar	Gelirler	Artış Oranı	Giderler	Artış Oranı	Açık	Gelir-Gider Karşılama Oranı
2003	27.916.539	39,5	41.336.077	47,7	-13.419.538	67,5
2005	41.249.438	18,9	59.941.373	18,4	-18.691.935	68,8
2007	56.874.830	5,7	81.915.401	14,0	-25.040.571	69,4
2009	78.072.788	16,1	106.775.443	14,6	-28.702.655	73,1
2011	124.479.836	30,7	140.714.602	15,3	-16.234.766	88,5
2013	163.013.555	14,1	182.688.916	14,0	-19.675.361	89,2
2014	184.328.932	13,1	204.400.437	11,9	-20.071.505	90,2
2015	71.861.708	-	75.632.755	-	-37.710.47	92,7

Kaynak: SGK İstatistik Bülteni, 2015'den aktaran Altınöz, 2017: 65

Tablo 7'den de anlaşılacağı üzere 2003 yılından 2015 yılına gelene kadar sosyal güvenlik kurumu sürekli açık vermiştir ve gelirler giderleri karşılamakta bir hayli zorlanmıştır. Böylece devlet bütçesinden de sürekli SGK'ya pay aktarılarak bu açık kapatılmaya çalışılmış ve sonuçta devlet bütçesindeki açıklarda da artmalar gözlenmiştir. Bu noktada sosyal güvenlik kurumlarının finansmanının liberal ülkeler ile liberal olmayan ülkelerde hangi kaynaklardan karşılandığına bakmamız sosyal güvenlik sistemindeki bu sorunun nedenleri hakkında bizlere ipuçları vermesi bakımından oldukça önemlidir. “Sosyal güvenlik kurumları liberal ülkelerde özelleştirilmiş ve “kurumun finansmanı ve açıkları “kapitalizasyon” adı altında işçi ve işverenlerden alınan primlerden elde edilen faiz ve gelirlerle oluşturulan fondan

karşlanır. Bu fondaki paralar değerlendirilmekte ve ileride sigortalılara yapılacak ödemelerin kaynağını oluşturmaktadır” (Güneş ve Yakar, 2004:129). Ayrıca kurumun finansal açıkları da buradan karşılanır. Bu sistemi uygulayan ülkeler OECD 2003 yılı verilerine göre başlıca ABD, Meksika, Şili, Brezilya, Peru’dur.

Liberal olmayan ülkelerde ise sosyal güvenlik sisteminin finansmanı “dağıtım yöntemi”dir. Burada “aktif sigortalıların (çalışanların) ödediği primlerle, pasif sigortalılar (emekliler) finanse edilmektedir Bu yöntemde fon biriktirme yoktur. Dolayısıyla, bu yöntem fonlama yöntemine göre tasarruf düzeyini daha az artırmaktadır” (Güneş ve Yakar, 2004: 131). Dağıtım yönteminde yaşlı nüfus arttıkça kaynakları etkin yönetmek ve giderleri karşılamak zorlaşmaktadır. Dağıtım yöntemini kullanan ülkeler ise OECD 2003 verilerine göre başlıca; Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda, AB ülkeleri, İsviçre, Türkiye, İzlanda’dır.

Kapitalizasyon yöntemi ile dağıtım yöntemi karşılaştırıldığında dağıtım yönteminin devlete ekonomik bir yük oluşturduğu ve yaşlı nüfus arttıkça aktif çalışan nüfusun ödediği primlerin yetersiz kalacağı ve dengenin bozulacağı bu nedenle fonlama yani kapitalizasyon yöntemine geçilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’de dağıtım yöntemi uygulaması sebebiyle sosyal güvenlik kurumlarının açıkları devlet tarafından karşılanmakta ve sosyal güvenlik sistemi böylelikle devlete ekonomik bir yük teşkil edebilmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminde, SGK harcamalarında gelirlerin giderleri karşılama oranlarının her yıl artması ve açığın da her geçen yıl kapanıyor olması gösterilebilir. “Sosyal güvenlik sisteminin açıkları kapatılıp, ekonomik istikrara kavuşulabilse bile, toplam vergi yükü artışlarının tasarrufları düşürmesi nedeni ile büyümenin yavaşlaması ve işsizlik sorunları ile karşılaşılacaktır. Milli gelirin düşmesinde, deprem kadar, vergi ve sosyal güvenlik reformlarının da etkisi olduğu düşünülmelidir.” (Akalin, 2013).

3.3.2. Eğitim Alanındaki Uygulamalar

Öncelikle Türk Dil Kurumu (TDK)'nun eğitim ile ilgili tanımlamalarına bakmamız, araştırma açısından faydalı olacaktır. TDK, eğitimi: “çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” (TDK, 2016a) olarak tanımlamıştır. Eğitim Terimleri Sözlüğünde ise farklı farklı “eğitim” tanımı vardır ve bunlar genel olarak şöyledir:

“Yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği; önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesi; belli bir konuda, bir bilgi ya da bilim dalında yetiştirme ve geliştirme; her kuşağa, geçmişin bilgi ve deneylerini düzenli bir biçimde aktarma ya da kazandırma işidir” (Eğitim Terimleri Sözlüğü'nden akt: Güneş, 2014: 4).

Eğitim olmadan toplumun hiçbir kurumu varlık ve işlerlik kazanamaz. Bilginin olduğu her şey eğitimle aktarılır; hukuk, siyaset, tıbbi ilimler, din, ekonomi bilgisi gibi daha sayamayacağımız birçok şey eğitim-öğretimle şekle bürünür. Eğitimin en önemli işlevi, insan yetiştirmektir. Eğitim insan davranışlarını kontrollü, sistematik, düzene ve kurallara uygun olarak biçimlendirir ve bireyin davranışlarını geliştirmesi için etki eder.

“Beşeri sermayenin artışı ve ekonomik rekabet söz konusu olduğunda eğitimin önemli olduğu ulusal ve ulusüstü düzeyde kabul edilmektedir. Eğitim, bilişsel açıdan, yetenek gelişimi ve kişisel sosyal gelişim bakımından da çok önemli bir rol oynamaktadır. Bunların yanı sıra eğitim, toplumdaki (ve daha genel anlamda sosyalleştirme) sosyal adaleti sağlama ve sosyal uyumu geliştirme açısından da dikkate değer görülmektedir. Eğitimin amaçlarında görülen çeşitlilik ve eğitimin zorunlu yapısı, politikacıların eğitime öncelik vermelerine neden olmaktadır” (Alcock vd., 2011: 431).

Bir toplumun milli eğitim politikaları, o toplumun geleceğini bütünüyle şekillendirmektedir. Milli eğitim politikalarının kökleşmiş bir sisteme oturtulması ve karar alıcı kişilerin bireysel düşüncelerine göre değil, milletin ihtiyacına göre roller üstlenmesi şarttır.

İlk olarak askeri ve siyasi kimliğiyle bilinen Mustafa Kemal Atatürk'ün başkomutanlık vasfının yanında, başöğretmen olarak da anılmasının en önemli sebebi, milli eğitime

her şeyden çok önem vermesidir. Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli yaşandığı bir dönemde savaş stratejilerini görüşmek için değil, milli eğitim politikalarını görüşmek için 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde Maarif Kongresi'ni toplamış, yurt genelindeki öğretmenlerle istişareler yapmış ve durumun vahametini gösterir nitelikte açıklamalarda bulunmuştur. Milli eğitim hizmetlerinin açık, sade ve anlaşılır olmasının yanında, ihtiyaca cevap verecek bir yapıya dönüştürülmesi, mahallelere, köylere ve şehirlere göre şekillendirilmesi ve planlanması gerekliliğinin üzerinde önemle durmuştur. Esas gayesi, sadece içinde bulunulan dönemin ihtiyaçlarını karşılamak değil gelecekteki neslin milli eğitim temellerini atmak ve bir bakıma geleceğe bir basamak oluşturmak olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Başöğretmen Mustafa Kemal Atatürk, millet için eğitim ve kültürün ne kadar önemli olduğunun altını şu sözleriyle çizmiştir: “En önemli ve en esas nokta, eğitim meselesidir. Çünkü eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatır ya da bir milleti esarete ve sefaletle terk eder” (Bozdemir, 1998: 1). Bu noktadan hareketle bizler de araştırmada eğitim alanında yapılan sosyal politikaların 1980 öncesi ve özellikle sonrası ne gibi aşamalardan geçtiğini, olumlu ve olumsuz gelişmelerin altını çizerek açıklamaya çalışacağız.

Türkiye’de Milli eğitim sistemimizin kapsamı, sınırlılıkları ve rolüne bakmamız araştırma için oldukça faydalı olacaktır. Bu anlamda Türk eğitim sisteminin şekillenmesinde ve ilgili politikaların oluşmasında elbette 1921 yılından bu yana yapılan Milli Eğitim Şuralarının payı büyüktür. Bunun yanı sıra yine 1960’lar itibariyle kurulan DPT ile birlikte BYKP hazırlanarak eğitim politikaları planlı bir şekilde hayatımızı şekillendirmeye başlamıştır.

“Ülkemizde hem çağdaş bilgiyi hem devlet ideolojilerini aktarmanın bir yolu olarak görülen eğitim, Anayasa’nın 42. Maddesi ile devletin gözetimi ve denetimi altına alınmıştır. Bir açıdan okullar, devletin ve yönetimdeki siyasi otoritenin farklı alanlarda geliştirdikleri bakış açılarının bireylere aktarıldığı resmi kurumlar olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla eğitim politikaları, siyasi iktidarlar ile onların oluşturdukları politikalarından bağımsız düşünülemezler (Gümü, 2015: 82).

Bu noktada eğitim politikalarının uygulanma dönemleri adı altında tabloya baktığımızda iki ana dönem karşımıza çıkmaktadır; 1980 Öncesi Dönem ve araştırmada önemle üzerinde durulacak olan 1980 ve Sonrası Dönem.

Eğitim, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte çağdaş, laik milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası sürecindeki politik değişimde başta amaç sonrasında ise bir araç olarak kullanılmıştır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yılı olan 1923'ten bu yana eğitime ciddi anlamda önem verilmiş, eğitimin millet olma şuurunun bizlere kazandırılmasında bir mihenk taşı olduğu vurgulanmış ve 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemimiz, devlet denetimine alınacak şekilde birleştirilmiştir. Bu kanun ile eğitim sisteminde birlik, bütünlük ve düzen esas alınmış ve eğitimde millilik ve birbirinden bağımsız olarak işlev gören kurumların tek elden idaresi mümkün kılınmıştır. Ülkemizde eğitim-öğretimi kamu hizmeti, devlet idaresine ve güvencesine alan Öğretim Birliği Kanunu, 1982 Anayasası ile de korunmuş ve günümüzde hala bu kanun uygulanmaktadır. İlköğretimin süresi de 5 yıl olacak şekilde karara bağlanmıştır. Kısaca Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk eğitim programı 1924 tarihi itibariyle uygulama sahası bulmuştur. Takiben 1926 yılında çıkarılan Maarif Teşkilatına İlişkin Kanun ile ülkede açılması düşünülen herhangi bir özel okulun Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni olmadan açılmayacağı hükme bağlanmıştır.

1928 yılı itibariyle yeni alfabenin yeni harflerinin kabul edilmesiyle birlikte okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Takip eden yıllarda Köy Mekteplerinin açılarak köyde yaşayan vatandaşın ihtiyaçlarına yönelik eğitim hizmeti amaçlanmıştır (Gümüş, 2015: 245). Devletin eğitim aracılığıyla sosyal ve kültürel yapısı yeniden inşa edilirken, millilik, bilimsellik, genellik ve eşitlik ilkelerine dayanan, ulusal ve modern olma özelliklerini sistemleştiren bir eğitim politikası benimsenmiştir (Güven, 2000: 78). Milli kültürün temeli Türk dilinin gelecek nesillere aktarılması için Türk Dil Kurumu (TDK), Cumhuriyet ideolojisi ve Atatürk devrimlerinin geniş kitleler tarafından benimsenip geliştirilmesi için Halk Evleri, Millet Mektepleri gibi kurumlar oluşturulurken ve bu doğrultuda yasalar çıkarılırken ana hedef ulusal eğitimin yerleştirilmesi olmuştur (Gümüş, 2015: 83). Pozitif bilimlerle donatılmış, bir yüzü Batı'ya dönük, muasır medeniyet seviyesine yükselme gayesinde bir milli eğitim sistemi için gerekli çalışmalar bu dönemde titizlikle yürütülmüştür.

Yine 1939'dan başlayarak Milli Eğitim Şura toplantıları, eğitim sistemimizin kapsamı, içeriği, eksiklikleri ve genel olarak bütünüyle ilgili görüşlerin alındığı ve karara bağlandığı yer olması bakımından son derece önemlidir. "Türk eğitim tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nin ve Türk eğitim sisteminin en yüksek danışma organı

olma özelliğini taşımaktadır” (Gümüş, 2015: 79). İlerleyen yıllarda (1946, 1960, 1971, 1997, 2005, 2014) Milli Eğitim Şura Kararlarının uygulanmasında gerekli hassasiyetlerin yeterince gösterilmemesi, kararların işlevsel olması noktasında gecikmelere ve eksikliklere neden olmuştur. Çünkü her ne kadar şura toplantıları MEB tarafından düzenlense de uygulama görevi hükümetlere verilmiştir. Hükümetlerdeki hâkim siyasi düşünce ve diğer siyasi partilerle yaşanan fikir ayrılıkları, şura kararlarının tarafsız biçimde uygulanmasını engelleyebilmiş ve mevcut hükümet partisi elinde şekillenmiştir.

1946-1950 yılları, bahsedildiği gibi ABD ile olan yakınlaşma, devletçi politikaların etkin rolünün sorgulanmaya başlandığı, özel sermayeye fırsatlar sunulmaya ve özel girişimcilik çalışmalarının devlet eliyle kısmen de olsa teşvik edilmeye başlandığı bir geçiş dönemi olmuştur. Bu durum eğitim politikalarını da kuşkusuz etkilemiştir. 1960’lı yıllarla birlikte daha önceki politika çalışmaları incelenerek bunların neredeyse tamamına bir muhalefetle Demokrat Parti politikaları adıyla özgün ve yeni bir eğitim politikası oluşturulmaya çalışılmış, köklü ve öncü değişimler bu dönemde kendini göstermiştir. Marshall yardımları olarak bilinen ve ABD destekli dış yardımlar öncelikli olarak eğitim alanında göze çarpmıştır. Günümüzde okullarda tekrar uygulanmaya başlanan okul sütü, o yıllarda Marshall yardımları kapsamında ilk kez verilmiştir. Eğitimin kalite ve niteliğinin geliştirilmesi için ABD’li uzman eğitim kadrolarından faydalanılmıştır. Böylece Amerika’nın davranışçı yaklaşımı eğitim politikalarının belirleyicilerinden biri olmuş ve 1990’lı yılların sonuna kadar bu etkisini korumuştur.

1950’li yıllar Türkiye’de planlı kalkınma döneminin başladığı yıllar olmuş birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeni düzenlemelere gidilmiş ve ülkedeki vasıflı işgücü ihtiyacı temel alınarak bu düzenlemeler uygulama sahası bulmuştur. Yine “bu dönem, kar-maliyet anlayışı etrafında eğitim alanını yeniden biçimlendiren politikaların etkin olduğu bir süreçtir” (Gümüş, 2015: 85). Eğitim hizmetlerinin asli uygulayıcısının devlet olduğu hükmü 1924 Anayasası’nda olduğu gibi 1961 Anayasası’nda da 21. madde ile yer almıştır. Yine 1961 Anayasası’nın “50. maddesinde:

“Halkın öğretim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak, devletin başta gelen ödevlerindedir. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devlet okullarında parasızdır. Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim

derecelerine kadar çıkmalarını sağlamak amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır" ifadeleri yer almıştır" (Serter, 2012: 387).

1960'lı yıllardan itibaren BYKP'ler MEB Şuralarını destekler nitelikte kararlara imza atmıştır. Uluslararası belirleyiciliği olan Dünya Bankası, Avrupa Birliği vb. gibi mekanizmalar-kuruluşları da takip ederek alınan kararlar şekillenmektedir:

"I. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967)'nda ilköğretimde okullaşma oranının 10 yıl içerisinde %70'den %100'e çıkarılması ve ilkokul çağındaki tüm çocuklara eğitim imkânının sunulması hedeflenmiştir. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)'nda temel eğitimin okul öncesi ve ilköğretimi içine alması, ilköğretimin okul çağındaki tüm nüfusu kapsamayı ve yatılı bölge okullarının açılması gibi ilköğretimi yaygınlaştırma yönünde hedefler belirlenmiştir" (Gümüş, 2015: 246-247).

Takip eden kalkınma planlarında ise hedefler benzer şekilde okullaşma oranlarının artırılması ve eğitimin tüm kademelerinde erişim imkânının kolaylaştırılıp adaletli hale getirilmesi olmuştur.

1973 tarihinde çok önemli bir düzenlemeyle Milli Eğitim Temel Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanun ile Türk milli eğitiminin amaç ve ilkeleri kararlaştırılmıştır. Türk milliyetçiliği, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık, demokrasi, eğitim hakkı, laiklik, fırsat eşitliği, insan haklarına saygı, bilimsel düşünce, karma eğitim gibi unsurlarla milli eğitimin genel ve özel amaçları vurgulanmıştır. "İlköğretim, 5 yıllık ilkokullar ile 3 yıllık ortaokullar birleştirilerek 8 yıllık temel eğitim adını almıştır (Gümüş, 2015: 247). Bu tarihte zorunlu ve kesintisiz zorunlu eğitim içinse henüz bir karar verilmemiştir.

araştırmanın belki de en önemli alt başlığını oluşturan eğitim alanındaki politikalar, 1980 sonrası dönemde hız kazanmış ve bu dönemde önemli adımlar atılmıştır. Türk eğitim politikasını şekillendiren iç aktörlerden Milli Eğitim Şura Kararları bu dönemde etkin şekilde uygulama sahası bulmuştur. Öncelikle 1981 yılında üniversiteler arasındaki işbirliğini, plan, düzenleme ve sistematigi belirleyecek olan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuştur. Ardından 1923'ten beri arzulanan tüm vatandaşları okullu yapma düşüncesi, milli eğitim şura kararlarıyla da desteklenerek fiiliyata geçirilmiş ve bu dönemde (1983-1984) hedeflenen "her vatandaşa temel eğitim" ilköğretim kademesinde istenilen seviyeye ulaşmıştır. Bu uygulamaları takiben milli eğitim şura kararları içerisinde belirlenen fakat uygulamada gecikilen 8 yıllık zorunlu temel eğitim 4306 sayılı Yasa ile 1997 yılında hayata geçirilmiştir (Gümüş, 2015: 247).

1980 sonrası dönemde yükselişe geçen bir diğer önemli nokta “okullaşma oranları”dır. Ülkemizde ilköğretim kademesinde %100’ün üzerinde bir artışla 1983 ve 1984 yıllarındaki okullaşma oranları oldukça önem arz etmektedir. Yine aynı yıllarda okullaşma oranı ortaöğretim kademesinde %50’lere, yükseköğretim kademesinde ise % 10’lara yaklaşmıştır. Bu durum şura kararlarının ülke gereksinimlerine cevap verdiğini, uygulamaların yerinde olduğunu göstermektedir. Kademe olarak istenilen oranın altında kalan okul öncesi eğitimidir. Öyle ki 1980 sonrası dönemde okul öncesi eğitimdeki okullaşma oranlarına yüzdelik dilim olarak 1994 yılı itibariyle ulaşılabilmektedir. Bunun nedeni beklenen oranın gerçekleşme olasılığının çok üstünde olmasıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde 1990’lı yılların sonları itibariyle yaşanan olumlu gelişmeler, ilköğretim kademesinde de kendini göstermiş ve 2004 yılı itibariyle bu alanda etkili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Türkiye’de AB uyum sürecine endeksli olarak “yaşam boyu öğrenme” anlayışının vurgusu yapılmıştır. 2004 yılı AB’nin Türkiye ile ilgili yayımladığı ilerleme raporunda (AB İlerleme Raporu, 2004: 108); Türkiye’nin Leonardo Da Vinci, Socrates ve Gençlik isimli Topluluk Programlarına katılımıyla ve gösterdiği faaliyetlerle dikkate değer ilerlemeler gösterdiği, aşama aşama programların tümüne katılım sağladığı ve çabasının tatmin edici olduğu vurgulanmıştır. Yine aynı raporda; kız çocuklarının eğitime yönlendirilmesi konusu üzerinde hassasiyetle durulduğu, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde UNICEF ve AB destekli eğitim programlarının katkısıyla önemli bir artış yaşandığı vurgulanarak genel olarak Türk Ulusal Ajansı’nın çalışmalarının alkışı hak ettiği dile getirilmiştir. 2003-2004 yılları itibariyle MEB kitaplarının ücretsiz dağıtılmaya başlamasının fırsat eşitliği noktasında faydalı olduğu belirtilmiştir. Fakat GSYH içindeki eğitim yatırımlarının hala AB ortalamasının altında olduğu, erken yaşta okuldan ayrılmaların yüksek oranda sürdüğü, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da hala eğitimde cinsiyet ayrımının erkeklerin lehine olarak devam ettiği bilgisi rapora eklenmiştir.

“Türkiye’de örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılan eğitim sistemi içerisinde, 1997 yılında zorunlu ilköğrenimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılmasının ardından 2008 yılında ilköğretimde okullaşma oranı %96 olurken, bu oran eğitim düzeyi yükseldikçe düşmekte; ortaöğretimde %58 ve yükseköğretimde %27 olarak gerçekleşmektedir. Bu oranlar OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de eğitimin düzeyinin düşük olduğu ortaya

çıkılmaktadır. OECD'nin 2009 yılında yayımladığı rapora göre, Türkiye'deki eğitim süresi ortalama 6 yıl iken, aynı süre Yunanistan'da 10 yıl, Almanya'da ise 13 yıl olarak hesaplanmıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 394).

2008 yılında durum böyleyken günümüze gelindiğinde yani 2015-2016 eğitim-öğretim yılı içerisinde MEB verilerine bakmamız faydalı olacaktır:

“İstatistiklerde, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) raporlarına benzer şekilde ilk kez okullaşma oranları yaş gruplarında yer almıştır. Buna göre net okullaşma oranları; 3-5 yaş grubunda %39,54, 4-5 yaş grubunda %50,46, 5 yaş grubunda %67,17, 6-9 yaş grubunda %98,81, 10-13 yaş grubunda %99,05 ve 14-17 yaş grubunda %85,31 olarak gerçekleşmiştir” (MEB, 2016).

Yine AB 2016 Türkiye İlerleme Raporu'na baktığımızda Türkiye:

“AB ortalamasının hâlâ oldukça altında olmakla beraber, özellikle okul öncesi eğitimde, çocukların okula kayıt olma oranlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2015/2016 eğitim- öğretim yılında, okullaşma oranı ilkokullarda %95, ortaokullarda %94 ve ortaöğretimde %80 olmuştur. Kızların okula kayıt olma oranı %80'e yükselmiştir. Erken okul terklerinin yakından izlenmesi ve azaltılması için Türkiye'nin bir sistem kurması gerekmektedir” (AB Bakanlığı, 2016: 86).

Tablo 8. Yıllara Göre İlköğretim Kademesindeki Eğitim İstatistikleri

Yıllara Göre İlköğretim Kademesindeki Eğitim İstatistikleri						
Öğretim yılı	Net okullaşma oranı (%)	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı	Derslik sayısı	Şube sayısı
1997-1998	84,74	47365	302254	9084635	-	317718
1998-1999	89,26	45102	317790	9609050	-	311871
1999-2000	93,54	33317	325140	10028979	-	321828
2000-2001	95,28	36072	345015	10480721	-	348135
2001-2002	92,40	35052	372687	10477616	-	370739
2002-2003	90,98	35133	373303	10331645	-	377609
2003-2004	90,21	36114	384170	10479538	-	386879
2004-2005	89,66	35611	401288	10565389	-	380126
2005-2006	89,77	34990	389859	10673935	297000	382061
2006-2007	90,13	34656	402829	10846930	307511	387351
2007-2008	97,37	34093	445452	10870570	315887	392521
2008-2009	96,49	33769	453318	10709920	320393	408221
2009-2010	98,17	33310	485677	10916643	332902	416930
2010-2011	98,41	32797	503328	10981100	339653	418334
2011-2012	98,67	32108	515852	10979301	344710	422751
2012-2013	98,86	29169	282043	5593910	234920	251027
2013-2014	99,57	28532	288444	5574916	243305	251801
2014-2015	96,30	27544	295252	5434150	237760	255451
2015-2016	94,87	26522	302961	5360703	246090	253714

Kaynak: TÜİK, 2016a

Tablo 9. Yıllara Göre Ortaöğretim Kademesindeki Eğitim İstatistikleri

Yıllara Göre Ortaöğretim Kademesindeki Eğitim İstatistikleri						
Öğretim yılı	Net okullaşma oranı (%)	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı	Derslik sayısı	Şube sayısı
1997-1998	37,87	5624	140619	2129969	-	59929
1998-1999	38,87	5963	145903	2280676	-	65426
1999-2000	40,38	6000	143379	2316350	-	67710
2000-2001	43,95	6291	140969	2362653	-	71920
2001-2002	48,11	6367	144884	2579747	-	80528
2002-2003	50,57	6210	137956	3023602	-	86701
2003-2004	53,37	6941	147776	3014392	-	92238
2004-2005	54,87	6816	167614	3039449	-	96212
2005-2006	56,63	7435	185317	3258254	93488	100169
2006-2007	56,51	7934	187665	3386717	98748	105697
2007-2008	58,56	8280	191041	3245322	100853	105606
2008-2009	58,52	8675	196713	3837164	109042	123930
2009-2010	64,95	8913	206862	4240139	110310	139420
2010-2011	66,07	9281	222705	4748610	117760	146814
2011-2012	67,37	9672	235814	4756286	121914	148703
2012-2013	93,09	16987	269759	5566986	124584	193079
2013-2014	94,52	17019	280804	5478399	128551	195273
2014-2015	94,35	16969	296065	5278107	147693	201220
2015-2016	94,39	17343	322680	5211506	164943	205981

Kaynak: TÜİK, 2016a

Beş Yıllık Kalkınma Planlarının en etkili olduğu yıllar 1980 sonrası dönem olmuştur. Kalkınma planlarında alınan kararlar çerçevesinde 10. BYKP (2014-2018) içeriğinde şu noktalar vurgulanmıştır:

“2012 yılı itibariyle eğitimde “Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi” (FATİH) Projesi başlatılmış, 2012-2013 eğitim-öğretim dönemi itibariyle eğitim camiası tarafından çokça eleştirilen 12 yıllık (4+4+4) kademeli zorunlu eğitim sistemi tesis edilmiş ve müfredat bu doğrultuda yenilenmiştir. Eğitimde beşeri ve fiziki altyapı

iyileştirilmiş, başta kız çocuklarının okullaşması olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranlarında artış sağlanmıştır” (Kalkınma Bakanlığı, 2017b: 31).

Yükseköğretime olan yoğun talebin karşılanması amacıyla, 9. BYKP dönemi başında (2007) 93 olan üniversite sayısı 2017 yılı itibarıyla 185 (15 Temmuz 2016 Askeri Darbe Girişimi neticesinde, süreçte adı geçen terör örgütüyle ilişkisi tespit edilen 15 vakıf üniversitesi kapatıldıktan sonraki mevcut üniversite sayısıdır)’e ulaşarak yükseköğretim tüm Türkiye geneline yaygınlaştırılmış ve kontenjanlar büyük ölçüde artırılmıştır. Böylelikle 9. BYKP hedefleri 10. BYKP dönemine gelinceye kadar aşılmıştır. “Ancak, yükseköğretim sisteminin merkeziyetçi yapısı, hizmet sunumunda çeşitliliğin yeterince sağlanamaması ile eğitim ve araştırma kalitesine ilişkin sorunlar yükseköğretim sisteminin rekabet edebilirliğini, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesini ve üretkenliğini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir” (Kalkınma Bakanlığı, 2017b: 32). Bu noktada 10. BYKP hedefleri çerçevesinde YÖK’ün kapsamının genişletilmesi ve çalışanlarının donanımlı hale getirilmesi, yükseköğretim sisteminin özerk, girişimci, rekabet niteliği olan, hesap verebilen, ihtisaslaşan bir yapıya dönüşmesi planlanmış ve kalite güvence sistemine geçilmesi için yapılması gerekenler sıralanmıştır.

Küreselleşme sürecinin iyiden iyiye etkisini hissettirmeye başladığı 1970’li yıllar itibarıyla özellikle yeni liberal politikalar ekonomi, siyaset, kültür, sağlık, sosyal güvenlik vb. alanlarında olduğu gibi belki de tüm bu alanlardan daha çok olarak eğitim alanında da değişimler hatta dönüşümler yapılması gerektiği düşüncesini doğurmuş, eski ve geleneksel eğitim modellerinin bu süreçte ihtiyaca cevap vermediği ve yine bu alanda da serbest rekabet fırsatlarına imkân sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Eğitimde farklılık, değişim, yenilik, iyileştirme, rekabet, çeşitlilik ve farklı ihtiyaçlara cevap veren bir sistem olmanın önündeki tek engelin Öğretim Birliği Kanunu (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) olduğu ve bu kanun değiştirilmeden sistemdeki eksikler ve tıkanmalar sorunsalının çözümlenemeyeceği konusunda görüşler yaygınlık kazanmıştır.

“Kamu hizmeti kavramı ortadan kaldırılarak eğitim kurumlarının piyasa işleyişine uygun bir yapı ve işleyiş içine sokulması en temel değişimler arasında sayılabilir. Bu noktada “esnek üretim modeli” kavramının önemi ve etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu model, üretim ve dağıtım sisteminde köklü değişimler yaratmış, aynı zamanda eğitim sistemine örnek teşkil etmiştir. Bu değişim sürecinde “Fordist” örgüt işleyişi ile

paralellik gösteren ve fabrikaların seri üretim ve ürün sayısına benzer şekilde yapılandırılmış olan okulların işleyişleri de değişime uğramıştır” (Durmuş, 2004: 37).

1980’li yıllar itibariyle neo-liberalizmin de etkisiyle eğitimin özelleştirilmesi de gündeme gelmiş ve eğitimde özelleştirme uygulamaları da başlamıştır. Kısaca eğitim artık salt devletin elinde bir kurum olmaktan çıkmış ve serbest piyasa ekonomisine endekslenmeye başlamıştır. Dershaneler, etüt merkezleri, vakıf-özel üniversiteler gibi birçok kuruluş da bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylelikle eğitim hizmetlerinin de devlet yükümlülüğünde ve sosyal yükümlülüklerle işlemesi ile maliyetinin vergiler aracılığıyla karşılanmasını amaçlayan sosyal devlet anlayışı, tartışmaya açık hale gelmeye başlamıştır. Eğitim kalitesinin artması, teknolojik donanım, devlet harcamalarının kısılıp gönüllüğün esas kılınması gibi yenilikler, eğitimin bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılıp adaletli, eşitlikçi ve toplumsal sorumluluk olma özelliklerini yitirmesine kapı aralamıştır.

Devlet okuluna bir alternatif oluşturma fikri, doğal olarak devlet eliyle kendi verdiği eğitimin vatandaşlar tarafından sorgulanmasına ve bu eğitime güvenin azalmasına neden olacaktır. Özel okul ve eğitim merkezlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte “devlet okulu” dendiğinde zihinlerde canlanan tablo; kalabalık sınıflar, ilgisiz ve donanımlı olmayan öğretmenler, uygun koşullara sahip olmayan fiziksel mekân ve yeniliklerden uzak, geleneksel, ezbere dayalı eğitim-öğretim anlayışı olmaktadır.

“Eğitim hizmetlerinin 2000’li yıllarla piyasalaştırılmasının yaygınlık kazanmasında Dünya Bankası tarafından önerilen modellerin de etkin olduğu görülmektedir. Eğitim sisteminde son yıllarda çıkarılan yönetmeliklerle bu modeller uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır. Örneğin; Toplam Kalite Yönetimi (TKY), eğitim sisteminde öğrenciyi müşteri kabul eden, “kaliteli” hizmet adı altında da eğitim hizmetlerinde çalışanların performans sistemine göre çalışmalarını, okulların birer şirket gibi davranmasını sağlayacak davranış kurallarını yaygınlaştırmaktadır” (Topak, 2012: 285-286).

Yine üniversitelerin bazıları, ihtiyaçlarına yönelik olarak bölüm açmak kaydıyla sermayelerini bu alana yatırarak kar elde edebilmektedir. Bu noktada, “2003-2004 yıllarında yayımlanan YÖK Kanunu tasarılarının dayandığı ana nokta: “Kendi kendine yeten, yerelleştirilmiş girişimci bir üniversite” (Topak, 2012: 290) fikridir. Görüldüğü gibi okul öncesi dönemden başlayarak ilk-ortaöğretim ve üniversite eğitimi sisteminde 1980 sonrası süreçte köklü ve neo-liberal politikalar kapsamında yerleşme de esas alınarak birçok düzenleme gerçekleştirilmiştir.

“MEB, performans ölçme tekniğini “Okulda Performans Yönetimi Modeli” adı altında 2002-2003 öğretim yılı içinde 23 ilde 208 okulda pilot uygulama olarak başlatmıştır. MEB, performans ölçümü doğrultusunda öğretmenleri sınıflandırmaya gitmektedir. Öğretmenleri başöğretmen ve uzman öğretmen olarak bölen bu düzenlemeye göre her grubun ücreti farklı olacaktır. Eğitimde ücret esnekliği getiren bu uygulama, performans sistemiyle de bütünleşmektedir” (Topak, 2012: 287).

2015-2016 eğitim-öğretim yılından itibaren başlatılan yeni bir düzenleme de öğretmenin başarısını ölçerken öğretmenin ders verdiği öğrenciler ve onların velileri tarafından değerlendirilmesi ve puanlanmasını sağlamak şeklindedir. Bu puanlama neticesinde de okul müdürleri öğretmene performans notu verecektir. Fakat öğrencinin ve velinin bu noktada objektif olmakta zorlanabileceği, yüksek not veren ve öğrencisine çok fazla kızmayan öğretmen ile tam tersi özelliklere sahip öğretmenin haksızlıklara zemin hazırlayacak şekilde yargılanabileceği de düşünülmelidir.

Türk eğitim sistemi ile ilgili devlet, attığı önemli adımlara ve harcadığı çabaya rağmen hala işgücü piyasasının gereksinimlerini karşılamada yeterli olmamakta, eğitilmiş olan genç nüfusun işsizlik oranlarında sağlanan düşüş, sınırlı düzeyde kalmaktadır. “İlköğretimden yükseköğretime öğrenci başına düşen kamu giderleri 2010 ve 2014 yılları arasında büyük bir artış göstermiştir, ancak yine de OECD ülkeleri arasında halen en düşük sıralardadır” (OECD, 2017). Burada önemli bir noktaya değinmek gerekirse devlet, paralı eğitimi özendirme amacıyla ilk, orta ve lise eğitiminde öğrencilere belli oranlarda teşvik ödemesi yapmaktadır. “5580 sayılı kanun kapsamındaki özel okullarda öğrenim gören/görecek öğrenciler için verilecek eğitim ve öğretim desteği uygulaması” (MEB, 2017: 2) ilk olarak 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde gerçekleştirilmiş olup “2017-2018 eğitim ve öğretim yılında toplam 75.000 öğrenciyi” (MEB, 2017: 2) kapsamıştır. OECD’nin Türkiye’deki bu uygulamaya yönelik açıklaması şu şekilde olmuştur: “Türkiye kamu ve özel kurumlardaki öğrenme ortamları arasında en büyük farka sahip ülkelerden biridir: adil olmayan öğrenme çıktılarıyla sonuçlanabilecek bir şekilde sınıf mevcutları ve öğretmen-öğrenci oranları kamu okullarında özel okulların iki katı kadardır” (OECD, 2017).

Sonuç olarak bugün Türk eğitim sistemine baktığımızda kamu kurumları teknik donanım ve eğitim kalitesi göz önüne alındığında özel kurumların gerisinde kalmakta, orta ve üst gelir grubundaki aileler için ilk değil ikinci bir seçenek olarak

değerlendirilmektedir. Genel itibariyle bugün Türk eğitim sistemi baştan aşağı incelenecek olursa; niçin OECD ve AB ortalamalarının oldukça gerisinde kalan bir sistemle karşı karşıya kaldığımız ve bir türlü istenilen oranda gelişme sağlanamadığının nedenleri daha net görülebilecektir.

2017-2018 eğitim öğretim dönemi itibariyle neredeyse her üç yılda bir değişen Türk eğitim sisteminin eğitim camiası tarafından köklü değişikliklere sahne olacağı, 4+4+4 zorunlu eğitim sisteminin içeriğinin 5+3+4 olarak yeniden tesis edileceği ve sınav sisteminin değişeceği iddiaları ve beklentileri konuşulmuştur ve nitekim 2017-2018 eğitim-öğretim dönemi itibariyle ortaokuldan liseye geçişte uygulanan TEOG sınavının kapsam ve içeriği baştan aşağı değişmiştir ve dünden bugüne ortaöğretime geçişte uygulanan sınavlara baktığımızda:

“Türkiye’de ortaöğretime geçişte merkezi sınavlar hep vardı ancak yöntemleri farklılıklar gösterdi. Son 13 yılda ise liseye geçişte beşinci yeni sisteme hazırlanırken tarihçeyi hatırlayalım: 1955’ten itibaren yabancı dilde eğitim sunan kolejler, 1964’te fen, 1985’te Anadolu imam hatip, 1990’da Anadolu öğretmen ve 2003’te sosyal bilimler, öğrencilerini sınavla almaya başlamışlardır. 2000’lerde Liselere Giriş Sınavı (LGS), 2004’ten itibaren OKS (Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı), 2008 itibariyle 6-7-8. sınıflara SBS (Seviye Belirleme Sınavı) uygulanmış 2009’dan itibaren sadece 8. Sınıflara uygulanan SBS 2012-2013’te tamamen kaldırılarak 2014 itibariyle TEOG (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) uygulanmaya başlanmıştır” (Hürriyet Gazetesi, 2017).

2017-2018 itibariyle ise TEOG kaldırılarak yerine LGS (Liseye Geçiş Sistemi) getirilmiştir.

Bugüne kadar bir üst eğitim kademelerine geçişte uygulanan sınavların neredeyse iki-üç yılda bir değişmesi, ülkede var olan eğitim politikalarındaki boşluğu ve eksiklikleri kanıtlar niteliktedir. Ülkede milli eğitimde kendi içinde tutarlı bir devlet politikasının olduğunu söylemek ne kadar zor görünüyorsa var olan hükümetlerin üzerinde uzlaştığı bir eğitim politikasının varlığından söz etmek de bir o kadar gerçeği yansıtmayacaktır.

3.3.3. Sağlık Alanındaki Uygulamalar

Sağlık hizmeti, hükümet politikalarının en önemli unsurlarından biridir ve vatandaşların kaliteli yaşam standardını artırmak sağlık hizmetlerini gereken şekilde iyileştirme çabalarına bağlıdır. Bu nedenle sağlığın tanım ve kapsamına bakmamız araştırma açısından faydalı olacaktır. 1948 Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Tüzüğü'nde sağlığın tanımı şu şekilde yapılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2011): “Yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal refah durumu”. Bu tanımın yaygın kullanımı ise; “sağlık, sadece hasta veya engelli olmamak değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir” şeklindedir. Yine WHO, hükümetlerin sağlık hizmetleri konusunda sorumlu olduğunu, bu sorumluluğun sosyal politika uygulamalarıyla gerekli önlem ve düzenlemeler şeklinde gerçekleştirilebileceğini vurgulamış ve tüm bunlar WHO Anayasası'na girmiştir. Böylelikle her bir birey ve dolayısıyla halk sağlığının iyileştirilmesinin ülkeler için titizlikle üzerinde durulması gereken bir konu olduğu söylenebilir.

“Modern toplumlarda devlet, vatandaşlarının sağlığı için yüksek derecede sorumluluk üstlenmektedir. Bu sorumluluk da çoğu sanayileşmiş ülkede sağlık hizmetlerine yönelik yüksek miktarda kamu harcaması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerdeki sağlık harcamalarının yaklaşık ¾'ü özel sektör tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca devlet, kamu sağlığının gelişmesinde ve korunmasında da görev almaktadır. Devletin bu alandaki sorumlulukları, sağlığa yönelik riskleri düzenlemek ve konut sağlama, gelir desteği, eğitim, ulaşım vb. gibi sağlığa etki edecek hizmetlere yönelik kaynakları paylaşmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de hükümetler, insanların sosyo-ekonomik durumlarının, yaşam tarzlarının ve çevresel koşullarının sağlığa etkileri ile ilgilenmektedirler...” (Alcock vd., 2011: 421).

Bu noktadan hareketle araştırmada, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de hükümetlerin sağlık alanındaki uygulamalarını ele alarak sağlık alanındaki değişim, dönüşüm, iyileştirme çalışmalarına ve bunun yanında yaşanan olumsuzluklara değinilecektir.

1961 Anayasası ile özellikle 224 sayılı Kanun ile “halkın, temel bir insanlık hakkı olarak tanınan sağlık hizmetlerinden sosyal adalete uygun olarak yararlanmaları amaçlanmıştır” (Keyder vd. 2007: 15). “Sosyalleştirme hareketi” olarak da anılan kamusallaştırma adımlarıyla, vatandaşların temel ihtiyaçlarını cevaplamaya yönelik sosyal politika çalışmaları yürütmek ve bir nevi sosyal devlet anlayışının somut adımlarla kendini göstermesi amaçlanmıştır. Vatandaşların en temel ihtiyacı olan

sağlık hizmeti de bu anayasayla devletin sorumluluğundaki bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi neticesinde darbe rejiminin de kararlarıyla devletçilik düşüncesi, hem hedefler hem de içerik olarak dönüşüme tabi olmuştur. Bu dönüşüm, sağlık alanında da özelleştirme uygulamalarına sıcak bakan ve özel girişimi teşvik edecek icraatlarda bulunan bir hükümet sistemiyle mümkün olmaya başlamıştır. Beş yıllık kalkınma planları (BYKP)'da da özelleştirmeye yönelik hedefler vurgulanmıştır.

Böylelikle 1961 Anayasası ile sosyal devletin bir gereği olan “vatandaşa sağlık hizmeti”nde devletin sorumluluğuna vurgu yapan anlayış, 1982 Anayasası ile bırakılmaya başlanmış, bu sorumluluğun özel girişime devredilmesi gerektiği bir anlamda yasalarla da kabul edilmiştir. Burada devletin sorumluluk rolü yerini, düzenleyen, denetleyen üst yapı rolüne bırakmıştır. “1980 sonrasında başlayan ve 1990’ın başlarında Dünya Bankası’nın raporlarında somutlanan neo-liberal strateji, refah devletinin sağlık hizmetlerinin sunumu ile ilgili düzenlemelerini köklü bir şekilde dönüştürmüş ve pazarın egemenliğinde yeni birikim rejimiyle uyumlu bir sağlık sistemini kurumsallaştırmıştır (Topak, 2012: 297). Bu neo-liberal strateji ile birlikte 1980 sonrası dönemde sağlık hizmetindeki özel sağlık harcamaları her geçen gün artmış devletin sağlık harcamaları ise gerilemiştir. Kamu hastanelerinin, sağlık kuruluşlarının ihaleler yoluyla özel sermayeye devredilmesi, özel sağlık kurumlarının vergilerinin düşürülmesi, gümrük geçişlerinde kolaylıklar gibi özelleştirme çalışmaları ilk olarak 1980 sonrası dönemde karşılaştığımız örneklerdir.

5510 sayılı uygulama yasası ile 2008’de yürürlüğe giren ve uygulanmasına 2012 yılı itibariyle başlanan Genel Sağlık Sigortası (GSS) ile ilgili ilk çalışmalar 1980 sonrası dönemde başlamış, sermayesi vatandaştan alınan ek primler ile oluşturulacağı planlanmıştır. Fakat planlamalar istendiği gibi gitmeyince bu uygulamanın fiiliyata geçirilmesi hayli uzun zaman (neredeyse 30 yıllık bir gecikme) almıştır.

Bu dönemde mevcut doktor sayısını hızlı bir şekilde yükseltmek amacıyla YÖK’ün de aldığı kararla geçici mekânlarda ve geçici sürelerle tıp fakülteleri oluşturulmuş, normal tıp fakülteleri ise yoğun olarak öğrenci almaya itilmişlerdir. Nitelikli olmayan hekim sayıları artmış ve bu hekimlerle bir anlamda insanların sağlığı tehlikeye atılmıştır. Bunun yanı sıra önemli olumlu gelişmeler de yaşanmış, Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA (2016 yılı itibariyle siyasi gerekçelerle kapatılmıştır) Kanunu, Adli

Tıp Kurumu Kanunu, Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, Organ Nakli Kanunu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu, 1980 sonrası dönemde sağlık hizmeti kapsamında çok önemli yasal düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1986 yılında ANAP Hükümeti Programı kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu (SYDK)'nin kabul edilmesi uygulaması yer almıştır. SYDK ile bir fon (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu bildiğimiz adıyla Fak-Fuk-Fon) oluşturularak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, illerde ve ilçelerde faaliyete başlamış, yoksul ve muhtaç kimselere yardım ederek destek olmayı hedeflemişlerdir.

1988'de sağlık hizmeti kapsamındaki sorunları ve bu sorunlara yönelik çözümleri belirlemek için Sağlık Sektörü Master Plan Etüt Çalışması, PriceWaterhouse Şirketi'ne hazırlanmıştır. Böylelikle tamamlanan bu çalışma 1990 yılında DPT tarafından yayımlanmış ve sağlık sektörü ile ilgili sorunlar, eksiklikler, gereksinimler, kapasite ve sorunlara yönelik çözümleri içeren kapsamlı bir açıklama niteliği kazanmıştır.

“Bütün vatandaşlarımızın sağlık sigortasına kavuşturulmasını, istedikleri hastaneden kolaylıkla yararlanmasını sağlayacak bir yapının oluşturulmasını planlıyoruz” diyen ANAP Hükümeti tarafından “1989’da ulusal bir sağlık politikası oluşturma konusunda yapılan ön çalışmalar ve 1990’da sağlık sektörünün genel planının yapılmasını izleyen yıllarda Sağlık Bakanlığı çerçevesinde Dünya Bankası kredilerinin desteğiyle reformlar hazırlanması için bir dizi etkinlik yapıldı” (Keyder vd., 2007: 118).

Yine ilk “Türkiye Ulusal Sağlık Politikası” taslak belgesi 1990 yılında hazırlanarak Dünya Sağlık Örgütü'ne sunulmuştur. Bu politikanın içeriğinde neo-liberal yeniden yapılanma için sağlıkta ne gibi dönüşümlere gidileceği konusunda temel noktalara değinilmiştir. Tüm bunların neticesinde ANAP Hükümeti sonrası başa geçen DYP-SHP Koalisyon Hükümeti döneminde 1992 ve 1993 yıllarında iki ulusal sağlık kongresi gerçekleştirilmiştir.

“I. Ulusal Sağlık Kongresi’nde başlayan çalışma grupları ile öneriler içeren bir politika dokümanı, II. Ulusal Sağlık Kongresi’nde sunulmuştur. Bu süreçte, Sağlık Bakanlığı’nın merkezîyetçi yapısının ortadan kaldırılması, yerel sağlık yöneticilerinin yetkilerinin artırılması, sağlık hizmetlerinin finansmanı, 1. basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, insan kaynakları politikaları ve bilgi sistemlerinde iyileştirme önerileri bulunmaktaydı. Fakat bu reformları destekleyen Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ani

ölümü ile oluşan politik ortam ve bürokratik değişiklikler nedeniyle tüm bunlar taslak olarak kalmıştır (Keyder vd., 2007: 118).

Genel tabloya bakılacak olursa ANAP Hükümeti dönemi, 2000’li yıllarda sağlık hizmeti kapsamında uygulamaya konulması planlanan dönüşümlerin, reform hareketlerinin ilk kez konuşulmaya başlandığı, adeta temellerinin atıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu hastanelerinin tıpkı özel hastaneler gibi Sağlık Bakanlığı’na bağlı fakat kendi içinde özerk yapılara dönüştürülmesi, muayene ettiği hastadan ücret alması, ilaç sanayinin teşvik edilmesi, tedavi sürecinde alınan katkı payları ve yaşanan artışlar, hekimler arası rekabet, performans odaklı iş ve ücret gibi söylemler ANAP Hükümeti ile birlikte Türk sağlık literatürüne girmiştir.

“1992 yılında Yeşil Kart olarak da bilinen, çok düşük gelir gruplarını kapsayan sağlık güvenlik sisteminin uygulamaya sokulması, sağlık çalışanlarının sayısının artırılması, yeni tıp fakültelerinin kurulması ve tıp alanındaki akademik birimlerin sayısının 40’ı aşmış olmasını bu dönemde yapılandırılmaya çalışılan sağlık reformları arasında sayabiliriz” (Keyder vd., 2007: 118). Yeşil Kart’a benzer uygulamalar diğer hükümetler tarafından da denenmiş, “Sağlık Reformu” adı altında uygulanması planlanan bu girişimler “1991-1993 yıllarında Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti iktidarında siyasi istikrarsızlık ve fikir ayrılıkları nedeniyle hayata geçirilememiştir” (Koray ve Çelik, 2015: 77).

1989’dan başlayarak 1994’ e kadar geçen süreçte yaşanan ekonomik gelişmeler sağlık hizmetlerine de yansımış, hem hasta hem de sektörde çalışan personel haklarında iyileşmeler gerçekleşmiştir. Fakat bu durum pek uzun sürmemiş 1994 ekonomik krizi neticesinde 5 Nisan 1994 tarihinde önemli kararlar alınarak istikrarın yeniden sağlanmasına çalışılmıştır. Sağlık hizmet sektörü bu süreçte ağır darbeler almış, kurumlara devlet katkıları yok denecek bir seviyeye çekilmiş, sağlık kurumlarından kendi sorunlarını çözecek kudrete sahip olmaları beklenmiştir. Koalisyon hükümeti kanadında farklı seslerin bir türlü ortak karar alamayışı yukarıda da bahsedildiği gibi istikrarsızlıklara sebep olmuş, bu süreci ülke için çekilmez bir hale sürüklemiştir.

Araştırmanın ana eksenini oluşturan 1980 sonrası dönemde sağlık alanında iktidarda olan hükümetlerin planladığı ve uygulamaya koyduğu sosyal politika çalışmaları, Dünya Bankası’nın projelendirmesi ve uygulamaya koymasıyla en başta özel girişime bir anlamda yetki devri, Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulaması, hak temelli olarak sağlık hizmetlerinin en iyi seviyede vatandaşa sunulması, sağlık ocakları yerine her

aileye bir aile hekimi uygulaması şeklinde belli başlı sağlık sistemleri geliştirilmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde sağlıkta reform çalışmalarının yakın geçmişi gözlemlendiğinde; sağlık reformu uygulamalarında planlanan başarının elde edilemediği, özelleştirme uygulamalarının beklenen potansiyeli ve faydayı gösteremediği açıkça görülmektedir. İlaveten, uluslararası proje finansörü olarak nitelendirebileceğimiz Dünya Bankası’ndan sağlıkta reform sürecinde yüklü miktarda borç alındığı ve bu durumun ekonomik olarak ülkeyi zorlu bir dönemece soktuğu aşikârdır.

“Ak Parti Hükümetleri ile, sağlık sistemi gündeme taşınmış; Ocak 2003’te gündeme getirilen “Acil Eylem Planı ve Kamusal Yönetim Reformu” hedefleri içinde ‘Herkesin Sağlık’ başlığı ile “Sağlıkta Dönüşüm Programı” (SDP) da yer almaktadır. SDP’nin amaçları; sağlık hizmetlerini etkin etkin ve üretken bir yolla, eşitlik içerisinde düzenlemek, finanse etmek ve sunmaktır. Programın temel prensipleri insan merkezli olma, sürdürülebilir, sürekli kalite gelişimi içinde paylaşımcı, gönüllülüğe dayanan, güçlerin dağılımını sağlayan bir işleyiş yaratma; yerinden yönetim ve hizmette rekabet unsurlarına yer verme olarak ifade edilmektedir” (Keyder vd., 2007: 119).

Kısaca SDP, sağlığımızı ilgilendiren ve bu alanda gündemi meşgul eden ihtiyaçlarımızı içine alan çok kapsamlı bir program olma özelliği taşımaktadır. Bir bakıma Ak Parti Hükümetleri tarafından SDP ile yapılmak istenen şey, sağlık hizmetine yönelik şimdiye kadarki tüm uygulamaları kökten dönüştürme ve çağın gereklerine uygun bir sağlık hizmeti verme isteği olmuştur.

“Daha önceki hükümetler tarafından, bahsedilen birçok nedenden dolayı başarısız olan “reform”, Ak Parti Hükümetleri’nin 15 yıllık tek parti iktidarı döneminde hayata geçirilmekte ve sağlıkta finansmandan hizmet sunumuna, ücretlendirmeden istihdam biçimlerine, kamu sağlık kurumlarından özel hastanelere kadar hemen bütün alanlar yeniden yapılandırılmaktadır” (Koray ve Çelik, 2015: 79). Yani 2000’li yıllar öncesinde 1990’lı yılların başından itibaren “reform” adı altında planlanan dönüşümler esas itibariyle “reform” adıyla adlandırılmayan 2000’li yıllarda gerçekleştirilmektedir. Bu da demek oluyor ki planlamak, strateji geliştirmek tek başına hiçbir şey ifade etmemektedir. Bütün toplumlarda vatandaşın hükümetten beklentisi de uygulamalar, icraatlar olmaktadır. 15 yıllık Ak Parti iktidarının kalıcılığını sağlayan büyüme şeyin de bu icraatlar olduğu söylenebilir.

Farklı sosyal güvenlik kurumuna (emekli sandığı, SSK, BAĞ-KUR) bağlı olan ve farklı hastanelere gitmek durumunda kalan kamu çalışanları, işçiler, kentlerdeki ve

tarımsal alandaki bağımsız çalışanların aynı hastane ve doktorlardan yararlanabilme hakkı (tek tip hizmet anlayışı) yine Ak Parti Hükümet politikaları kapsamında eşitlik ilkesi gözetilerek düzenlenmiştir. Hükümet'in 2005 yılı itibariyle SSK'nın Sağlık Bakanlığı'na devrini gerçekleştirmesi ve bu kurumu tasfiye etmesi de bu noktada etkili olmuştur.

Yine sağlık hizmetleri kapsamında var olan bir diğer yapı olan sağlık ocaklarının dönüşümüne yer verecek olursak:

“1961 Anayasası 224 Sayılı Kanun ile sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi amacıyla ülkenin ulaşılabilir her noktasına sağlık ocakları açılmıştır. Sağlık ocakları genelde bulaşıcı hastalıklarla mücadele, aşılama, anne ve çocuk sağlığı gibi alanlarda hizmet vererek önemli başarılar sağlamıştır. Fakat SDP ise 1. basamak sağlık hizmetlerinde ‘aile hekimliği’ni öngörmüştür. Bu çerçevede 13 Aralık 2010 tarihi itibariyle Türkiye genelinde aile hekimliği uygulamasına geçilmiştir” (Koray ve Çelik, 2015: 80).

Aile hekimliği uygulamasının sağlık ocaklarından genel olarak farkı, doktorun, hastayı her anlamda tanıyabileceği, hastanın bugüne kadar almış olduğu bütün sağlık hizmetlerine anında ulaşabildiği ve ilgilendiği hastalık çeşidinin daha fazla olduğu bir yapı olmasıdır.

İlk olarak 1946 yılında adı geçen ve 1980'li yıllar itibariyle taslak programların hazırlandığı, fonlar oluşturularak vatandaştan ek ödemelerle primlerin alındığı fakat uygulanması 30 yılı bulan Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulamasına da yine SDP kapsamında Ak Parti Hükümetleri döneminde geçilmiştir. 1 Ekim 2008 tarihinde yasalaşan ve 2012 yılı itibariyle uygulamaya konan GSS, “prim ödeme esasına dayalı ve prim taban ücreti asgari ücret, tavan ücreti ise asgari ücretin 6,5 katı olan her vatandaşa bir sağlık sigortası uygulamasıdır. Devlet, primi ödeyemeyecek kadar yoksul olanların GSS primini ödeme yükümlülüğünü kişinin yoksulluğunu belirlenen şartlarda kanıtlamasıyla üstlenebilmektedir” (Koray ve Çelik, 2015: 81). Devletin belirlediği yoksulluk ücret aralığını 1 TL bile geçmiş olan kişi GSS primini ödemek zorundadır. Bu noktada sistemin ne kadar hakkaniyetli davrandığı eleştirilmelidir.

“663 sayılı kanun ile Sağlık Bakanlığı'na bağlı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu (TKHK) kurulmuş ve illerdeki bakanlığa bağlı tüm hastanelerin birleştirilmesiyle kurulan Kamu Hastane Birlikleri (KHB) bu kuruma bağlanmıştır. Bugün artık KHB'ler için öncelikli amaç ‘hasta yararı’ değil, işletmeye dönüştürülen hastanelerin kazancı/karıdır. Yine SDP kapsamında ‘performansa dayalı döner sermaye ödeme sistemi’ uygulamasına

geçilmesiyle birlikte en çok hasta bakan ve en fazla tıbbi işlem yapan” (Koray ve Çelik, 2015: 83-85)

ve bu işlemi yaparken de SGK ödemesi en fazla olan tıbbi işlemin getirisi de yüksektir mantığıyla hareket eden doktorun en yüksek maaşı alabileceği düşüncesine hâkim bir sağlık hizmet sistemi söz konusu olmaktadır.

“GSS uygulamasıyla birlikte aslında hedeflenen, devletin artık doğrudan sağlık alanıyla ilgilenmemesi, sadece bir sektör haline gelmiş olan bu alanın finansmanı ve denetimiyle uğraşması olmuştur. Devlet, finansmanı sağlık ve emeklilik sigortacılığı ile sağlayacak, hastaneler üzerindeki doğrudan kontrolde bulunmayacaktır. Böylelikle hastanelerin karlılık anlayışıyla çalışmaya başlamaları, sağlık hizmetlerinin fiyatlarının Pazar tarafından belirlenmesi sonucunu doğuracaktır” (Topak, 2012: 296).

Hastaya müşteri, hastaneye işletme, doktora ise tüccar zihniyetiyle bakılması gerektiğini öngören bir sağlık politikasının ne kadar faydalı olduğu, vatandaşa ne oranda kaliteli hizmet verdiği muhakkak ki apayrı bir araştırma/tartışma konusu olmalıdır.

Sağlık hizmetlerinin devletin denetim ve kontrolünden uzaklaşan, ücret politikasını piyasa koşullarına göre belirleyen ve piyasa endeksli olarak devamlı fiyat artışlarının gündeme geldiği bir uygulamaya dönüşmesinin, en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta güçlük çeken yoksul halk için ne anlam ifade ettiğini ve temel haklarda adalet ve eşitlik ilkelerinin ne derece gözetildiğini analiz etmemiz gerekmektedir.

“Özetlemek gerekirse özellikle 1980 sonrasında başlayan ve 1990’ların başlarında Dünya Bankası’nın raporlarında somutlanan neo-liberal strateji, refah devletinin sağlık hizmetlerinin sunumu ile ilgili düzenlemelerini köklü bir şekilde dönüştürmüş ve pazarın egemenliğinde yeni birikim rejimiyle uyumlu bir sağlık sistemini kurumsallaştırmıştır” (Topak, 2012: 297). Bu noktada Ak Parti Hükümetleri’nin SDP uygulamaları ile sağlık hizmeti kapsamında 1990’lı yıllardaki reform hareketlerinin tamamen değiştirilmesi, geliştirilmesi hedeflenmiş, nitekim verilen sözler tutulmuştur. Fakat genel itibarıyla SDP uygulamalarına baktığımızda 1980 sonrası dönemde başlatılan uygulamaların tamamlayıcısı rolünü üstlendiği görülmektedir.

Ak Parti Hükümetleri’nin iktidara geldiği ilk günden itibaren üzerinde durduğu SDP uygulamalarının titizlikle yönetilmesi, sistemin aksaklıklarının iyi belirlenmesi ve günümüz itibarıyla ihtiyaçlara cevap veren bir yapı olup olmadığı samimiyetle irdelenmelidir. Bu noktada “sağlık hizmetlerindeki var olan insan gücüne ilişkin

gereksinimlerin belirlenmesi, personel eğitiminin ülkenin ihtiyaçları noktasında geliştirilmesi, geçmişten alınan derslerle sağlık sisteminin idaresindeki süreçlerin iyi yönetilmesi için önlemler alınması, sağlık hizmetlerinin sosyal hizmetlerle desteklenerek geliştirilmesi, üzerinde durulması gereken önemli noktalardır” (Keyder vd., 2007: 123).

Yine “sağlık hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı’nın tekelinde olamayacağı düşünülmelidir. Giderek daha fazla sağlık kuruluşu ve çalışanın bağlı olduğu Sağlık Bakanlığı’nın, devleşen bir kuruluş olarak, ülkedeki diğer ilgilileri dışarıda bırakarak, kendi geliştirdiği stratejiler doğrultusunda ilerlemesi” (Keyder vd., 2007: 124), gelecekte önünü göremeyen, özeleştiriyi yapamayan, farklı bakış açılarına kapalı bir yapıya dönüşmesinin önüne geçilemeyecektir. Piyasaya eklenen muayene ücretleri, reçete ücretleri, katılım paylarının hayatımızın bir parçası haline gelmesi, kamu hastaneleri ile özel hastaneler arasında neredeyse ücret farkının kalmaması gibi daha pek çok sebep bir ülkenin vatandaşlarının en temel ve karşılanmadığı durumlarda hayati sonuçlar doğurabilecek olan sağlık hizmeti alma hürriyetini sınırlamakta hatta engelleyebilmektedir.

3.3.4. Yoksullukla Mücadele Kapsamındaki Uygulamalar

Yoksulluk konusu sosyal politikanın uğraştığı en temel unsurlardan biridir ve tarihin hiçbir döneminde bu sorun tam anlamıyla çözülememiştir. Yoksulluk, salt olarak bir az gelişmişliğin veya ekonomik kötüye gidişin bir sonucu değil tüm dünyanın uğraştığı bir sosyal politika sorunudur. “Yoksulluk, akademik tartışma ve politik eylem arasında köprü kurmaktadır. Eğer yoksulluk varsa politika yapımcıların bir şeyler yapmak zorunda olmaları gerektiği inancı doğmaktadır. Çünkü yoksulluk, bir politika sorunudur” (Alcock vd., 2011: 179).

Türkiye’de 1980 öncesi süreçte yoksulluk, sosyal devletin etkisinin çok fazla hissedilmediği, geleneksel kurumlar ve manevi değerler sayesinde (gönüllülük esası/sadaka kültürü) günümüzdeki boyutlarıyla kendini göstermemiş ve hem devlet hem de toplum tarafından başa çıkılamayacak bir sorun olarak hissedilmemiştir. Ülkemizde yoksulluğun temel sorunlardan biri olarak karşımıza çıkması ve etkisini artık iyiden iyiye hissettirmesi, 1980 sonrası dönem ile birlikte olmuştur. 1983 yılında

tek başına iktidara gelen Turgut Özal Hükümetleri ile birlikte ülke, çok hızlı bir ekonomik büyüme yoluna girmiştir. Neo-liberal politikaların bir bir ve hızlı bir şekilde uygulamaya konulması, devletin sorumluluğunda olan hizmet sektörünü de olumlu ve olumsuz birçok yönden etkilemiştir.

Bu doğrultuda yoksulluğun, 1980 sonrası dönemde kendini görünür kılmasının elbette birçok nedeni vardır. Küresel rekabete 1980'lerle birlikte dâhil olmaya başlayan ülkemizde, sermaye sahipleri hem uluslararası hem de ülke içindeki ekonomik pazarda fırsatları değerlendirme ve kendini gerçekleştirecek adımlar atma yoluna gitmiş ve kendine yer bulmuştur. Devletin bu noktada özel girişimi desteklemesi, teşvikler vermesiyle de birlikte, zenginle yoksul kesim arasındaki uçurum her geçen gün artmıştır. Sonuç olarak gelir dağılımında adaletsizlikler belirgin seviyelere ulaşmış ve yoksulluk giderek artan temel bir sorun haline gelmiştir. Bunun yanında işsizlik ve istihdam sorunu, eğitimsizlik, göç ve konut problemleri de yoksulluğu tetiklemektedir. Maddeler halinde olmasa da bu faktörlerin yoksullukla olan ilişkilerine konu başlığımızın bütününde yer verilecektir.

“1980’lerden sonra artan yoksulluk, işgücü piyasasında yaşanan gelişmeler ve art arda yaşanan krizler, sınırlı sayıdaki sosyal politika araçları ile yoksulluğun yönetilmesinin olanağını ortadan kaldırmıştır. Mevcut politikalara ilişkin yasalar da içinde bulunulan dönemin şartlarını düzenleyecek yapıda değildir. 1980 sonrasında Türkiye’de yoksulluğu azaltmada, kayıt dışılığın yüksek olması ve dolayısıyla formel sosyal güvenlik sisteminden yoksun olma gibi nedenlerle sosyal yardımlar gündeme gelmiştir” (Koray ve Çelik, 2015: 248).

Tüm bu nedenlerle hükümetlerin sosyal politika çalışmaları kapsamında yoksullukla mücadele programlarının en temel ayağını hiç kuşkusuz sosyal yardım hizmetlerinin oluşturduğu görülmektedir:

“Türkiye’de devlet merkezli kurumsallaşmış sosyal yardım mekanizmaları geç sayılabilecek bir dönemde gündeme gelmiştir. Geçmiş dönemde bu amaçla kullanılan araçlar ise sınırlı kalmıştır. 1980’lere kadar kurumsal anlamda devletin sorumluluğu, bakım ve geçici yardımlar biçiminde sürdürülmüştür. Yoksullukla mücadele, belirli zamanlarda yardım yapma biçiminde Kızılay Derneği ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi bazı kurumların yan işlevleri arasında ve sınırlı bir şekilde yer almıştır. Bunun esas nedeni geçmişte destek alımları, vergi politikaları ve ucuz zirai krediler gibi mekanizmalarla geciktirilen tarımsal yoksulluğun bu araçlarla denetim altına alınabilmiş olmasıydı” (Koray ve Çelik, 2015: 248).

Yoksullukla mücadele kapsamında sosyal yardımların yapıldığı devletin kurumları ve işlevlerine bakmamız araştırma için oldukça önemlidir. Öncelikle 1921 yılında yoksul, kimsesiz, muhtaç sayılabilecek çocuk ve aileleri korumak, onlara eğitim, kültür, sağlık gibi hizmetler sunmak için kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), 1982 yılı itibariyle dernek sıfatından çıkarılmış ve bir devlet kurumu statüsüne getirilmiştir. 2011 yılında ASPB kurulmuş ve SHÇEK kapatılmıştır ve kapatılana kadar yoksul ve muhtaç kimselere herhangi bir sosyal hizmet kuruluşu bünyesine dâhil edilmeden onların kendi evlerinde yani buldukları ortamlarda gözetilmesine ilişkin bir dizi hizmet sunumu devlet eliyle SHÇEK tarafından yapılmıştır.

Devletin yoksulluğu önleyici çalışmalar yürüttüğü bir diğer kurum olan Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü'nün çalışmalarına baktığımızda:

”İşsizliğin ve yoksulluğun en yoğun olduğu yerlerde vatandaşlara günlük yemek verilmektedir. Ayrıca doğal afet, terör, yangın gibi durumlara maruz kalan vatandaşlara çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Kurban Bayramı öncesinde yılda iki kez SYDV'lere kaynak aktarılmaktadır” (Türk ve Ünlü, 2016: 99).

Yine 1924'de kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından da sosyal yardım kapsamında çalışmalar yürütülmektedir. Bugün 100'den fazla imarethanede “sosyal güvencesi bulunmayan veya net geliri asgari ücretten fazla olmayanlara aşevi hizmeti verilmektedir” (VGM, 2017). 2017 yılında kuru gıda (20 bin aile/82.280 kişi için) dağıtımı ve net geliri olmayan binlerce muhtaç kimseye maaş ödemesi yapılmıştır. Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü ilk-ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerine burs imkânı tanımaktadır. Vakıflar Yönetmeliği'nde “ebeveyni bulunmayan yardıma muhtaç çocuklar ile belirlenen oranda engeli bulunan bireylere gelirlerinin, sosyal güvencelerinin bulunmaması, herhangi bir yasa kapsamında bakım altına alınmamış olması şartı ile maaş bağlanması ibareleri bulunmaktadır. İlave maddelerde, yetişkin sayılmayan bireylere, onlara bakmakla yükümlü ebeveynlerine şayet belirlenen şartları taşıyorsa maaş bağlandığı bildirilmektedir. Yine belirlenen oranlarda engeli bulunan çocuk ve yetişkinlere ve çocuk engellilerin bakımıyla ilgili bireylere maaş bağlanmaktadır” (Vakıflar Yönetmeliği, 2008). 2018 yılı itibariyle de VGM, her bir muhtaç engelliye ve yetim çocuğa aylık 679,64'er TL ödemektedir.

“Türkiye’de doğrudan yoksullukla mücadele yaklaşımı kapsamında uygulanan en etkili önlemler 1986 yılında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

(SYDTF) aracılığıyla yoksul kesimlere sağlanan parasal ve aynı desteklerle Sağlık Bakanlığı'nın yoksul kesimlerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmalarına yönelik olarak 1992 yılında başlattığı Yeşil Kart uygulaması olmuştur” (Köse, Şenses ve Yeldan, 2011: 330).

SYDTF'nin, o dönemde bilinen adıyla “24 Ocak Kararları” istikrar paketi uygulamalarına gelen eleştirileri bir nevi kırmak için oluşturulduğu konuşulmuştur ve nitekim hükümet başarılı da olmuştur. SYDTF'nin esas gayesi, herhangi bir sosyal güvenlik sistemi içerisine dâhil olmamış, düşük gelir seviyesindeki yoksul vatandaşların bir sosyal güvenlik sistemi içerisine dâhil edilmesini sağlamak, en temel ihtiyaçları olan eğitim, sağlık, giyinme, barınma, ısınma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal yardım birimi görevi görmektir. Fakat bu anlamda planlanan yardımlar tek seferlik yapılmış yardımların sürekli devamlılığı söz konusu olmamıştır. SYDTF'nin en temel hizmetlerinden biri yukarıda da bahsedildiği gibi 1992 yılı itibariyle DYP VE SHP ortak hükümeti tarafından yürürlüğe konan Yeşil Kart düzenlemesidir. “Yeşil Kart sahibi hastaların ayakta tedavi masraflarıyla, çocuklu ailelere verilen koşullu nakit desteği, SYDTF kaynaklarından karşılanmaktadır. Fonun diğer harcamaları arasında, burslar ve diğer eğitim yardımları, aynı yiyecek ve yakacak yardımlarıyla üretime yönelik mikro kredi tahsisleri bulunmaktadır.” (Buğra ve Keyder, 2012: 99).

Yoksulluğun her ne kadar 1980 sonrası dönemde belirginleştiği söylene de “esas itibariyle yoksulluk, kamuoyunda ve siyaset çevrelerinde ciddiye alınan bir sosyal sorun olarak, 1990'lı yıllar itibariyle ve en çok da 1990'ların sonuna doğru Türkiye'nin gündemine yerleşmiştir. 1990'lar, ülke ekonomisinin artarda gelen ekonomik krizlerin yanı sıra büyük bir depremle (17 Ağustos 1999 depremi) sarsıldığı yıllar olmuştur. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'de eskisinden farklı kurumlar ve politikalarla yaklaşılması gereken, yeni bir yoksulluk olgusuna yol açmıştır” (Buğra ve Keyder, 2012: 85).

2001 yılında yaşanan ekonomik bunalımla birlikte yoksulluğun daha büyük bir soruna dönüşmesi, işsizliğin artması var olan hükümetin sosyal politika plan ve uygulamalarını gözden geçirmesine ve acil önlem paketi diyebileceğimiz bir destek programı hazırlaması şart olmuştur ve böylelikle yoksullukla mücadelede en etkin uygulama olan SYDTF'ye aktarılan kaynakların artırılması sağlanmıştır. 2002'den başlayarak günümüze gelindiğinde:

“Ak Parti Hükümetleri döneminde uygulanan sosyal politikaların öne çıkan özelliği, daha önceki dönemlerde işlevsel olarak kullanılmamış sosyal yardım uygulama ve örgütlenmesinin etkinleştirilmesi ve buna yönelik önemli ölçüde kaynak aktarılmasıdır. Nitekim Türkiye’de sosyal harcamalar (sosyal yardım ve hizmet) 2002 yılında GSYH’nin %0,5’ini oluştururken, 2012 yılında bu oran (SGK tarafından yapılan ödemeler de dâhil) %1,40’a yükselmiştir” (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), 2013: 19).

“Süreç içerisinde sosyal yardım veren kurumları azaltmaya ve bunları SGK dışında bir çatı altında toplamaya yönelik bir eğilim oluşmuştur. Dönemin kamusal sosyal yardım uygulamaları, Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü, MEB, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Kurumu, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nce gerçekleştirilmiştir” (Koray ve Çelik, 2015: 248). Sonrasında bir dizi düzenlemeyle sosyal yardımların başlıca uygulayıcısı SYGM olarak kararlaştırılmış ve hükme bağlanmıştır.

“2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı hizmet veren SYGM aracılığıyla yürütülen sosyal yardım programlarından Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT), 3294 sayılı SYDTK kapsamındaki bu program, 2001 yılında Dünya Bankası kredisiyle uygulanan ‘Sosyal Riski Azaltma Projesi’ nin (SRAP) bir bileşeni olarak yürürlüğe girmiş ve 2007 yılı itibarıyla tüm bu uygulamalar, SYGM bünyesinde sürdürülmeye başlanmıştır (SYGM, 2012: 13).

ŞNT kapsamında belirli gelir seviyesinin altındaki yoksul vatandaşların temel eğitim ve sağlık hizmeti alabilmeleri için Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarının ortak yürüttüğü projelerin içeriğine baktığımızda düzenli sağlık kontrollerinin sürdürülmesi koşulu ile teşvik amaçlı 0-6 yaş çocuğu olan ailelere ve hamilelere belirli ödemeler yapıldığını görmekteyiz. “Yine eğitim alanında yardım programına ilişkin tutarlar şu şekildedir:

- İlköğretim (1-8’inci sınıflar arası) erkek öğrenci için aylık 35 TL, kız öğrenci için aylık 40 TL
- Ortaöğretim (8-12’inci sınıflar arası) erkek öğrenci için aylık 50TL, kız öğrenci için aylık 60 TL’dir” (ASPB, 2016a: 54).

“2005 yılına kadar sosyal güvencesi olmayan bireylerin yataklı tedavileri Yeşil Kart Kanunu kapsamında, ayakta tedavileri ve ilaç giderleri ise Fak-Fuk-Fon tarafından karşılanmaktadır. Bu tarihten sonra yapılan hukuki düzenleme (5022 sayılı Kanun) ile ayakta tedavi ve ilaç giderleri de Yeşil Kart kapsamına alınmıştır” (Koray ve Çelik, 2015: 250). SYGM kapsamında yürütülen bir diğer önemli uygulama daha önceki

başlıklarda da sıklıkla vurgulanan Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulamasıdır. Sosyal güvencesi olmayan ve belli bir gelirin altında kalan vatandaşların, priminin devlet tarafından karşılanması neticesinde prim ödemedi sağlık sigortasından yararlanması uygulamasıdır. 2012’de GSS’nin uygulamaya konmasıyla birlikte Yeşil Kart uygulamasına son verilmiş, belli gelir düzeyi altında kalan ve primlerini ödeyemeyen vatandaşların primleri, bunu belgeledikleri takdirde devlet tarafından ödenmektedir. Prim borçlarını ödeyemediklerini belgelemek için GSS gelir testinden geçmeleri gerekmektedir. Şimdi ise gelir testi işlemleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

“Türkiye’de ayrıca 2022 sayılı Kanun gereğince; herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan bir gelir veya aylık hakkından faydalanmayan ve muhtaç olarak nitelendirilen Türk vatandaşlarından, 65 yaşını doldurmuş yaşlılar ile 18 yaşından büyük engelliler ve kanunla bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış engelli yakını olan kimselere fiilen bakmak şartıyla aylık bağlanmaktadır” (Koray ve Çelik, 2015: 251).

Ak Parti Hükümetleri’nin yaptığı sosyal yardımların en önemli uygulamalarından biri de hiç kuşkusuz 2003 yılı itibariyle ilk olarak ilköğretim kademesinde uygulamaya konan “Ücretsiz Ders Kitabı Temini Projesi”dir. Takip eden yıllarda (2006) ortaöğretim kademesini de içine alan bu projenin ülke için olumlu getirileri olmuştur.

“2003 yılında ilköğretimde 81.834.281 adet ders kitabı dağıtılmış, bu kitaplar için 157.523.13 TL ödeme yapılmıştır. 2006 yılında ortaöğretim öğrencileriyle birlikte toplam 142.307.609 adet ders kitabı dağıtılmış ve bu kitaplar için 267.583.942 TL ödenmiştir. 2016-2017 eğitim ve öğretim yılı için Aralık ayı itibarıyla 262. 836. 286 adet ders kitabı dağıtılmış, bu kitaplar için 446.452. 68 TL ödeme yapılmıştır. 2003 yılından 2016 yılına kadar ise toplam 2.470.242.663 adet ders kitabının dağıtımını yapılarak, 4.147.48.148 TL ödeme yapılmıştır” (MEB Bütçe Sunuşu, 2017: 101).

Yine Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) tarafından SYDTF’ndan karşılanmak üzere eğitim materyali yardımı yapılmakta ve dar gelirli olduğu tespit edilen ailelerin okul çağındaki çocuklarının okul kıyafetleri, kırtasiye giderleri, engelliye okul ile ev arasındaki taşıma giderleri karşılanmakta, burada kız çocuklarına ayrılan pay ise erkek çocuklardan fazla tutulmaktadır. Eğitim yardımlarının yanında SYDGM’nin karşıladığı diğer sosyal yardımlara bakacak olursak aile yardımları oldukça önemli bir yer tutmaktadır:

“Aile yardımları arasında, barınma, gıda, yakacak yardımları bulunmaktadır. Gıda yardımları kapsamında üçer aylık periyotlarla yılda 4 defa Fon’dan SYDV’lere kaynak aktarılmaktadır. Yakacak yardımları kapsamında ihtiyaç sahibi ailelere 2003 yılından itibaren Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından bedelsiz kömür yardımı yapılmaktadır” (Türk ve Ünlü, 2016: 99).

Gıda ve kömür yardımları, Ak Parti Hükümetleri’nin oldukça önem verdiği ve medyada sıkça gündeme gelen sosyal yardım hizmet politikalarındandır. Özal Hükümetleri’nin sosyal yardım politikalarına getirdiği eleştiriler, vatandaşın devlete bu yardımlarla birlikte bağımlı hale geldiği, üretim sürecine dâhil olmayan, üretmeyen, tembel ve dolayısıyla yoksul bir nesil yetişeceği, böylelikle eğitim seviyesinin de düşerek ülkenin güç kaybedeceği şeklinde olmaktadır.

“İnsanın kendini gerçekleştirme fırsatına sahip olmaması ve içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilmesine olanak sağlayacak imkânlardan ve üretkenlikten yoksun bulunması birer yoksulluk durumudur” (Güneş, 2009: 16). Yoksulluk aynı zamanda toplumdaki diğer bireylere oranla daha düşük gelire sahip insanların, ürün ve hizmetlerden yararlanmak konusunda yoksun oldukları, tüketemedikleri, kendi kendilerine yetemedikleri ve bir anlamda “sosyal dışlanma”ya maruz kaldıkları çözümü zor bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dışlananlar yalnızca yoksullar değildir, ancak onlar en keskin şekilde yaşayanlardır” (Tokuroğlu, 2013: 159). Sosyal dışlanma, sağlık, eğitim hakkından daha az faydalanma, fırsat eşitsizliklerine maruz kalma, politik katılım sağlayamama, ekonomik mal ve hizmetlerden yararlanamama gibi olumsuz birçok olumsuz duruma neden olmaktadır (Tokuroğlu, 2013: 157). Üretim sürecine eklenememeleri de gerekli eğitimi alarak nitelikli çalışan sıfatında yer alamadıklarından dolayı beceri eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

“Son yıllarda, küreselleşme olgusu ve geleneksel sosyal politikanın temellerinde bulunan “refah devleti” anlayışındaki değişime paralel olarak, özünde bireylerin becerilerinin arttırılmasının ve kişilerin kendi olanaklarının bizzat kendileri tarafından ortaya çıkarılmasının bulunduğu bir yoksullukla mücadele yöntemi benimsenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır” (Güneş, 2009: 11). Ak Parti Hükümetleri’nin de bu noktadan hareketle sosyal yardım kapsamında üzerinde durduğu bir diğer önemli çalışma mikro-kredi teşvik programıdır. Girişimciliği özendirerek halkın ekonomik süreçlere etkin katılımını sağlamak amacıyla yoksul bireylere (özellikle yoksul kadınların sürece dâhil edilmesi hedeflenmiştir) mikro kredi imkânı verilmektedir. Böylece bu bireylerin, hayatlarının ilerleyen dönemlerinde ve özellikle olası bir kriz

durumunda kendi kendilerine yetebilecek ve ekonomik kalkınmayı da destekleyecek seviyeye gelmesi hedeflenmiştir. Özellikle ekonomik özgürlüğü bulunmayan yoksul ev kadınlarının kendi işini kurması için vakıfların da desteklemeleriyle gereken yardımlar gerçekleştirilmektedir. “Mikro kredinin yaygınlık kazanması ve gerek kamu kurumları gerekse STK’lar tarafından uygulamaya başlaması bu alanın yasal olarak düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede Prof. Dr. Aziz Akgül tarafından “Mikro Finans Kuruluşları Hakkında Kanun Teklifi” hazırlanmış; ancak taslak olmanın ötesine gidilememiştir” (Güneş, 2009: 65). Sonuç olarak yapılan nitelikli araştırmalar gösteriyor ki mikro kredi uygulamaları, vatandaşları yoksulluktan kurtarmamakta fakat bireydeki yoksulluk durumunu nicel olarak azaltmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın ana gruplar bazında yapmış olduğu tüm bu sosyal yardım çalışmaları şu plan doğrultusunda uygulanmaktadır (bkz. Tablo 7):

Tablo 10. ASPB’nin Ana Gruplar Bazında Yapmış Olduğu Sosyal Yardım Çalışmaları

Aile Yardımı	Eğitim Yard.	Sağlık Yard.	Özel Amaçlı	Yaşlı-Engelli	Proje Dest.ve İstihd.
Göç Yrd.	Eğitim Materyali Yrd.	Şartlı Sağlık Yrd. (sağlık-gebelik)	Aşevleri	Yaşlılık Yrd.-2022	Gelir Getirici Proje Destekleri
Barınma Yrd.	Şartlı Eğitim Yrd.	Engelli İhtiyaç Yrd.	Afet (Acil Durum) Yrd.	Engelli Yrd.-2022	Kırsal Alanda Sosyal Destek Prj.
Sosyal Konut Projesi	Öğle Yemeği Yrd.	GSS Gelir tespiti ve Prim Desteği	Terör Zararı Yrd.	Engelli Yakını Yrd. -2022	İstihdam Eğitimi P.
Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yrd.	Ücretsiz Ders Kitabı		Sosyal Uyum Yrd.	Silikozis Yrd.-2022	Sosyal Hizmet Prj.
Doğum Yrd.	Öğrenci Taşıma-Barın.			Evde Bakım Yrd.	İşe Yönlendirme Yrd.
Öksüz ve Yetim Yrd.	Engelli Öğr. Ücretsiz Taşınması				İşe Başlama Yrd.
Muhtaç Asker Çocuğu Yrd.	Yurt Yapımı				

Kaynak: ASPB, 2016a: s. 49

Ayrıca, Türkiye’de 2000 yılında Bülent Ecevit hükümeti tarafından yürürlüğe konulan, Ak Parti Hükümetleri döneminde (2008-2011 yıllarında) kapsamı genişletilen, belirli bir süre sigortalı bir işte çalışan vatandaşın işten ayrıldığı andan

itibaren kaliteli yaşam standardının belli bir seviyenin altına düşmemesi onlara (işsizlere) geçici bir güvence sağlamak amacıyla oluşturulan uygulama işsizlik sigortası uygulamasıdır. Bunun için oluşturulan fonun finansmanı, pirime esas kazanç üzerinden her ay işçinin %1,0 işverenin %2,0 ve devletin %2,0'lik prim ödemesiyle bir havuz oluşmaktadır. Sonrasında işsizlik ödeneği için başvuran ve uygun bulunan işsiz bireye 6 ile 10 ay arasında İŞKUR tarafından maaş verilmektedir. Fakat bu ödeneği hak etmek için, işsiz bireyin işten ayrıldığı günün öncesinde en az 20 ay sigortalı çalışmış olması şartı vardır. 2017 yılı itibariyle işsizlik maaşı en az 710 TL, en fazla 1.421 TL olarak uygulanmış, 2018 yılı itibariyle ise en düşük 811 TL, en yüksek ise 1.623 TL olarak belirlenmiştir (İhlas Haber Ajansı, 2018). Burada İŞKUR'un resmi sitesindeki maaş miktarı bilgileri güncel olmadığı için bunun yerine güncel gazetelerdeki bilgilerden yararlanılmıştır.

“Yoksulluk, yoksullara yardım yapmakla çözüme kavuşturulamayacak kadar kapsamlı, kalıcı ve uzun soluklu bir sorundur. Çünkü yapılan yardımlar onlarda bağımlılık duygusu yaratmaktan ve sorunun çözümünü geçici bir süreyle ertelemenin ötesinde bir işe yaramamaktadır. Bu yapılan yardımların hiçbir işe yaramadığı anlamında da okunmamalıdır. Ancak yoksulluğa gerçekten bir çözüm aranmak isteniyorsa bu, çözümün yardım kuruluşları veya yardımlarla olamayacağını anlaşıldığını vurgulamak içindir”
(Tokuroğlu, 2013: 201).

2002 yılı itibariyle Türkiye’de yoksulluk ile ilgili somut veriler elde edebilmek adına ilk defa TÜİK, “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” çalışması yapmaya başlamış ve yoksulluk kapsamlı bir şekilde ele alınarak ne gibi çözümler üretileceği konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Fakat yine de TÜİK’in verilerinin gerçeği tam anlamıyla yansıtmadığı, oranların var olandan düşük gösterildiği ve eksik verilerin söz konusu olduğu konusunda şüpheler dile getirilmektedir. Bu nedenle kapsamlı, sistemli ve sorunu çözmeye yönelik kalıcı adımlar atılmadığı aşikârdır. Türkiye’nin yalnızca yoksulluk sorunun çözmeye odaklı, bu anlamda gerekli altyapılarla donatılmış, yoksullukla ilgili çalışmalar yürüten tüm birimlerle doğrudan bağlantılı ve parti siyasetinden tamamen uzak bir kuruma ihtiyacı vardır. Bunun yanında TÜİK diğer birçok araştırmada olduğu gibi yoksullukla ilgili araştırmalarında da düzenli, sistemli veri analizleri yapmalıdır. Ak Parti Hükümetleriyle birlikte sosyal yardım politikaları 2000’li yıllar öncesiyle kıyaslandığında ciddi anlamda çözüm odaklı ve nitelikli uygulamalara sahne olmuştur. Burada yoksullukla mücadele politikalarına ayrılan payın artırılması ve harcamaların dengeli ve sistemli hale getirilmesi ve çözüme odaklı

hareket edilmesi gerekmektedir. Devlete bağımlı bir nesil için değil kendi ayakları üzerinde duran ve ülkeyi kalkındıran bir nesil için çaba sarf edilmelidir. Bu da diğer tüm sosyal politika uygulamalarında olması gerektiği gibi parti politikalarıyla değil kemikleşmiş bir devlet politikasıyla mümkün olacaktır.

3.3.5. İşsizlik ve İstihdam Kapsamındaki Uygulamalar

TÜİK, işsiz kimseyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişilerdir” (TÜİK, 2011a).

İşsizlik olgusunu da işsizlerin her geçen gün sayılarının artması ve iş bulamama sürecinin toplumsal, kültürel, ekonomik vb. anlamda doğurduğu sonuçlarla bir sorun halini alması ile açıklayabiliriz.

Türkiye’de işsizlik olgusunun bir sorun haline geldiği dönem 1980 sonrası dönem olmuştur. ANAP Hükümeti döneminde ihracata dayalı ekonomi modelinin benimsenmesiyle hızlı bir ekonomik büyüme hedeflenmiş, nitekim bu hedef büyük oranda gerçekleşmiştir. Fakat bu dönemde istikrarlı bir büyümeden söz etmek mümkün görünmemektedir. Özellikle 1980’li yılların sonları ve 1990’lı yılların başlarında işsizlik oranları hızlı bir şekilde artmaya başlamış, bu artışta, ülkede yaşanan ekonomik darboğaz süreçleri etkili olmuştur. Emeğinin karşılığını alamayan ve büyük bir sıkıntıya giren çiftçi, toprağını satıp şehirlere taşınmış, şehirlerde fabrika-sanayi sektöründe çalışabilecek bilgi ve donanıma sahip olmadıkları için de hizmet alanında taşeron veya kayıtdışı olarak çalışmışlardır.

İlk olarak 1936 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu olan ve 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda alınan kararlarla birlikte 2000 yılında Türkiye İş Kurumu adıyla yeniden yapılanan İŞKUR, “4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte istihdamın korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmek üzere kurulmuştur” (İŞKUR, 2017d). Türkiye’de işsizlikle mücadelede pasif ve aktif

istihdam politikaları olmak üzere 2 ayrı istihdam uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Bunlardan işsizlik sorunuyla kalıcı olarak savaşılan politikalar aktif istihdam politikalarıdır.

1996-2000 yıllarını kapsayan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aktif işgücü piyasasına vurgu yapılmış ve özellikle yeni düzenlemelerle Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında yeni işgücü piyasalarının oluşturulması, bunun için işgücüne katılacak personele eğitim programlarıyla gerekli bilgi ve donanımların kazandırılması konusunda mutabakata varılmıştır. Böylelikle kadınların da istihdam politikaları kapsamında işgücü piyasasına aktif olarak katılımının sağlanması amaçlanmıştır.

Esas itibariyle işsizliğe karşı alınan istihdam politikaları önlem paketleri 1990 yılı sonrasında sıklıkla uygulama sahası bulmuş ve etkili sonuçlar vermiştir. 1998 yılında Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'nin özelleştirilmesiyle birlikte işten çıkarılan binlerce işçiye onları yeniden işgücü piyasasına dâhil etmeye yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Yine 1999 yılında 17 Ağustos depreminin yaraları sarılmaya çalışılmış, farklı birçok çalışma yürütülmüştür. Akabinde 2001 yılında yaşanan büyük ekonomik krizin etkilerini hafifletmek için yasal düzenlemelerle desteklenen istihdam politikaları ve işsizliği önlemeye yönelik farklı uygulamalar denenmiştir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2013 yılı Çalışma Meclisi Hazırlık Toplantısı Raporu'nda aktif işgücü politikaları, “genellikle ücret/istihdam sübvansiyonları, kendi işini kuranlara yardım, mesleki eğitim kursları, danışmanlık hizmetleri, işe yerleştirme hizmetleri ve iş yaratma programları kapsamında yürütülmektedir şeklinde açıklanmıştır” (ÇSGB, 2013: 24). Bu anlamda İŞKUR'un destek programları etkin rol oynamaktadır.

“İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamındaki temel faaliyetleri şu şekildedir (İŞKUR, 2017a):

- *Mesleki Eğitim Kursları*
- *Girişimcilik Eğitim Programları*
- *İşbaşı Eğitim Programları Toplum Yararına Programlar, yine bunlara ek olarak İŞKUR,*
- *Çalışanların Mesleki Eğitimi*
- *Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri Projesi (UMEM)*
- *Özel Politika ve Uygulamalar*
- *Korumalı İşyerleri Projesi*
- *Engelli ve Eski Hükümlüye Kendi İşini Kurma Desteği,*
- *Engellinin İş Bulmasını Sağlayacak Destek Teknolojilerine İlişkin Projeler*
- *Engellinin İşe Yerleştirilmesi, İşe ve İşyerine Uyumunun Sağlanmasına Yönelik Projeler*

- *Engellilerin İstihdam Edilebilirliklerini Artırmayı Amaçlayan Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Projelerini yürütmektedir”.*

Tüm bu proje ve destekleri kapsamında İŞKUR, başvuran vatandaşın herhangi bir ücret talep etmemekte, hatta tüm bu süreçlerde katılımcılarına onların günlük zaruri ihtiyaçlarını karşılayacakları bir ödeme yapmaktadır. Katılımcılar, iş durumuna göre özel işyerlerinde çalıştırılarak istihdamları sağlanmaktadır.

“İşbaşı eğitim programlarına katılanlara İşbaşı Eğitim Programı Sertifikası; girişimcilik eğitim programlarına katılanlara ise Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından girişimcilere yönelik olarak sağlanan desteklerden yararlanabilme olanağı veren Girişimcilik Eğitimi Katılım Belgesi verilmektedir.” (İŞKUR, 2017a).

KOSGEB, 1990 yılında kurulan ve günümüz itibariyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak işlev gören, girişimciliğin yaygınlaşması ve başarı elde edecek işletmelerin kurulmasını sağlamak için girişimcilere ve ilk defa girişimde bulunmak isteyenlere fayda sağlamayı hedefleyen bir istihdam uygulamasıdır. Girişimciliğin artmasıyla istihdamda yaşanan sorunlar ve ekonomik anlamda kalkınmada yaşanan sorunların çözülmesi ve dolaylı da olsa kalkınmayı desteklemesi de kolaylaşacaktır. KOSGEB'den destek alabilmek için “İŞKUR'a kayıtlı olmak, 18 yaşını tamamlamış olmak, girişimcilik eğitim programında aynı modülden daha önce yararlanmamış olmak, iş ve meslek danışmanlığı hizmetinden yararlanılarak olumlu görüş almak gibi şartların oluşması gerekmektedir” (ÇSGB, 2013: 40).

Ücret/istihdam sübvansiyonları kapsamında, “kayıtlı işçi çalıştırmayı, genç, engelli ve kadın istihdamını, mesleki eğitimi, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini, bölgesel yatırımları ve kültür yatırımlarını teşvik etmek amacıyla işverenlere yönelik olarak çeşitli prim indirimleri ve prim teşvikleri uygulanmaktadır” (ÇSGB, 2013: 41).

“İŞKUR tarafından yürütülmekte olan İş ve Meslek Danışmanlığı hizmetleri; kişilerin nitelikleri ile mesleklerin gerektirdiği nitelik ve şartları karşılaştırarak, bireyin istek ve durumuna en uygun iş ve mesleği seçmesi, bu meslekle ilgili eğitim hizmetlerinden yararlanması, işe uyumunun sağlanması ve işe yerleştirilmesine yardım edilmesi sürecini kapsamaktadır” (ÇSGB, 2013: 37). İlk olarak 1951 yılında başlatılan ve sadece Ankara'da uygulanan bu hizmetler, 1991 yılı itibariyle İstanbul, İzmir, Bursa, Adana gibi illerde şube müdürlüklerinin de açılmasıyla daha çok insana hizmet

vermeye başlamıştır. Çocuk ıslahevleri, yetiştirme yurtları gibi farklı kurum ve kuruluşlarla da ortak çalışmalar yürütülmüştür.

“Türkiye’de işe yerleştirme hizmetleri 2003 yılına kadar iş ve işçi bulmaya aracılık faaliyetleri kamu tekelinde gerçekleşmiştir. 4904 sayılı Kanunla birlikte iş ve işçi bulma aracılık faaliyeti kamu adına İŞKUR, özel sektör adına ise özel istihdam büroları eliyle gerçekleşmektedir” (ÇSGB, 2013: 37).

Yine İŞKUR, 1993 yılı itibariyle (o yıllarda Dünya Bankası’ndan aldığı teşviklerle) işsizlerin kısa süreli eğitimi ve geçici istihdamını sağlamak ve işsizlerin işgücü piyasasından tümüyle kopmasını engellemek için Toplum Yararına Programlar adı altında bir hizmet vermektedir. Bu program, özellikle belediyelerin yapmakla yükümlü olduğu hizmetlerde görevlendirilmektedir. Ağaçlandırma, park-bahçe düzenlemesi, çevre temizliği, restorasyon ve altyapı yenileme hizmetleri kapsamında kısa süreli istihdam programı olan “Toplum Yararına Programı kapsamında katılımcıların asgari ücret, vergi ve sosyal güvenlik prim giderleri İŞKUR tarafından ödenmektedir” (ÇSGB, 2013: 39).

İşbaşı Eğitim Programları, İŞKUR’a kayıtlı işsizlerin, kendilerinin veya İŞKUR’un bulunduğu işyerlerinde mesleki yeterliliklerini geliştirmeleri amacıyla bizzat aldığı eğitimleri kapsamaktadır. Bu sürece dâhil olan bireylerin günlük zaruri giderleri, GSS prim giderleri ödemeleri, iş kazası ve meslek hastalıkları sigortaları İŞKUR tarafından karşılanmaktadır. Yine bunun yanında Engelli ve Eski Hükümlülerin istihdamı da İŞKUR tarafından gerçekleştirilmektedir. İŞKUR tarafından, elinde bir mesleği bulunmayan veya daha önce bir iş tecrübesi olmayan engellileri meslek eğitim kursları ve iyileştirme çalışmalarısıyla donanımlı hale getirerek onların işe girmeleri kolaylaştırılmaktadır. Bunun yanında eski hükümlülerin de hapisten çıktıklarında daha kolay iş bulmalarını sağlamak için gerekli çalışmalar yürütülmektedir. 4857 Sayılı İş Kanunu ile “özel sektör kapsamında işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi istihdam etmekle yükümlüdür” (İş Kanunu, 2003: md. 30).

Pasif istihdam politikaları ise, erken emeklilik, işsizlik sigortası, işsizlik yardımı, ücret garanti fonu, kısa çalışma ödeneği, iş kaybı tazminatı gibi işsizliğe kalıcı çözümler getirmeyen, sürecin ağır etkilerini bir nevi azaltan politikaları içermektedir. Erken emeklilik uygulaması ile amaçlanan, emeklilik yaşının düşürülerek emekli olan

bireylerden boşalan işgücünde işsiz bireylerin istihdam edilerek istihdam edilenlerin sayılarını artırmak ve dolayısıyla da işsizlik sorununa çözüm sunarak işsiz sayılarını azaltmaktır.

“Ülkemizde erken emeklilik politikalarının geçmişine baktığımızda özellikle genç işsizliğini azaltmaya yönelik bir politika aracı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Fakat erken emeklilik uygulaması 1999 yılında 4447 sayılı Kanun ile sona erdirilmiştir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası ile de 2048 yılına kadar kademeli olarak emeklilik yaşının haddinin kadın ve erkek sigortalılar için 65 yaşta eşitlenmesi düzenlenmiştir” (ÇSGB, 2013: 43).

Araştırmada işsizlik sigortası konusuna yoksullukla mücadele kapsamında uygulanan sosyal politikalar başlığı altında yer verilmiştir. İşsizlik sigortası:

“Bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere, uğradıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılayarak kendilerinin ve aile fertlerinin zor duruma düşmelerini önleyen, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren, Devlet tarafından kurulan zorunlu bir sigorta koludur” (İŞKUR, 2017b).

“İşsizlik sigortasından yararlanabilmek için sigortalının kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalması, hizmet akdinin feshinden önceki son 120 gün içinde prim ödeyerek sürekli çalışmış olması ve son 3 yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olması gerekmektedir” (ÇSGB, 2013: 43). Yine bu hizmetten yararlanabilmek için işten ayrıldığı gün itibariyle kişinin “30 gün içerisinde İŞKUR’a başvurması gerekmektedir. İşsizlik sigortası aldığı dönem içerisinde herhangi bir iş kolunda kayıtdışı çalıştığı tespit edilenlerin işsizlik ödenekleri kesilmektedir” (İŞKUR, 2017d).

Pasif istihdam politikalarının bir diğer ayağı olan işsizlik yardımı uygulamalarına OECD ülkelerindeki şekliyle (modern yapılanma) rastlamak pek mümkün değildir. Türkiye’de bu yardımlar sosyal yardım (yaşlı, hasta ve engellilere, dul kadın-annelere yönelik temel ihtiyaçların karşılanması) adı altında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDV’ler ve belediyeler bünyesinde gerçekleştirilmektedir. “Bu anlamda işsizlik yardımlarının merkezileşmesi ve net kriterlere kavuşturulmasının da işsizlik riskinin tazmininde daha düzenli, daha çok kişiyi kapsayan ve daha faydalı bir yapının oluşmasını sağlayacağı söylenebilir” (ÇSGB, 2013: 44). Çünkü işsizlik yardımı, işsizlik sigortası gibi prim ödenmesi gereken bir uygulama değildir. Devlet belirli sürelerde işsiz kalan bireylerin tespitini yapar ve onlara destekte bulunur. Yani işsizlik

yardımının tüm finansmanı devlete aittir. İşsizlik yardımı alabilmesi için bireyin işsizlik sigortasından yararlanmıyor olması gerekmektedir.

Ücret garanti fonu ile devlet, herhangi bir işyerinde sigortalı olarak çalışan vatandaşının işverenin maaşları ödeyemeyecek durumda olmasının (icra, iflas gibi) sonucunda çalıştığı süre içerisindeki alamadığı maaşının 3 aylık kısmını karşılamaktadır. Bunun için devletin belirlediği bazı şartlarla İŞKUR'a başvuran kişinin, işverenin iflasını belgelemesi (İcra dairesinden alınan Aciz Vesikası veya Haciz Tutanağı) gerekmektedir (Ücret Garanti Fonu Yönetmeliği, 2009).

Kıdem tazminatı ile de devlet, kendi isteğiyle işten ayrılan veya haklı sebeplerle işten çıkarılan bireylerin dışında kalan işten çıkarılma durumlarında, kişinin çalıştığı son ay brüt ücretinin çalıştığı yılların sayısı ile çarpılmasıyla elde edilen ücretin kişiye verilmesi güvencesine dayanır. Kıdem tazminatı, çalışanı işsiz kaldığı süreç zarfında maddi ve manevi çöküntüden kurtarabileceği öngörülen bir ödemeyi kapsamaktadır.

Son olarak aktif istihdam politikaları arasında sayılsa da temelde pasif uygulamalar içinde anılan "kısa çalışma ödeneği":

"Zaruri sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az 1/3'ü oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az 4 hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerine 3 ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır" (ÇSGB, 2013: 45).

İlk olarak 4857 sayılı Kanun ile yürürlüğe giren bu uygulama, 2008 yılında 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu içerisinde yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 11. 1988 - 2009 Yılları Arasındaki Nüfusun İşgücü Durumu

Yıllar	15 Yaş Üstü Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılım Oranı
1988	33 746	19 391	17 755	8,4	57,5
1990	35 601	20 150	18 539	8,0	56,6
1993	38 957	20 314	18 500	8,9	52,1
1997	43 299	22 755	21 204	6,8	52,6
2001	47 158	23 491	21 524	8,4	49,8
2004	47 544	22 016	19 632	10,8	46,3
2009	51 833	23 710	20 615	13,1	45,7

Tablo 12. 2010 - *2017 Nüfusun İşgücü Durumu

Yıllar	15 Yaş Üstü Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılım Oranı
2010	52 904	24 594	21 858	11,1	46,5
2011	53 985	25 594	23 266	9,1	47,4
2012	54 961	26 141	23 937	8,4	47,6
2013	55 982	27 046	24 601	9,0	48,3
2014	56 986	28 786	25 933	9,9	50,5
2015	57 854	29 678	26 621	10,3	51,3
2016	58 720	30 535	27 205	10,9	52,0
*2017	59 709	31 444	28 157	10,5	52,7

Kaynak: TÜİK, 2017b, (tablo-11-12) e.t. 20.05.2017, *Nisan Ayı

“2000’li yıllara kadar istihdam ve işsizlik sorununa gereken önem verilmemiş, hızla büyüyen bir ekonominin yaratacağı çalışma olanakları ile birlikte sorunun kendiliğinden çözüme kavuşacağı beklentisi ağırlık kazanmış” (Ay, 2012: 336) fakat durum hiç de beklenen gibi olmamıştır. 2000’li yıllar ise istihdam politikalarının yoğun olarak planlanıp uygulamaya konduğu yıllar olmuştur. Yatırım ve girişimlerin özendirilerek artırılması, daha istikrarlı bir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, işsizliğin etkin istihdam politikalarıyla önlenmesi ve yeni iş sahalarının tesisi özellikle “bu ülkede işsizliği bitireceğiz” sloganıyla yoğun olarak oy kazanan ve 2002 seçimleriyle tek başına iktidar olan Ak Parti Hükümetleri’nin hedefleri arasındadır. Piyasaları canlandırmak için küçük ve orta ölçekli işletmelere destek vererek vergi indirimi veya muafiyeti getirmiş, dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilen kadın ve genç nüfusun istihdamı için bir dizi aktif politikayı uygulamaya sokmuştur. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu ile “işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumlulukları düzenlenmiştir” (İş Kanunu, 2003: md. 1). Bu, işçiyi işverene karşı korumayı ve kısa süreli çalışmalarını da kayıtdışıktan çıkarmayı amaçlayan bir düzenleme olmuştur. Sosyal Güvenlik Kurumu yeniden yapılandırılmış, “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurumları”, “Asgari Ücret Tespit Komisyonu” gibi istihdamı artırmaya yönelik birçok kurum açılmıştır.

Sonuç olarak AB uyum sürecinde ülkede istihdamı artırmak amacıyla aktif istihdam politikalarıyla harcanan tüm bu çabalara rağmen bu politikaların hem ülkenin gerçekten ihtiyaçlarına yönelik olup olmadığı tam olarak saptanmadan direkt olarak ülkede uygulanmaya konulmuş hem de “2008 yılında yaşanan dünya ekonomik

krizinin Türkiye’yi teğet geçeceği ve korkulacak bir şey olmadığı” öngörüsü beklentileri karşılamamıştır (Ay, 2012: 336). Böylece gerekli önlemler alınıp planlamalar da yapılmadığı için ülkede artan işsizlik oranları 2009 yılı itibariyle kaçınılmaz olmuştur. Burada yaşanan sorunun kaynağı, sorunlara yönelik yapılan açıklamaların, ülkenin içinde bulunduğu kritik durumu uluslararası düzeyde yorumlayabilecek ve buna göre hareket edebilecek ekonomi bilimi konusunda alanında uzman çevrelerin ulaştığı verilerden ziyade kişisel-siyasi öngörüler üzerinden yapılmış olmasıdır. Yine pasif istihdam politikaları da bu zorlu süreçte iyi yönetilememiş ve sürecin daha yumuşak geçmesini sağlayabilecek geçici çözümler olarak etkin şekilde kullanılamamıştır. Bu nedenle sürecin daha iyi yönetilememesi ve gerekli önlemlerin alınamamış olması, aradan geçen 10 yıla rağmen bugün hala işsizlik sorununu ve yetersiz istihdamı ülkenin en ciddi ekonomik ve sosyal sorunu olarak karşımıza çıkarabilmektedir.

3.3.6. Konut Kapsamındaki Uygulamalar

Konut politikalarını belirleyen, düzenleyen çalışmaları 1960 öncesi ve sonrası yani plansız dönem ve planlı dönem olarak ayrı ayrı incelememiz gerekecektir. Planlı dönem denmesinin sebebi, hükümetlerin neredeyse tüm sosyal politika çalışmalarını sistemli hale getirmek ve çalışmalara belli bir standardizasyon kazandırmak için 1960’lı yıllarla birlikte 5 yıllık kalkınma planlarını devreye sokmuş olmasıdır.

Özellikle 1950’li yıllarla birlikte Türkiye’de tarımda makineleşmenin bir sonucu olarak kırsal alanda işgücüne duyulan ihtiyaç azalmış ve böylelikle fazla nüfus, şehir merkezlerine göç etmeye başlamıştır. Başta büyükşehirler olmak üzere şehir merkezlerine doğru yaşanan nüfus hareketleri hızlı ve çarpık kentleşmeyi ve gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. Böylelikle 1960’lı yıllarla birlikte ilk kez gecekondulaşma sorunu, hükümetin başta gelen sorunları arasına girmiştir. “Dünyanın diğer bölgelerindeki benzerleri gibi, Türk gecekondu da en temel barınma ihtiyacının karşılanmasında formel dağıtım mekanizmalarının yetersizliğini gideren bir ihtiyaç karşılama biçimi olarak ahlaki açıdan meşru kabul edilmiştir” (Buğra, 2003: 97). Öyle ki Dünya Bankası, 1980-2000 yılları arası dönemde, dünyadaki kentleşme

oranının en yüksek olduğu üçüncü ülke olarak Türkiye'yi işaret etmiştir. Bu da çarpık kentleşmenin, gecekondunun vahametini göstermek için yeterlidir.

O yıllarda hükümet, sayıları her geçen gün hızla artan gecekonduları, toplumsal bir sorun olarak ele almış ve göçle gelen, ekonomik alım gücü olmayan yoksul vatandaşlara konut edindirme kapsamında bir düzine çalışma gerçekleştirmiştir. İlk olarak 1966 yılında yürürlüğe giren 775 sayılı “Gecekonduların İnşası Kanunu” ile devlet, sayıları her geçen gün artan ve hızla birkaç gecede inşa edilen gecekonduların gerekliliğini kabul etmiştir. Yine bu yasa ile vatandaşlara, gecekonduların inşa edildiği mahallelerin, sokakların altyapı hizmetlerinin gerektiği şekilde iyileştirileceği, daha güvenli hale getirilerek bu mekânların daha yaşanılabilir bir ortama dönüştürüleceği güvencesi verilmiştir. 1961 Anayasası'nda yer alan sosyal devlet ilkesi gereğince de devlet, konut edindirme politikalarını düzenlemiş ve yoksul vatandaşlara konut imkânı sunma anlamında öncelik tanımıştır. Fakat yine de bu dönemde konut edindirme programları istenilen başarıya ulaşamamıştır.

1982 Anayasası ile birlikte toplu konut girişimleri ile ilgili yeni düzenlemeler göze çarpmaktadır. Böylelikle toplu konut yapımı düşüncesi ve bu süreçte devletin (yasal düzenlemeler ile) önemli desteği, özellikle göçle birlikte büyük kentlerde hızla artan nüfusun etkisiyle artan konut gereksinimini de azaltacak nitelikte olmuştur. 1983 yılı itibariyle 2805 sayılı Kanun gereğince belirlenen yıllar arasında inşa edilen bütün gecekondular meşru hale getirilmiştir. 1 yıl sonra ise bu defa 2981 sayılı İmar ve Gecekondular Kanunu gereğince gecekonduların dört kata kadar bina yapabilme imkânı verilmiştir.

Yine 1986 tarihli 3320 Sayılı “Memurlar ve İşçiler ile Bunların Emeklilerine Konut Edindirme Yardımı Yapılması Hakkında Kanun” gereğince Turgut Özal Hükümetleri tarafından 1987 yılında memur, işçi ve konutu bulunmayan emeklilere konut imkânı sağlamak için Konut Edindirme Yardımı (KEY) fonu oluşturulmuştur. Bu fonun gelirleri, çalışanlardan çalıştıkları süre zarfında yapılacak kesintilerin bir hesapta toplanarak birikmesi ve nemalandırılması ile oluşturulmuş ve çalışana konut edinmesi sırasında ciddi katkı sağlayacağı planlanmıştır. Fakat durum planlandığı gibi gitmemiş ve sistemdeki hatalı uygulamalar nedeniyle uygulama, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1995 yılında 3320 sayılı Kanunun yürürlükten kalkmasıyla bu fon da kapatılmıştır. Daha sonra kesintilerle biriken meblağlar, 1999 yılında çıkarılmış olan 588 sayılı KHK

ile Emlak Bankası hesaplarından Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (EGYO) Anonim Şirketi'ne devredilmiştir (Milliyet Emlak Dergi, 2014). 2007 yılında Ak Parti Hükümetleri'nin bir seçim yatırımı olarak tekrar gündeme getirdiği bu ödemelere ilişkin 5664 sayılı KEY hak sahiplerine ödeme yapılmasına dair kanun yürürlüğe konmuş ve sayıları 9 milyon olarak tespit edilen hak sahiplerine 2008 yılının Temmuz ayında ödemeler yapılmaya başlanmıştır (Milliyet Emlak Dergi, 2014). Fakat ödemeler (halk arasında bilinen adıyla nema parası), vatandaşın beklediği rakamların çok altında gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise kesintilere uygulanan nema oranlarının ciddi derecede düşük tutulması ve böylece KEY hesaplarının erimiş olmasıdır.

“1980’li yıllara kadar sosyal devlet anlayışı kapsamında planlı kentleşme ve kamunun toplu konut yapımıyla ilgili çeşitli faaliyetler yapılırsa da tam anlamıyla başarılı olunamamış ve gecekondulaşma, ülkemizin yapısal sorunlarından biri haline gelmiştir. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın talimatları ve 1984’te yürürlüğe giren 2985 sayılı Kanun ile kurulmuştur” (TOKİ, 2017d).

Bu kanun ile birlikte Toplu Konut Fonu oluşturularak toplu konut kapsamında yapılacak konutlara kredi imkânı sunulması planlanmıştır. Toplu Konut Fonu yürürlükteyken 950.000 civarında konuta kredi desteği verilmiş, şehir merkezine uzak olan arsalarda 45 bine yakın toplu konut inşa etmiştir (TOKİ, 2017d).

“1990 yılında 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı şeklinde iki ayrı idare olarak örgütlenmiş, 1993’te de Toplu Konut Fonu’nun Genel Bütçe kapsamına alınmasıyla idare kaynaklarının azalması, idareyi konut üretiminden uzaklaştırmış, ülkemizin nitelikli konut ihtiyacı tam olarak karşılanamamıştır. 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Marmara depremiyle bir kez daha kamunun konut yapımındaki işlev, görev ve eksiklikleri gündeme gelmiştir” (TOKİ, 2017d).

Toplu Konut Fonu 2001 yılında tamamen kaldırılmıştır. Böylece Toplu Konut İdaresi kendi kaynaklarını ciddi derecede azaltarak devlet bütçesinden pay alan bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. TOKİ, öncelikle devletin genel bütçe ödenekleri (1993 yılı itibariyle), sonrasında ise (2001 yılı itibariyle) ağırlıklı olarak faiz gelirleri, taşınmaz mülklerin satışı ve kira gelirleri ile kendi gelirlerini karşılamış ve bu gelirlerle süreci yürütmeye başlamıştır (Yılmaz, 2016: 34).

1984 yılında Özal Hükümetleri tarafından kurulan ve 2004 yılı itibariyle Başbakanlığa bağlanan TOKİ'nin amacı kentlerde yaşanan konut sorununu çözmek, vatandaşın konut ihtiyacını karşılayarak çarpık kentleşme sorununun en aza indirgemektir. Öncelikli

olarak yoksul vatandaşlar olmak üzere devletin sistemli plan ve projeleriyle koordineli bir şekilde konut ihtiyacına cevap vermektedir. TOKİ tarafından Acil Eylem Planı hazırlanarak bu kapsamda konut sorununa yönelik önemli planlamalar ve düzenlemeler yapılmış, 2003 yılı itibariyle TOKİ neredeyse baştan aşağı bir dönüşüme tabi tutulmuş ve yetkileri artırılmıştır.

“Acil Eylem Planı ile başta doğrudan yabancı yatırımları özendirerek, serbest piyasanın daha iyi işlemesi için koşulları iyileştirmek, ekonomiyi canlandırmak, bu amaçla özelleştirmelere hız vermek gibi önemli kararlar alınmıştır. Satır aralarında ise sağlık, eğitim, sosyal güvenlik alanlarında piyasa güçlerinin etkinlik alanının genişletilmesi, ciddi boyutta kaynağın otoyol, petrol ve doğalgaz enerji hatları projelerine aktarılması, işçi sınıfının genişleyen yoksul alt kesimlerine yapılan yoksulluk yardımlarının ve yeşil kartlı sayısının artması, çalışanların istedikleri özel/kamu sağlık kuruluşlarından yararlanması ve son olarak da kentsel rant alanlarının mali ve yönetsel açıdan güçlendirilen TOKİ eliyle daha etkin kullanılmasına yer verilmiştir” (Koray ve Çelik, 2015: 306).

Genişletilmiş yetkileriyle birlikte 2985 sayılı Kanun gereğince “TOKİ’nin başlıca görevleri şu şekildedir:

- *Yurt içi ve yurt dışında proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak,*
- *Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek,*
- *Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.*
- *Bakanlıkların talebi ve bağlı bulunduğu bakanın onayı ile talep konusu proje ve uygulamaları yapmak veya yaptırmak,*
- *İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak,*
- *Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek,*
- *Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirleri almak” (TOKİ, 2017d).*

“Ak Parti Hükümetleri’nin uygulamalarına bakıldığında, başta İstanbul, İzmir ve Ankara olmak üzere tüm ülkede büyük ölçekli ulaşım ve altyapı projeleri gerçekleştirdikleri, kentlerdeki kamuya ait arsaları TOKİ eliyle hızla yapılaşmaya açtıkları gözlemlenmektedir (Koray ve Çelik, 2015: 307). Tüm bu uygulamalar, “Kentsel Dönüşüm Projeleri” kapsamında gerçekleştirilmektedir. “Kentsel Dönüşüm” terimi aslında ilk olarak 1990’lı yıllarla birlikte siyaset kanadında duyulmaya

başlanmıştır. Fakat tam anlamıyla planlama ve uygulama çalışmaları 2002 seçimleri sonrasında Ak Parti Hükümet çalışmalarında yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ak Parti tarafından başta İstanbul olmak üzere birçok kentte sağlıksız yapılaşma, deprem, sel vb. doğal afetler, plansız ve çirkin yapılaşmaya karşı etkili bir uygulama aracı olarak gündeme getirilen kentsel dönüşüm projeleri aynı zamanda kentlerin yarışabilirliklerini artırmak ve bu kentlerin marka kentler haline gelmeleri ve modernleşmeleri için de bir araç olarak sunulmuştur” (Koray ve Çelik, 2015: 309).

Akademik ve politik bir kısım yaygın kanıya göre kentsel dönüşümle birlikte kentlerdeki çarpık yapılaşma görüntüsünün azalmasıyla birlikte, emlak-konut sektöründe iyileşmeler yaşanmakta, yoksulluğun yoğunluğu ve etkisi azalmakta, piyasa ve dolayısıyla ekonomi canlanmaktadır. Fakat hem dünyada hem de Türkiye’deki “eleştirel akademik çevreler ve sivil organizasyonlar, kentsel dönüşüm uygulamalarının (zorunlu) yerinden edilme, artan yoksulluk, sosyal dışlanma, evsizlik, sosyal ve mekânsal ayrışma gibi sonuçlarına dikkat çekmektedir” (Koray ve Çelik, 2015: 310). Burada aslı olarak eleştirilen şey, TOKİ ile yerel idare olan belediyelerin kendi aralarında anlaşması ve hak sahiplerinin fikrini almamış olması iddiasıdır.

Ak Parti Hükümetleri, kentsel dönüşüm kapsamında dar gelirli ve göçmen ailelerin ikamet ettiği gecekonduların şehrin genel dokusunu bozan yapısından kurtarmak için bir model geliştirmiştir. Bu modele göre TOKİ, mevcut belediyelerle anlaşmakta, belediyelerin ön hazırlıklarını tamamlaması sağlanmakta, bu kapsamda ilk olarak hak sahiplerinin belirlenmesi ve onlarla anlaşma sağlanması gerekmektedir. Bu anlaşma, belediye ile tapusu bulunan gecekonduların sakinleri arasında evin mali değeri üzerinden yapılarak, vatandaşlara istekleri doğrultusunda proje bittiğinde yapılan dairelerden birine aradaki farkı uzun süreli fakat zamanında ödeyerek geçebilecekleri, isterlerse de TOKİ’nin sosyal konutlarından birine veya tüm bunların dışında bir yere yerleşebilecekleri söylenmektedir. Tüm bunların neticesinde TOKİ, konut yapma görevini üstlenmektedir.

Bahsedilen TOKİ’nin Sosyal Konut çalışması, TOKİ’nin kendi arsaları üzerinde inşa ettiği toplu konutları, ekonomik yetersizlikler nedeniyle konut edinemeyen fakat bir miktar birikmiş parası bulunan orta gelir gruplarına uzun vadede taksitler şeklinde satışa sunulmaktadır. “Bu şartlarda TOKİ’den konut sahibi olmak isteyenlerin hem kendilerinin hem de birinci derecede yakınlarının üzerinde kayıtlı konut bulunmaması, daha önceden TOKİ kredilerinden yararlanmamış olması, projelerin yapıldığı il

sınırlarında ikamet ediyor olması ve proje kapsamındaki gelir düzeyinde olması ve bunları belgelendirmesi gerekmektedir” (TOKİ, 2017d).

TOKİ'nin orta gelir gruplarına olduğu gibi alt gelir guruplarını kapsayan konut edindirme projeleri de mevcuttur. Alt gelir guruplarına yönelik gerçekleştirdiği konut edindirme faaliyetleri, konutlar henüz inşaat halindeyken halka arz edilmekte, fiyatlandırması da inşaat hali üzerinden bitmiş bir konut fiyatına kıyasla daha uygun bir şekilde yapılmaktadır. Konutlar 65m² ile 85 m² arasında 2+1 olarak üretilmektedir (TOKİ, 2017b). Konut ücretlerinin cüzi bir kısmı peşinat olarak alınmakta, geri kalan kısmı da 15-20 yıl arasında taksitlendirilmektedir: “Sözleşme imzalama aşamasında konut alıcılara konut bedelinin % 12'si peşin 180 ay (15 yıl) vadeli, %15 peşin 216 ay (18 yıl) vadeli veya %20 peşin 240 ay (20 yıl) vadeli alternatifler ile satılacaktır” (TOKİ, 2017b).

Yine TOKİ uygulamalarından bir diğeri afet bölgelerine toplu konut inşası projesidir. 2003 yılında 4864 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle birlikte, “afetzedeler için konut yapımına yönelik aynî bağışlar, yardımlar ve yurt dışından sağlanan her türlü dış kredi ve hibeler ile ilgili iş ve işlemler Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (şimdiki adıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)'nın koordinasyonunda Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca yürütülmesi ve sonuçlandırılması” (Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2003: geçici md. 7) karara bağlanmıştır. Bakanlığa bağlı oluşturulan Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından da uzun vadeli olarak ve faiz uygulanmadan, “afetzedelerin kuracağı kooperatiflere, kendi arsaları veya toplulaştırma sonucunda elde edilecek arsalar üzerinde yapılacak konutlar için Toplu Konut İdaresi aracılığı ile kredi verilmesi (Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 2002: geçici md. 3) kararlaştırılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ ortaklaşa çalışmalarla afetten zarar gören bölgelerde kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. Bununla birlikte TOKİ, konutların herhangi bir doğal afete dayanıklılığını ölçerken, TOKİ'nin kendi standartlarına göre kontrollerini sağlayıp ona uygun projelendirme yapmaktadır (TOKİ, 2017a).

TOKİ, ülkemize başta siyasi olmak üzere çok çeşitli sebeplerle sığınan göçmenler için de konut üretimi yapmaktadır. Bilindiği üzere ülkemizde Bulgar göçmeni vatandaşlarımızın sayısı oldukça fazladır. 2003 yılında TOKİ'nin yetkilerinin genişletilmesi kapsamında devredilen Göçmen Konutları uygulaması da ilk olarak

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden göçmen vatandaşlarımızın mağduriyetlerini önlemek amacıyla hizmet vermiş daha sonra hizmet verdiği göçmen topluluklarının sayısı ve çeşidi artmıştır (TOKİ, 2017c). Bunun yanında 1940-1950'li yıllarla birlikte bahsettiğimiz kırsal alanlardan şehir merkezlerine, kentlere doğru yaşanan göçün ve ülke nüfusunun dengesiz dağılımının önüne geçebilmek için de kırsal alanlardaki çalışma ve barınma koşullarının iyileştirilmesinin gerekliliği hükümetlerimizin de dikkatini çekmiştir. “Tarımköy Projeleri, nüfusu 40.000’den az olan ilçelerde Belediye ve Kaymakamlıklarla, nüfusu 40.000’den çok olan il veya ilçelerde Belediye ve Valiliklerle ya da Kaymakamlıklarla ortak çalışma içerisinde gerçekleştirilmektedir” (TOKİ, 2017f).

Tablo 13. Tarımköy Uygulaması Konut Tipi Tercih ve Tahmini Satış Bedeli Listesi

	Yaklaşık Brüt m²	Ortalama Konut Fiyat Aralığı
1	45-65 m ²	67.500 TL – 97.500 TL
2	65-80 m ²	97.500 TL – 120.000 TL
3	80-100 m ²	120.000 TL – 150.000 TL
4	100-110 m ²	150.000 TL – 165.000 TL
5	110-120 m ²	165.000 TL – 180.000 TL
6	120-130 m ²	180.000 TL – 195.000 TL

Kaynak: TOKİ, 2017f

“Konut ihtiyacı dediğimizde akla, altyapısı ve ulaşımı tamamlanmış; eğitim, sağlık, kültür, ticaret alanında sosyal donatıları yeterli; parkları, bahçeleri, çevre düzeni, spor, dinlenme ve eğlence tesisleriyle insanlara çağdaş yaşam olanakları sunan yerleşim alanlarında ikamet edebilme gelmektedir. Bu itibarla TOKİ, konuttan ziyade yaşam merkezleri üretiyor olmanın bilinci ile konutun yanında okul, kreş, sağlık ocağı, ticaret merkezi, cami ve kültürel tesis gibi insanların öncelikli ihtiyaçları arasında bulunan yapılar inşa etmektedir. Sosyal etkileşimin ve iletişimin en önemli araçlarından olan açık alanlar, değişik yaş gruplarının ve engellilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek biçimde planlanmakta, her projede oyun, açık havada dinlenme ve spor faaliyetleri için mekânlar oluşturulmaktadır” (TOKİ, 2017e).

Tüm bu uygulamaların adı ise TOKİ tarafından Sosyal Donatılar olarak belirlenmiştir.

Tablo 14. 2018 Yılı Ocak Ayı İtibariyle TOKİ Konut Üretim Raporu

KONUT UYGULAMALARI DAĞILIMI %			SOSYAL DONATI UYGULAMALARI			
Dar ve Orta Gelir Grubu	364.411	%44,96				
Alt-Yoksul Gelir Grubu	150.741	%18,59				
Gecekondu Dönüşüm	139.196	%17,16				
Afet Konutu Uygulaması	37.734	%4,65				
Tarım Köy Uygulaması	6.415	%0,79				
TOPLAM SOSYAL KONUT	698.497	%86,15				
Kaynak Geliştirme(TOKİ)	20.933	%2,58				
Kay. Gel.(E.G.Y.O+EPPY)	91.332	%11,27				
TOPLAM KAYNAK GELİŞTİRME	112.265	%13,85				
TOPLAM	810.762					
Değerlendirme aşamasındakiler	3.233					
Tarih almış ihaleler	3.094					
GENEL TOPLAM	817.089					
Ocak İhaleleri Konut Sayısı	439					
03.01.2018-31.12.2018 Konut Uygulaması						
			TOKİ	Protokol	Toplam	
			573	477	1.050	23.244 derslik
			-	19	19	
			529	464	993	
			4	185	189	71.873 kapasite
			-	266	266	(266'sı Sağlık Bak. Protokolü)
			92	4	96	
			892	-	892	
			42	-	42	
			678	-	678	
			1	192	193	
				19	19	
			Sevgi Evi, Engelsiz Yaşam Merkezi, Huzurevi, Eczane, Karakol, Askeri Hizmet Binaları, Halk Eğitimi Merkezi, Kültür Merkezi, Toplum Merkezi, Sanayi Sitelerindeki İşyeri Sayısı, Uygulama Oteli ile birlikte tüm sosyal donatıların toplamı			10.583
			03.01.2018-31.12.2018 Sosyal Donatı Uygulaması			

Kaynak: TOKİ, 2018a

TOKİ'nin 2018 yılı Ocak ayı itibariyle güncellediği konut üretim raporuna göre; "Türkiye Cumhuriyeti 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64 ve 65. Hükümetlerinin "Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği" kapsamında, 81 il, 3.543 şantiyede 817.089 konut üretilmiştir. Üretilen konutların 698.497'i sosyal konut niteliğindedir. Satılan konut sayısı 633.074, teslim edilen konut sayısı ise 611,723'tür. Yapım ve proje işleri

aşamalarında 99.41 milyar TL'lik 5.847 ihale sonuçlandırılmıştır” (TOKİ, 2018).

Yine:

“Çevre düzenlemeleri ve ağaçlandırma projeleri kapsamında TOKİ, konut üretim alanlarını kıraç bölgelerden seçerek, bölgenin ağaçlandırılması da sağlanmakta, çevre düzenlemeleri kapsamında milyonlarca ağaç ve çalı peyzaj dikimi yapılmaktadır. Proje sahasında engelli vatandaşlar için %6-%8 eğimli olacak şekilde engelli rampaları yapılmaktadır. Ayrıca tüm projelerde atık toplama alanları da ayrıntılı biçimde planlanmaktadır” (TOKİ, 2017e).

Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye’de üst düzeyde konut politika uygulamalarının varlığından bahsetmek zordur. Özellikle alt gelir gruplarının barınma ihtiyaçlarını karşılamaya dönük bir politika uygulaması olan TOKİ’nin yetkilerinin genişletilmesiyle birlikte hitap ettiği kesimde de ciddi farklılıklar olmuştur. Daha çok orta ve orta üst gelir gruplarına yönelik çalışmaları daha belirgin bir hal almıştır. TOKİ’nin yapmış olduğu sosyal konutların satış fiyatları ve bütçeye göre m²lerin artıp azalması (örneğin; orta gelir gruplarına 65-75 m² lik, alt gelir gruplarına 40-45 m²lik konutlar), yoksul kesimin ihtiyaçlarını karşılayacak türden olmamaktadır.

Gelir düzeyi düştükçe ebeveyn sayısının azaldığı düşüncesiyle hareket edilen bu planlama, aslında gelir düzeyi düştükçe eğitim seviyesinin de düştüğü ve aile planlamasının sağlıklı yapılamayacağı kalabalık ailelerden yola çıkılarak yapılırsa daha sağlıklı ilerleyecektir. Kısaca ifade edilecek olursa, bu projelerin uygulandığı bölgelerde önceden yaşayan alt gelir grubu vatandaşlar yerlerinden edilirken, buraya yeni yerleşenler ise orta ve orta-üst gelir grubundaki vatandaşlardır. Alt gelir grubundaki yoksul vatandaşların yönlendirildiği konutların kiralari ise onların çoğunlukla düzenli biçimde ödeyemeyecekleri düzeyde olmaktadır.

3.3.7. Dezavantajlı Gruplar Kapsamındaki Uygulamalar

Bir toplumu oluşturan vatandaşlara sunulan hakların herkesi adaletli ve olabildiğince eşit olarak kapsayabilmesi için koşulların elverişli hale getirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü toplumun bazı kesimleri kendileri dışındakilere oranla eşitsizliklere ve haksız uygulamalara daha fazla maruz kalabilmekte, dışardan bakıldığında savunmasız ve korumasız oldukları düşüncesi bu durumun oluşmasında etken

olabilmektedir. Araştırmanın bu başlığı altında kadınlar, çocuk ve gençler, yaşlılar, engelliler, göçmenler, dezavantajlı gruplar kapsamında değerlendirilecektir.

3.3.7.1. Kadınlara Yönelik Uygulamalar

Dezavantajlı gruplar kapsamında araştırmada ilk olarak kadınlara yer vermek yerinde olacaktır. “Artık yasalar önünde eşit olmanın yetmediği, buradan daha somut bir eşitlik anlayışına “fırsat eşitliğine” doğru gidildiği görülmektedir. Bunun da ötesinde “sonuçlarda eşitlik” denilen bir anlayış sergilemektedir (Koray, 2005: 257). Dünyanın birçok ülkesinde toplumu oluşturan kadın ve erkeğe eşit haklar verilse dahi uygulamalarda geçerliliğine sık rastlanmamaktadır. Bu eşitsizlikler, özellikle işgücü kapsamında görülmektedir. ILO’nun 2016 yılında yayımladığı “Çalışma Yaşamında Kadınlar: Eğilimler” adlı raporunda da bu durum açıkça görülmektedir:

“ILO bu raporda, 178 ülkedeki verileri incelemekte ve küresel işgücü piyasasının bütününde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin sürdüğü sonucuna varmaktadır. Dahası, rapor, son yirmi yıl içinde kadınların eğitimi alanında sağlanan önemli ilerlemelerin, çalışma yaşamındaki konumlarına bu oranda yansımadığını göstermektedir” (ILO, 2016).

Burada da görüldüğü gibi toplumsal cinsiyet (kadın ve erkeğe biyolojik faktörler dışında yüklenen toplumsal anlamı ifade eder) kapsamındaki ayrımcılık en yoğun oranda emek piyasasında hissedilmektedir. “Bu anlamda hemen her ülkede kadınlar açısından eğitim, istihdam, ücretler, yükselme olanakları vb. gibi konularda” (Koray, 2005: 257) kısaca cinsiyete dayalı hayatın her alanını kapsayan eşitsizlik ve ayrımcılık kapsamındaki sorunlar daha sık gündeme gelmekte ve artık daha somut adımlar atılmaktadır. ILO, kadın haklarıyla ilgili olarak: “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi doğrultusunda çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, geride hiç kimseyi bırakmayacak sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi ve gelecekte tüm kadınlara ve erkeklere insana yakışır işler sağlanması açısından temel önkoşuldur.” demektedir (ILO, 2016). Türkiye’ye baktığımızda ise:

“Cumhuriyet’in kuruluşundan 2000’li yılların başına kadar kadın konusundaki resmi paradigma, eğitim ve kalkınmanın kadın sorununu halledeceği fikri üzerine kurulduğundan aslında kadının istihdam sorunu diye bir konu pek politika gündemine gelmemiştir, denilebilir. Kadınlar daha çok ev içi rolleri nedeniyle yüceltilmiş ve

kutsanmış, bu nedenle de ailenin yapı taşlarından biri olarak görülmüştür. Tarımsal aktivitelerle uğraşmış, kentsel aktivitelerde ise halı dokumacılığı, tekstil ve gıda sektörlerinde çalışmışlardır” (Koray ve Çelik, 21015: 263).

Fakat 2000’li yıllara gelmeden önce “1950’li yıllar Türkiye ekonomisi için devlet işletmelerinin yoğun olarak kurulduğu ve buna bağlı olarak kadın istihdamının da arttığı yıllar olmuştur. Ancak erkek nüfusun genel nüfus içindeki payının artmasıyla birlikte 1960’lı yıllardan itibaren kadının işgücüne katılım oranı düşmeye başlamıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 309). 1960’larla başlayan bu azalma günümüzde de devam etmektedir. Türkiye bu anlamda Avrupa Birliği ülkelerinin de gerisinde kalmaktadır. Türk toplumsal yapısı, kadına yüklenen rol ve eğitim düzeyi bu anlamda oldukça etkilidir.

Tablo 15. Çalışma Hayatında Cinsiyet Ayrımcılığı İle İlgili BM ve ILO Sözleşmeleri

Konu	Onay	Türkiye Onayı
Zorla Çalıştırma - ILO	1930	1938
Maden Ocakları ve Yer Altı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması – ILO	1935	1937
Eşit İşe Eşit Ücret – ILO	1951	1966
Zorla Çalıştırmaların Kaldırılması – ILO	1957	1960
İstihdam ve İşte Ayrımcılığın Engellenmesi – ILO	1958	1967
Muamele Eşitliği – ILO	1962	1973
İstihdam Politikası – ILO	1964	1977
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) – BM	1979	1985-Çekinceli Kabul– 1999 Tamamen Kabul
Aile Sorumluluğu Olan İşçiler – ILO	1981	Onaylanmadı
Kısmi Süreli Çalışma – ILO	1994	Onaylanmadı
Ev Eksenli Çalışma – ILO	1996	Onaylanmadı
Anneliğin Korunması – ILO	2000	Onaylanmadı
Cedaw Ek İhtiyari Protokol – BM Ek Protokol	2002	2002

Kaynak: <http://ilo.org/public/english/gender.htm> adresinden yararlanılan Tokol ve Alper, 2014: 314

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye BM ve ILO Sözleşmelerini 10 yıl gecikmeli olarak kabul etmiş ve yürürlüğe koymuş, son düzenlenen birçok sözleşmeyi de kabul etmemiştir. Bu da kadına yönelik eşitlikçi uygulamaların önünü tıkamakta ve olumlu gelişmeleri yavaşlatmaktadır. BM’nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) Sözleşmesi sonrasında kadın hareketleri yükselme eğilimi göstermiş ve “Kadına karşı ayrımcılığı önlemek, kadın haklarını korumak ve geliştirmek, kadınların toplumsal yaşamın her alanında hak imkân ve fırsatlara eşit olarak erişimlerini sağlamak üzere” (KSGM, 2016) 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur. Böylece 1990’lı yıllarla birlikte kadın

istihdamı konusu gittikçe yaygınlaşan bir araştırma konusu haline gelmiştir. Fakat bu araştırmalar ve feminist hareketler hükümetin ilgisini istenilen oranda çekmeyi başaramasa da yine AB'ye uyum süreci kapsamında Türkiye'de bir dizi uygulama devreye sokulmuştur ki bu düzenlemeler yeni anayasal değişiklikler çerçevesinde şekillenmiştir.

Öncelikle 2001 yılında kadın ve erkek arasında eşitlik sağlamak için "Aile, Türk toplumumuzun temel taşıdır ve eşler arasında eşitliğe dayanır" ibaresiyle 1982 Anayasası'nın 17. ve 41. maddelerinde yeni bir düzenleme yapılmıştır (Demir, 2011: 33). Yine "2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanununun hazırlanmasında da AB direktiflerine uyum sağlanmaya çalışılmıştır" (Tokol ve Alper, 2014: 314). Bu kanunla, hem çalışma hayatında hem de sosyal hayatta kadına yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması, "eşit davranma ilkesi" resmi olarak güvence altına alınmıştır. Böylelikle kadın istihdamı sorunsalı giderek sosyal politikalar kapsamına alınıp değerlendirilmeye başlamıştır.

2004 yılında kadının ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu, Anayasa'da yapılan değişiklikle resmîyet kazanmış ve Medeni Kanun'daki aile reisliği ibaresi tamamen kaldırılmıştır. Bu anlamda en büyük görevin devlete ait olduğu görüşü vurgulanmıştır. "AB'nin Hamile, Loğusa ve Emziren Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi ile İlgili Direktifi ile uyum sağlamak amacıyla da gebe ve emziren kadınlarla, gece postalarında çalıştırılan kadınların çalışma koşullarına ilişkin yönetmelikler kabul edilmiştir" (Tokol ve Alper, 2014: 315).

"2006 yılında Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun düzenlediği Kadın İstihdamı Zirvesi'nde düşük kadın istihdamı toplumsal bir sorun olarak tanımlanırken, bu düşük istihdamı artırmak için vergi indirimleri, kadınlara özel eğitim ve meslek edindirme kursları, özel istihdam büroları ve her şeyden önemlisi kadınlar için esnek ve güvenceli çalışma biçimlerinin geliştirilmesi vurgulanmıştır" (Koray ve Çelik, 2015: 265).

Bunu takiben ülkedeki kadın örgütleri aynı yıl ortak bildiri yayımlayarak kadın emeğinin piyasa kurbanı olmaması için hükümetin ve özel girişimin bu anlamda ayrı ayrı ve gerektiğinde ortaklaşa kadın istihdamı sorunu üzerine eğilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır.

"Ancak 1980'lerin ortalarından 2008'deki sosyal güvenlik reformuna uzanan tarihsel süreç, cinsiyet bazındaki farklı ve himayeci düzenlemelerin sonuna işaret etmektedir.

SSGSS yasası ile birlikte, emeklilik yaşı ve prim ödeme gün sayısı kademeli olarak yükseltilmiş ve erkekler ve kadınlar için eşitlenmiştir. Kız çocukları için ebeveynlerinin sağlık sigortasından yararlanma hakkı en fazla 25 yaş ile sınırlandırılmıştır” (Altuntaş, 2016: 84).

Böylece ev dışındaki çalışma hayatının yanında evdeki yoğunluğu ve bakım yükü olan ve zaten dezavantajlı grup kapsamında değerlendirilen kadınlar, devletin teşvik ettiği özelleştirmelerle birlikte daha fazla dezavantaja maruz bırakılmaktadır. “Ekonomi ve çalışma yaşamında 1980 sonrası dönemde yaşanan makro dönüşümlerin (esnek, kayıtdışı istihdamın artması, çalışma sürelerinin uzaması, ücretlerin düşmesi, çalışan yoksulların ve zorunlu göç ile ilintili olarak sosyal dışlanmanın artması) gerek kadınların üstlenmek zorunda kaldığı bakım yükünü gerekse kadın yoksulluğunu artırmıştır (Altuntaş, 2016: 85).

“Türkiye’de aileyi temel alan sosyal hizmet ve sosyal yardım politikaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretiminde önemli rol oynayabilmektedir. Bunun en temel örneklerinden biri sosyal bakıma ilişkin politika ve uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır” (Altuntaş, 2016: 86). Ülkede uygulanan politikalar kapsamındaki harcamalar AB uyum süreci yaşayan bir ülke açısından bakıldığında ciddi oranda düşük ve sınırlıdır. Özellikle sosyal bakım harcamalarındaki yetersizlikler (kreş, gündüz bakım evi gibi), kamu tarafından sosyal devlet gereği olarak karşılanması gereken ihtiyaçları aileye ve dolaylı olarak kadına yüklemektedir. Böylelikle evde ev hanımı, eş ve anne, dışarda ise iş kadını olan kadın üzerine yüklenen sorumluluklarla fazlasıyla dezavantajlı bir konuma sürüklenmektedir. “Günümüzde hala aile ve toplumda kadın ve erkek emeğinin cinsiyete dayalı olarak erkek lehine farklılaşması, kadın emeğini görünmez kılmakta ve oldukça karmaşık sosyal sorunları beraberinde getirmektedir” (Tokol ve Alper, 2014: 304). Sonuç olarak çok fazla yıpranan kadının işgücüne katılım oranı da dünyanın diğer birçok ülkesine göre ülkemizde oldukça geridedir. Ancak var olan bu yetersizliklerin yanında kadınların karşılaştığı dezavantajları azaltmaya yönelik girişimlere de oldukça önem verilmektedir. Kadın sığınma evleri, toplum merkezleri gibi ASPB bünyesindeki kuruluşlarla şiddete maruz kalmış, evsiz, kimsesiz, yoksul kadınlara destek çalışmaları yürütülmektedir. Yine “doğum izni, kadınlara verilen mikro-krediler, meslek edindirme kursları, vergi indirimleri ve başbakanlığın çıkardığı genelgeler” (Koray ve Çelik, 2015: 274), Ak Parti Hükümetleri’nin önemli ve olumlu uygulamalarıdır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı KSGM tarafından kadınlara yönelik, tamamlanan ve hala yürütülmekte olan projelerden bahsetmemiz araştırma açısından oldukça önemlidir. Tamamlanan önemli bazı projeler şu şekildedir:

“Tamamlanan uluslararası projeler olarak;

- *Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi (2012-2017)*
- *Mahkûm Kadınlar İçin Kariyer Planlama Merkezleri Projesi*
- *Şiddete Maruz Kalan Kadınların Güçlendirilmesi: Elektronik Takip ve Mal Alımı Projesi*
Hala sürdürülen uluslararası projeler olarak;
- *2009 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İçin Kadın Konuk Evleri Projesi/Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi (2013-)*
Tamamlanmış ulusal projeler olarak;
- *KSGM ve BM Nüfus Fonu (UNFPA) işbirliği ile 2013 yılından itibaren yürütülen Suriyeli kadınlara yönelik program*
- *2012 yılında yürütülen Kadına Yönelik Şiddet Veri Tabanı / Sistem Oluşturulmasına İlişkin Etüt Projesi*
- *İşte eşitlik platformu (2012)*
Hala sürdürülen ulusal projeler olarak;
- *BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Limak Holding işbirliğinde Türkiye'nin Mühendis Kızları Projesi (2016-2020)” (KSGM, 2017).*

Tablo 16. 2000’li Yıllarda Türkiye’de Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler

İç Hukuka İlişkin Düzenlemeler	Yürürlük Tarihi
4857 Sayılı İş Kanunu	2003
Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik	2004
Kadın İşçilerin Gece Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik	2004
2004/7 Sayılı Başbakanlık Genelgesi	2004
5393 Sayılı Belediye Kanunu	2005
5840 Sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu	2009
Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği	2010
2010/14 Sayılı Başbakanlık Genelgesi	2010
Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun	2012
Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik	2013
2014/5 Sayılı Başbakanlık Genelgesi/Alo 183 Çağrı Merkezi Hizmetleri	2014

Kaynak: Bu tablo, <http://www.aile.gov.tr/mevzuat/mevzuat> adresindeki bilgilerle oluşturulmuştur (ASPB, 2017b). e.t. 07.08.2017

2002 seçimleriyle tek başına iktidara gelen ve AB uyum süreci kapsamında kadınlara yönelik bir dizi olumlu düzenlemeye imza atan Ak Parti Hükümetleri'nin, günümüze doğru gelindiğinde bu yaklaşımlarından uzaklaşmaya başladığı ve kadını aile içi rolleriyle önemseyip yücelten ve yalnızca sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sağlayan

annelik rolü içerisinde değerlendiren muhafazakâr olarak ifade edebileceğimiz bir görüşle hareket ettiği söylenebilir. Bu noktada İslam esaslarına yönelik bir tavrın söz konusu olduğu düşünülmektedir. Çünkü “İslâm aileyi; hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de mümini günah saydığı çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıta olarak değerlendirmiş ve büyük önem vermiştir” (Yazıcı, 2007: 3). Özellikle 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na dönüştürülmesi, “kadın” konusunda Ak Parti Hükümetleri’nin bakışının resmiyet kazanmasında önemli bir adım olarak nitelendirilebilir.

“Kadına yönelik erkek şiddetiyle mücadelede yeterli bütçenin ayrılmaması, kadınların sezaryen ve kürtaj haklarına müdahale edilmesi gibi çeşitli durumlar, hükümetin kadına yönelik muhafazakâr tutumunun önemli göstergelerindendir” (Koray ve Çelik, 2015: 267). Böylelikle Adalet Bakanlığı’nın ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP)’nin 2011 yılı verilerine bakıldığında Türkiye’de 2002-2011 yılları arasında yaklaşık 4410 kadın boşanmak üzere oldukları veya boşandıkları eşleri, sevgilileri tarafından veya töre cinayetleri kapsamında erkekler tarafından öldürülmüşlerdir ve yine KCDP verilerine göre 2011-2017 yılları arasında öldürülen kadın sayısı 1493’tür. Sonuç olarak güçlü aile, güçlü toplum sloganının temelinde kadının evdeki sorumlulukları, eş olarak görevleri ve annelik rolünü koyan bir devlet anlayışına sahip olan Türkiye, çalışma hayatından gittikçe soyutlanan, işgücü piyasasına düşük katılım sağlayan ve erkeklerle çoğunlukla sadece kâğıt üstünde eşit haklara sahip olan kadınlara yönelik uyguladığı sosyal politikalarını şimdi ve gelecekte uluslararası platformlarda dillendirmek için bir hayli zorlanacaktır.

3.3.7.2. Çocuk ve Gençlere Yönelik Uygulamalar

Araştırmanın dezavantajlı gruplara yönelik uygulanan sosyal politikalar başlığı altında kadınlara ve sonrasında çocuklara en başta yer verilmiştir. “Sosyal politikanın gelişiminde öncü olan ülkelere baktığımızda da, sosyal politikaların önlemlerinin öncelikle Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma yaşamına yoğun bir biçimde giren ve oldukça olumsuz şartlarda çalışmak zorunda kalan kadın ve çocuklara yönelik olduğu görülmektedir” (Talas, 1995: 30). Toplumların geleceğinin çocuklar olduğu gerçeği

düşünüldüğünde sosyal politika uygulamalarına en çok ihtiyaç duyanların yine çocuklar olduğu görülmektedir.

“Çocuklar, politik alanda geniş bir çeşitlilik arz eden refah hizmetlerinin ana alıcısı konumundadır. Çocukların yaşamları kendilerine sunulan refah hizmetlerinin türü ve kalitesi ile önemli ölçüde şekillenmektedir” (Alcock vd., 2011: 491). Bu anlamda çocuk hakları, sosyal politikaların önemli bir ayağını oluşturmakta, çocukların da sosyal bir birey ve dolayısıyla hak sahibi olduğu düşüncesi sosyal politika uygulamalarında kendini göstermektedir:

“Çocukların ihtiyaçları tarihsel olarak ailenin içerisinde gizli kalmışsa da refah politikası alanında çocukların ve ailelerin konumu değişmektedir. Bu anlamda “sosyal yatırım devleti” düşüncesi etrafında geleneksel refah politikalarından uzaklaşıp bunun yerine sosyal ve insani sermayeye yani başta çocuklara geleceğin yetişkinleri olarak değer verilmesi ve çocukların geleceğin ulusal ekonomik zenginliğini” (Alcock vd., 2011: 495)

sağlayacak tampon güç olduklarının kabul edilmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. O halde, “Türkiye bu anlamda bir “sosyal yatırım devleti” midir?” sorusunun cevabını birlikte bulmaya çalışalım.

“Türkiye’de çocukların korunmasına ilişkin ilk kamusal müdahaleler 20. yüzyıl başında savaş gibi olağandışı koşullarda ortaya çıkan “savaş yetimlerini” korumaya yönelik olarak başlamıştır. Bu koşullarda ortaya çıkan Himaye-i Etfal Cemiyeti 1980’li yılların başına kadar bir sivil örgüt olarak koruma faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır” (Altuntaş, 2016: 21). 1980’li yıllara gelmeden önce ise devlet olarak iki ayrı bakanlık (MEB ve Sağlık Bakanlığı) tarafından sosyal politika çalışmaları yürütülmüştür. SHÇEK’in 1982 yılında devlet kurumu olarak kurulmasıyla çocuk koruma hizmetlerinin daha güvenilir ve sağlıklı işlemesi esas alınmıştır.

“Çocuk koruma politikası açısından 1990’li yıllardan itibaren kentlerdeki hızlı, kontrolsüz ve zorunlu göçün yarattığı toplumsal sorunlarla suçla yönelen, sokakta yaşayan, fuhuşa sürüklenen veya sokakta çalışan çocuklar” (Altuntaş, 2016: 22), çocuk koruma politikalarının temel uğraşı alanını oluşturmuştur. Böylelikle yeni oluşan bu çocuk profillerine yönelik “Çocuk ve Gençlik Merkezi”, “Bakım, Koruma ve Rehabilitasyon Merkezi” gibi yeni birimler inşa edilmeye başlanmıştır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi anlamında 1990’lı yılların başında Türkiye’nin de çeşitli meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve resmi makamlarıyla dâhil olduğu ILO-

IPEC programı ile Türkiye’de birçok sorunu çözmeye yönelik nitelikli adımlar atılmıştır. İlköğretim kademesinde zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, 15 yaş altı çocuk çalıştırılmasının yasaklanması, çocuk rehabilite ve bakım evlerinin oluşturulması, meslek edindirme kurs hizmetlerinin sunulması, sağlık hizmetlerinin genişletilmesi ve daha pek çok somut düzenlemeye gidilmiştir. Yine,

“Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGM) Çalışma Genel Müdürlüğü tarafından; ‘Türkiye’de Çalışma Hayatının İyileştirilmesi Projesi” kapsamında “Çalışma Hayatında Dezavantajlı Grupların Durum Tespitine Yönelik Pilot İllerde Yapılacak Uluslararası Karşılaştırılmalı Saha Araştırması” ile “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Yerel Kaynakların Etkinleştirilmesi Projesi” yürütülmektedir” (Tokol ve Alper, 2014: 385).

Ak Parti Hükümetleri’nin ilerleyen yıllarında devlet bünyesinde “sosyal hizmetler ve koruma” hizmetleri ile sosyal yardım hizmetlerinin birleştirilmesiyle sadece ihtiyaç sahibi çocukların değil bütün çocuklarımızın haklarını koruma ve düzenlemek amacıyla yeni bir bakanlık oluşturulmuştur. Önceki adı “Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı” olan bakanlık 2011 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na dönüştürülmüştür. “ASPB’nin çocukların korunmasına yönelik yatılı kurumlar yerine ‘koruyucu-önleyici hizmetler’ söylemi teorik olarak doğru olmakla birlikte, buna ilişkin yeterli örgütlenmesinin olmaması, yeterli meslek elemanı tahsis etmemesi de dikkat çekicidir” (Altuntaş, 2016: 23). Korunmaya muhtaç çocuk sayısının her geçen gün artması ve koruma önlemlerinin bu ihtiyacı karşılayamaması sorunsalına Avrupa Komisyonu’nun 2012 raporunda da yer verilmiştir:

“Çocuk haklarına ilişkin olarak, eğitim, çocuk işçiliği ile mücadele, sağlık, idari kapasite ve koordinasyon dâhil, bütün alanlarda çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Genel itibarıyla, çocuklar için, daha fazla önleyici ve rehabilitasyon amaçlı tedbirler alınması gerekmektedir. Tutuklu çocuklar uygun koşullarda barındırılmamaktadır ve yürürlükteki mevzuata uygun olarak daha fazla çocuk mahkemesi kurulmalıdır” (Avrupa Komisyonu, 2012: 73).

Çocuk işçiliği açısından bakacak olursak TÜİK 2012 Çocuk İşgücü Anketi’ne göre durum şöyledir:

“Türkiye’de 2012 yılında toplam 15.247.000 18 yaş altı çocuk bulunmaktadır. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların %3,2’si ekonomik işlerde ve %50,2’si ev işlerinde faaliyet gösterirken, %46,6’sı herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bu yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların ise; %34,5’i ekonomik işlerde ve %38,8’i ev işlerinde faaliyet gösterirken, %26,7’si herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Yani,

893 bin çocuk ekonomik işlerde çalışmakta; 7.503 bin çocuk ev işlerinde faaliyette bulunmakta; 6.850 bin çocuk ise çalışmamaktadır” (TÜİK, 2013).

Okul çağında olup ders çalışması ve oyun oynaması gereken bu çocukların işgücüne katılıp hem fiziksel hem de duygusal anlamda sömürülmesi çok ciddi bir sorundur.

Türkiye’de çocukları korumaya yönelik mevzuata baktığımızda ilk olarak 1961 Anayasası’nda çocukların çalışma sektöründeki hakları bakımından korunması düzenlenmiş, sonrasında 1982 Anayasası’nda da çocukların korunmasına yönelik bir dizi düzenlemeye gidilmiştir. “Anayasa’nın 10. Maddesine 7.05.2010 tarihli “5982 sayılı Kanun” ile çocuklar için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı şeklinde bir fıkra eklenmiştir. Ayrıca 50. maddede kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağı, küçüklerin çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağı belirtilmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 383).

“Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek” (Çocuk Koruma Kanunu, 2005: md. 1) amacıyla olan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu:

“İyi niyetle ve çocukları koruma amacıyla çıkarılan bir kanun olmakla birlikte, sorumlulukları birden çok kuruma dağıtarak işlemlerin yürütülmesini güçleştirmiştir. Bu nedenle Kanun, kapsamının biraz daha daraltılarak sadece suça sürüklenen çocukları koruyan ve yargılanma sürecini yani çocuk mahkemelerinin işleyişini düzenleyen bir yapıya yeniden kazandırılmalıdır” (Altuntaş, 2016: 25).

“Türkiye’de çocuk işgücü ile ilgili en ayrıntılı düzenleme 4857 sayılı İş Kanunu’nda yer almaktadır. Kanunun 71. maddesinde 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmayacağı ibaresiyle kesinleşmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 383). Fakat denetim sistemi, İş Kanunu kapsamındaki büyük ölçekli işletmelerle sınırlı kalmakta, küçük esnaf olarak adlandırılabilir işyerlerinin denetimi yapılamamaktadır. Yetersiz denetim ve cezai yaptırımların caydırıcılığı da sorgulanmalıdır. Kısaca denetleyicilerin de sağlıklı bir şekilde denetlenmesi önem arz etmektedir.

Çocukların korunma gereksinimi, çağ ilerledikçe artan ve yeni ortaya çıkan risk faktörleriyle doğru orantılı bir biçimde daha da artmaktadır. Kentleşmeyle birlikte iyice çözülemeyen boyutlara ulaşan şiddet, terör, cinsel istismar, fiziksel sömürü (işgücüne katılım), sosyal medya ve teknolojik araç-gereç kullanımı gibi kapsamı oldukça geniş birçok faktörle çocuklar, en savunmasız oldukları dönemde karşı karşıya

kalmaktadır. Tüm bu nedenlerle “Sosyal Hizmet” mekanizmasının Türkiye’de tecrübeli, işinin ehli sosyal hizmet uzmanlarının bilgi ve becerisinin de katkısıyla yeniden yapılandırılması ve özellikle çocuğun yüksek fayda görebileceği, ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir yapıyla yoluna devam etmesi, toplumumuzun geleceği açısından da oldukça önemlidir. Sosyal hizmetlere gereksinim duyan çocuklar, yüksek oranda yoksul ailelerin çocuklarıdır ki bu çocuklar esas yoksunluğu temel haklar olan eğitim, sağlık, barınma gibi alanlarda yaşamaktadırlar:

“Çocuk refahı, çocukların ve ailelerinin temel sosyal hizmetlere erişiminin mümkün olabilmesi ile gerçekleştirilebilecektir. Bu temel sosyal hizmetlere erişimin sorunlu olduğu koşullarda çocukların suça itildiği toplumlarda aslında olağan olmayan rehabilite ve bakım merkezleri ve çocuk koruma, tedavi gibi hizmetler toplum tarafından olağanlaştırılmaktadır” (Altuntaş, 2016: 32).

Çocuklar gibi sosyal politikaların uygulama alanlarından bir diğeri de gençler olup tüm dünyada dezavantajlı bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle “çalışan yoksul” kavramının ortaya çıkmasıyla ve neo-liberal dönüşüm kapsamında 1980’lerle birlikte Türkiye’de de kendini göstermesiyle hem çalışan hem de yoksul genç nüfusun oranı hızla artmıştır. Türkiye’nin dinamik nüfus yapısı bizlere genç nüfusa sahip bir ülke olduğumuzu açıkça göstermektedir. Her geçen gün yaşlı nüfusu katlanarak artsa da hala bugün neredeyse ülke nüfusunun yarısını genç nüfus oluşturmaktadır. “2012 yılı demografik verileri incelendiğinde 75.627.384 kişilik Türkiye nüfusunun, 37.719.498 kişilik kısmının 29 yaş ve altındaki bireylerden oluştuğu görülmektedir” (Beşirli, 2013: 28). 2016 yılına gelindiğinde 4 milyonluk bir artış gösteren Türkiye nüfusunun 16,3’ünü (79.814.871 kişilik nüfusun 12.989.42’si 15-24 yaş arası genç nüfustur) gençler oluşturmuştur (TÜİK, 2016b).

İşsizlik dezavantajlı bir grupta yer alan genç nüfusun tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en temel sorunudur. TÜİK’in “İstatistiklerle Gençlik 2016” adlı araştırma sonuçlarına göre gençlerde işsizlik oranları 2016 yılı için %19,6 olmuş bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Eğitim ve istihdamda yer almayan genç nüfusun oranı %24 iken ve bu oran genç kadınlarda genç erkeklere oranla fazla olup %33’ü bulmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde karşımıza çıksa da Türkiye’de de gençlerin en çok istihdam edildiği sektör hizmet sektörüdür ve 2016 yılı itibarıyla %51 oranında genç nüfus bu sektörde üretim sürecine dâhil olmuştur. “Genç işsizliğinin temel nedenleri:

- Yeterli istihdam olanaklarının yaratılmaması,
- Eğitim ve istihdam politikaları arasında eşgüdüm sorunu,
- İşgücü piyasalarında yaratılan işlerin nitelik düzeyi düşük işlerden oluşması,
- Meslek eğitiminin ara kademe elaman ihtiyacını karşılayamaması,
- İlk işe girişte yaşanan zorluklardır” (Gökbayrak, 2015: 66).

BM dün ve bugün hala dünya genelinde gençlere yönelik en ciddi sosyal politika faaliyetlerini yürüten uluslararası örgüt konumundadır. 1995’te “Dünya Gençlik Eylem Programı”nı hazırlamış ve dünyanın farkındalık kazanması ve kendisinin de destekleyebileceği alanların belirlenmesi için bu adımı atmıştır. BM, hükümetlerin gençlere yönelik politika oluşturmasının önünü açmakta ve uluslararası bir eşgüdüm sağlanmasını arzulamaktadır. Yine ILO, gençlerin istihdamına yönelik çalışmalar yürütmekte ve gerekli küresel ve ulusal önlemlerin alınmasına katkı sağlamaktadır (Tokol ve Alper, 2014: 392-393). Türkiye’de ise doğrudan gençlere yönelik yasal bir boşluk vardır. Yalnızca İş Kanunu’nda iş sağlığı ve güvenliği üzerine gençleri ilgilendiren bazı koruyucu düzenlemelere yer verilmiştir (Gökbayrak, 2015: 67). “2008 yılındaki İstihdam Paketi gençlerin istihdamını artırmaya yönelik prim teşviklerinin yanı sıra; gençlere yönelik aktif işgücü piyasası önlemlerinin artırılması; mesleki eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi; lise ve üstü eğitilmiş gençlerin stajyer olarak istihdamının kolaylaştırılmasını kapsamaktadır” (Tokol ve Alper, 2014: 399). Öncesinde DPT programlarında önce ve şimdi de BYKP’lerde gençlere yönelik destekleyici politikalar, işgücü piyasasında fırsat eşitliği ve deneyim kazanmalarını sağlayacak tedbirler, gençlerin istihdamının artırılması, işsizliğin azaltılması, iş kazalarının ve kayıtdışı istihdamının önlenmesi, işgücü niteliğinin artırılması konuları üzerinde durulmuştur (Tokol ve Alper, 2014: 400). Tüm bu çalışmaları yürütmeye destek bir birim olması amacıyla Mesleki Yeterlilik Kurumu kurulmuş, AB’nin destekleriyle altyapısı hazırlanmıştır. Amacı ulusal ve uluslararası alanda ülkenin ihtiyacı olan mesleklerin niteliklerine uygun meslek liseleri ve önlisans programlarının içerik, sertifikalandırılma ve yeterlilikler gibi süreçlerine doğrudan etki ederek gençlerin işgücü piyasası ile bütünleşmelerini sağlamaktadır (Tokol ve Alper, 2014: 401).

İŞKUR, AB uyum sürecine doğrudan dâhil olarak kendi bünyesinde işgücü yetiştirme ve meslek edindirme kursları açmış, aktif istihdam politikalarına yönelik aktif işgücü programlarıyla sürece destek vermiştir. İşgücü yetiştirme, çalışanların mesleki eğitimi, girişimcilik eğitimi, işbaşı (staj) eğitimi, toplum yararına çalışma programı kursları

vermekte ve doğru iş ve meslek seçimi konusunda ise danışmanlık hizmeti sunmaktadır (Erol, 2013: 36). Bunun yanında yine AB uyum sürecinde:

“Temel amacı başta AB olmak üzere diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla eğitim ve gençli alanında mali destek, öğrenme ve hareketlilik fırsatları sağlayan programların yürütülmesi ve yenilerinin hayata geçirilmesi olan AB Eğitim ve Gençlik Programları Dairesi kurulmuştur. Ayrıca Türkiye, 2006’da BM ve ILO tarafından Gençlik İstihdam Ağı’na dâhil edilmiştir. 2011’de ise ilk ulusal gençlik istihdam eylem planı hazırlanmıştır. Bu plan kapsamında İŞKUR’un kapasitesinin ve etkinliklerinin genişletilmesi amaçlanmıştır” (Tokol ve Alper, 2014: 402-403).

Görüldüğü gibi dinamik bir nüfusa sahip Türkiye’de gençlere yönelik sistemli ve bütüncül politikalarından bahsetmek zordur. Bu anlamda yapılmış gençlere yönelik ciddi yasal düzenlemeler de yoktur. Her yıl yüzbinlerce üniversite mezunu işsiz kalmakta ve üretim sürecine dâhil olamadığı için ülkeye yük olmakta ve ülke ekonomisini aşağı çekmektedir. Genç nüfusa yönelik sosyal politika uygulamalarına dâhil olan kurumların gençlik eğitimi ve istihdamına yönelik kalıcı çözümler değil geçici ve sistemli olmayan önlemler alması Türkiye’nin dinamik genç nüfusunun aktif işgücü piyasalarına eklemlenmesini geciktirmekte hatta engellemektedir. İşsizlik oranları da bu nedenle her geçen yıl daha da artmaktadır. Bu nedenle aktif ve pasif istihdam politikalarının uluslararası ve ulusal düzeyde ihtiyaca yönelik oluşturulmalı, eğitim politikalarıyla eşgüdümlü bir şekilde kapsamlı hale getirilmelidir.

3.3.7.3. Engellilere Yönelik Uygulamalar

Bir diğer dezavantajlı grup olarak engellilerin yaşadığı sorunlara ve bu sorunları en aza indirmek için gerekli olan politikalara verilen önem ve uygulamalardaki hassasiyet uluslararası alanda, 1970’li yıllardan başlayıp günümüze kadar artarak devam etmiştir. Bu süreçte engelliliğe yüklenen anlam ve topluluk içinde engelliye olan bakış açısında da ciddi değişimler görülmüştür:

“Engelliler hareketlerinin talepleri ve sesleri, bu değişikliğin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Giderek daha fazla sayıda ülke yurttaşlık ve insan haklarına dayanarak engellilere dönük ayrımcılığa karşı kimi politikalar uygulamaya başlamıştır, ama tek başına mevzuat değişikliği tam eşitliğin sağlanması için yeterli değildir. Ulus-aşırı yönetim, Avrupa Topluluğu ve BM gibi kurumlar aracılığıyla daha da gelişmiştir” (Alcock vd., 2011: 521).

Türkiye’de engellilerin varlığının toplum ve devlet tarafından görünür hale gelmeye başlaması engellilere yönelik bazı vakıf ve derneklerin kuruluşuyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu derneklerin ilk örnekleri; “1958 yılında kamu yararına çalışan dernek statüsü, yine 1972 yılında da Bakanlar Kurulu kararı ile tüzel kişilik ve vergi muafiyeti verilen Altı Nokta Körler Derneği” (Altı Nokta Körler Derneği, 2017) ve “1963 yılında kamu yararına çalışan dernek statüsü verilen Türkiye Sakatlar Derneği’dir” (Türkiye Sakatlar Derneği, 2017). Yani 1980’li yıllara gelene kadar doğrudan hükümetler tarafından değil, “devletle iç içe ve devletin mali desteğinden yararlanarak faaliyet gösteren vergi muafiyetine sahip sivil toplum örgütleri tarafından engellilere yönelik mücadeleler gündemde olmuştur” (Buğra, 2013: 98). Fakat tek başına dernek veya vakıfların bütün bir ülkenin engellilere yönelik sorumluluğunu gerçekleştirmesini beklemek, hem oldukça acımasız ve bencillik hem de toplumsal gerçekleri göz ardı etmek manasına gelecektir.

“Engellilerin birincil meselesinin ekmek meselesi olması bu dernekleri hayırseverlik alanına hapsedmiş” (Altuntaş, 2016: 63) ve 1961 Anayasası ile kabul edilen “Sosyal Devlet” ilkesinin engellilere yönelik olarak uygulamaya dönüştürülmesindeki ciddi eksiklikleri gözler önüne sermiştir. Böylelikle, 1970’li yıllarla birlikte kamu yararına çalışan bu dernek ve vakıfların tek başına Türkiye’nin engellileri kapsayan ihtiyaçları çözmede kaynakların oldukça sınırlı olduğu ve ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu gerçeği kabul görmeye başlamıştır.

İlk olarak “1967 yılında Deniz İş Kanunu, ardından 1971 yılında İş Kanunu ile istihdamda engellilere yönelik devlet destekli olumlu ayrıcalık uygulaması yürürlüğe girmiştir. Yani 50 ve üzeri işçi çalıştıran tüm iş yerlerinin çalışanlarının %2’si oranında engelliye maluliyet sigortası ile istihdam etmeleri öngörülmüştür” (Altuntaş, 2016: 63). Fakat uygulamada gerektiği gibi hassasiyet gösterilmemesi, caydırıcı cezaların verilmemesi, hedefin tam olarak gerçekleştirilmesini engelleyebilmektedir. Bu uygulama Türkiye’de ilk defa sadece engellilere yönelik gerçekleştirilen bir uygulama olma özelliği taşıması bakımından oldukça kıymetlidir. İkinci uygulama ise o zamanki adıyla “özürlülük maaşı”nı başlatan “1976 yılındaki 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun’dur” (Altuntaş, 2016: 64). Fakat bu maaşın engelliye bakacak kimseyi bulamaması şartıyla verilmesi, maaşın sembolik ve ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1980'li yıllara gelindiğinde Batı Avrupa ülkelerindeki engelli hareketlerinin uluslararası düzleme taşınması ile Türkiye'de de engelli hakları, engellilere yönelik sosyal politika içeriklerinin nasıl olması gerektiği gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır. Artık "engellilik bir bakım ve rehabilitasyon sorunu olmaktan çok insan hakları, yurttaşlık ve eşitlik sorunu olarak görülmektedir" (Alcock vd., 2011: 521).

Böylece 1982 Anayasası ile engelli vatandaşların haklarının güvence altına alınması resmiyet kazanmıştır. BM'nin de uluslararası alanda yoğun çalışmaları sonucunda BM çalışmalarını benimseyen Türkiye'de 1986 yılında ise Türkiye Sakatlar Konfederasyonu kurulmuştur. 1990 yılında DPT, sakatlar için politika dökümü oluşturmuştur. Yine:

"BM, engellilerin toplumsal yaşama tam katılımını sağlamak için 1982'de, 1983-1992 yıllarını 'Engelliler On Yılı' ilan ederek kabul edilen Engelliler Dünya Eylem Programı'nda ve 1993 yılındaki "Engelli Kişilerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar"da yer alan ulusal mekanizma konusundaki tavsiyelerle 1997'de 571 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur" (ASPB, 2017a).

Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM) adıyla 2011 yılında ASPB'ye bağlanmıştır.

2002 yılında Türkiye'de ilk defa Özürlüler İdaresi tarafından "Özürlüler/Engelliler Araştırması" yapılmış ve bu araştırmaya göre engellilik türleri ve engelliliğin nedenlerine kapsamlı biçimde yer verilmiştir. "Araştırmaya göre, Türkiye'deki toplam nüfusun %12,29'unu engelliler oluşturmaktadır. Yaklaşık 8,4 milyon engelliye ifade eden toplam engellilerin %9,7'si sürekli hastalığı olan; %1,25'i ortopedik, %0,48'i zihinsel, %0,38'i dil ve konuşma, %0,37'si işitme ve %6'sı görme engelli bireylerden oluşmaktadır" (Tokol ve Alper, 2014: 332). Yine bu araştırma sonucuna göre engellilerin en büyük beklentisi maddi destek, işgücüne katılım, eğitim ve sağlık hizmetlerinden üst derecede yararlanma ve anayasal olarak haklarına kavuşturulmak olmuştur. 1968 yılından başlayarak günümüze kadar II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX. ve X. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında engelli vatandaşlara yönelik sosyal politika uygulamaları planlanmış ve gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

"VIII. BYKP döneminde 2005 yılında kabul edilen '5378 sayılı "Özürlüler/Engelliler Kanunu" engelliler açısından bir dönüm noktası olmuştur" (Tokol ve Alper, 2014: 338). Bu kanunla engellilere yönelik bir veri tabanının oluşturulmasından tutup özel eğitimdeki okullaşma oranının %10'a yükseltilmesine kadar çok kapsamlı hedefler belirlenmiş ve bu hedeflere yönelik düzenlemeler için kollar sıvanmıştır. Yine bu

Kanun, engellilere gelir desteği kapsamında engelli aylığının daha insancıl boyutlara getirilmesi olmuş ve bunun yanında “evde bakım aylığı” ödemeleri devreye sokulmuştur. “ASPB verilerine göre, 2009’da yaklaşık 210 bin, 2010’da 290 bin ve 2013’te ise 408 bini aşkın hane, evde bakım aylığından faydalanılmıştır” (Altuntaş, 2016: 72).

“Engellilere yönelik sosyal politikalara genel olarak baktığımızda Ak Parti iktidarı döneminde bu politikaların Türkiye refah rejiminin temel gelişim akslarından birini oluşturduğunu görmekteyiz. Fakat bu gelişim yine özel sektörün hizmet sunumundaki payının artması ve ailenin sosyal refah alanındaki rolünün pekiştirilmesi biçiminde gerçekleşmiştir” (Altuntaş, 2016: 67). Neo-liberal politikaların ülke ekonomisindeki etkinliği ve özelleştirme uygulamalarının neredeyse bütün sektörlerde yaygınlaştırılması, bu düşüncenin benimsenmesinde aktif rol oynamaktadır. Bu süreçte “Sorumlu devlet” anlayışından giderek “özel sektör hizmetleri” anlayışına doğru bir evrilme söz konusu olmaktadır.

Türkiye’de, 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre; “görme, duyma, konuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama fonksiyonlarından en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişi sayısı 4 milyon 882 bin 841’dir. Diğer bir ifadeyle 2011 yılında toplam nüfusun %6,6’sının en az bir engeli vardır” (TÜİK, 2015a). Yine bu araştırmaya göre, “ülkemizdeki engelli nüfusun eğitim düzeyi nüfusun geneline göre düşüktür. En az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılım oranı %22,1’dir ve bu oran, Türkiye’de işgücüne katılan toplam nüfusun yarısı kadardır. Tüm nüfustaki işsizlik oranı %7,9 iken, engelli nüfusta bu oran %8,8’dir. Engelli ferdi bulunan hanelerin %73’ü sobalı konutta yaşamaktadır. Engelli ferdi olan hanelerin %13,4’ünün tuvaleti konutun dışındadır” (TÜİK, 2015a).

Sonuç olarak bakıldığında görülen tablo, engelli olmakla yoksul olmak arasında çok yakın ve doğru orantılı bir ilişki olduğu gerçeğidir. Bu anlamda işsizlikle mücadele kapsamında uygulanan istihdam politikalarının ve yoksullukla mücadelede etkin hizmet biçimlerinin dezavantajlı grupları ve bu başlık altında da engellileri kapsayacak biçimde yeniden ve daha sağlıklı planlanmasının gerekliliğini bir kere daha vurgulamamız yerinde olacaktır. Dünyada 1970’li yıllarla birlikte farkındalığı artan

engellilik Türkiye’de ise 2000’li yıllara gelindiğinde üzerinde ciddi anlamda kafa yorulan bir sorumluluk olmuştur. Elbette bu durumda Ak Parti Hükümetleri’nin sosyal politika çalışmaları oldukça etkilidir. “Başta 2005 yılı Özürlüler Yasası olmak üzere Ak Parti döneminde engellilere yönelik politikalarda nitelik ve niceliksel olarak bir genişleme yaşanmıştır” (Altuntaş, 2016: 340). Fakat sorumluluk alma noktasında özel sektörü işaret etmeye başlaması, kamu politikalarının içeriğini boşaltabilecek ve devamlılığını zedeleyecek bir etkiye sahip olacaktır.

3.3.7.4. Yaşlılara Yönelik Uygulamalar

Yaşlılık her birey için doğma, büyüme ve olgunlaşma gibi doğal ve kaçınılmaz olarak yaşayacağı bir süreçtir. Bireyler yaşlandıklarında hayat kaliteleri eskisine oranla oldukça düşmekte, kendi kendine yetmekte zorlanmakta, yani fizyolojik olarak gerilerken bu durum psikolojik olarak da onlarda yalnızlık duygusunu baskın hale getirmektedir. Bu nedenlerle yaşlılıkla ilgili çalışmalar genellikle onların fizyolojik veya psikolojik durumları üzerine yapılmıştır. “Sosyoloji ise toplumun yaşlılara yönelik tutumları, davranışları ve yaşlı bireylerin toplum içindeki durum ve ilişki ağları ile ilgili çalışmalara yönelmektedir. Buradaki çıkış noktası yaşlılık sürecinin, toplumsal şartların yeniden gözden geçirilmesi ve yeni düzenlemelerin işler hale getirilmesi ile modern dünyanın insanına yakışır yaşama şartlarına uygun hale getirilebileceği düşüncesidir” (Şenol ve Erdem, 2017: 32).

“Bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların 65 yaş üstü payının göreceli olarak artması nüfusun yaşlanması anlamına gelmektedir” (ASPB, 2013: 7). Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak 1950’li yıllar itibariyle Avrupa ülkelerine oranla yavaş seyretse de nüfusu yaşlanan bir ülke konumundadır. Yani yaklaşık “son atmış yıla baktığımızda Türkiye’nin yaşlı nüfusu, dünya yaşlı nüfusuna oranla hızla artmaktadır. Dünya nüfusunun 2016 yılında %8,7’sini yaşlı nüfus oluşturmuş, en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilk üç ülke sırasıyla Monako, Japonya ve Almanya olurken Türkiye bu sıralamada 167 ülke arasında 66. sırada yer almıştır” (TÜİK, 2017e). Dünyanın gelişmiş ülkeleriyle kıyaslandığında hızla artan yaşlı nüfus Türkiye’de henüz ciddi denilebilecek toplumsal bir sorun olarak görülmemektedir. Ancak “yaşlı nüfus oranı

son on beş yılda ciddi bir artış trendi göstermesiyle birlikte özellikle büyük kentlerde sorun olma yolunda bir eğilimi göstermektedir” (Şenol ve Erdem, 2017: 33).

Her geçen yıl hızla artan yaşlı nüfusa yönelik olarak devletin de sosyal politikalarının kapsamı ve içeriği genişlemekte yasal boşluklar doldurulmaktadır. Türkiye’de yaşlılık hizmetlerinin kamu hizmetleri adı altında verilmeye başlaması 1963 yılı itibariyle Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı’nın bünyesinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla olmuştur (ASPB, 2016b). “Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ülkemizde devlet, Anayasanın 61. Maddesi gereğince yaşlıların bakımına ve yaşamlarını kolaylaştırmaya yönelik politikalar geliştirmektedir” (Şenol ve Erdem, 2017: 33). Yani 1982 Anayasası’nın 61. maddesinde yer alan şekliyle yaşlıların devlet tarafından korunacağı, yaşlılara yapılacak resmi yardımların da yine kanunlarla belirleneceği vurgulanmıştır. Yine “1982 Anayasası’nın eşitlik ilkesiyle ilgili 10. Maddesinde yaşlılara yönelik pozitif ayrımcılığa yer vererek “çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi özel surette korunması gerekenler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz” denmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 414). 1983 yılında yürürlüğe giren 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu ile de ilk defa sosyal hizmetlerin gerekliliği devlet tarafından kabul edilmiştir.

Türkiye Güney Avrupa refah modelini büyük ölçüde benimseyen ve uygulamada bu refah modeline dönük çalışmalar yürüten bir tavır sergilemektedir. Güney Avrupa refah modelinin içeriğine baktığımızda ise temelde bu modelin, “yaşlılık-yaşlılar” üzerinden ve yaşlılara yönelik sosyal yardımlar, bakım hizmetleri ve en önemlisi emeklilik sistemi yapılanmalarıyla şekillendiği görülmektedir. İlk olarak emeklilik sistemine bakılacak olursa Güney Avrupa Refah Modeli’nin bir parçası olan “İtalya’da yaşlılar için yapılan kamu sosyal harcamaları temelde de emeklilik maaşları GSYİH içindeki oranı 2010 yılında AB ülkeleri arasında %16 ile en yüksek seviyededir. Toplam sosyal harcamalar içinde yaşlılara yönelik olan harcamalar ise %51,4’tür” (Altuntaş, 2016: 43). Türkiye de bu refah modelinin bir parçası olduğundan emeklilik sistemi, sosyal güvenlik sisteminin temel taşı konumundadır. Belli bir süre işgücüne katılım sağlayan ve bu süre sonunda emekliliğe hak kazanan vatandaşların yasada belirlenen yaş haddini doldurması neticesinde hem emekli aylığı hem de sosyal güvence hizmetleri devlet tarafından verilmektedir. Görüldüğü gibi burada “emeklilik güvencesi” çalışanlar için bir hak ve bu hakkın verilmesi de devlet için bir görev niteliğindedir. Yine sosyal bakım kapsamında yaşlılara yönelik verilen hizmetler 2011

yılına kadar SHÇEK tarafından yürütülmüştür. Bakıma, korunmaya ve yardıma muhtaç yaşlıları tespit etmek ve önleyici ve düzenleyici bir dizi çalışma yürütmekle görevli olmuştur. SHÇEK'e bağlı Yaşlı Hizmetleri Daire başkanlığı ve çok sayıda huzurevi ve rehabilitasyon merkezi bu çalışmalarda önemli rol oynamıştır. 2011 yılında ise SHÇEK'in kapatılmasıyla birlikte ASPB kurulmuş, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü adı altında yaşlılara yönelik temel hizmetler bu müdürlük tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır (ASPB, 2017a).

Çağın ilerlemesiyle birlikte sosyal-kültürel ve ekonomik birçok değişim toplumları derinden etkilemektedir. Bu değişimlerden en tesirlisi şüphesiz aile kurumu üzerinde kendini göstermektedir. Geleneksel-kalabalık aile yapısından modern-çekirdek aileye doğru yaşanan değişimde yaşlılara bakış açısı da değişmekte adeta körelmektedir. Yaşlıları, saygı duyulan, akıl danışılan, torunlarını en iyi şekilde yetiştirebilecek kişi konumunda tasvir eden geleneksel aile, artık yerini yaşlıları işe yaramayan, yarardan çok bir yük olarak gören çekirdek aileye bırakmıştır. Böylelikle özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlılar başta aile ortamı olmak üzere birçok sosyal ortamında sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaktadır. Fakat gelişmiş ülkelerin aksine “devletin yaşlılara yönelik projeleri ve hizmetleri bulunmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde yaşlılara yönelik olarak verilen hizmetler daha çok aileler tarafından sürdürülmektedir” (Şenol ve Erdem, 2017: 34). Türkiye’de de durum bizi karamsarlığa sürüklememektedir. Ailede kitlesel olarak yaşanan bu değişime rağmen, “fonksiyonel olarak geniş aile ve akrabalık sistemi yerini muhafaza etmektedir. Bu çerçevede maddi desteğin yanında, çocuk bakımında anne-babadan yardım istenilmekte, yaşlı anne-babanın bakım sorumluluğu yetişkin çocuklarına düşmektedir” (Altuntaş, 2016: 47-48). Bunun dışında “ev ortamında yaşamını sürdürebilen yaşlılara yönelik olarak, sosyal ortamdan izole olmalarını engellemek amacıyla Yaşlı Hizmet Merkezleri açılmıştır” (Şenol ve Erdem, 2017: 34). Bu merkezler yaşlılara sosyal ortam yaratmakta günlerini tekdüzelikten kurtarması ve onlara kişisel danışmanlık hizmeti sunması bakımından oldukça işlevsel özelliktedirler.

“1956 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin planlaması ve yürütülmesinden sorumlu tutulmuştur. 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı kanun ile Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yaşlılara yönelik tüm görevleri üstlenmişlerdir. Yaşlılara yönelik hizmet veren kurumların en önemlileri arasında huzurevleri gelmektedir. 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu”na göre “Huzurevleri; muhtaç

yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşu” olarak tanımlanmaktadır” (Şenol ve Erdem, 2017: 35).

60 yaş ve üzerindeki herhangi bir ruh hastalığı veya ağır tıbbi bakım gerektiren bir hastalığı bulunmayan, bakım ihtiyaçlarını karşılayabilecek fizyolojik yeterliğe sahip, maddi imkânsızlık içindeki bireyler huzurevinde kalabilmektedir. Maddi yoksunluk çeken yaşlı bireylere huzurevleri ücretsiz hizmet verirken; sosyal bakım yetersizliği çeken yaşlı bireylere ise ücretli bakım, barınma hizmeti ve sağlık hizmetleri verilmektedir. Doktordan hemşireye, psikologdan fizyoterapisteye kadar birçok uzman huzurevlerinde yaşlı bireylere hizmet vermektedir (Şenol ve Erdem, 2017: 35).

Ülkemizde yaşlılara yönelik bir diğer uygulama yaşlılık aylığı uygulamasıdır. “Yaşlılık aylığı, çalışma hayatının normal olarak sonlanması sonucunda belli şartların yerine getirilmesi sonucu bağlanan aylıktır” (SGK, 2017b). Hükümet, herhangi bir sosyal güvencesi bulunmayan ve maddi güçlükler yaşayan 65 yaş üstü vatandaşlarına “yaşlılık/65 yaş aylığı” adı altında 2017 yılı itibariyle üç aylığı 754 TL (aylık miktarı 251 TL) olan maaş bağlamaktadır. Bu vatandaşların aynı zamanda emeklilik haklarının bulunmaması gerekmektedir. 2018 yılı itibariyle bu aylık 784 TL, 2019 yılı itibariyle ise 886 TL’ye çıkarılacaktır. Yaşlılık aylığından yararlanan vatandaşları sağlık hizmetlerinden de ücretsiz olarak yararlanabilmektedir. SYDV’ye başvuran kişi ve varsa eşinin kişi başına düşen gelirin 423 TL’nin altında olması ve emekli olmaması gerekmektedir (SGK Rehberi, 2017).

1976 yılında ilk kez yürürlüğe giren 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun’da yapılan son düzenlemelerin dışında Ak Parti Hükümetleri’nin yaşlılarla ilgili uygulamaya koymuş olduğu sosyal politika çalışmalarından bir diğeri de 65 yaş üstü vatandaşlara yönelik ücretsiz elektronik ulaşım kartı uygulamasıdır. 2013 yılında yürürlüğe giren 6495 sayılı Kanun gereği 65 yaşını dolduran her vatandaşa akıllı elektronik ulaşım kartı alma-kullanma hakkı verilmesidir (EGO, 2017). Bu elektronik kart ile yaşlı vatandaşlar toplu taşıma araçlarında ücretsiz seyahat edebilmektedir. Burada temel soru şu ki artık işgücüne katılmayan ve ekonominin kalkınmasında payı olmayan yaklaşık 6 milyon 65 yaş üstü vatandaşın yaptığı seyahatin giderinin nasıl telafi edileceğidir. “Ücretsiz ve indirimli seyahat edenlerin faturası, ya para ile seyahat edeceklerin bilet ücretine eklenecek ya da bu faturayı önce hükümet ödeyecek, sonra

da bunu vergilere yapılacak zam ile karşılayacaktır (Milliyet, 2014). Bunun yanında ülkemizde resmi devlet kuruluşları tarafından yapılan yaşlılara yönelik uygulamaların yanında belediyeler ve STK'lar bünyesinde de temel hizmetler (beslenme, barınma, giyim, sağlık, ulaşım vb.) verilmektedir.

Yine 2004 yılında Ak Parti Sosyal İşler Başkanlığı bünyesinde “Yaşlılar Koordinasyon Merkezi (YKM)” açılarak 60 yaş ve üstü yaşlı vatandaşlara yönelik çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Hızla artan yaşlı nüfusun her türlü sorununu şimdiden teşhis edip çözümlenmeye gitmek amacıyla olmuştur. Böylece bu merkez devlet hastanelerinde yaşlı polikliniği açılmasında da ciddi katkılar sunmuştur (YKM, 2017).

Eskiye oranla hızla artan yaşlı nüfusuna sahip Türkiye için yaşlılara üreterek piyasaya güç katamayan sadece tüketen muhtaç kesim gözüyle değil, diğer vatandaşlar gibi hak sahibi gözüyle bakılması gerekmektedir. Elbette ülkeler için potansiyel işgücünün giderek azalması ve emeklilik ve yaşlı bakım harcamalarının artması o ülkeyi ekonomik anlamda zora sokabilme gücünü elinde tutmaktadır. Ancak bir nesli yetiştiren, bir toplumu maddi-manevi emekleriyle güçlendirip kalkındıran bu insanlara bir teşekkür şeklinde hakkını teslim edilmesi oldukça kıymetlidir.

3.3.7.5. Göçmenlere Yönelik Uygulamalar

Küreselleşmenin etkisiyle ülkeler, toplumlar ve uluslararası sınırların kalkması ve etkileşimin her geçen gün hızlı bir biçimde artmasıyla, insanlar da yeni yeni yerler keşfetmekte ve özgürce kendileri için daha yaşanılabilir bir mekân arayışı içerisine girmektedirler. İster zorunlu ister gönüllü olsun bireysel veya kitleler halinde hayatını devam ettirmek için yaşadığı topraktan başka bir yerleşim yerine yerleşmesi göç olarak ifade edilmektedir. Göç sadece mekânsal anlamda bir yer değiştirme olarak değil toplumsal yapının da tamamen farklılaştığı kişinin de bu farklı yapıya uyum süreci içine girdiği ve yeniden şekillendiği sosyal bir vakadır. “Barış, demokrasi, insan hakları, fikir özgürlüğü, gelir dağılımı, istihdam, ücretler gibi insan hayatını kuşatan bütün alanlarda; yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte adil bir paylaşımın sağlanması çok zor olduğu için bu göçler devam edecektir” (Adıgüzel, 2018: 1). Göç, eğitim, sağlık, daha özgür bir yaşam ve en başta da iş bulmak anlamında harekete geçen, savaş

ve terörden kaçarak yer değiştiren insan hareketleri olarak da tanımlanabilir. “Göçmen, hiçbir sınırlama olmaksızın göç alan ülkeye giriş, çalışma ve yerleşim özgürlüğüne sahip olan kişiler için kullanılan ve göç alan ülkenin perspektifini yansıtan bir terimdir” (Alcock vd., 2011: 533). Göçmenlere yönelik önemli ve uluslararası adım olarak “1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” temel hak ve hürriyetler konusunda, göçmenler ile vatandaşlar arasında fark gözetilmemesi konusunda bir hukuki prensibi yerleştirmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 355).

İş, eğitim vb. gibi yaşadığı hayattan daha iyi şartlardaki bir hayata geçmek için göç edenlere göçmen denirken; savaş, terör, şiddet gibi zaruri nedenlerle başka ülkelere adeta kaçarak yerleşmek isteyenlere ise mülteci denilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında yalnızca Avrupalı mültecileri kapsayan BM Cenevre sözleşmesi oluşturulmuş, 1964 yılında ise bu sözleşme yürürlüğe girmiştir. Yine 1967 yılında ise tüm mültecileri kapsayacak ek protokollerle genişletilmiştir. Bu nedenle uluslararası alanda göç politikalarının gerekliliği ve özendirilmesi anlamında 1951 yılında imzalanan BM Cenevre Sözleşmesi oldukça önemlidir. Bu sözleşme kapsamında zaruri nedenlerle ülke dışından gelerek ülkeye sığınanları sınır dışı etmek ve insanlık dışı uygulamalarla caydırılmalarını sağlamanın kanunen önü kapatılmıştır. Fakat “AB’yi çevreleyen sınırların kapalı oluşu, giderek sığınmacı olmak isteyen insanların seyahatlerini ayarlayan ve genellikle sahte belge de temin eden insan kaçakçılarının mahkûm olmaları sonucunu yaratmaktadır. Yoksulluk, genişletilmiş şiddet, kalkınma projeleri ya da çevre felaketleri nedeniyle yerinden edilme gibi durumlar, mülteciliğe ilişkin uluslararası tanıma dahil değildir” (Alcock vd., 2011: 535). Bu nedenle uygulamalarda ciddi sayılabilecek sorunlar yaşanmakta fakat yine de bu sözleşme mültecilerin bir güvencesi niteliğindedir.

Türkiye, jeopolitik konumu dolayısıyla göç yolları üzerindeki bir köprü konumundadır ve belki de göç-göçmen-mülteci-sığınmacı sorunları ile kıyamete kadar uğraşacaktır. Bu nedenle, başta ekonomik anlamda olmak üzere gelişmiş Batı ülkeleriyle düşük seyreden ekonomik gelişime sahip Doğu ülkelerini birbirine bağlayan Türkiye’deki göçmen politikalarının 1980 öncesi ve sonrasına bakmamız araştırma açısından faydalı olacaktır. Türkiye’de uluslararası göç sorununun tartışılmalı bir noktaya geldiği süreç 1970’li yıllar olmuştur, çünkü Türkiye bu dönemde dışardan yoğun göç almaya başlamıştır. Bunun nedenlerine baktığımızda:

“Ortadoğu’da Ön Asya’daki yakın topraklarda siyasi çalkantılar artmış (İran’da Şah Rejiminin devrilmesi, İran-İrak Savaşı, Afganistan’ın işgali) ve özellikle 1980’lerin sonundan itibaren Asya ve Ortadoğu’dan yasadışı göç, Türkiye’yi transit ülke olarak kullanmış ve son olarak Doğu Bloğunun yıkılmasının ardından bu ülkelerden gelenler izinsiz çalışma eğilimi içerisinde olmuştur” (Tokol ve Alper, 2014: 362-363).

2000’li yıllara gelindiğinde ise ekonomik kriz yaşayan Avrupa’dan Türkiye’ye yönelik bir göç dalgası hâkim olmuştur. Yine “ÇSGB’nın 2003 yılı verilerine göre 855 yabancıya çalışma izni verilmişken bu sayı 2011’de 17.368, 2012’de ise 32.172 olmuştur” (Tokol ve Alper, 2014: 363). Bunun belki de görünen nedeni Suriye’de yaşanan iç karışıklık ve devlet teröründen kaçan Suriye vatandaşlarının Türkiye’ye sığınması olmuştur. Fakat resmi olarak asıl çalışma izni verilenler Doğu Avrupa ve Orta Asyalılar olmuştur. 2003 yılında Türkiye’de 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun” yürürlüğe girmiş ve bu kanunla birlikte daha önceden çalışma izni kapsamında değerlendirilmeyen “ev hizmetlerinde kadın istihdamı sorunu”nu da çözmeye yönelik bir adım niteliğinde olmuştur. Dolayısıyla bu kanunla birlikte artık çalışma izni bulunan göçmen işçiler ve aileleri, neredeyse herhangi bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşına eş değer bir şekilde sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Çalışma izni olmayan göçmen işçiler de yine T.C. vatandaşı gibi sağlıkta GSS uygulamalarından yararlanabilmektedir.

2005 yılı göç hareketlerinin kontrollü bir şekilde yürütülmesi ve somut politikaların uygulanmaya başladığı yıl olması bakımından önemlidir ki bunda Avrupa Birliği’nin etkisi büyüktür. AB uyum sürecinde olan Türkiye ilk olarak “2005 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde ‘Türkiye’nin İltica ve Göç Eylem Planı’ni hazırlamıştır. Bu plana ilintili olarak sığınmacıların beslenme, barınma, giyim, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik imkânlar sunulacağı belirtilmiştir” (Tokol ve Alper, 2014: 365). Bu anlamda hizmet vereceği öngörülen kurumların başında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri görevlendirilmiş ve STK’lar da bu süreçte destek vermiştir.

Göçmenler konusunda resmi kurumları ile ciddi adımlar atma taraftarı olmayan Türkiye, 1951 yılı Cenevre Sözleşmesi’ni kabul ederken sadece Avrupa’dan gelenleri mülteci olarak ele almış, bunun dışındakileri geçici sığınmacı olarak kabul etmiştir. Bunun nedeni ise Türkiye’nin coğrafi konumu dolayısıyla uluslararası göçe hem transit bir geçit olarak kullanılmaya hem de sığınılacak bir liman olmaya son derece

açık oluşudur. Bu nedenle göçmenler konusunda ülkenin çıkarlarını gözeterek hassas bir tavır sergilemektedir. Elbette göçmenlerin bu hareketliliği, Türkiye’ye kaçak yollarla yerleşmenin ve kayıt dışı istihdamın artmasının önünü açmakta ve yerli işçilerin de ücretlerini aşağı çekmektedir (Mahiroğulları, 2017: 555-556).

Türkiye’de göçmenlere yönelik yeni dönem göç uygulamalarıyla ilgili olarak önemli yasal bir gelişme de 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (YUKK)’dur ve “Türk göç hukuku”nu başlatan ilk ve önemli bir adımdır (Adıgüzel, 2018: 14). 2013 yılında çıkarılan bu kanun, uluslararası anlamda dezavantajları olan göçmenlerin korunmasına yönelik ciddi bir uygulama olup, göçmenlerin kayıt altına alınmasını uluslararası standartlarına uygun bir biçimde sistemli hale getirmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017a). Yine 2013 yılında kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “dünya örneklerine uygun olarak, göç ve iltica alanında stratejilerin belirlendiği, bütünsel bir yaklaşıma dayanan ve kurumlar arası etkin işbirliğine imkân sağlayan, insan hakları temelli sivil bir kurumsal göç yönetiminin yapılanması (Adıgüzel, 2018: 15) olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Arap Baharı olarak adlandırılan ve Arap ülkelerinde meydana gelen halk isyanları 15 Mart 2011 tarihinde Suriye’ye sıçramış, yaşanan iç çatışmalar nedeniyle ülke kaosa sürüklenmiş, 300 bini aşkın insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ülke içinde yerinden edilmiş, 5 milyondan fazla kişi ise mülteci durumuna düşmüştür” (Adıgüzel, 2018: 91). 2017 yılı itibariyle Türkiye’nin neredeyse temel göçmen politikalarını, 29 Nisan 2011 tarihinden bugüne ülkelerindeki iç savaştan ve yoğun çatışmalardan kaçan Suriyeli göçmenler oluşturmaktadır. “6458 sayılı YUKK ile BM’nin toplu sığınma kriterlerine tam olarak uyum sağlayan ve güvenli topraklara erişime izin veren, geri gönderme yasağının uygulandığı, temel ve acil insani ihtiyaçların karşılandığı “geçici koruma” sisteminin uygulandığı Türkiye’deki Suriyelilerin durumuna da yasal bir dayanak kazandırılmıştır” (Adıgüzel, 2018: 16).

“Türkiye, Ekim 2011’den itibaren, Suriyeli “misafirlerini” İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği’nin 10. maddesi gereğince “Geçici Koruma Rejimi”ne aldığını ilan etmiştir. Asgari uluslararası standartlarla uyumlu olan bu rejim, açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, bireysel statü belirlemenin yapılmaması, kamplarda barınma ve diğer temel hizmetlerin sunulması gibi ilkeleri içermektedir” (Öner, 2014: 44).

Türkiye çekinceli bir kararla imzaladığı Cenevre Sözleşmesi’nde mülteci olarak yalnızca Avrupa vatandaşlarını kabul ettiğini beyan etmesiyle Suriye’den kaçan

göçmenleri mülteci olarak kabul edememiş ve böylelikle yasal olarak onlara yönelik bir çalışma yapamamıştır. Mülteci yerine “misafır” değerlendirmesine giderek Suriyeli göçmenleri bu şekilde ülke topraklarına kabul etmiştir. Bu noktada ise “Açık Kapı” politikasını benimseyerek Suriye sınırında tampon bölgelerde “çadırkentler” oluşturmuştur. “228 bini 10 ildeki (İstanbul, Bursa, Konya, İzmir, Adana, Hatay, Gaziantep, Kilis, Mersin ve Şanlıurfa) kamplarda olmak üzere 3.426.000’i aşkın Suriyeli geçici koruma kapsamında Türkiye’ye sığınmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017b).

“Türkiye’de kamplarının kurulması ve koordinasyonunu Afet ve Acil Durum Koordinasyon Başkanlığı (AFAD) ve Kızılay üstlenmiştir. Sığınmacıların kayıt işlemleri ve kimlik dağıtımı ise polis tarafından koordine edilmektedir. Ancak kayıt işlemlerinin merkezi hale getirilmesi henüz sağlanamamıştır” (Öner, 2014: 44).

Zorunlu göçle gelen Suriyeliler 2011 yılından bu yana Türkiye’de yeniden bir düzen kurmakta, iş kurup çalışmakta, okula gitmekte yani kısaca yaşantılarına normal bir şekilde devam etmektedir. “Tüm bu ilişkiler kalıcılığı güçlendirmekte, dolayısıyla Türkiye’nin uyum konusunda politika geliştirmesini zorunlu hale getirmektedir. Suriyeliler 2017 sonu itibariyle %94 oranında kentlerde, Türklerle iç içe yaşamakta, kampta yaşayanların oranı her geçen gün azalmaktadır” (Adıgüzel, 2018: 171). Bu durum, hızlı bir uyum sürecine giren Suriyelilere verilen geniş hakların Türk halkı tarafından eleştirilmesine ve hatta yaygın olarak gözlemlenmesine de Suriyelilerin toplumsal olarak kabul görmemesine neden olabilmektedir. Gelişmekte olan ve dinamik nüfusa sahip bir ülke olarak işsizliğin, yetersiz istihdamın, çalışan yoksulluğunun ve tüm bunlara neden olan ekonomik geriye gidişin yaşandığı Türkiye’de Suriye’den gelen göçmenlerin varlığı tüm bu durumları daha da artıracak Türk halkı nezdinde daha çekilmez hale getirebilecektir. Göçmen Suriyelilerin kamplardan kentlere doğru akmasıyla birlikte çocuk işçiliği, çarpık kentleşme, uzun vadede eğitim ve sağlık imkânlarından yeteri kadar yararlanamayan göçmenlerin etkisiyle suç oranlarını daha da artırabileceği endişesi, ucuz işçilikten dolayı artan kaçak ve kayıtdışı işçiler, düşük ücretin yaygınlaşması gibi sorunlar çokça zikredilen sosyal sorunlar olmuştur. 2002 yılından itibaren birçok alanda hazırlanan Acil Eylem Planına benzer ciddi bir planlama Suriyeli göçmenler için de yapılmalı ve uygulamalarla sorunların nedenleri ve kalıcı çözümleri araştırılmalı, ivedilikle gereken önlemler alınmalıdır. Yine göçmenlerle yapılan evliliklerin de hızla artması, kültürel kimliklerin aşınması tehlikesi yaratabilecektir. Bu nedenle uyum süreci karşılıklı

olmalı, Türk halkı daha misafirperver ve yaşanabilecek sorunlara yönelik çözüm odaklı hareket etmeli, hassas davranmalı, devlet de karşılıklı sosyal uyumu sağlayacak adımları artırmalıdır.

SONUÇ

Refahın ve huzurun birlikte var olduğu daha adil bir sosyo-ekonomik düzeni oluşturma hedefinde ve gayretinde olan, yurttaşlarının haklarını yasalarla düzenleyen ve bir bakıma sağlama alan (en basit yorumuyla işçinin haklarını işverene karşı koruyan) bir yönetim anlayışını benimsemiş olan devletin uygulama sahasını oluşturan politikalar, sosyal politikaları oluşturmaktadır. Talas sosyal politikanın gayesini şu şekilde ifade etmiştir: “Amacı toplumsal adalet olan, ekonomi biliminin doğal yasalarını düzeltici ve anamalcı toplum düzeni içinde sınıf savaşımının nedenlerini gidermeye dönük önlemler ve siyasalar öngören bir denge, uyum ve barış bilimidir” (Talas, 1990: 12). Kısaca sosyal politikaların gayesi; “insanca yaşamın inşasıdır” denilebilir.

Dünyada 1980’li yıllar sosyal politikalar açısından dikkat çekici bir kırılmayı işaret etmektedir. Özal Hükümetleri ile birlikte küreselleşme sürecine entegre olma yolunda neo-liberal politikalar benimsenmiş 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbe ile dış ticarete ekonomik büyümeye dayalı yeni bir ekonomik sistem ve 24 Ocak Kararları ile somut olarak ekonomi politikalarında ve dolayısıyla sosyal politikalarda bir dönüşüm süreci başlamıştır. 24 Ocak Kararları ile devletin ekonomideki payını azaltmak amaçlanmıştır. 1961 Anayasası ile ilk kez gündeme gelen sosyal devlet anlayışı ve devletin sosyal sorunlardaki sorumlulukları 1980’li yıllarla birlikte azaltılmaya başlanmış ve sosyal politikalara ayrılan kamusal harcamalarda kısılmaya gidilmiştir. Sorumluluk 1960’lı yılların öncesinde “muhafazakâr bir devlet anlayışı” çerçevesinde olduğu gibi daha çok gönüllü kuruluşlara ve toplumun vicdanına bırakılmaya başlanmıştır. 1982 Anayasası ile de devletin kalkınma planlarındaki etkinliği karara bağlanmıştır. 1980’li yıllar itibariyle BYKP ile devletçi yaklaşımın tamamen terk edilmediği fakat eskiye oranla önemli ölçüde devletin sosyal sorunları çözmeye yönelik girişimlerinin sınırlı seviyede tutulduğu bir döneme girilmiştir. Sosyal sorunları çözme noktasında tek yetkiyi devlete yükleyen anlayışın yerine geleneksel sosyal politika anlayışında olduğu gibi hayırsever kişilere ve gönüllü kuruluşlara da sorumluluk yükleyen bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır.

Modern anlamda sosyal politikalara baktığımızda çalışmada ayrıntılı şekilde ele alınan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yoksulluk, işsizlik ve istihdam gibi birçok alan karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de 1980’li yıllar itibariyle bu alanlarda yapılan uygulamalara tek tek yer verilmiştir. Olumlu gelişmeler yanında sistemdeki boşluklara da değinilmiştir. 1980 sonrası dönemde sosyal politikaların en temel ayaklarından biri hiç kuşkusuz işsizlik ve istihdam sorunu üzerine kurulmuştur. İşsizlik ve istihdam olguları birbirinden bağımsız tanımlayamayacağımız, aynı sorunun birbirini tamamlayan bağımlı iki farklı değişkeni olarak ifade edilebilir. Bu anlamda, bir ülkede tesiri son derece etkili olabilecek işsizlik faktörü, o ülkenin istihdam politikalarının niteliği ile ters orantılıdır. İhtiyacın ne olduğunun iyi saptanması, işsizliğin o ülkedeki temel sebeplerinin iyi analiz edilmesi ile bu çerçevede oluşturulan istihdam politikaları, işsizlik faktörünü etkisiz kılarak o ülkedeki işgücüne katılım oranını artırabilecektir. İstihdam politikalarının doğru teşhislerle ihtiyaca yönelik oluşturulması çok önemlidir çünkü işsizlik, beraberinde sadece yoksulluğu getirmemektedir: “Nedenleri ne olursa olsun, işsizliğin yüksek olduğu topluluklarda orantısız suç, aile parçalanması ve anti sosyal davranışlar görüldüğü yadsınamaz. Bu anlamda istihdam politikaları, refah kavramının geleceği hakkında var olan tartışmalarda merkezi bir yer kaplamaktadır” (Alcock vd., 2011: 412).

Türkiye'nin de bugün hala en temel sorunlarından biri ekonomik ve sosyal anlamda belirleyiciliği olan işsizlik sorunudur. Bu sorun, sıklıkla değindiğimiz yoksulluk ile de doğrudan ilişkilidir. Halkın yaygın inancı da Türkiye’de işsizliğin ve buna bağlı yoksulluğun her geçen gün arttığı ve getirilen çözümlerin kalıcı ve etkili sonuçlar doğurmadığı şeklindedir. Bu nedenle hem ekonomi bilimi ve sosyal bilimler için hem de siyasetçiler için işsizlik sorunu önemli bir sorundur ve bu sorunun özellikle üzerinde durulması gerekmektedir. İşsizliğin arttığı ve çözümlenemediği toplumlarda halkın siyasi iktidara olan güveni ve inancı da olumsuz bir eğilim gösterebilecek, ülkede her geçen gün büyüyen tepki ve protestolara sebep olabilecektir. Çünkü işsizliğin arttığı toplumlarda suç oranları da tırmanmakta, aile içi geçimsizlikler, duygusal ve fiziksel şiddet eğilimine yönelme, eğitimsizlik, sağlık hizmetinden eşit şekilde yararlanamama, göç gibi daha pek çok sorun gündeme gelmekte ve bu durum toplumu ciddi biçimde tedirgin edebilmektedir. “İşsizlik olgusu, ekonomimizin bütününe uzun vadeli etki etmektedir. Azaldığı dönemlerde bile işsizliğin yol açtığı tahribat sürmektedir. Türkiye açısından işsizlik sorunu öncelikle bir kayıt ve bilgi saklama

sorunu olarak uzun bir süre gereken ilgiyi çekmemiştir” (TÜİK, 2012: 172). Bu nedenle bu tarihten önceki yaşanan işsizlikle ilgili somut veri ve analizlere net olarak ulaşmak oldukça zordur.

Ülkemizde işsizlik ve istihdam, nüfus hareketleri ile ilişkilendirilmektedir. Nüfus artış hızı, çalışabilir genç nüfusun tüm nüfus içindeki payı ve göç hareketleri (kentlerde yoğunlaşan nüfusun kontrol edilemez bir hal alması endişesi) işsizlik sorunun belirleyicisi konumundadır. Nüfusun işsizlerden oluşan kısmı, ülke ekonomisine katkıda bulunmamasına rağmen, elde edilen milli gelir içerisinde doğal olarak pay almakta, işsiz sayısı arttıkça ülke gelirine katkıda bulunmayan fakat bundan pay alanların sayısı da artmakta ve bu durum kalkınma hızını yavaşlatabilmektedir.

“Türkiye’de sermaye artışı ve yatırımlar nüfus artışıyla birlikte artan işgücü arzını karşılamaya yetmemektedir. Özellikle 1994 ve 1999’da Türkiye’nin peş peşe yaşadığı ekonomik krizler nedeniyle ülke ekonomisi %6, 2001’de %9,4 oranlarında daralmış, yeni istihdam olanakları yaratılamamış aksine çok sayıda işyeri kapatılarak çalışanlar işten çıkarılmıştır” (Koray, 2012: 297). Yine de 2001 yılında yaşanan kriz sonrası ekonomik büyümede istikrar sağlanmış ve yeni istihdam olanakları yaratılmıştır. Fakat şunu net olarak bilmek gerekir ki bir ülkenin ekonomisindeki büyüme, işsizlik oranlarının azalacağı veya istihdam olanaklarının artacağı anlamına gelmemektedir. Yine işsizliğin sadece ekonomik nedenleri değil birçok sosyo-kültürel nedenlere bağlı olabileceği gerçeği de unutulmamalıdır. Buna bağlı olarak işsizliği önleyerek istihdam kapasitesini artırmanın ilk kuralı, gerçeği yansıtan kamuoyu araştırmaları yaparak işsizliğin nedenlerinin iyi araştırılması ve dış ülkelerde yapılan çalışmalarını uyarlamak yerine yerel düzeyde esasen ihtiyacın ne olduğunun belirlenmesinin gerekliliğidir.

Türkiye’de 1990’lı yıllardan bugüne yaşanan ekonomik büyümenin istikrarlı bir büyüme olmadığını söylemek yerinde olacaktır. İşgücü-sermaye piyasalarına pek de güven vermeyen bu iktisadi büyüme, piyasayı belirleyecek güçteki sermaye sahiplerini ihtiyatlı davranmaya itmiş ve bu durum yapılan yatırımlara yansımıştır. Böylelikle istikrarlı olmayan ekonomik büyüme de Beş Yıllık Kalkınma Planlarında öngörüldüğü gibi kalıcı bir istihdam artışını doğurmamıştır. Bu BYKP’lerde alınan kararlar da henüz kemikleşmiş bir devlet politikası olmadığı için birbirinin devamı niteliğinde olmaktan ziyade her gelen siyasi iktidarın kendi içinde aldığı kararlar şeklinde olup istenildiği gibi uygulamaya geçirilememiştir. Kısaca Türkiye’nin ekonomik anlamda

büyüyor olması, yalnızca istikrarlı bir büyüme olduğu takdirde ve istihdamı artıracak sektörlere yönelik aktif politikaların uygulamaya konmasıyla işgücü piyasalarına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Yine Türkiye’de artış gösteren hizmet sektörü uygulamaları, sanayi sektörünün sunduğu istihdam artışını tam anlamıyla yakalayamayacak kadar sınırlı kalmaktadır. Hizmet sektörüne yönelik uygulamaların kalkınmaya etkisi de sanayi sektörüne kıyasla daha zayıf kalabilmektedir. Bu nedenle sanayi sektörüne yatırımların özendirilmesinin ve bu sektöre yönelik işgücü piyasalarını canlandırarak aktif istihdam politikalarının gerekliliğini vurgulamak gerekmektedir. Sanayi-endüstri sektörüne yapılan yatırımlar sayesinde ülkedeki ekonomi canlanacak ve böylece yatırımların tarım ve hizmet sektörüne de etkisi olacaktır. Bu nedenle ülke ekonomisini kalkındıracak sektörlerin tespiti oldukça önem taşımaktadır.

Ülkemizde planlı dönemden bu yana aktif istihdam politikalarının etkinliği, Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında Avrupa Komisyonu’nun 1999’da aday ülkelerin istihdam politikalarını AB’ye uyumlu hale getirmek için onlarla işbirliği süreci başlatmasıyla kendini göstermiştir. İŞKUR’un kuruluşu ve çalışmaları bu sürecin en önemli katkısı olmuştur. Bu sürecin aktif ve faydalı bir şekilde ilerlemesi için İŞKUR’un faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, daha yenilikçi ve dinamik bir mekanizmaya dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

Anadolu’dan büyük sanayi şehirlerine iş bulmak amacıyla yapılan göç, göçle gelen nüfusun yeterli eğitimi almakta bir dizi sorun yaşaması ve yeni eğitimsiz bir kent nüfusunun oluşmaya başlaması, kadın nüfusun işgücüne katılımındaki yetersizlikler ve ülkenin en dinamik genç nüfusunun yarısından fazlasının istihdam edilememesi gibi sorunlar işsizliği ortadan kaldırmanın önündeki engeller olmuştur. Bu anlamda en önemli sermayesi insan olan Türkiye’nin eğitim politikalarına büyük önem vermesi, kemikleşmiş bir devlet politikası olarak ihtiyaca cevap veren ve özgün bir eğitim politikası oluşturması, üniversite eğitiminden sonra mesleki yeterlilik kazandıran kurs programlarını özendirilmesi gerekmektedir. Yığınlar halinde üniversiteden mezun olan fakat iş bulamayan genç nüfus, ülke için hem ekonomik hem de sosyo-kültürel anlamda ciddi bir tehdittir. Bu nedenle kadınları ve gençleri işgücüne katılım sürecinde öncelikli hale getirecek politikalara ağırlık verilmelidir.

Coğrafik konumu neticesinde bir tarım ve hayvancılık cenneti olan Türkiye'nin gıda ve hayvancılıktaki ithalatta dünya ile yarışması ve dışa bağımlı bir ekonomi politikası izlemesinin önüne geçilmeli, çiftçiyi özendirecek teşvik paketleri oluşturulmalıdır. İhracatın ülke ekonomisindeki payı artırılmalı, yoğun olarak ticari ilişkiler yürüttüğümüz ve daha da önemli ve tedirgin eden haliyle şu süreçte ciddi sorunlar yaşadığımız komşu ülkelerle olan ilişkiler ivedilikle rayına oturtulmalı, pozitif, canlı ve aktif bir noktada tutulmalıdır.

İşsizlik ve istihdam dışında bir diğer temel sosyal sorun yoksulluk sorunudur. Dünya Bankası'nın belirli dönemlerde yayımladığı raporların geneline baktığımızda Türkiye'de yoksullukla mücadelede görev alan kurumların çabalarını yeterli bulmamakta, yapılması gereken düzenlemelerin yapılmadığını, bu anlamda ciddi bir uğraş verilmediğini vurgulamaktadır. Bunun nedenini ise beklenen düzeyde sağlıklı ve güvenilir istatistiki verilerin olmamasına bağlamaktadır. Ne ile mücadele ettiğini bilmeden sadece mücadele etmiş olmak (ya da mücadele ediyor görünmek) için çalışmalar yürütmek elbette istenilen düzeyde sağlıklı sonuçlar da vermeyecektir. Bu anlamda TÜİK'e büyük görev düşmektedir. Yani yapılan araştırmaların yüzeysel değil detaylı bir şekilde yürütülmesi, analiz edilmesi gerekmektedir. "Kapitalizmin neo-liberal evresinde, üretim yapısı, işgücü piyasaları ve sosyal politikada yaşanan değişimler ve sendikacılık hareketinin bu değişimlere karşı gerekli tepkiyi gösterememesi, küresel düzlemde, çalışma ile yoksulluk arasındaki tarihsel bağın yeniden kurulmasına yol açmıştır" (Erdoğan ve Kutlu, 2014/2: 64). Var olan hükümetler tarafından ise yeni ekonomi politikalarının da katkısıyla devletin sosyal anlamda gelişmesini sağlayacak yeni düzenlemelere gidilmiş ve böylece "çalışan yoksullar" bu sürecin en önemli tamamlayıcısı olarak adını sıklıkla duyurmaya başlamıştır. 1980'lerle birlikte yoksulluğun çalışmayla ortadan kaldırılamayacağı gerçeğiyle yüzleşilmiş ve çalışanların yoksulluğunu azaltmaya dönük sosyal politika uygulamalarının etkinliği üzerinde durulmaya başlanmıştır.

TÜİK'in "Hane Halkı Bütçe Anketleri" ile çalışan yoksullar ile ilgili kapsamlı verilerin kaydı tutulmaktadır. Bireyin hane içindeki durumu onun yoksulluk riski taşıyıp taşımadığını sayısal verilerle tespit etmektedir. "Çalışan bireyin ailedeki yaş, istihdam, eğitim, sosyal yardıma ulaşım gibi özellikleri ile ailedeki çoğunluğun durumu onun yoksulluk riskini belirleyebilmektedir. Yine bireyin eğitimi tamamlama durumuna göre çocuk sahibi olması da bu noktada belirleyicidir"

(Erdoğdu ve Kutlu, 2014/2: 72). Türkiye’de direkt olarak çalışan yoksullara yönelik politika uygulamalarından ziyade genel olarak yoksulluğu azaltmaya ve önlemeye yönelik sosyal politika uygulamaları mevcuttur. alışan yoksullara yönelik herhangi bir ciddi araştırmaya da rastlanmamaktadır. “alışan kavramına işsizlerin de dâhil edildiği bir yaklaşımla, işsizlik sigortası ödemeleri de hesaba katılarak ücret geliri üzerinden bir değerlendirme yapıldığı zaman, çalışanın bireysel özellikleri ve işin özelliklerine dayalı bir çalışan yoksulluğu analizi yapmak mümkün hale gelecektir” (Erdoğdu ve Kutlu, 2014/2: 105). Çünkü benimsenen neo-liberal ekonomi politikalarının istihdam olanaklarını artırmaması, istikrarsız ve sonuçta istihdam yaratmayan bir büyüme getirmesi ve bu noktada yatırımcıları tedirgin etmesi, canlanan hizmet sktrnn tarım ve sanayi sktrnn yerini dolduramayacak kadar düşük seviyede kalması, taşeronlaşma, kayıtdışı istihdamın n alınamaz noktalara gelmesine neden olmuş ve sonuçta işsizlik ve buna bağlı yoksulluk ve düşük ücretlerle çalıştırılan çalışan yoksullar hızla artmıştır. “Dünya Bankası’nın, yoksulluğu yenmek için üç ayaklı bir stratejisi bulunmaktadır. Bunlar:

- Yoksullara yönelik fırsatların arttırılması,
- Yoksulların yetkilendirilmesi-güçlendirilmesi,
- Yoksulların güvenliğinin arttırılmasıdır” (SYDGM, 2009: 108).

Türkiye’de yoksulluğu azaltmaya ve önlemeye dönük politikalar içerisinde çalışan yoksullara dönük politikalardan bahsedecek olursak “asgari ücret politikası” ilk sırayı alacaktır. Bu politika gelir arttırıcı politika kapsamında değerlendirilmektedir. Irk, yaş, cinsiyet farkı gözetmeksizin 1989 yılı itibariyle hükümet tarafından herkes için tek tip bir asgari ücret belirlenmiştir. Fakat Türkiye’de asgari ücret uygulamasının çalışan yoksulluğunu azaltıcı etkisi oldukça düşüktür. TÜİK 2013 verilerine göre: 1980’lerden bugüne asgari ücretteki artış %57 civarında gerçekleşmiştir ve bu çalışan yoksulluğunu azaltması beklenen bir politika için yetersiz bir gelişmedir. Yine asgari ücretin belirlenmesinde çalışanın temel beslenme giderlerine göre hesap yapılmakta fakat bakmakla yükümlü veya katkıda bulunması beklenen aile fertleri hesaba katılmamaktadır. Bu noktada çalışan yoksulluğunu azaltıcı etkisinden söz etmek neredeyse imknsız hale gelmektedir.

2008 yılı itibariyle 193 sayılı Gelir Vergisi’ndeki bir düzenlemeyle çalışan yoksullara asgari geçim indirimi uygulamasının başlatılmıştır. Ak Parti Hükümetleri, sosyal

yardımlarının niteliğinin ve niceliğinin genişletilmesi, ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri, yoksul ailelerin çocuklarına verilen eğitimin önemsenmesi ve öncelenmesi gibi planlamaları uygulamaya geçirmeye başlamıştır. ASPB'ye bağlı SYDV'ler aracılığıyla temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yardımlar, hükümetin sosyal politikaları kapsamında (barınma, gıda, yakacak, taşıma, eğitim, sağlık, doğum, giyim, engelli yardımları vb.) gerçekleştirilmektedir (SYGM, 2017). 2013 yılında ilk kez gündeme gelen ve bugün hala proje aşamasında olan çalışan kadına yönelik sosyal yardım bağlamında, 3-6 yaş arası çocuğu olan çalışan kadınlara ayda 300 TL kreş yardımı, 3 yaşına kadar olan bebeklere bez ve mama yardımı, çocuk için verilen ay ay artırılması ve 4 aylık olan doğum izninin 6 aya çıkarılması gibi düzenlemelerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi planlanmaktadır (Akşam, 2013 ve Anasayfa Gündem, 2017). 2015 yılı itibariyle doğan her çocuk için devlet, doğum yapan anneye ilk çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, üçüncü ve sonrasında doğacak her çocuk için 600 TL ödeme yapmaktadır. Bu ödemeye hak kazanmak için tek şart 15 Mayıs 2015 tarihi ve akabinde doğum yapmış olmaktır. Annenin kaçınıcı çocuğunu doğurduğu hesaplanırken ise varsa eğer bu tarihten önceki çocukları da dikkate alınmaktadır. Bu yardımdan faydalanmak isteyen anneler ASPB İl Müdürlüğü Doğum Yardımı Başvuru Dilekçesini doldurup şahsen veya posta yoluyla başvuru yapabilmektedir (Hürriyet, 2016).

Yoksullukla mücadele kapsamındaki sosyal yardımlar siyasi amaç güdülmeden gerçekleştirilmelidir. Yoksullukla mücadele eden kurum ve kuruluşların yapmış olduğu çalışmaların güvenilirliği ve ihtiyaca cevap verip vermediği devlet tarafından belirli aralıklarla denetlenmeli, gerektiğinde yeniden yapılandırılmalıdır. Sadece devlet kurumları değil yoksullukla mücadelede görev alan Sivil Toplum Kuruluşları vb. de devlet tarafından desteklenmeli, yapılması gerekenlerin karşılıklı fikir alışverişleriyle düzenlenmesi, oluşturulması sağlanmalıdır. İşsizlik ve istihdam politikaları üzerinde ciddiyetle durulmalıdır.

Kalıcı sorunlara geçici çözümler getirerek sürecin bir anlamda yıpratıcı etkisini azaltmaya yönelik çabalar, yoksulluk sorunun kalıcı olarak ortadan kaldırılmasının ya da en azından ciddi etkilerini en aza indirilmesinin önünü tıkayabilmektedir. Bu anlamda hem devletin yoksullukla mücadelede etkin rol alan kurumları hem de sivil toplum kuruluşlarının üstlerindeki sorumluluğu büyüktür. Yoksullukla mücadele çalışmalarının kalıcı olarak olumlu sonuçlar doğurmaması, ülkede hiç kuşkusuz daha

başka ciddi sorunları da beraberinde getirecektir. Toplumda sosyal dışlanma, eğitimsizlik, yoksulluk kültürü, şiddet, istismar ve konut sorunu gibi birçok sorun yoksulluğun artmasıyla birlikte artmaktadır. Tüm bu nedenlerle yoksullukla mücadeleyi bir parti politikası olarak değil bir devlet politikası olarak sosyal politika uygulamalarının merkezine oturtmak ve geçici uygulamalarla değil kalıcı ve etkili çalışmalarla bu mücadeleyi yürütmek, Türkiye’yi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yukarı taşıyacaktır. Bu anlamda ilk yapılması gereken şey, gelir adaletsizliklerinin önüne geçerek zengin ile yoksul kesim arasında artan uçurumu adil seviyelere çekmek olmalıdır. Bu da en başta yoksullukla mücadele politikalarının eğitim ve sonrasında ekonomi politikalarıyla desteklenmesi ve yasal bir zemine oturtulması ile mümkün olacaktır. Devletin bu süreçte, medya kuruluşlarını da göz ardı etmemesi ve etkin olarak çalışmalarını onlarla işbirliği içerisinde gerçekleştirmesi yoksullukla mücadele çalışmalarının başarılı olmasında etkili olacaktır.

Sosyal politikaların bir diğer önemli ayağı ise sosyal güvenlik uygulamalarıdır. Sosyal risk faktörü, tarih boyunca bireyin hayatını gelecekte ekonomik, sosyal, kültürel ve en başta da fiziksel olarak tehlikeye sokabilecek her türlü tehlikeyi içinde barındırmış ve sonuçta sosyal güvenlik ihtiyacını beraberinde getirmiştir: “Tarihin ilk çağlarından beri aile içi yardımlaşma, bireysel tasarruf, dinsel yardımlar ve çevresel dayanışma gibi geleneksel koruma teknikleri ile sosyal güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Zamanla toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler nedeniyle de sosyal tehlikeleri önlemek için bir güvence olarak sosyal güvenlik kavramı doğmuştur” (Bulut, 2011: 59). Günümüz itibarıyla bakacak olursak sosyal güvenlik sistemi, toplumun tüm kesimlerini ayırt etmeden içine alan ve bireye hem çalışma hayatında hem de sosyal yaşantısında karşılaşılabileceği sosyal risklere yönelik önleyici hizmetler sunan ve ortaya çıkan zararları karşılamayı vadeden önemli bir sosyal politika aracıdır. Sosyal güvenlik sisteminin özünü ise sosyal sigortalar oluşturmakta ve bu sayede çalışan bireylerin karşılaşılabileceği sosyal risklere karşı ekonomik bir güvence sağlanmaktadır. “Sigortalılar ile hak sahipleri yetersiz aylık ve gelir ödenmesi ile sosyal güvenlik hizmetlerindeki kalite düşüklüğünden, işverenler yüksek primin ve kayıtdışı istihdamın yol açtığı haksız rekabet ve yüksek işgücü maliyetlerinden ve devlet de sosyal güvenlik kurumlarının bütçe açıklarını kapatmak zorunda kalması nedeniyle sosyal güvenlik sisteminden rahatsız olmaktadır” (İSMMMO, 2017).

Türk sosyal güvenlik sisteminde 1990'lı yıllarla birlikte sistemsel ve geri döndürülmesi zor ciddi aksaklıklar ve hatalar yapılmış ve bu nedenle kapsamlı bir reform gereği duyulmuştur. Genel olarak bakıldığında sosyal güvenlik sistemi üzerinde yapılan reform düzeyindeki gelişmeler ve değişimler de sorunu tamamen çözememiştir. Bu noktada belki de en önemli sorun sosyal güvenlik sistemi açığıdır. Öyle ki ülkenin mali gündemini belirleyecek kadar önemli bir sorun haline almıştır. Sosyal güvenlik sistemi içerisinde yaşanan gelir-gider dengesizliği neticesinde devlet bütçesinden sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatmaya yönelik yapılan bütçe transferleri başka bir tarafta bütçe açıklarını artırmakta, GSMH oranlarını düşürmektedir. Ak Parti Hükümetleri'nin ilk geldiği 2002 yılından itibaren sosyal güvenlikte artan gelir-gider dengesizliğinin 2015 itibariyle azalmaya başlaması ve gelirlerin artması sistem ile ilgili olumlu gelişmeler olduğunu göstermektedir.

Yeni sosyal güvenlik sisteminin temeldeki başlıca sorunlarını ele alacak olursak TÜİK 2017 verilerine göre kayıtdışı istihdam oranı %34,2 olan Türkiye'de tüm çalışan kesimin sosyal sigortalılar kapsamına alınmaması ve Türkiye'de sosyal güvenliğe ayrılan kaynağın milli gelire oranla oldukça düşük seyretmesi gibi birçok faktör bize sosyal güvenlik sisteminin bugünkü çıkmazları hakkında net bilgiler verebilmektedir. Son olarak sosyal güvenlik sistemine dâhil olanların ahlaki olmayan yollara başvurusu (sahte sigortalılık, eşinden muvazaalı bir şekilde boşanan kadınların vefat eden anne-babasının aylığını almaya çalışması, kimlik sahteciliği, sahte iş göremezlik raporu, reçete sahteciliği, ilaç yolsuzluğu) sistemin çalışmalarındaki adalet işlevini sekteye uğratabilmektedir. İşte tüm bu nedenlerle ülkenin istikrarlı ve çelişkisi en aza indirgenmiş bir sosyal güvenlik politikasına ihtiyacı bulunmaktadır. Sistemdeki dönüşümün çok kapsamlı çalışmalarla ve uzmanlar tarafından yapılması gerekmektedir. Tek bir tarafın çıkarı üzerine kurulu olmayan karşılıklı ve maksimum fayda sağlayan bir kapsamla sosyal güvenlik sisteminin yapılandırılması, ele alınması gerekmektedir. Yani "minimum yardım maksimum prim ödemesi" anlayışının sorgulanması esastır. Devletin kaynaklarının yetmediği noktalarda ihtiyaçları göz ardı etmemek adına gönüllü yardım ve hizmet kuruluşlarının özendirilmesi, teşvik edilmesi faydalı olacaktır.

Araştırmada genel olarak 1980'ler itibariyle sosyal politikadaki dönüşüm ele alınırken köklü bir devlet politikasının oluşmamasının temel nedeni olarak parti ve

hükümet çıkarlarının ön planda tutulması gösterilebilir. Özellikle bir ülkenin en önemli sosyal politika ayağını oluşturan milli eğitim politikalarının her defasında neredeyse baştan aşağı değişmesi, o ülkede ciddi politika boşlukları olduğunu düşündürmektedir. Elbette çağa uygun şekilde bu politikalar yeniden okunmalıdır fakat bu okuma, yenilikler ve gelişmeler neticesinde var olan bir sistemin güncellenmesi, iyileştirilmesi şeklinde olmalıdır. Devletin eğitime aktardığı kaynaklar artırılmalı, hala bugün genç ve dinamik bir nüfusa sahip olan Türkiye’de bilgi teknolojilerinin eğitimdeki rolü üst seviyelere çekilmeli, mesleki ve teknik eğitimin altyapısı güçlendirilmeli (köy enstitülerine benzer öğretmen yetiştirme programları ve bu programları uygulayacak kurumlar oluşturulmalı) her bir eğitim kademesinde var olan merkezi sınav uygulamalarının yerine başarılı olunan ilgi ve yetenek alanlarına göre yerleştirme uygulanmalıdır.

Sonuç olarak elde edilen bulgulardan yola çıkacak olursak Türkiye’de 1980 sonrası sosyal politikalara baktığımızda çalışmanın özellikle 3. bölümünde değinilen 7 temel uygulama alanından en dikkat çeken, somut ve ciddi politikalarla bile kalıcı çözüm bulmakta en çok zorlanılan ve hep bir kısır döngü içinde olunan sosyal politika alanları şöyledir: İşsizlik ve istihdam, yoksulluk ve çalışan yoksulluğu, sosyal güvenlik, ve eğitim. Buradaki kısır döngünün esas nedeni, ülkenin sorunlarının kaynağının aslında ne olduğunun ciddi biçimde araştırılmaması, kaydının objektif tutulamaması ve ülkenin ihtiyaçlarının doğru tespit edilememesidir. Sosyal araştırmalar yapan ve veri tabanı oluşturan kuruluşlarına bu noktada büyük iş düşmektedir. Türkiye’de Anayasa’daki şekliyle sosyal devlet anlayışı etrafında ülkenin sosyal sorunlarının ve bu sorunlara bağlı ihtiyaçların iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Alanında uzman çevrelerce ve çağın gereklerine cevap verecek biçimde üzerinde mutabık olunan, her hükümet değişikliğinde veya çeşitli sebepler gösterilerek baştan aşağı kolaylıkla dönüştürülemeyen ve kalıcı bir devlet politikası niteliğinde olan, gerektiğinde ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde hareket edilen, erişimde fırsat eşitliğine (yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik-fiziksel-zihinsel durum vb.) dayalı olan, milli eğitim politikalarıyla desteklenen güçlü bir sosyal politika ağının oluşturulması ile sosyal sorunlara yönelik uygulamalar, geçici önlemler şeklinde değil kalıcı çözümler şeklinde kendini göstermesi kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Adıgüzel, Yusuf, *Göç Sosyolojisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018
- Aktan, C. Can, *21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1995
- Alcock, Pete; May, Margaret; Rowlingson, Karen, *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011
- Altan, Ömer Z., *Sosyal Politika*, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2. Baskı, Eskişehir, 2007
- Avrupa Komisyonu [2012], *“Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu”, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu’na ve Konsey’e Sunulan Bildirim*, Komisyon Çalışma Dökümanı
- Avrupa Toplulukları Komisyonu [2004], *“Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu”* s. 108-110
- Aydın, Zekâ, *Neo-liberalizmin Türkiye’deki İstihdam Politikalarına Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014
- Bayri, Osman, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Kurum ve Kapsam Olarak Gelişimi ve Sosyal Güvenlik Adaleti, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 18-60, Yıl: 2013
- Beşirli, Hayati, *Gençlik Sosyolojisi Politik Toplumsallaşma ve Gençlik*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013
- Boran, Bülent, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politikaların Geleceği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003
- Buğra, Ayşe, *Türkiye’nin Ahlaksız Konut Ekonomisi, (Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

- Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- Buğra, Ayşe, **Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar, **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Bulut, Mehmet, “Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye’de Durum”, **Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dergisi**, , Cilt: 2, Sayı: 3, s. 57-64, Yıl: 2011
- Burak, Ö. Faruk, **AB’nin Sosyal Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınevi, Ankara, 2013
- ÇSGB, “6331 Sayılı Kanun Çerçevesinde İş Sağlığı ve Güvenliği”, **Çalışma Meclisi Hazırlık Toplantısı Raporu**, 2013
- DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2001)**, Ankara, 2002
- Durdu, Zafer, **Sosyolojide Temel Kavramlar ve Kurucu Fikirler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2014
- Durkheim, Emile, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012
- Durmuş, Alpaslan, **Küreselleşmenin Eğitime Etkileri Üzerine Öngörüler- Türkiye’de ve Dünya’da Yarın**, Yarın Dergisi, İstanbul, 2004
- Er, Ünal, **Sağlıkta Dönüşümün Aracı Genel Sağlık Sigortası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011
- Erdal, Süleyman, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsviçre Modelinin Değerlendirilmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012
- Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012
- Göze, Ayferi, **Liberal Marxiste, Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 8. Basım, İstanbul, 2016
- Gül, Songül S., **Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006

- Gümüş, Arife, *Türkiye’de Eğitim Politikaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015
- Güneş, Samet, *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri*, SYDGM, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009
- Güneş, Firdevs, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara, 2014
- Güven, İsmail, *Türkiye’de Devlet Eğitim ve İdeoloji*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000
- Güneş, İsmail; Yakar, Soner, “Sosyal Sigorta Finansman Yöntemleri ve Türkiye’de Sosyal Sigorta Kurumlarının Finansman Yöntemlerinin Değerlendirilmesi” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, Yıl: 2004
- Held, David; McGrew, Anthony, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2014
- Hirst, Paul; Thompson, Grahame, [2007], *Küreselleşme Sorgulanıyor*, çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Kaya, Gülhan Aktaş, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007
- Keyder, Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990
- Keyder, Çağlar; Üstündağ, Nazan; Ağartan, Tuba; Yoltar, Çağrı, *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007
- Koçer, Şeniz Ö., “*Almanya Federal Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sistem İçerisinde Sosyal Sigorta Uygulamaları*”, ÇSGB, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014
- Koray, Meryem, “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”: *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:15, 2007, s. 19-55
- Koray, Meryem, *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 2012
- Marshall, T. Humphrey; Bottomore, Thomas, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, çev. Ayhan Kaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000
- Ongun, Coşkun; Ülgen, Celal, *Yeni Sosyal Güvenlik Sistemi-Değerlendirmeler*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2010
- Ritzer, George, *Küresel Dünya*, çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011

- Robertson, Roland, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999
- Sağlık Bakanlığı, *Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü*, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Bakanlık Yayın No: 814, Ankara, 2011
- Sönmez, Mustafa, *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2004
- SYGM, “*Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel ve Nicel Olarak Ölçülmesi Projesi Final Raporu*”, Ankara, 2012
- SYGM, *Mart 2013 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni*, Araştırma-Geliştirme ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2013
- Şenses, Fikret, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Şenses, Fikret; Yeldan, Erinç; Köse, Ahmet, *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011
- Talas, Cahit, *Toplumsal Politika*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990
- Talas, Cahit, *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1992
- Taşcı, Faruk, *Sosyal Politika Ahlakı*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2012
- Taşcı, Faruk, *Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017a
- Taşcı, Faruk, *Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar*”, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları) Vakfı Raporu, SETA Yayınları, İstanbul, 2017b
- Timur, Taner, *Türkiye Nasıl Küreselleşti?*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004
- TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu, *GAP Eylem Planı İnceleme ve Değerlendirme Raporu Eleştiriler-Öneriler*, Emo Kitap, Diyarbakır, 2009
- Tokol, Aysen; Alper, Yusuf, *Sosyal Politika*, Dora Yayıncılık, 5. Baskı, Bursa, 2014
- Tokuroğlu, Belma, *Sosyoloji Okumaları*, Binyıl Yayınevi, Ankara, 2013
- Toprak, Oğuz, *Refah Devleti ve Kapitalizm: 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- TÜİK (2012), *TÜİK İstatistik Yıllığı 2012*

Uyar, Hüseyin S, **Özal Döneminde Sosyal Politika (1983-1989)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008

Yazıcı, Nesimi, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 48, Sayı: 1, 2007, s. 01-46, Ankara

Yeldan, Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013

Zengingönül, Oğul, **Küreselleşme**, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir, 2007

İNTERNET KAYNAKLARI

AB Bakanlığı, **2016 İlerleme Raporu**, (Erişim) https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, e.t. 13.07.2017

Akalın, Güneri, “Sosyal Güvenlik Sistemimiz, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Liberal Düşünce Topluluğu**, 2013, (Erişim) <http://www.liberal.org.tr/sayfa/sosyal-guvenlik-sistemimiz-sorunlari-ve-cozumonerileri,129.php>, e.t. 17.07.2017,

Aktan, Coşkun C.; Vural İstiklal Y., **Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler**, 2005, (Erişim) <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>, e.t. 03.12.2016

Albayrak, Elvan T.; Birinci, Mehmet, “Sosyal Devlet Modelleri: Sosyal Demokrat Model, İsveç-Norveç Örneği”, **Sosyal Çalışma Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2017, s. 64-100 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/317793>, e.t. 17.08.2017

Altı Nokta Körler Derneği, **Tarihçe**, 2017, (Erişim) <http://www.6nokta.org.tr/tr/tarihce.html>, e.t. 20.08.2017

Altınöz, Utku, “Sosyal Güvenlik Politikaları Açısından Bütçe Transferlerinin Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi”, **International Review Economics And Management**, Cilt: 5, Sayı: 1, Yıl: 2017, s. 58-77, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/328028>, e.t. 17.07.2017

ASPB (2013), “Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı-2013”, **Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü**, (Erişim) <http://eyh.aile.gov.tr/data/544f6b29369dc328a057d006/blob.docx>, e.t. 17.07.2017

ASPB (2015), “Şehit Yakınları ve Gazilere Tanınan Haklar”, **Giresun Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü**, (Erişim) <http://giresun.aile.gov.tr/kurumsal/sehit-yakinlari-ve-gazilere-taninan-haklar>, e.t. 19.11.2017

- ASPB (2016a), *Faaliyet Raporu 2016*, (Erişim) <http://www.aile.gov.tr/data/58b58e4c691407119c139239/2016%20%20faaliyet%20raporu.pdf>, e.t. 10.06.2017
- ASPB (2016b), “Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, (Erişim) <https://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/yasli-bakim-hizmetleri/turkiye-de-sosyal-hizmet-uygulamalari>, e.t. 21.07.2017
- ASPB (2017a), “Kurum Hakkında Tarihçemiz”, *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, (Erişim) <https://eyh.aile.gov.tr/kurumsal/kurum-hakkinda>, e.t. 21.07.2017
- ASPB (2017b), *Mevzuat*, (Erişim) <http://www.aile.gov.tr/mevzuat/mevzuat>, e.t. 07.08.2017
- Ateş, Murat Y., “Mucizeden Duraklamaya Japon Ekonomisi: Sonuçlar, Sebepler”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Sayı: 9, Yıl: 2003, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/mucizeden-duraklamaya-japon-ekonomisi-sonuclar-sebepler.tr.mfa>, e.t. 11.12.2016
- Ay, Sema, “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, Yıl: 2012, s. 321-341 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/146108>, e.t. 19.07.2017
- Aykanat, Mehmet, *Mecelle’de İş Akdi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dijital Arşiv Sistemi, 2011, (Erişim) <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/2013>, e.t. 12.10.2016
- Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2017), *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları* (Erişim) http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/T%C3%BCrkiyede_%C3%96zelle%C5%9Firme_Uygulamalar%C4%B1/1489152956.html?, e.t. 03.08.2017
- Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete*, 4864, 29 Mayıs 2003, Geçici Madde: 7, (Erişim) <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4864.html>, e.t. 22.08.2017
- “Bireysel Emeklilik Sisteminde (BES) Yeni Dönem (Maaşlardan Ne Kadar Kesilecek?)”, *NTV*, 15.04.2017, (Erişim) https://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/bireysel-emeklilik-sisteminde-bes-yeni-donem-maaslardan-ne-kadar-kesilecek,gITZ_CNz2kCEK3WLz7cezQ/qQuYr0Evf0uXr5X-sszQVg, e.t. 12.07.2017
- Bozdemir, Süleyman, *Atatürk Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler*, 1998, (Erişim) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ataturk/arastirmalar/suleyman-bozdemir-ataturk-donemi-egitim-gelismeler.pdf> e.t.19.07.2017

- “Buz İçinde 230 Ölü Dirilmeyi Bekliyor”, *Sabah Gazetesi*, 18.03.2011, (Erişim) https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/buz_ icinde_230_olu_dirilmeyi_bekliyo_r, e.t. 17.11.2016
- “Bütçe Açığı Üç Kat Arttı”, *Dünya Gazetesi*, 17 Nisan 2017, (Erişim) <https://www.dunya.com/ekonomi/butce-acigi-uc-kat-artti-haberi-358567>, e.t. 19.07.2017
- Çalışkan, Şadan, “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 59, Yıl: 2010 s. 89–132 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9313>, e.t. 15.11.2016
- Çiçek, Özal; Öçal, Mehmet, “Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 11, Yıl: 2016, s. 106-129, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/263389>, e.t. 20.08.2016
- Çalt, Gökhan, “Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği’nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları”, *VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Bildiri Metinleri*, Ankara, 2005 (Erişim) http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/8df7b8e8d586a55_ek.pdf?tipi=14, e.t. 03.03.2017
- Çelikel, Seçkin, Markalaşma Süreci ve Stratejilerinin İncelenmesi, *Türkiye Patent Enstitüsü Markalar Daire Başkanlığı*, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2008, (Erişim) <http://www.teknolojitransferi.gov.tr/teknolojitransferplatformu/getfile?fileid=b86cab02-9f9e-4de1-bc85-2481dd872da3> e.t. 16.11.2016
- Çımrın K. Fusun; Durdu, Zafer, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümü ve Bireysel Emeklilik Sistemi”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 8, Yıl: 2015, s. 60-75 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84821> e.t. 12.07.2017
- Çocuk Koruma Kanunu (2005), *T.C. Resmi Gazete*, 5395, Madde: 1, 03.07.2005 (Erişim) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>, e.t. 11.07.2017
- “Çocuk Teşviki Neler? Ne Kadar Para Ödemesi Yapılacak?” *Anasayfa Gündem Gazetesi*, 21.02.2017, (Erişim) <http://anasayfagundem.com/cocuk-tesviki-neler-ne-kadar-para-odemesi-yapilacak/24083> e.t. 13.07.2017
- ÇSGB (2017), *Taşeron Düzenlenmesi 696 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname İle Yayınlandı*, (Erişim) <https://www.cs.gb.gov.tr/home/news/taseron-duzenlenmesi-696-say%C4%B1%C4%B1-kanun-huekmuede-kararname-ile-yayinlandi/>, e.t. 28.12.2017
- Demir, Ayşegül, “Yasal Düzenlemelerle Kadın Hakları”, *Hukuk Gündemi Dergisi*, Mart 2011/1, s. 32-36, (Erişim) <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2011-1/7.pdf>, e.t. 16.11.2017

- “Diyabet Hastalarına Üç Ayda Bir Tek Aşı”, *Milliyet Gazetesi*, 20.02.2012, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/diyabet-hastalarina-uc-ayda-bir-tek-asi-gundem-1505670/>, e.t. 17.11.2016
- “Doğum Yardım Parası Nasıl Alınır? Doğum Yardımı Parası Başvurusu Nasıl Yapılır?”, *Hürriyet Gazetesi*, 03.02.2016, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/dogum-yardim-parasi-nasil-alinir-dogum-yardimi-parasi-basvurusu-nasil-yapilir-40048767>, e.t. 17.07.2017
- EGO (2017), *EGO Ulaşım Kartları*, (Erişim) <https://www.ego.gov.tr/tr/sss>, e.t. 08.11.2017
- Erdoğan, Seyhan; Kutlu, Denizcan, “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Çalışma ve Toplum Dergisi* Cilt: 2, Sayı: 41, Yıl: 2014, s. 63-114 (Erişim) <http://www.calismatoplum.org/sayi41/erdogan.pdf>, e.t. 16.07.2017
- Esen, Engin, *OECD Raporu: İstihdam oranının en düşük olduğu Türkiye, İşsizlikte Beşinci Sırada*, 2016, (Erişim) http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=17594:oced-raporu-istihdam-oraninin-en-dusuk-oldugu-turkiye-issizlikte-besinci-sirada&catid=130:makaleler&Itemid=240, e.t. 11.12.2016
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017a), *Hakkımızda*, (Erişim) http://www.goc.gov.tr/icerik/hakkimizda_308_309, e.t. 23.08.2017
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017b), *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*, (Erişim) http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, e.t. 09.12.2017
- Gökbayrak, Şenay, “Çocuk ve Gençlere Yönelik Sosyal Politikalar-Risk Gruplarına Yönelik Sosyal Politikalar Dersi Notları-IV”, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, 2015, (Erişim) <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=1192>, e.t. 15.08.2017
- Gül, Hüseyin, “Keynesçi Refah Devletinin Temeli Olarak Sosyal Demokrasi ve Yeni Liberal Dönüşümün Yansımaları”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Yıl: 2008, s. 107–132 (Erişim) <http://www.toplumvedemokrasi.org.tr/C:/wamp/www/ojs/files/journals/1/articles/19/public/19-527-1-PB.pdf>, e.t. 13.11.2016
- “Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Viraj”, *Yeni Akit Gazetesi*, 27.08.2016 (Erişim) <http://www.yeniakit.com.tr/haber/guneydogu-anadolu-projesinde-son-viraj-206400.html>, e.t. 07.10.2016
- Gürses, Didem, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, Yıl: 2007, s. 59-74, (Erişim) <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c10s17/makale/c10s17m4.pdf>, e.t. 11.06.2017

- Haskol, Olcayto Tan, *Küreselleşme Korkusu*, 2008 (Erişim) <http://www.derindusunce.org/2008/08/21/kuresellesme-korkusu/>, e.t. 05.01.2017
- ILO (2015), *ILO'nun Görevi ve Hedefleri*, (Erişim) http://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372872/lang--tr/index.htm, e.t. 12.11.2016
- ILO (2016), *Çalışma Yaşamında Kadınlar: Eğilimler 2016 Raporu*, (Erişim) http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_458132/lang--tr/index.htm, e.t. 17.07.2017
- ILO (2017), *ILO: 2017 Yılında Küresel İşsizlikte 3,4 Milyon Artış Bekleniyor*, (Erişim) http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_541334/lang--tr/index.htm, e.t. 12.04.2017
- “2018 İşsizlik Maaşı Ne Kadar? İşsizlik Maaşı Kaç Ay Alınır?”, *İhlas Haber Ajansı (İHA)*, 13.02.2018 (Erişim) <http://www.ihacom.tr/haber-2018-issizlik-maasi-ne-kadar-issizlik-maasi-kac-ay-alinir-702085/>, e.t. 15.02.2018
- İSMMM (2003), *Sosyal Güvenlik Sisteminin Temel Özellikleri ve Sorunları*, (Erişim) www.ismmm.org.tr/docs/sosyalguvenlik/sosyalguvenliksistemininsorunlari.doc, e.t.17.11.2017
- İş Kanunu (2003), *T.C. Resmi Gazete*, 4857, Madde: 1, 10 Haziran 2003, (Erişim) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm>, e.t. 21.07.2017
- İş Kanunu (2003), *T.C. Resmi Gazete*, 4857, Madde: 30, 10 Haziran 2003, (Erişim) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>, e.t. 21.07.2017
- İŞKUR (2017a), *Aktif İşgücü Programları*, (Erişim) <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/aktifisgucuprogramlari.aspx>, e.t. 21.07.2017
- İŞKUR (2017b), *İşsizlik Sigortası*, (Erişim) <https://statik.iskur.gov.tr/tr/issizlik-sigortasi/issizlik-sigortasi-islemleri.htm>, e.t. 21.07.2017
- İŞKUR (2017c), *İşsizlik Sigortasının Kapsamı*, (Erişim) <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/issizliksigortasi.aspx>, e.t. 21.07.2017
- İŞKUR, (2017d), *Tarihçe*, (Erişim) <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/kurum/tarihce.aspx>, e.t.21.07.2017
- Kalkınma Bakanlığı (2017a), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, (Erişim) <http://www3.kalkinma.gov.tr/portaldesign/portalscontrols/webcontentgosterim.aspx?enc=51c9d1b02086eafb654e1718cece5a14>, e.t. 19.08.2017
- Kalkınma Bakanlığı, (2017b), *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, (Erişim) <http://www3.kalkinma.gov.tr/portaldesign/portalscontrols/webcontentgosterim.aspx?enc=51c9d1b02086eafb654e1718cece5a14>, e.t. 19.08.2017

- KSGM (2016), *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Broşürü*, (Erişim) <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/.../Kadının%20Statüsü%20Genel%20Müdürlüğü%20Broşürü.pdf>, e.t. 16.11.2017
- KSGM (2017), *Projelerimiz*, (Erişim) <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/faaliyetler/projelerimiz>, e.t. 16.11.2017
- Kurşun, Arzu; Rakıcı, Cemil, “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Yıl: 2016, s. 135-156, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/ueyd/issue/25596/270040>, e.t. 27.11.2016
- “LGS, OKS, SBS Derken TEOG da Bitiyor, Son 13 Yılda Beşinci Sistem Geliyor”, *Hürriyet Gazetesi*, 16.09.2017 (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/lgs-oks-sbs-derken-teog-da-bitiyor-son-13-yilda-besinci-sistem-geliyor-40581137>, e.t. 17.11.2017
- Mahiroğulları, Adnan, “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, Yıl: 2017, s. 547-565, (Erişim) <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2017-cilt-22-sayi-2-yazi17-12062017.pdf>, e.t. 21.08.2017
- MEB (2016), “2017 Yılı Bütçe Sunuşu-TBMM Genel Kurulu”, *Strateji Geliştirme Başkanlığı*, 11 Aralık 2016, (Erişim) https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_12/13031405_2017_genel_kuru_l_matbaa_hali_09_12_2016.pdf, e.t. 09.07.2017
- MEB (2017), “5580 Sayılı Kanun Kapsamındaki Özel Okullarda Öğrenim Gören/Görecek Öğrenciler İçin Verilecek Eğitim ve Öğretim Desteği Uygulama E-Kılavuzu 2017”, *Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü* (Erişim) https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/08094855_2017-2018_EYYTYM_YYRETYM_DESTEYY_KLAVUZU.pdf, e.t. 17.11.2017
- “KEY Alacaksınız Dikkat!”, *Milliyet Emlak Dergi*, 30.09.2014, (Erişim) <https://www.milliyetemlak.com/dergi/key-alacaksaniz-dikkat/>, e.t. 20.05.2017
- Mengü, Murat, “Reklam Sloganları ve Tüketici Zihni”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1, Yıl: 2006, s. 109-121 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212246>, 03.12.2016
- OECD (2017), *Bir Bakışta Eğitim 2017: OECD Göstergeleri*, (Erişim) <http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/EAG2017CN-Turkey-Turkish.pdf>, e.t. 23.12.2017
- Orhan, Sadettin, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri”, *İş ve Hayat Dergisi Ekonomi, Hukuk ve Sosyal Politika*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2015, s. 193-210 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/299546> e.t. 12.10.2016

- ÖNER, Suna G., Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası, **ORSAM**, Cilt: 6 Sayı: 61, 2014, s. 42-45, (Erişim) <http://www.orsam.org.tr/files/OA/61/11sunaoner.pdf>, e.t. 14.08.2017
- Özerkmen, Necmettin, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** Cilt: 1, Sayı: 43, Yıl: 2003, s. 239-257, (Erişim) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1009/12246.pdf>, e.t. 20.12.2016
- Özümser, Sıla, (2016), "IMF Küresel Ekonomi Raporu-Nisan 2016 Çok Uzun Süredir Çok Yavaş Büyüyen Dünya Ekonomisi", **İzmir Ticaret Odası**, (Erişim) http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6333_1465196285.pdf, e.t. 05.10.2016
- Sabır, Hasan, "Küreselleşen Dünyada Rekabet Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s.121-133, İstanbul, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/1154>, e.t. 05.10.2016
- SGK (2016), **Yıllık İşyeri ve Sigortalılara Ait İstatistikler**, (Erişim) http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari, e.t. 12.11.2016
- SGK (2017a), **SGK Tarafından Şehit, Harp ve Vazife Malullerinin Çocuklarına Ödenen Eğitim ve Öğretim Yardımı Arttı** (Erişim) http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/merkez-teskilati/danisma_birimleri/basin_ve_halkla_iliskiler_musavirligi/anasayfa_duyular/duyuru_20170911_433, e.t. 19.11.2017
- SGK (2017b), **Yaşlılık Aylığı**, (Erişim) http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/yaslilik_ayligi, e.t. 08.12.2017
- Serter, Nur, "Bir Devlet Görevi Olarak Eğitim", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2012, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/922/10437>, e.t. 12.07.2017
- SYGM (2017), **Sosyal Yardım Programlarımız**, (Erişim) <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardim-programlarimiz>, e.t. 10.06.2017
- Şenol, Dolunay; Erdem, Sezgin, **Yaşlılık ve Yaşlı Kadınlarda Huzurevi Algısı: Nitel Bir Çalışma**, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/335478>, e.t. 08.12.2017
- TASAM (2006), **Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri**, (Erişim) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri, e.t. 18.09.2016
- T.C. Anayasası (1961), **T.C. Resmi Gazete**, 334, 09.07.1961, Madde: 53, (Erişim) <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, e.t.25.12.2016

- T.C. Anayasası (1982), *T.C. Resmi Gazete*, 2709, 07.11.1982, Madde: 128, (Erişim) <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, e.t. 20.10.2016
- TDK (2016a), *Eğitim*, (Erişim) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=107568, e.t. 19.11.2016
- TDK (2016b), *Sendika*, (Erişim) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=SEND%C4%B0K_A, e.t. 20.10.2016
- TOKİ (2017a), *Afet Konutları*, (Erişim) <https://www.toki.gov.tr/afet-konutlari>, e.t. 22.08.2017
- TOKİ (2017b), *Genel Süreç*, (Erişim) <https://www.toki.gov.tr/talep-org-genel-surec>, e.t. 22.08.2017
- TOKİ (2017c), *Göçmen Konutları*, (Erişim) <https://www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari>, e.t. 22.08.2017
- TOKİ (2017d), *Kuruluş ve Tarihçe*, (Erişim) <https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce>, e.t. 22.08.2017
- TOKİ (2017e), *Sosyal Donatılar*, (Erişim) <https://www.toki.gov.tr/sosyal-donatilar>, e.t. 22.08.2017
- TOKİ (2017f), *Tarımköy Uygulamaları*, (Erişim) <http://www.toki.gov.tr/tarimkoy-uygulamalari>, e.t. 22.08.2017
- TOKİ (2018), *Konut Üretim Raporu*, (Erişim) <https://www.toki.gov.tr/appresources/userfiles/files/faaliyetozeti/ozet.pdf>, e.t. 05.01.2018
- Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, *Resmi Gazete*, 4767, 27 Haziran 2002, Geçici Madde: 3, (Erişim) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/07/20020703.htm#27>, e.t. 20.08.2017
- TÜİK (2011a) *Hanehalkı İşgücü Araştırması Mikro Veri Seti*, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html, e.t. 04.01.2017
- TÜİK (2011b), *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=158, e.t. 04.01.2017
- TÜİK (2013), *Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları*, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, e.t. 19.11.2017
- TÜİK (2015a), *Dünya Nüfus Günü*, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617>, e.t. 20.08.2017

- TÜİK (2015b), *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015* (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21584>, e.t. 28.10.2016
- TÜİK (2016a), *Eğitim İstatistikleri 2016*, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018, e.t. 19.07.2017
- TÜİK (2016b), *İstatistiklerle Gençlik 2016*, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24648>, e.t. 15.08.2017
- TÜİK (2017a), *İşgücü İstatistikleri Mayıs 2017*, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24630>, e.t. 19.07.2017
- TÜİK (2017b), *Türkiye’de Nüfusun İşgücü Durumu*, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, e.t. 20.05.2017
- TÜİK (2017c), *Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama*, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikMeta.do?istab_id=477, e.t. 04.02.2017
- TÜİK (2017d), *Yıllara Göre Dış Ticaret 1923-2016*, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 e.t. 07.01.2017
- TÜİK (2017e), *İstatistiklerle Yaşlılar, 2016*, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, e.t. 17.07.2017
- Türk, Tuğba; Ünlü, “Hidayet, Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Yıl: 2016, s.92-104 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213822>, e.t. 20.08.2017
- Türkiye İş Kurumu Kanunu (2003), *T.C. Resmi Gazete*, 4904, Madde: 3, 5 Temmuz 2003, (Erişim) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030705.htm>, e.t. 23.12.2016
- Türkiye Sakatlar Derneği (2017), *Özgeçmişimiz*, (Erişim) <http://www.tsd.org.tr/hakkimizda/turkiye-sakatlar-dernegi-ozgecmisimiz>, e.t. 20.08.2017
- Ücret Garanti Fonu Yönetmeliği (2009), *T.C. Resmi Gazete*, 27272, Madde: 1-4, 28 Haziran 2009, (Erişim) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090628-8.htm>, e.t. 21.07.2017
- Vakıflar Yönetmeliği, (2008), *T.C. Resmi Gazete*, 27010, 27 Eylül 2008, (Erişim) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080927-13.htm>, e.t.20.08.2017
- VGM (2017), *Aşevi ve Kuru Gıda Yardımı Hizmetleri*, (Erişim) <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hay%C4%B1r-hizmetleri/a%C5%9Fevi-ve-kuru-g%C4%B1da-yard%C4%B1m%C4%B1-hizmetleri>, e.t. 20.08.2017

- Yıldırım, Engin; Uçkan, Banu, “İşverenlerin Sendikasıylaştırma Modelleri ve Türkiye Örneği”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 25, Yıl: 2010, s. 163-184 (Erişim) <http://calismatoplum.org/sayi25/yildirim.pdf>, e.t. 18.10.2016
- Yılmaz, Emin, “Konut Sorunu ve Toplu Konut Üretiminde TOKİ’nin ve Belediyelerin Rolü”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 7, Yıl: 2016, s. 31-50 (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/285311>, e.t.20.08.2017
- YKM (2017), *Yaşlılar Koordinasyon Merkezi El Kitabı*, (Erişim) <https://www.akparti.org.tr/ykm/yayin-dokuman>, e.t. 08.12.2017
- YÖK (2017), *Türkiye’de Üniversite Sayısı*, (Erişim) <http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz>, e.t.12.07.2017
- “3 Çocuk Teşviki 300 Lira Ticket!”, *Aksam Gazetesi*, 01.02.2013, (Erişim) <http://www.aksam.com.tr/guncel/3-cocuk-tesviki-300-lira-ticket--163314h/haber-163314>, e.t. 17.07.2017
- “65 Yaş Üstüne Bedava Hizmet”, *Milliyet Gazetesi*, 20.03.2014, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/65-yas-ustune--bedava-hizmet-1854854/>, e.t. 08.12.2017
- “2018 Yaşlılık Maaşı Belli Oldu!”, *SGK Rehberi*, 20.11.2017, (Erişim) <https://www.sgkrehberi.com/haber/137115/2018-yaslilik-maasi-belli-odu.html>, e.t. 08.12.2017